

T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

“TERCEME-İ MÜNEBBİHÂT”

(GİRİŞ-İNCELEME-METİN-DİZİN-TIPKIBASIM)

Hasan KÜPELİ

205061001

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Sinan UYĞUR

Bandırma 2023

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

“TERCEME-İ MÜNEBBİHÂT”
(GİRİŞ-İNCELEME-METİN-DİZİN-TIPKIBASIM)

Hasan KÜPELİ
205061001

Tez Danışmanı:
Doç. Dr. Sinan UYGUR

Bandırma 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (17.07.2023)

ÖZET

“TERCEME-İ MÜNEBBİHÂT” (GİRİŞ-İNCELEME-METİN-DİZİN-TİPKIBASIM)

Hasan KÜPELİ

Terceme-i Münebbihât, 06 Mil Yz A 5215/4 yer numarasıyla Millî Kütüphanenin “El Yazması ve Nadir Eserler” bölümünde bulunmaktadır. Müstensih adına ve istinsah yerine dair bilgilerin boş bırakıldığı künye detayında eserin H 805 M 1402 tarihinde istinsah edildiği yazılıdır. Bu tarz bilgilerin “ketebe” kaydında topluca yer aldığı düşünüldüğünde sunulan malumatın dayanağı izaha muhtaçtır. Üçü Türkçe, biri Arapça olmak üzere dört ayrı metinden müteşekkil mecmuanın son parçası olarak 49^b-85^b varakları arasında konumlandırılan bu eser 1984 yılında Kemal Yavuz tarafından kütüphaneye kazandırılmıştır. *Terceme-i Münebbihât*, tıpkı kendi gibi müellifinin kimliği ihtilafli olan, *el-Munebbihât ale’l-İsti’dâd li-Yevmi’l-Miâd* adlı Arapça eserin dinî ve ahlâkî yönden didaktik nitelikli muhtevası aynıyla korunmuş Türkçe bir tercümesi olarak 15. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi dönemi dil özelliklerini haizdir.

Terceme-i Münebbihât üzerinden yürütülen bu çalışma sonuç bölümü dışında beş bölümden oluşmaktadır. *Giriş* başlıklı ilk bölüm, *Terceme-i Münebbihât*’ın nüsha tavsifi, muhtevası ve biçim özelliklerine dair genel nitelikleriyle bu esere kaynaklık eden Arapça *Münebbihât* hakkında bir dizi malumat içermektedir. Araştırmanın iki ana bölümünden biri olan *İnceleme* kısmında eserin dil hususiyetleri fonetik ve morfolojik bağlamda etraflıca tetkik edilmiştir. *Metin* başlığını taşıyan üçüncü bölümde eserin çeviri yazıya aktarımı yapılmıştır. Tezin esasını teşkil eden iki unsurdan bir diğeri, *Dizin* bölümünde ise kelimelerin bağlam içindeki nitelikleri ve anlamları etrafında metnin söz varlığı ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonundaki *Tıpkıbasım*, konu hakkında aktarılan malumatın tahkikatını yapmak isteyen araştırmacıların ve tüm ilgililerin istifadelerine sunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Eski Anadolu Türkçesi, *Terceme-i Münebbihât*, dil incelemesi, ses bilgisi, kelime işletimi.

ABSTRACT

“TARJAMA-I MUNEBBIHÂT” (INTRODUCTION-ANALYSIS-TEXT-INDEX-FACSIMILE)

Hasan KÜPELİ

Tarjama-i Münebbihât is located in the “Manuscripts and Rare Works” section of the Millî Kütüphane (National Library of Turkey), with the place number 06 Mil Yz A 5215/4. In the library catalogue, the name of the copyist and the place of copy are unspecified, and it is written that the work was copied in the Hijri year 805 (1402). Considering that this information is included in the “ketaba” section at the end of the work, which may not necessarily reflect the exact details about the author and the publication date, it needs further clarification. *Tarjama-i Münebbihât* is part of a larger collection (*mejmua*) which was donated to the library by Kemal Yavuz in 1984. It is located between the pages 49^b-85^b of this collection and consists of four different texts, three in Turkish and one in Arabic. It is a 15th-century Turkish translation of the Arabic work *al-Munebbihât*, whose identity is disputed, just like the author, and its didactic content is the same as religious and moral content of the Arabic version. It has the linguistic features of the fifteenth-century Anatolian Turkish.

This study on *Tarjama-i Münebbihât* consists of five chapters except the conclusion part. The first chapter, titled *Introduction*, includes the description of *Tarjama-i Münebbihât*, its content and the general characteristics of its morphology, and a series of information about the Arabic version of the *al-Munebbihât*. In the *Analysis* section, the language features of the work are examined in phonetic and morphological contexts. In the third chapter, titled the *Text*, the translation of the work is provided. In the *Index* part, the vocabulary of the text is studied and the qualities and meanings of the words are thoroughly contextualized. The *Facsimile* chapter at the end of the study is presented to the benefit of researchers and all interested parties wishing to examine the original *Tarjama-i Münebbihât* manuscript.

Keywords: Old Anatolian Turkish, *Tarjama-i Münebbihât*, language analysis, phonetic, word actuating.

ÖN SÖZ

Terceme-i Münebbihât, 15. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi dönemi tercüme metinleri zümresine dâhildir. Yazılı metinlerin dilinin tetkiki üzerine yapılmış araştırmaların kılavuzluğuyla yürütülen bu çalışmanın ana hedefi, söz konusu eserin bağlı bulunduğu dönemin özelliklerini yansıtan dil hususiyetlerini ve metnin söz varlığını ortaya koymaktır. Bu açıdan tezin *İnceleme* başlığı altında eserin yazım özellikleri, fonetiği ve morfolojisi hakkında sunulan verilerle ve *Dizin* bölümünde eserin söz varlığını çıkarmakla, Türk dili tarihinin ilgili devresine yönelik bilgilere katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Çalışmanın tasavvurundan tamamlanmasına değin her türlü konuda yardımlarını, akademik bilgi birikimini, resmî kimliğinden öte abi ilgisini ziyadesiyle hissettiğim danışman hocam Doç. Dr. Sinan UYGUR'a içtenlikle teşekkür ederim. Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün tüm kıymetli hocalarına da ayrıca müteşekkirim.

Hem akademik hem sosyal hayatta her zaman yanımda olan, maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili arkadaşım Sevda ÖZTÜRK'e, vefakâr dostlarım Efe ERÜNAL'a ve Nihat YILMAZTEKİN'e, akademik kaynaklara erişimimi kolaylaştıran Mehmet KUZİDADAŞ'a ve adını burada anmadığım daha nice kıymetli kişilere teşekkürlerimi sunarım.

Bugünlere gelene kadar dişini tırnağına takarak her koşulda en büyük destekçim olan anneme ve babama, yine varlığıyla her daim kıvanç duyduğum kardeşim Aysu YILMAZ'a, ilgiye en ihtiyacı olduğu anlarda ona yeterince vakit ayıramamamı koca bir adam edasıyla hoş gören yeğenim Said Efe'ye ve minicik bedeniyle evimizin en büyük neşe kaynağı Bulut'a çok teşekkür ederim.

Hepsinden ve her şeyden öte, çalışma esnasında yaşadığım sıkıntılı hâlleri atlatabilme imkânı tanıyarak, bana bu tezi tamamlayabilecek akıl ve beden sağlığını lütfeden Allah'a sonsuz şükrederim.

Hasan KÜPELİ

Bandırma / 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xii
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ.....	xiv
GİRİŞ	
TEZİN KONUSU VE İÇERİĞİ	2
TEZİN AMACI VE ARAŞTIRMA SORULARI	3
TEZİN ÖNEMİ	4
TEZDE KULLANILAN YÖNTEM VE KARŞILAŞILAN SORUNLAR.....	4
TEZİN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI	5
1. MÜNEBBİHÂT VE TERCEME-İ MÜNEBBİHÂT	6
1.1. MÜNEBBİHÂT.....	6
1.1.1. Münebbihât'ın Müellifi Meselesi	7
1.2. TERCEME-İ MÜNEBBİHÂT	10
1.2.1. Nüsha Tavsifi.....	10
1.2.2. Müstensihin Kimliği ve İstinsah Tarihi Hakkında.....	11
1.2.3. Yazılış Amacı	13
1.2.4. İçeriği ve Biçim Özellikleri	13
1.2.5. Eserin Önemi ve Eski Anadolu Türkçesindeki Yeri.....	16
2. İNCELEME	18
2.1. YAZIM ÖZELLİKLERİ	18
2.1.1. Ünlülerin Yazımı	19
2.1.1.1. /a/ Ünlüsünün Yazımı.....	19
2.1.1.2. /e/ Ünlüsünün Yazımı.....	20
2.1.1.3. /ı/, /i/ Ünlülerinin Yazımı	20
2.1.1.4. /o/, /ö/ Ünlülerinin Yazımı	21
2.1.1.5. /u/, /ü/ Ünlülerinin Yazımı	21
2.1.2. Ünsüzlerin Yazımı	22
2.1.1.1. /ç/ Ünsüzünün Yazımı.....	22
2.1.1.2. /p/ Ünsüzünün Yazımı.....	23
2.1.1.3. /g/ Ünsüzünün Yazımı.....	23
2.1.1.4. /η/ Ünsüzünün Yazımı.....	24
2.1.1.5. /s/ Ünsüzünün Yazımı	24
2.1.1.6. /t/ Ünsüzünün Yazımı	24

2.1.1.7. Çift Ünsüzlerin Yazımı	25
2.1.1.8. Tenvinin Yazımı.....	25
2.2. SES BİLGİSİ	26
2.2.1. Kalıcı Ses Değişmeleri	26
2.2.1.1. Ünlüler.....	26
2.2.1.1.1. Dil Konumunun Değişmesi.....	27
2.2.1.1.1.1. İncelme	27
2.2.1.1.1.2. Kalınlaşma.....	28
2.2.1.1.2. Çene Açıklığının Değişmesi	28
2.2.1.1.2.1. Daralma	28
2.2.1.1.2.2. Genişleme.....	29
2.2.1.1.3. Dudakların Şeklinin Değişmesi	29
2.2.1.1.3.1. Düzleşme.....	29
2.2.1.1.3.2. Yuvarlaklaşma.....	30
2.2.1.1.4. Ünlü Türemesi.....	30
2.2.1.1.5. Ünlü Düşmesi.....	31
2.2.1.2. Ünsüzler	33
2.2.1.2.1. Ses Tellerinin Durumunun Değişmesi	33
2.2.1.2.1.1. Tonlulaşma.....	33
2.2.1.2.2. Ses Yolu Açıklığının Değişmesi	34
2.2.1.2.2.1. Sızıcılaşma	35
2.2.1.2.2.2. Akıcılaşma.....	35
2.2.1.2.2.3. Patlayıcılaşma	36
2.2.1.2.3. Boğumlanma Yerinin Değişmesi	36
2.2.1.2.3.1. Dudaklılaşma.....	36
2.2.1.2.3.2. Damaklılaşma.....	36
2.2.1.2.4. Ünsüz Türemesi	37
2.2.1.2.5. Ünsüz Düşmesi	37
2.2.1.2.6. Ünsüz İkizleşmesi	39
2.2.1.2.7. Ünsüz Birleşmesi	40
2.2.2. İşletim Ses Bilgisi	40
2.2.1.3. Kalınlık-İncelik Uyumu	41
2.2.1.4. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	41
2.2.1.5. Ünlü Düşmesi.....	42
2.2.1.6. Tonlulaşma.....	42
2.2.1.7. Birleşme	43
2.2.1.8. -y- Türemesi	44
2.3. KELİME TÜRETİMİ	44
2.3.1. İsim ve İsim Soylu Kelimelerin Türetimi	44
2.3.1.1. İsimden İsim Yapma Ekleri İle	44
2.3.1.2. Fiilden İsim Yapma Ekleri İle.....	47
2.3.1.3. Birleştirme Yolu İle.....	50
2.3.2. Fiil Türetimi.....	51

2.3.2.1. İsimden Fiil Yapma Ekleri İle.....	51
2.3.2.2. Fiilden Fiil Yapma Ekleri İle	53
2.3.2.3. Yardımcı Fiiller İle.....	53
2.3.2.4. Tasvir Fiiller İle.....	55
2.3.2.5. Kaynaşma İle.....	55
2.4. KELİME TÜRLERİ VE İŞLETİM	56
2.4.1. İsimler	56
2.4.1.1. Çokluk Eki	57
2.4.1.2. İyelik Ekleri.....	59
2.4.1.3. Zamir “n”si.....	60
2.4.1.4. Hâl Ekleri	61
2.4.1.4.1. Yalın Hâl {+Ø}	61
2.4.1.4.2. İlgi Hâli {+(n)Uñ}, {+üm}	62
2.4.1.4.3. Yükleme Hâli {+(y)I}	63
2.4.1.4.4. Yönelme Hâli {+(y)A}	63
2.4.1.4.5. Bulunma Hâli {+dA}	65
2.4.1.4.6. Ayrılma Hâli {+dAn}	66
2.4.1.4.7. Vasıta Hâli {+(y)IIA}	68
2.4.1.4.8. Sebep Hâli {+(I)çUn}	69
2.4.1.5. Aitlik Eki {+ki}.....	70
2.4.1.6. Soru Eki {+mI}	70
2.4.2. Zamirler	70
2.4.2.1. Şahıs Zamirleri.....	71
2.4.2.2. İşaret Zamirleri.....	73
2.4.2.3. Dönüşlülük Zamirleri.....	73
2.4.2.4. Belirsizlik Zamirleri	74
2.4.2.5. İşteşlik Zamirleri	75
2.4.2.6. Soru Zamiri	75
2.4.3. Sıfatlar.....	75
2.4.3.1. Niteleme Sıfatları	76
2.4.3.2. Belirtme Sıfatları.....	76
2.4.3.2.1. İşaret Sıfatları.....	77
2.4.3.2.2. Belirsizlik Sıfatları	77
2.4.3.2.3. Sayı Sıfatları.....	78
2.4.3.2.3.1. Asıl Sayı Sıfatları	79
2.4.3.2.3.2. Sıra Sayı Sıfatları	80
2.4.4. Zarflar	80
2.4.4.1. Zaman Zarfları	81
2.4.4.2. Durum Zarfları	81
2.4.4.3. Yer-Yön Zarfları	81
2.4.4.4. Miktar Zarfları.....	82
2.4.4.5. Soru Zarfları	82
2.4.5. Edatlar.....	82
2.4.5.1. Bağlama Edatları.....	82
2.4.5.2. Ünlemler.....	85
2.4.5.3. Olumsuzluk Edatı.....	86
2.4.5.4. Kuvvetlendirme Edatları	86

2.4.5.5. Çekim Edatları	86
2.4.6. Fiiller.....	88
2.4.6.1. Fiillerde Çatı	88
2.4.6.1.1. Nesnesi Bakımından Fiiller.....	89
2.4.6.1.1.1. Geçişsiz Fiiller	89
2.4.6.1.1.2. Geçişli Fiiller	89
2.4.6.1.2. Öznesi Bakımından Fiiller	90
2.4.6.1.2.1. Etken Fiiller	91
2.4.6.1.2.2. Edilgen Fiiller	92
2.4.6.1.2.3. Dönüşlü Fiiller	92
2.4.6.1.2.4. Ettirgen Fiiller.....	93
2.4.6.2. Fiillerin Olum Durumu	93
2.4.6.2.1. Olumlu Fiiller.....	94
2.4.6.2.2. Olumsuz Fiiller	94
2.4.6.3. Şahıs Ekleri	94
2.4.6.3.1. Şahıs Zamiri Kaynaklı Şahıs Ekleri.....	95
2.4.6.3.2. İyelik Eki Kaynaklı Şahıs Ekleri.....	96
2.4.6.3.3. Emir Kipinde Kullanılan Şahıs Ekleri	97
2.4.6.4. Fiillerde Kip	97
2.4.6.4.1. Basit Kipler	97
2.4.6.4.1.1. Emir Kipi	98
2.4.6.4.1.2. İstek Kipi.....	98
2.4.6.4.1.3. Şart Kipi.....	99
2.4.6.4.1.4. Gereklilik Kipi	100
2.4.6.4.1.5. Geniş Zaman	100
2.4.6.4.1.6. Görülen Geçmiş Zaman	101
2.4.6.4.1.7. Duyulan Geçmiş Zaman	103
2.4.6.4.1.7.1. {-mİş} Ekli Duyulan Geçmiş Zaman.....	103
2.4.6.4.1.7.2. {(y)u~ıpdur(ur)} Ekli Duyulan Geçmiş Zaman.....	103
2.4.6.4.2. Ek-Fiilli Çekimler	103
2.4.6.4.2.1. İsim Bildirme Şekilleri (Geniş Zaman Çekimi).....	104
2.4.6.4.2.2. Hikâye Çekimi	104
2.4.6.4.2.2.1. İsimlerin Üzerine	105
2.4.6.4.2.2.2. İsteğin Hikâyesi	105
2.4.6.4.2.2.3. Şartın Hikâyesi.....	105
2.4.6.4.2.3. Şart Çekimi	106
2.4.6.4.2.3.1. Geniş Zamanın Şartı	106
2.4.6.5. Fiil Çekiminde Soru Şekli.....	106
2.4.6.6. Kuvvetlendirme Ekleri	107
2.4.6.7. Fiilimsiler	107
2.4.6.7.1. İsim-Fiiller	108
2.4.6.7.2. Sıfat-Fiiller	109
2.4.6.7.2.1. Geniş Zaman Sıfat-Fiilleri	109
2.4.6.7.2.2. Geçmiş Zaman Sıfat-Fiilleri	110
2.4.6.7.2.3. Gelecek Zaman Sıfat-Fiilleri.....	111
2.4.6.7.3. Zarf-Fiiller.....	111

3. METİN.....	113
4. DİZİN.....	141
SONUÇ.....	225
KAYNAKÇA	227
5. TİPKİBASIM.....	242

KISALTMALAR

A.e.	: Aynı eser
Ar.	: Arapça
AÜ	: Atatürk Üniversitesi
Bk.	: Bakınız
bs.	: Baskı; basım
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
drl.	: Derleyen
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
Ed.	: Editör
ET	: Eski Türkçe
Far.	: Farsça
H	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
M	: Miladî
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Peh.	: Pehlevîce
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.f.	: Sıfat-fiil
Soğ.	: Soğdca
ss.	: Sayfadan sayfaya
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TKAE	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü

TM	: Terceme-i Münebbihât
TTK	: Türk Tarih Kurumu
t.y.	: Tarih yok
UÜ	: Uludağ Üniversitesi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları; yayınevi

İŞARETLER

a	: Varağın ön yüzünü gösterir.
b	: Varağın arka yüzünü gösterir.
/	: Varak ile satır numarasını ayırır.
//	: (İncelemede) Sesleri ifade eder.
//	: (Metinde) Derkenardaki kelimeleri işaret eder.
+	: İsim soylu ögeyi belirtir; isme bağlanmayı gösterir.
-	: Fiil soylu ögeyi belirtir; fiile bağlanmayı gösterir.
-	: (Metinde) Bitişik yazımı gösterir.
~	: Aynı değerde farklı ses ve şekiller olduğunu gösterir.
>	: $x > y$: y, x'ten doğmuştur.
<	: $x < y$: y, x'ten eskidir.
()	: Metinde işaret içindeki satır numarasını gösterir.
{ }	: İşletimde görevli ekleri gösterir.
[ ]	: Metinde onarım yapılan birimi gösterir.
[...]	: Metinde okunamayan/okunmaya mani olan kısımları gösterir.
Ø	: İşaretsiz fonem veya morfemin işaretçisidir.

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

َ : a / e

ِ : ı / i

ُ : o / ö / u / ü

◌̇ : Üstünde bulunduğu ünsüzün
ünlüsüz olduğunu bildirir.

◌̈ : Üstünde bulunduğu ünsüzün
çift okunacağını gösterir.

ء : ' (ayn)

آ : a / ā

ا : a / e

ب : b / p

پ : p

ت : t

ث : ṭ

ج : c / ç

چ : ç

ح : ḥ

خ : ḫ

د : d

ذ : ḏ

ر : r

ز : z

س : s

ش : š

ص : š

ض : ḏ / ž

ط : ṭ

ظ : ṭ

ع : ' (ayn)

غ : ğ

ف : f

ق : q

ك : k / g / ŋ

كَ : ŋ

ل : l

م : m

ن : n

و : v / o / ö / u / ü / ū

ه : h / a / e

ي : y / ı / i

GİRİŞ

Türk dili tarihinde, kapsadığı zaman dilimi esas alınarak, ortaya konan ürünlerin nicelik ve nitelikleri üzerinden yapılan tetkikler göstermiştir ki “Eski Oğuz Türkçesi” (Ercilasun, 2015: 433), “Eski Osmanlıca” (Çağatay, 1944), “Eski Türkiye Türkçesi” (Timurtaş, 2019; Develi, 2008), “Eski Anadolu Türkçesi” (Korkmaz, 2004; Şahin, 2018; Köktekin, 2011; Akar, 2018; Yelten, 2019) gibi çeşitli adlandırmaların muhatabı olan 13. ve 15. asırlar arasındaki dönem, edebî, ilmî, ahlâkî, fennî vb. nitelikli mahsuller açısından oldukça verimli geçmiştir.

Bugün, başta yaşadığımız topraklarda olmak üzere, dünyanın çeşitli noktalarında muhafaza altına alınmış, tarihî lehçeleriyle birlikte, yüzlerce Türkçe el yazması eserden hatırı sayılır bir kısmı da dil, edebiyat, düşünce, bilim ve kültür hayatı açısından filizlenme dönemi olarak addedilebilecek Eski Anadolu Türkçesi devresinin “dil ve kültür” şuuru taşıyan şahıslarınca gerek manzum gerek mensur olarak telif, tercüme ve uyarlama yoluyla (Korkmaz, 2020: 89) meydana getirilen ürünlerdir.

Siyasi ve coğrafi şartlar gereği Arap-Fars kültürüyle yaşanan etkileşimin Türk tebaasına çeşitli yönlerden yansımaları olduysa da seciyesi daima korunmuş, bunda ise söz konusu kültürlerle aşına olmayan Türk beylerinin özel gayretleri (Korkmaz, 2020: 88) ve halkın benliğine sahip çıkmada sergilediği tutum etkili olmuştur. Bu noktada Türk dilinin itibarının, hem yöneticilerin hem de halkın teşvikleri ile, hak ettiği konuma taşınması işinde en büyük gayreti, umulduğu üzere, müellif ve mütercimler göstermiştir. Kur’an tercümeleri, peygamber kıssaları, evliya menkıbeleri, nasihatnameler, tıbbî, baytarlığa, avcılığa, cevherlere, rüya tabirlerine ait çeşitli kitaplar; edebî alanda dinî-destanî manzum ve mensur eserler, tasavvufî ve romantik mesnevîler, divanlar vb. birçok eser telif ve tercüme yoluyla meydana getirilirken (Özkan, 1995: 68) dil, “divanda”, “dergahta”, “mecliste” ve “meydanda” halkın dimağını yansıtan bir ayna gibi kullanılmış (Taş, 2009: 109), Türk’ün cevval duygu ve düşünce dünyasını idrakin en ücra köşelerine dahi temas ettirecek bir biçimde işlenmiştir.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde gerek telif gerek tercüme yoluyla birçok Türkçe eser meydana getirilmiştir. *Behçetü’l-Hadâ’ik fî Mev’izeti’l-Halâ’ik*, *Garibnâme*, *Risâletü’n-Nushiyye*, *Çarhnâme* gibi dinî, tasavvufî, ahlâkî nitelikli telif

eserlerin yanında Gülşehrî'nin *Mantuku't-Tayr*'ı, Erzurumlu Mustafa Darîr'in *Yüz Hadis Yüz Hikâye*'si, *Nehcü'l-Ferâdis*¹ gibi tercüme eserler de yine benzer muhtevaya sahip diğer ürünlerdir. Burada adı geçenlerin dışında sayamadığımız daha nice eserin göze ilk çarpan özelliği dinî nitelikli olmasıdır. Bunun böyle olması da gayet normaldir. Çünkü nispeten yeni bir din ve onun etkisiyle oluşmaya başlayan yeni bir sosyal yapıda ortaya konan ilk örnekler ister istemez dinî nitelik ve öğretici özellik taşıyacaktı (Özkan, 2008: 116).

İlk zamanlar Türkler için faydalı olmak isteği, daha sonra da halkın gösterdiği rağbet üzerine (Levend, 1960: 8) ortaya konan Türkçe eserlerin tercüme olanları ayrı bir inceleme konusuna sahiptir. Özünde kaynak durumundaki metnin ihtiva ettiği hususları bir başka anlayışa onun dilinde izah etme faaliyeti olarak tanımlanabilecek tercüme işi, Eski Anadolu Türkçesi dönemi mütercimlerinde mutlak bir biçimde kelime kelime çeviri yapmak olarak algılanmamış; özellikle yorum yapmaya pek imkân tanımayan İslâm inancının kaidelerine dair muhtevaya sahip eserlere ayrı bir özen gösterilmekle birlikte, hemen her türden eserde, hitap edilen toplumun tüm dinamiklerine aşina olan aydın kişilerce ilmî ve edebî bir çalışma olarak yürütülmüştür. Bu bağlamda mensubu olduğu dönemin duygu, düşünce ve inanç yapısı üzerinden birçok dinî, ilmî ve kültürel (Bilkan, 2018: 108) tercüme çalışmasında bulunmuş mütercimlerin üslup, aktarım yöntemleri, uyarlama teknikleri gibi konular etrafında yapılacak tetkiklerle tercüme metinlerinin nitelikleri daha iyi anlaşılacak ve bu yolla söz konusu dönemin zihnî panoraması çizilecektir.

TEZİN KONUSU VE İÇERİĞİ

Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinleri hakkında evvelce yürütülen birçok akademik çalışmanın yol gösterici metotları doğrultusunda hazırlanmış bu tez, 15. asrın Anadolu coğrafyasında Arapçadan Türkçeye tercüme edilmek suretiyle meydana getirilen *Terceme-i Münebbihât* adlı eserin, temelde fonetik ve morfolojik özellikleriyle

---

¹ Burada kastedilen Mahmûd b. Ali tarafından Harezmi Türkçesiyle yazılmış meşhur *Nehcü'l-Ferâdis*'in, aynı adla Eski Anadolu Türkçesine aktarımının yapılmış olanıdır. Bk. Eyüp Akman, Tuncay Sakallıoğlu, "Nehcü'l-Ferâdis'in Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Yeni Bir Nüshası: Kastamonu Nüshası", **Türk Dili Dergisi**, S. 739, 2013, s. 78-80; Samet Onur, "Nehcü'l-Ferâdis'in Eski Oğuz Türkçesine Bilinmeyen Bir Aktarımı (Riyad Yazması)", **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, C. 5, S. 2, 2020, s. 600-630; Ergün Acar, **Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Nehcü'l-Ferâdis I-II**, Ankara, Gazi Kitabevi, 2018.

semantik analizini ihtiva etmekle birlikte, çalışmanın içeriği araştırma süresince elde edilen çeşitli bulgularla ve karşılaşılan sorunlara yönelik geliştirilen yaklaşımla şekillenmiştir. Buna göre beş bölümden müteşekkil tezimizin muhtevası sırasıyla *Terceme-i Münebbihāt*'ın nüsha niteliklerinin sunulması, dil hususiyetlerinin tetkik edilmesi, çeviri yazıya aktarımı, söz varlığının ortaya konması ve dijital görüntülerinin verilmesi üzerinedir.

TEZİN AMACI VE ARAŞTIRMA SORULARI

Yazılı metinler dilin tarihî serüveni içinde geçirdiği merhalelere dair filolojik tespitlerde bulunmayı sağlayacak verilerle dolu ürünlerdir. Bu açıdan muhtevası ne hakkında olursa olsun Türk diliyle meydana getirilmiş her bir eser, Türkoloji araştırmalarına yeni bir kazanım sunma ihtimali taşıyan öğelere sahip olmakla değerlidir.

Çalışmamızın kaynağını teşkil eden *Terceme-i Münebbihāt* böyle bir yaklaşımla ele alınmıştır. Eserin yazım özelliklerini, dil hususiyetlerini, eklerin ve sözcüklerin söz dizimi içindeki görevlerini incelemekle, metnin mensubu olduğu dönemin mahiyetlerini yansıtan yönleri ve kendine mahsus taraflarını sunmak amaçlanmıştır; kelimelerin niteliklerini ve taşıdığı anlamları irdelemekle söz varlığını ortaya koymak hedeflenmiştir.

Terceme-i Münebbihāt'ın dil özelliklerinin tetkik edilmesi ve söz varlığının çıkarılması olarak belirlenen esas gayenin yanında şu sorulara aranan yanıtlarla araştırmaya ek hedefler tayin edilmiştir:

- Son kısmı eksik olması sebebiyle ketebe kaydına erişilemeyen *Terceme-i Münebbihāt*'ın müstensihinin kimliği ve istinsah tarihi hakkında nasıl fikir beyan edilebilir?
- *Terceme-i Münebbihāt*, Arapça *Münebbihāt*'ın müellifi ve telif tarihine dair muammayı giderecek yeni bir bilgi sunabilir mi?
- Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde 1846/1 koleksiyon numarasıyla kayıtlı *el-Münebbihāt ale'l-İsti'dād li-Yevmi'l-Miād* adlı eserin önemi nedir?

TEZİN ÖNEMİ

Bugün hâlen mecmualar arasında gizli birçok Türkçe eser tecessüs edilmeyi bekler. İster telif ister tercüme olsun Türk diliyle tecessüm eden her eserin de, başta muhtevası ve dil hususiyetlerinin olmak üzere, tüm niteliklerinin tetkiki önem arz eder.

Biri Arapça dua, üçü farklı konularda Türk diliyle meydana getirilmiş dört metinden mürekkep mecmuanın son parçası durumundaki *Terceme-i Münebbihāt*'ın bu çalışmada -yukarıdaki hususlar doğrultusunda- dil özelliklerinin ve söz varlığının ortaya konulmasıyla, Türk dili tarihinde kendine has niteliklere sahip Eski Anadolu Türkçesi döneminin 15. asırda söz konusu eser özelinde tercüme metinlerdeki dilin etkinliği irdelenmiş, bu yolla Türkoloji alanına filoloji yönünden -umulur ki- katkı sağlanmıştır.

“Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde 1846/1 koleksiyon numarasıyla kayıtlı *el-Münebbihāt ale'l-İsti'dād li-Yevmi'l-Miād* adlı eserin önemi nedir?” sorusuna binaen tezimiz, hadis sahasında tartışmalı durumda olan “*Münebbihāt*’ın müellifinin kimliği” ve “eserin telif tarihi” hakkında sunduğu yeni verilerle disiplinlerarası bir nitelik de kazanmıştır.

TEZDE KULLANILAN YÖNTEM VE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Türk diliyle yazılmış tarihî metinlerin niteliklerini ortaya koymak üzere yürütülen ilmî çalışmaların kılavuzluğunda bu tezde de benzer bir silsile takip edilmiştir.

İşe *Terceme-i Münebbihāt*’ın çeviri yazıya aktarımı ile başlanmıştır. Çalışmamızdaki yeri itibarıyla üçüncü bölümde “Metin” başlığı altında bulunan bu işlemde, eserin her bir varlığının ön yüzü X^a ve arka yüzü X^b şeklinde işaretlendirilmiş, her bir yüz ve metin içi bölüm başlıkları ayrı bir paragrafla başlatılmıştır. Tüm varakları on bir satırdan oluşan metnin satır numaralandırılması parantez “( )” içinde gösterilmiş, böylece kelimelerin konumları tayin edilmiştir. Bu aşamadan sonra eserin dil hususiyetleri “Yazım Özellikleri”, “Ses Bilgisi”, “Kelime Türetimi” ve “Kelime Türleri ve İşletim” başlıkları altında tüm ayrıntılarıyla irdelenmiştir. Eserin söz varlığını barındıran “Dizin” bölümü, kelimelerin bağlam içindeki nitelik ve tanımlarına göre hazırlanmıştır. “Tıpkıbasım” bölümündeki eserin dijital görüntüleri, konu hakkında

sunulan malumatın tahkikatını yapmak isteyen araştırmacıların ve tüm ilgililerin istifadeleri için konulmuştur.

Mecmuanın yorgun kondisyonu eserin özellikle son varaklarına doğru kendisini ziyadesiyle hissettirmiş, bu da ilgili yerlerin okunmasına mani olmuştur. Bu aşamada daha sağlıklı bir çalışma yürütmek maksadıyla eserin muhafaza edildiği Millî Kütüphaneye şahsen ulaşılarak mecmua ilk elden incelenmiş ve nispeten daha okunaklı görüntüler elde edilmiştir. Buna rağmen okunamayan kısımlar ise çeşitli teknolojik imkânlar kullanılarak çözülmeye çalışılmış ancak metinde “[...]” ile gösterilen yerler bir türlü aydınlatılamamıştır.

TEZİN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Bu tez, *Terceme-i Münebbihât* adlı eserin kimliği ve niteliğinin aktarıldığı “Giriş”; dil hususiyetlerinin etraflıca tetkik edildiği “İnceleme”; listede belirtilen işaretlerce çeviri yazısının yapıldığı “Metin”; söz varlığının tanım ve anlamlarıyla ortaya konduğu “Dizin” ve dijital kopyasını içeren “Tıpkıbasım” bölümlerinden oluşup çalışmada eserin İslâm akaidi üzerine olan muhtevası mütalaa dışı tutulmuştur.

1. MÜNEBBİHÂT VE TERCEME-İ MÜNEBBİHÂT

1.1. MÜNEBBİHÂT

“Uyan-, ay-” manasındaki Arapça نبه *nbh* fiil kökünün (Manzûr, 2011: 645) tef‘îl babının ism-i fâ‘ili olan müfa‘il vezninde türetilmiş, “tenbih eden, uyandıran; dalgınlıktan kurtaran; uyuşukluğu gideren” (Devellioğlu, 2023: 850), “uyaran, uyarıcı” (Kanar, 2007: 1024), “kendine getiren” (Parlatır, 2016: 1182), “agâh ve haberdar edici olan” (Redhouse, 2016: 328) anlamlarındaki منبه *münebbih* kelimesine, müennes çokluk yapıcı ات +ât eki getirilerek oluşturulmuş منبهات *münebbihât* kelimesi, özünde “tenbihler, öğütler, nasihatler” anlamıyla karşılanabilir. Bu bağlamda “hatırlatıcı ve uyarıcılar” manasıyla, ahirete hazırlanmak için bazı ikaz ve nasihatleri içeren mevzeler kapsamında değerlendirilebilecek bir hadis-ahlâk kitabı olan *Münebbihât* (Gökçe, 2017: 219-220), ehemmiyetiyle uzun yıllar medreselerde okutulan eserlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Bağcı, 2009: 48).

Nasihatlerin aktarılmasını, akılda kalmasını ve ezberlenmesini kolaylaştırmak adına iki cümleli sözlerden başlayıp on cümleli sözlere kadar rakamsal olarak tertip edilmiş dokuz bölümden oluşan eserde (Gökçe, 2017: 220) Hz. Peygamber’in hadisleri, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin mevzeleriyle diğer sahabe, tabiun ve tasavvuf âlimlerinin konuyla ilgili hikmetli sözleri yer almakta ve yine mevzuya uygun tamamlayıcı birtakım şiirler bulunmaktadır (Turan, 2017: 15).

Eserin müellifi konusunda fikir beyan eden kaynaklara göre² Münebbihât’ın, genel kanının aksine, İbn Hacer el-Askalânî ile ilgisi bulunmamakla beraber (Kandemir, 1999: 529) aslında kitabın Ahmed İbn Hicci’ye ait olduğu ve ابن حجي lakabının zamanla tashife uğrayarak ابن حجر şekline dönüşmek suretiyle hataen ona nispet edildiği söylenir (Abdussettar, 1992: 481; Turan, 2017: 18). Bu kapsamda tam adı *el-Münebbihât ale’l-İsti’dād li Yevmi’l-Mî’ād* olan eserin, Gökçe’nin (2017: 222-229) tahkikatıyla,

² Bk. M. Yaşar Kandemir, “İbn Hacer el-Askalânî”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 19, İstanbul, TDV Yay., s. 529; Ferhat Gökçe, “İbn Hacer el-Askalânî’ye Nispet Edilen ‘el-Münebbihât’ İsimli Eser Üzerine”, **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 6, S. 1, 2017, s. 230-234; Mehmet Turan, “İbn Hacer El-Askalânî’ye Nispet Edilen Münebbihat Adlı Eserdeki Merfu Hadislerin Değerlendirilmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Dicle Üniversitesi, SBE.**, Diyarbakır, 2017, s. 16-21; Mehmet Turan, “Münebbihat Adlı Eserin İbn Hacer El-Askalânî’ye Aidiyeti Üzerine”, **Batman Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi**, C. 2, S. 1, 2018, s. 20-22.

Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın "El Yazmaları" internet sitesi kataloğu ve diğer kütüphane kataloglarına göre Türkiye kütüphanelerinde 90 el yazma nüshası tespit edilmiş olup bunlardan 9'u hariç tamamının Zeynu'l Kudât Ahmed b. Muhammed el-Hiccî adına kayıtlı olduğu saptanmıştır. Ancak tezimizin konusu itibarıyla kaynak metin durumunda olan eserin müellifinin burada bahsi geçen isimlerden biri olamayacağı aşağıda belirtilen belgeler ışığında açıkça görülecektir.

1.1.1. Münebbihât'ın Müellifi Meselesi

Münebbihât'ın müellifine dair malumat sunan hemen tüm akademik çalışmalarda, gelenekte İbn Hacer'e atfedilen eserin çeşitli gerekçelerle İbn Hiccî'ye ait olduğu ileri sürülmekle beraber (Hizmetli, 1999: 67), Mûsâ es-Sa'dî ed-Dimeşkî (Gökçe, 2017: 266) Ahmed en-Nesefî es-Semerkindî (Brockelmann, 1937: 762), İbrahim b. Muhammed (Ubeyde, 1995: 326, 330), İbn Hacer el-Mekkî (Abdulmun'im, t.y.: 681; Kandemir, 1999: 529) isimleri de zikredilmektedir.

Müellifin kimliği hakkında adı geçen bu kişiler -Ahmed en-Nesefî dışında- ilk aşamada birbirlerine yakın çağda yaşamış olmalarıyla adaylık açısından tutarlılık gösterir. Bununla birlikte terbiye durumları, şahsiyetleri ve yaşantılarıyla verdikleri intiba hasebiyle de bu kişilere birtakım tanıklamalarla Münebbihât'ın müellifi yakıştırması yapılmış olabilir. Fakat ilgililerin dikkatinden kaçmış ya da birtakım nedenlerle ehemmiyeti tespit edilememiş çeşitli hususiyetleri bulunan, biri XV. yüzyıl Türkçe tercümesi olmak üzere, iki önemli nüsha vardır ki bunlar burada adı geçenlerin -yine Ahmed en-Nesefî hariç- yaşadığı yıllardan çok öncesinde bir Münebbihât'ın varlığına, dolayısıyla da bu kişilerin eserin müellifi olamayacağına adeta delil teşkil etmektedir.

Bahsettiğimiz eserlerden ilki tez çalışmamızın da kaynak metni durumunda olan -künyesi 1.2.1.'de verili- 805/1402'de tahrir edilmiş *Terceme-i Münebbihât*'tır. Bu aşamada Münebbihât'ın muamması mesabesindeki müelliflik makamının yukarıda adı geçen adaylardan en baskını olarak öne sürülen İbn Hiccî'ye ait olduğu telakki edilse dahi ilmî ve mantikî çerçevede ikna edici cevaplar isteyen birtakım sorulara muhatap olunacaktır. Şöyle ki bir eser ortaya konup kendi diliyle hitap ettiği kesimce benimsendikten ne kadar sonra diğer dillere tercüme edilecek kadar ehemmiyet

kazanabilir? XV. yüzyıl ilmi irtibat hızı düşünüldüğünde yeni bir eser farklı kültürlerle ne sürede ulaşip tesir edebilir? Yine XV. yüzyılda Türkçeye tercüme edilmiş, özellikle dini içerikli, eserlerin asıl hâlleriyle arasındaki vasati zaman farkı nedir ve bu dönemde daha müellifi hayattayken tercümesi yapılmış kaç metin vardır? Tüm bu sorular karşısında alınacak en olumlu tutum bile Münebbihât'ın müellifine İbn Hiccî olarak bakmaya şüpheyi yaklaşmayı gerektirmektedir. Zira XV. yüzyıl tercüme metinlerinden *Tercemetü Tefsîri Ebü'l-Leys'in*, 983'te vefat eden müellifi Ebü'l-Leys es-Semerkandî'den asırlar sonra 1430'da; 1037'de vefat eden Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ının *Terceme-i Muhtasar-ı Kudûri* adıyla XIV. yüzyılın başlarında; 1111'de vefat eden Gazzâlî'nin meşhur *Kimyâ el-Saâde*'inin *Tercüme-i Kimyâ-i Saâdet* adıyla 1398'de tercüme edilmesi (Şeşen, 1994: 913-914) örnekleri yukarıdaki soruların birçoğuna yanıt ihtiva etmektedir. Fakat bundan ziyade Münebbihât'ın müellifini bize göre şu an için anonim kılan asıl kanıt bir başka nüshadır.

Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde 1846/1 koleksiyon numarasıyla kayıtlı yedi satırlı seksen üç yapraktan mürekkep Münebbihât H 655 istinsah tarihli olup şekil özelliği itibarıyla da dikkat çekicidir. Öyle ki eserin Yâkut el-Kâtib mahlaslı bir hattat tarafından fevkalade bir yazıyla kaleme alınması, Münebbihât'ın tespit edilebilen bu en eski nüshasından daha da eskisinin olabileceğini düşündürmektedir. Çünkü sanatsal bir eser birtakım merhalelerden geçmekle meydana gelir.

Münebbihât'ın telif tarihi ve müellifinin kimliği hakkında yönlendirici yeni veriler sunan bu nüsha üzerinde yapılacak detaylı tetkikatla bugüne kadar yapılan çalışmalara önemli katkılar sağlanacağını düşünüyoruz. Bu bağlamda çalışmanın kapsamı ve alanımız dışında kalan bu konuyu hadis ilmi hakkında ihtisas sahibi araştırmacılara tevdi ediyoruz.

Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan *el-Münebbihât ale'l-İsti'dād li-Yevmi'l-Miād* adlı eserin metin kısmının ilk ve son pozları:

el-Münebbihāt ale'l-İsti'dād li-Yevmi'l-Miād'ın ilk iki varacağı

el-Münebbihāt ale'l-İsti'dād li-Yevmi'l-Miād'ın son iki varacağı

1.2. TERCEME-İ MÜNEBBİHÂT

Kökü dört harfli (rubā'î) bir fiil; bir başka ifade ile dört harfî (ث، ر، ج، م) de aslî olan “terceme” kelimesi (Okiç, 1966: 28), esasen Arami kaynaklı olup fa‘lale veya dehreze vezniyle Türkçeye Arapçadan intikal etmiştir (Demircioğlu, 2009: 160). Eski Uygur Türkçesinde “evir-, yarat-” (Tekin, Ş. 1995); XIV., XV. ve XVI. yüzyıllar Anadolu Türkçesinde “dönder-” fiiliyle de karşılanan “terceme” kelimesi “et-” yardımcı eylemiyle birlikte (Paker, 2014: 43-44), “yazarla okuyucunun arasına çekilmiş seddin kaldırılmasını” (Savory, 1994: 24) ifade etmektedir.

Bugün hemen tüm sözlüklerde (sozluk.gov.tr; lugatim.com; dildernegi.org.tr; nisanyansozluk.com vd.) “çeviri” sözcüğüyle karşılanan terceme/tercüme kelimesi eski edebiyatımızda bugünkü ‘çeviri’yi aşan geniş bir anlam ihtiva eder (Levend, 1984: 80). Bu açıdan *Terceme-i Münebbihât* da Türk-Arap-Fars kültürünün kesiştiği ortak bir sahanın ürünü olarak (Paker, 2009: 89) ana dili Türkçe olanlar için tercüme edilmiş bir eser niteliğindedir. Eserin nitelikleri aşağıda tasniflendirilerek verilmiştir.

1.2.1. Nüsha Tavsifi

06 Mil Yz A 5215 yer numarasıyla kayıtlı, *Hikâyât* (1^a-32^a), *Medhiye* (33^b-48^a), *Du‘āu’ş-Şalât* (48^b-49^a) ve *Terceme-i Münebbihât* (49^b-85^b)’tan mürekkep mecmuanın son parçası durumundaki bu eserin bilinen tek nüshası Millî Kütüphanede (<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/329524>) olup künyesinde, eserin konusu İslâm dini-akaid ve kelam; istinsah tarihi 805/1402; yaprak sayısı 49^b-85^b; satır sayısı 11; yazı türü harekeli nesih; kağıt türü abadî; ölçüleri 165x125 - 118x95 mm.; yer numarası 06 Mil Yz A 5215/4; dvd numarası 303 bilgilerine yer verilmiştir.

Araştırma süresince elde edilen veriler, künyedeki bazı bilgilerin tutarlılığının sorgulanmasına yol açmıştır. Örneğin eserin ketebe kaydının yer aldığı son bölümü eksik olmasına rağmen istinsah tarihi neye istinaden 805/1402 olarak tayin edilmiştir? Gelenek gereği, istinsah tarihi ve müstensihin kimliğine dair bilgiler genellikle aynı bölümde yer almasına karşın künyede istinsah tarihinin verilip müstensihin kimliği hakkında neden bir bilgi verilmemiştir? Her iki konu hakkındaki muhakematımız bir sonraki bölümde verilecektir.

Bunun dışında eserin varak numaralandırılması yapılırken sehven 65^b'den 67^a'ya atlanmış ve bu yanlışlığın fark edilmemesi sebebiyle metin “49^b-85^b” aralığında gösterilmiştir. Bu noktada söz konusu kısmın birtakım sebeplerle mecmuadan çık(arıl)mış olma ihtimali de düşünülmüş fakat metnin anlam bütünlüğüne bakıldığında bahsi geçen aralıkta manaen herhangi bir bozulma meydana gelmediği gözlemlenmiştir. Dolayısıyla künyede “Yaprak Sayısı” kısmında belirtilen aralığın “49^b-84^b” olarak düzeltilmesi gerekmektedir. Bu hâliyle eser 36 varaktan müteşekkildir. Bundan başka eserin dijital görüntülerinin erişime sunulduğu kısımda 61 numaralı varağın görüntüsü iki kez çekilmiş, bu nedenle mecmuanın toplam poz sayısında fazladan bir adet görüntü oluşmuştur.

1.2.2. Müstensihin Kimliği ve İstinsah Tarihi Hakkında

Terceme-i Münebbihât son kısmı eksik bir eserdir. Dolayısıyla müstensih adı ve istinsah tarihi hakkında bilgilerin aktarıldığı bölümden yoksundur. Bu açıdan eserin katalog kaydındaki söz konusu bilgilerin istinatgâhı izaha muhtaçtır.

1^a-85^b aralığında numaralandırılmış dört metinden oluşan mecmuanın kütüphane katalog kartındaki künye detayında “istinsah tarihi” için her bir esere 805/1402 tarihi yazılmışken “müstensih adı” yalnızca 1^a-32^a'da bulunan *Hikāyāt* adlı eser için doldurulmuştur. Buna göre söz konusu eserin aşağıda görüntüsü sunulan 32^a numaralı varağının yedinci ve sekizinci satırlarında müstensihin adına; onuncu satırında istinsah tarihine; on birinci satırında da temmet kaydına rastlanmaktadır.

Müstensih adı ve istinsah tarihine dair bilgilerin bulunduğu 32^a numaralı varak (solda).

Terceme-i Münebbihāt'ın noksanlığı sebebiyle ne müstensihin kimliği ne de istinsah tarihi hakkında bilgi edinmeyi beklemek pek tabii ki yersizdir. Fakat diğer metinlerin mevcut olan son bölümlerinde de herhangi bir müstensih adına veya istinsah tarihine tesadüf edilmemesi, mecmua içindeki tüm metinlerin bir elden çıkmış olma ihtimalini düşündürmektedir. Bu, bizce kuvvetli bir olasılıktır. Zira yazı karakterleri mukayese edildiğinde metinler aralarında tutarlı bir görüntü sergiler. Ayrıca hem *Hikāyāt*'ta hem de *Terceme-i Münebbihāt*'ta yalnızca Arapça kelime ve terkiplerin kırmızı mürekkeple yazılması da tek bir yaklaşımın yansıması olarak yorumlanabilir. 6 asırlık bir mecmuanın sıhhat durumu incelendiğinde ise yine müşterek bir tahribatla karşılaşılmaktadır. Mikroorganizmalarca meydana getirilen lekeler, yapraklar arasında nizami olarak birbirini takip eder ki bu da mecmuayı meydana getiren parçalardan birinin bile sonradan ilave edilmediğini gösterir.

Buraya kadar bahsedilenlerden hareketle *Terceme-i Münebbihāt*'ın istinsah tarihi ve müstensihi hakkındaki bilgilere, mecmuanın 32^a numaralı varığında ulaşıyoruz. Bu

açısından *Terceme-i Münebbihât*'ı, 805/1402 tarihinde Mehmed b. Hızır b. 'Ali b. Hattâb³ tarafından istinsah edilmiş tercüme bir eser olarak tanımlıyoruz.

1.2.3. Yazılış Amacı

Mütercim, Arap diliyle yazılmış Münebbihât'ın anadili Türkçe olanlarca okunup anlaşılması gayesiyle bu eseri tercüme ettiğini eserin 50^a numaralı varağının birinci ve dördüncü satırları arasındaki “... *bilgil kim bu kitâb yidi bâbdur, Münebbihât'dan çıkardum. Her bir bâb on kelimedür. Kelimesin yazdum, ma'nîsin Türkçe tefsîr eyledüm tâ kim 'Arapça bilmeyenler bunun ma'ânîsinden mahrûm kalmayup mahzûz olsunlar diyü.*” sözleriyle açıkça ifade etmektedir. Bu itibarla eser, XV. asrın hemen başında Anadolu coğrafyasında yaşayanların ekserisi Türk olan tebaanın talep ettiği ilmi kendi dilinde öğrenme arzusunun mukabili olarak meydana getirilmiştir.

1.2.4. İçeriği ve Biçim Özellikleri

Terceme-i Münebbihât, Münebbihât'ın muhtevasını aynıyla yansıtmakla birlikte konunun işleniş şekli bakımından sergilediği tarzla asıl metinden ayrılır. Bu noktada ilk olarak *Terceme-i Münebbihât*'ı içerik ve biçim özellikleri bakımından Münebbihât ile mukayese ederek vermenin benzer ve farklı tarafların anlaşılmasını izah edecek en iyi yöntem olacağı düşünülmüş fakat Münebbihât'ın Arap âlemindeki ve Türkiye'deki kütüphanelerde olmak üzere toplamda 131 nüshasının tespit edilmesi (Gökçe, 2017: 222), hangi nüshanın neye göre ölçüt alınacağını belirsiz kıldığından bu fıkirden vazgeçilmiştir. Bu bağlamda *Terceme-i Münebbihât*'ın aşağıda sunulan hususiyetleri mukayeseye tabi tutulmadan verilmiştir.

Harekeli nesih yazısıyla kaleme alınan *Terceme-i Münebbihât* dinî, ilmî ve edebî literatürün mukaddimelerinde asıl konuya geçmeden önce teberrüken zikredilen geleneksel bir klişe hâlini almış (Tezcan, 2019: 57) *Besmele*, *Hamdele* ve *Salvele* ile başlar. Metinde bu bölüm 49^b/1-50^a/1 aralığını kapsar.

50^a numaralı varağın birinci ve dördüncü satırlarında eserin yazılış amacı; beşinci ve on birinci satırlarında ise bölüm başlıkları yer alır. Buna göre yedi bölümden mürekkep *Terceme-i Münebbihât*'ın;

---

³ Bu şahıs hakkında her türlü tetkikata rağmen bir bilgiye erişilememiştir.

1. Bölümü: “*El-bābū’l-evvel: Fī zikr-i eḥādīşü’n-nebiyy ‘aleyhi’s-selām*” başlığıyla 50^b/1-57^a/7 aralığında aktarılan Hz. Peygamber’in on hadisini,
2. Bölümü: “*El-bābū’s-sānī: Fī zikr-i āşār-ı Ebī Bekr raḍıya’llāhü ‘anhü*” başlığıyla 57^a/8-63^a/6 aralığında aktarılan Hz. Ebû Bekir’in on mevizesini,
3. Bölümü: “*El-bābū’s-sāliş: Fī zikr-i āşār-ı ‘Ömer raḍıya’llāhü ‘anhü*” başlığıyla 63^a/7-67^a/2 aralığında aktarılan Hz. Ömer’in on mevizesini,
4. Bölümü: “*El-bābū’r-rābī: Fī zikr-i āşār-ı ‘Osmān raḍıya’llāhü ‘anhü*” başlığıyla 67^a/3-71^b/6 aralığında aktarılan Hz. Osman’ın on mevizesini,
5. Bölümü: “*El-bābū’l-hāmis: Fī zikr-i āşār-ı ‘Alıyy raḍıya’llāhü ‘anhü*” başlığıyla 71^b/6-75^b/11 aralığında aktarılan Hz. Ali’nin on mevizesini,
6. Bölümü: “*El-bābū’s-sādis: Fī zikr-i ma‘ārifi’l-evliyā’i raḥimehümu’llāhü*” başlığıyla 76^a/1-79^b/6 aralığında sırasıyla Süfyân-ı Şevrî, Ḥasan-ı Başrî, Ebû Süleymân-i Dārânî, İbrahîm b. Edhem, Zü’n-nün-i Mısrî, Ḥāmid-i Leffâf, Yaḥyâ bin Mu‘âz, Şaḳîḳ-i Belḥî, Muḥammed ed-Dürî ve İbrahîm en-Neḥa‘î isimlerinden oluşan veli zümresinin birer sözünden müteşekkil on mevizeyi,
7. Bölümü: “*El-bābū’s-sābī: Fī zikr-i ihtiyārāti’l-ḥükemā’i*” başlığıyla 79^b/6-84^b/11 aralığında aktarılan Loḳmān Ḥakîm’in iki, Büzürcmîhr’in bir ve adı belirtilmemiş “bazı hikmet sahibi büyükler” olarak tarifî yapılan kişilerin yedi sözüyle toplamda dokuz mevizeyi ihtiva etmektedir.

Hz. Peygamber’in on hadisinden; hulefa-yi râşidinin, ismiyle müsemma evliya zümresinin ve hükemâ-i rabbâninin onar mevizesinden yedi bölümde toplam yetmiş mevizenin yer alması beklenen eserde -kimden rivayet edildiği kestirilemeyen- yalnızca bir mevize nakıs görünmektedir. Bu açıdan eserin -eğer muhtelif ilaveler yapılmadıysa- en fazla iki varaklık bir kısmının eksik olduğu düşünülmektedir.

Rivayetler belli bir usule göre tertip edilmiştir. Buna göre her bölümdeki on söz, tekli, ikili, üçlü, dördlü, beşli ... olarak ona kadar giden bir sırayla ilerler. Şu örnekler nasıl bir yöntem izlendiğinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır:

“Ebū Bekr-i Şiddîk’dan rivāyet kılınur raḍıya’llāhü ‘anhü: “Üç nesene bulunmaz üç neseneyile. Baylık bulunmaz ārzü eylemegile, yigitlik bulunmaz saḳal boyamaḡıla, saḡlık bulunmaz dermān eylemegile.” 58^a/2-4

“Ebū Bekr-i Şiddîk’dan raḍıya’llāhü ‘anhü rivāyet kılınur kim: “Dört nesenedür kim tamāmı dört neseneyile olur. Evvel namāzuḡ tamāmlıḡı secde-yi sehv birledür kaçan kim namāzda yaḡılsa, ikinci oruç tamāmlıḡı şadaḳa-i fiṭr virmegiledür, üçüncü ḥaccuḡ tamāmlıḡı ḳurbān eylemegiledür, dördüncü imānuḡ tamāmlıḡı ḡazā eylemegiledür.” 58^a/1-11

“Ebū Bekr-i Şiddîk’dan raḍıya’llāhü ‘anhü rivāyet kılınur kim: “Ḳaraḡulıḳ bişdür, çırāḡı daḡı bişdür. Evvel yazuḳ işlemek ḳaraḡulıḳdur; anuḡ çırāḡı tevbe eylemekdür, ikinci sinle ḳaraḡulıḳdur; anuḡ çırāḡı: ‘Lā ilāhe illa’llāh Muḡammedü’r-rasūlu’llāh’ dimekdür, üçüncü āḡiret ḳaraḡulıḳdur; anuḡ çırāḡı eyü ‘amel işlemekdür, dördüncü şırāṭ köprisi ḳaraḡulıḳdur; anuḡ çırāḡı Taḡrı’yı şeksüz yaḡınile bilmekdür, bişinci dūnyā ḳaraḡulıḳdur; anuḡ çırāḡı ṭā‘atdur.” 58^b/4-10

Hız. Ebū Bekir’in on mevizesinin bulunduğu ikinci bölümde yer alan bu cümleler bu bölümün üçüncü mevizesi, dördüncü mevizesi ve beşinci mevizesi olarak birbirini takip eder ve altı çizili kelimelerden de anlaşılacağı gibi sözler hem kendi içinde hem de bölüm içinde ardışık bir sırayla ilerler. Bununla birlikte eserin tam bir nizam içinde bu tarzı yansıttığı da söylenemez. Zira Hız. Peygamber’in hadislerinin yer aldığı ilk bölümün ve Hız. Ömer, Hız. Osman ve Hız. Ali’nin sözlerinin bulunduğu üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümlerin, üçüncü sıradaki mevizeleri dörtlü sözlerle örneklendirilmiştir. Bu da mütercimnin eserin tanzimatında tutarsız davrandığını gösterir.

Eser kırmızı mürekkeple⁴ yazılan Arapça kısımları da ihtiva etmekle salt bir tercüme metni özelliği göstermemektedir.

⁴ Metinde yalnızca bölüm başlıklarında ve mevizelerin Arapçalarında kullanılan bu renk, sebebini anlayamadığımız biçimde 49^b/4’te “**ve medḡ ve şenā**”, 49^b/7’de “**ve minnet**” ve 49^b/10’da “**ve çok**” ifadelerinde de kullanılmış olup eserin başka hiçbir yerinde böyle bir aykırılığa rastlanmamıştır.

1.2.5. Eserin Önemi ve Eski Anadolu Türkçesindeki Yeri

Terceme-i Münebbihāt, tespit edebildiğimiz kadarıyla, tek nüshası olan bir eserdir. 1.2.2.'de ifade ettiğimiz hususlar çerçevesinde XV. asrın hemen başında, 1402'de meydana getirilen eser, dönemin malum şartları içinde dahi bu tarz girişimlerde bulunulduğunun, edebî ve ilmî faaliyetlerin bilfiil yürütüldüğünün bir numunesi olarak dikkat çekicidir.

Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinin yazılış sebepleri arasında bulunan; “tamamen Türk olan tebaanın ulemayı Türkçe yazmaya sevk etmesi” ve “ulemanın Türkçe eser vermekle mensubu bulundukları millete ilim yönünden hizmet etme düşüncesi” (Yavuz, 1983) etkenleri, eserin ne niyetle ortaya konduğunu gösterir. Bu açıdan “İslâm inancı taşıyan Türklerin canlı bir din hayatı yaşayanlarına kendi konuştukları ve düşündükleri lisanla hitap eden” (Ercilasun, 2015: 437) *Terceme-i Münebbihāt*, kaynak metnin dilsel ve kültürel edimlerinin kelime kelime aktarıldığı yavan bir tercüme faaliyetinden uzak olarak, bünyesinde barındırdığı yabancı unsurların Türklerin düşünce dünyasının ürünü olan kavramlarla örüldüğü, ifadelerin konuya uygun vazih bir üslupla kaleme alındığı, XV. yüzyıl Anadolu coğrafyasında tercüme etkinliklerinin niteliğini ortaya koyan örnek bir eserdir.

Eserin dil hususiyetlerinin tetkik edildiği “İnceleme” bölümünde elde edilen veriler doğrultusunda *Terceme-i Münebbihāt*'ın Eski Anadolu Türkçesindeki konumu, dönemin özelliklerini yansıtan yönleri ve kendine mahsus mahiyetleri hakkındaki tespitlerimizin bazıları şöyledir:

a) İmlası bakımından

1. Eser hem Uygur hem Arap-Fars imlasının izlerini taşımakla yazıda standarda erişilemediğini gösterir.

2. Bazı kelimelerin olağan dışında imlaya sahip oldukları gözlemlenmiştir:
حَجُّكَ haccuñ 58^a/10, كِر giri 84^a/6 - كِرِی giri 84^a/7, اُيْمَك üymek 56^a/1

3. Arapça ve Farsça asıllı kimi kelimelerin yazılırken fonetik açıdan Türkçeleştiği gözlemlenmiştir: شُكْر şükür 49^b/2, دَايِم dāyim 52^a/11, غَزَا gāzā 67^a/2

b) Ses bilgisi bakımından

1. Eserde Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliklerinden yuvarlaklaşma hadisesi kendini yoğun biçimde hissettirmekle beraber düzleşmeye de rastlanmaktadır: کُپْرِسِنِي köprisini 70^b/11

2. Eski Türkiye Türkçesinde gözlemlenen I ~ U nöbetleşmesi eserde de yürürlüktedir: أُجْنَجْ üçinci 51^a/7 ~ أُجْنَجِي üçüncü 51^b/8

3. Türkçe sözcüklerde {- (I)ken} eki hariç- büyük ünlü uyumun geçerli olduğu görülmektedir.

c) Şekil bilgisi bakımından

1. Hâl eklerinin çok işlevliliği dilin ifade kabiliyetine ziyadesiyle güç kazandırmıştır. Nitekim metinde {+dA} bulunma hâli ekinin 6, {+dAn} ayrılma hâli ekininse 8 farklı fonksiyonu tespit edilmiştir.

2. Şahıs zamiri menşeli birinci teklik şahıs ekinin yer yer {+In} yer yer {+(A)m} olarak ikili şekilde kullanılması, mütercimin her iki biçimin de konuşulduğu muhitten olduğunu ya da o muhite hitap ettiğini gösterir: سَوَرَمْ severem 77^a/5 - قَرْقَرِ kırkırın 55^a/5

2. İNCELEME

2.1. YAZIM ÖZELLİKLERİ

Eski Anadolu Türkçesi dönemi metin incelemelerinde kelimelerin ve eklerin yazımı meselesi, üzerinde en çok durulan konulardan biri olmakla beraber bu dönem eserlerinin imlası hususunda düzenli ve kurallı bir birlikten söz edilememektedir. Bir kelimenin çeşitli şekillerde yazılması, ünlülerin yazımında ortada ve sonda yer yer sadece harekelerin kullanılması, eklerin tabandan ayrı yazılması gibi özellikleri metnin imlasını Uygur ve Arap olmak üzere iki farklı yazı geleneğine bağlamaktadır (Uygur, 2016a: 33). Bu bağlamda metnimizde de söz konusu bu iki geleneğin imla özelliklerinin yer aldığı görülmektedir.

Tamamı harekeli nesihle kaleme alınan metinde Uygur ve Arap-Fars imlasının izlerini Mecdut Mansuroğlu'nun tasnifinden⁵ hareketle tertipleyip tespit ettiğimiz örnekler şu şekildedir:

Uygur imlasına uygun örnekler:

- a) Ünlülerin yazılması; olsun اُولْسُون 50^b/7, uydı اُوَيْدِي 57^b/10.
- b) Kalın sıradan kelimelerde sin (س) 'in kullanılması; saqlar سَقْلَر 62^a/10, satır سَطْر 69^b/6.
- c) Bazı eklerin tabandan ayrı yazılması; sevmeklik سَوْمَكْ لِكْ 66^a/4, ummak اُم مَقْ 74^a/9.

Arap-Fars imlasına uygun örnekler:

- a) Ünlülerin yazılmaması; ötürü اُتُر 53^b/1, göyünmek كُيْنَمَكْ 60^b/6.
- b) Klasik Osmanlı Türkçesinde olduğu gibi kalın sıradan kelimelerin sad (ص) ile yazılması; aşşılı اَصْلُو 63^a/6, şovuk شَوْقُ 74^a/4.
- c) “pe (پ) ve çe (چ) seslerinin kullanılması; kapıcıdan قَپِجِدَنْ 53^b/4, kaçan قَچَنْ 56^b/7.
- ç) Eklerin tabandan ayrı yazılmaması; beklemekden بَكْلَمَكْدَنْ 53^b/3, gemisüz كَمِسُز 57^b/2.

⁵ Mecdut Mansuroğlu, “Eski Osmanlıca”, *Tarihi Türk Şiveleri*, Çev. Mehmet Akalın, Ankara, TKAE Yay., 1988, s. 249-250.

d) Tenvin (◌ِ◌) işaretinin kullanılması; sevgüiyilen, سَوَكِيْلَه 62^a/2, yazukların يَزُقْلَر 67^a/11.

Bu tespitler doğrultusunda iki yazı geleneği arasındaki temel farkın esasen “ünlülerin gösterilip gösterilmemesi” ve “eklerin ayrı yazılıp yazılmaması” noktasında kesiştiği söylenebilir.

2.1.1. Ünlülerin Yazımı

Ünlülerin gösteriminde büyük ölçüde harf ve hareke bir arada kullanılmış olmakla birlikte, bu seslerin sadece hareke ile işaretlendiği de gözlemlenmiştir. Metindeki bu imla tutarsızlığı eserin tercüme edildiği dönemde -XV. yüzyılın başlarında- dahi sistemli bir yazı dilinin olmadığına delil teşkil etmektedir.

2.1.1.1. /a/ Ünlüsünün Yazımı

-1. **Ön seste:** /a/ ünlüsü ön seste bazen üstünlü elif (اْ) ve bazen de üstünlü ve medli elif (اَ) ile yazılmış; az sayıda kelimedede ise iki kullanımın da olduğu görülmüştür.

üstünlü elif (اْ) ile yazılanlar: alkış اَلْقَش 49^b/10, ayruk اَيْرُق 51^a/5, aşşılı اَصْلُو 63^a/6, aña اَكا 68^b/1, artar اَرْتَر 73^a/4, azık اَزَق 77^b/1.

üstünlü ve medli elif (اْ) ile yazılanlar: adın اَدِنْ 53^a/10, az اَز 65^b/2, acı اَجِي 74^a/4, atdur اَتْ دُر 71^a/11.

her iki kullanımda yazılanlar: açlar اَجْلَر 51^a/7 ~ aç اَج 71^b/5, aydınlandurur اَيْدِيْلَنْدُرُر 67^a/7 ~ aydınlığın اَيْدِيْلِيْغِيْن 82^b/10, anı اَنِي 53^b/4 ~ anı اَنِي 51^b/10.

-2. **İç seste:** /a/ ünlüsü kelime içinde üstün (اَ-) ve üstün+elif (اَ-) ile yazılmıştır.

üstün (اَ-) ile yazılanlar: bakmakdan بَقْمَقْدَنْ 55^a/11, dostları دُوسْتَلَرِي 64^b/2, kaçan قَچَنْ 66^b/9, varılmaz وَرْلَمْز 71^a/9, yoldaşun يُلْدَشُك 75^b/9.

üstün+elif (اَ-) ile yazılanlar: unıtmak اُنْتِمَاق 51^b/5, tağıtmağda طَاغْتَمَاق 53^b/1, uçmak اُچْمَاق 71^b/11, bayrakdur بَايْرَقْدُر 74^a/7, bayık بَايِق 76^a/8.

-3. **Son seste:** /a/ ünlüsü son seste ise üstün+elif (اَ-) ve üstün+he (اَ-) ile yazılmıştır.

üstün+elif (اَ-) ile yazılanlar: aşağı اَشَا 51^b/10, olmasa اُولْمَسَا 57^a/1, boyamağıla بَايَمَاقِلَا 58^a/4, bağışlana بَاغِشْلَنَا 65^b/11, yazuğına يَزُغْنَا 79^a/10.

üstün+he (هَـ) ile yazılanlar: sonra صُكْرَه 50^a/1, suyla سُبْلَه 50^b/9, katında قَتْنَه 51^b/6, ola اُولَه 54^b/11, yaña يَكَه 55^a/5.

2.1.1.2. /e/ Ünlüsünün Yazımı

-1. **Ön seste:** /e/ ünlüsü ön seste üstünlü elif (إ) ile gösterilmiştir.

eyleyüp اَيْلُوب 49^b/11, elinde اَلْنَدَه 54^a/9, eyitdi اَيْتَدَى 54^b/8, edügin اَدُكِنْ 56^b/6, eyü اَيُّ 58^b/8, eylugini اَيْلُكِنْ 62^a/4, esirgemekligile اَسِرْكَمَكْ لِكَلَا 63^a/5, eski اَسْكَى 66^a/11.

-2. **İç seste:** /e/ ünlüsü iç seste üstün (هَـ) ve üstün+he (هَـ) ile yazılmıştır.

üstün (هَـ) ile yazılanlar: bilmeyenler بَلْمَيَنْلَر 50^a/3, gölgelendürür كُكْلَنْدُرُر 54^b/8, bezegidür بَزَكِيدُر 61^a/7, dükeli دُكَلَى 69^b/7, yiyiyedi يِيِيِيَدَى 76^b/9.

üstün+he (هَـ) ile yazılanlar: içindedür اِچْنَدَه دُر 50^b/2, öngündedürür اَوْنُغْنَدَدُرُر 59^a/10, çevrengededürür چَوْرَنْغَدَه دُر 59^b/1, üstüngededürür اُسْتُونْغَدَه دُر 59^b/1.

-3. **Son seste:** /e/ ünlüsü kelime sonunda ise bazen üstün+elif (هَـ) ile bazen de üstün+he (هَـ) ile yazılmıştır.

üstün+elif (هَـ) ile yazılanlar: nesene نَسَنَا 55^b/11, söylemeye سَيْلَمَا 57^a/5, kişiyle كِشِيلَا 68^a/7, niçe نِچَا 72^b/8, yüce يُجَا 75^a/11.

üstün+he (هَـ) ile yazılanlar: içinde اِچْنَدَه 51^b/10, gölge كُكْگَه 54^b/9, göre كُرَه 68^a/11, evine اَوْنَه 70^b/9, eylerse اَيْلَرْسَه 72^a/11.

2.1.1.3. /ı/, /i/ Ünlülerinin Yazımı

-1. **Ön seste:** /ı/ ve /i/ ünlüleri ön seste esreli elif (إ) ile yazılmıştır.

işitmek اِشْتَمَك 50^b/8, irkekden اِرْكَكَنْ 55^a/11, işlemeye اِشْلَمَا 57^a/4, irişür اِرِشُر 60^b/6, inanmakdur اِنْنَمَقْدُر 62^b/11, ikinci اِكْنِج 66^b/7, ırak اِرَاق 69^a/6, iner اِنْر 70^b/9, idilmez اِدِلْمَز 71^a/9, istemek اِسْتَمَك 71^b/10, issi اِسْی 74^a/4, içindedür اِچْنَدَه دُر 76^a/2, ivedi اَوْد 79^b/1.

-2. **İç seste:** /ı/ ve /i/ ünlüleri kelime ortasında çoğu kez esre (هَـ) ile nadir olarak da esre+ye (یَـ) ile yazılmış; kimi kelimelerde ise iki kullanımın da olduğu görülmüştür.

esre (هَـ) ile yazılanlar: yigrekdür یِغْرَكْدُر 52^a/11, tapıcılar طَپْجَلَر 61^b/9, gicesini قِغْسِنَى 65^a/3, niteligin نِتَلِکِنْ 66^a/6, konşılığına قَنْشِلِغَنَه 71^a/1, yıgılınur یِغْلَنْر 72^a/11.

esre+ye (يِ-) ile yazılanlar: issirekdür 74^a/8, aşşılurağıdur 75^b/8.

her iki kullanımda yazılanlar: biş 53^b/1 - bişinci 55^a/2, biribirinün 74^b/9 - biribirisin 76^b/7, giñ 74^a/2 - giñdür 74^a/6.

-3. Son seste: /ı/ ve /i/ ünlüleri son seste ise ya yalnız esre (ِ-) ile ya da esre+ye (يِ-) ile karşılanmıştır.

esre (ِ-) ile yazılanlar: buyurdu 54^a/2, altı 55^b/11, uğrı 60^b/7, eylügin 62^a/4, yavuzlığını 62^a/4, bilmedükleri 72^b/7, eti 78^a/9.

esre+ye (يِ-) ile yazılanlar: yarattı 49^b/3, anları 51^a/3, yidinci 55^b/3, dağı 58^b/5, öğrenici 61^a/8, dükeli 64^b/4, kişi 72^a/9.

2.1.1.4. /o/, /ö/ Ünlülerinin Yazımı

-1. Ön seste: /o/, /ö/ ünlüleri ön ses durumunda ötreli elif (ا) veya elif ve ötreli vav (و) ile gösterilmiştir.

ötreli elif (ا) ile yazılanlar: ötürü 53^b/1, okımazlar 54^a/4, öñinden 57^a/3, örtü 65^a/1, ortasında 65^a/2, öğrenmege 72^b/8.

elif ve ötreli vav (و) ile yazılanlar: ol 49^b/2, öyütli 50^b/6, oturmak 50^b/7, onıncı 67^a/2, ögmekligiledür 70^a/8, ölmüş 80^b/2.

-2. İç seste: /o/, /ö/ ünlüleri iç seste ötre (ُ-) ve ötre+vav (ُو-) ile yazılmıştır.

ötre (ُ-) ile yazılanlar: sonra 50^a/1, yoğarıya 51^b/8, konuşılığı 52^b/3, göyünmek 60^b/6, dört 76^b/6, yolu 77^b/1, gördüm 77^b/2.

ötre+vav (ُو-) ile yazılanlar: yokdur 51^a/4, şöyledür 57^b/2, sol 59^a/11, çok 61^a/8, ton 64^b/3, gökden 74^a/5, söz 79^b/5.

2.1.1.5. /u/, /ü/ Ünlülerinin Yazımı

-1. Ön seste: /u/, /ü/ ünlüleri ön ses durumunda genellikle ötreli elif (ا) bazen de elif ve ötreli vav (و) ile gösterilmiş; kimi kelimelerde ise her iki kullanım da tespit edilmiştir.

ötreli elif (ا) ile yazılanlar: unitmak اُنْتَمَاق 51^b/5, uçmak اُجَمَق 52^a/10, ululuk اُلُولُك 56^a/2, üstünededürür اُسْتُنْجَدَه دُرُر 59^b/1, uğrı اُغْر 60^b/7, üzerünjüze اَزْرُكْزَه 78^b/6, uyku اُيْقُو 79^b/6.

elif ve ötreli vav (و) ile yazılanlar: uydı اُوَيْدِي 57^b/10, ulaşık اُولْشِيق 63^a/3.

her iki kullanımda yazılanlar: üç اُوچ 51^a/2 - üçinci اُجْنَجِي 54^b/11, üymek اُيْمَك 56^a/1 - üymegile اُوْيَمَكْلَه 79^b/6.

-2. İç seste: /u/, /ü/ ünlüleri iç seste genellikle ötre (اُ-) ile, bazen ötre+vav (اُو-) kalıplaşmasıyla, bazen de ötreli vav (و) ile karşılanmıştır.

ötre (اُ-) ile yazılanlar: sovuқ سُوْق 51^a/5, yokaruya اُيْقَرِيَا 51^b/8, göyünmek كُيْنَمَك 60^b/6, eylük اَيْلُك 61^a/9, kendünün كَنْدُنُك 62^a/9, kayurmaz قَيْرَمَز 62^a/9, yığıduğı يَغْدُغ 62^a/11.

ötre+vav (اُو-) ile yazılanlar: virürise وِرُورِسا 59^b/7, korkuyıla قُرْقُويْلا 63^a/3, eyüye اَيُويَ 64^a/6, kivürürisen كِوُرُورِسَن 77^a/4.

ötreli vav (و) ile yazılanlar: şamudan طَمُودُن 52^b/6, dürlüsi دُرْلُوسِي 62^a/1, tatlırak طَنْلُورَق 64^a/6.

-3. Son seste: /u/, /ü/ ünlüleri son seste ise genellikle ötreli vav (و) ile kimi zaman ötre (اُ-) ile, kimi zaman da ötre+vav (اُو-) kalıplaşmasıyla karşılanmıştır.

ötreli vav (و) ile yazılanlar: şamu طَمُو 52^b/5, görklü كُرْكُلُو 55^a/4, dürlü دُرْلُو 62^a/3, aşşılı اَصْلُو 63^a/6, diyü دِيُو 69^a/6, eyü اَيُو 75^b/8, ulu اَلُو 80^b/5.

ötre (اُ-) ile yazılanlar: kendü كَنْدُو 53^a/11, ötürü اَتُرُو 53^b/1, togru طَغْرُو 71^a/8.

ötre+vav (اُو-) ile yazılanlar: girü كِرُو 72^a/10, sayru سَيْرُو 67^b/11, ayru اَيْرُو 82^b/9.

2.1.2. Ünsüzlerin Yazımı

Arap alfabesinde Türkçedeki /p/, /ç/, /g/, /ŋ/ seslerine karşılık gelecek işaretlerin olmaması, Arap harfleriyle yazılan Türkçe metinlerde bu seslerin fonetik özelliklerinin tespitini güçleştirmektedir.

2.1.2.1. /ç/ Ünsüzünün Yazımı

/ç/ ünsüzü metinde cim (ج) ve çim (چ) harfleriyle gösterilmiştir. Bu ses büyük ölçüde çim ile karşılanmış, az sayıda örnekte cim kullanıldığı görülmüştür. Bu durum

fonetik açıdan ehemmiyeti haiz olmayıp metnin imla hususiyetiyle ilişkilendirildiğinden her iki kullanım da çeviri yazıda çim ile okunmuştur.

cim ile yazılanlar: Türkçe ثَرْكُجَه 50^a/3, üç اَوْج 51^a/2, açlar اَجَلَر 51^a/7, gökçek كُجَك 75^b/9.

çim ile yazılanlar: çıkardım چَقَرْدُمْ 50^a/2, içinde اِچْنَدَه 52^a/2, uçmak اُچْمُق 52^b/3, üçüncü اُچْنُجى 55^b/1, kaçan قَچَن 56^b/7, çevreñdedürür چَوْرَكْدَه دُرُر 59^b/1, çıgan چَغَن 60^a/9, alçaklık اَلچَقْلُق 61^a/6, açlığıyla اَجْلَغِيْلَا 63^a/2, çok چوُق 65^b/10, geçer كَچَر 70^b/11, niçe نِچَا 72^b/6, suçsuz سُوچْ سُر 74^a/5.

2.1.2.2. /p/ Ünsüzünün Yazımı

Metinde oldukça sınırlı sayıda kelimede yer alan /p/ ünsüzü pe (پ) ile işaretlenmiş olup yalnızca zarf-fiil eki {-Up}'un be (ب) ile yazıldığı görülmüştür ve bu imla da çeviri yazıda pe ile okunmuştur.

be ile yazılanlar: kılupdurur دُرُر قَلْب 49^b/4, eyleyüp اَيْلُيُوب 49^b/11, idüp اِدْب 49^b/11, kalmayup قَلْمُيُوب 50^a/4, saklanupdurur سَقْلُوب دُرُر 51^b/6, olmayup اَوْلُمُيُب 53^b/3, olup اَوْلُب 73^a/4.

pe ile yazılanlar: kapandan قَپَنْدَن 53^a/10, kapıcıdan قَپِجَنْدَن 53^b/4, pes پَس 55^b/11, köprisi كُپْرِسى 58^b/9, tapıcılar طَپِجَلَر 61^b/9, kıpar قُپَر 76^a/7.

2.1.2.3. /g/ Ünsüzünün Yazımı

/g/ ünsüzü metinde kef (ك) ile gösterilmiştir. Bu harfin yazımında tonsuz /k/ sesini tonlu /g/ sesinden ayırt ettirecek bir işaret kullanılmaması, bu kelimelerdeki tonlulaşma olayını ortaya koyacak ölçütlere engel teşkil etmektedir. Bu nedenle kef'in okunuşunda EAT dönemi metinlerindeki temayül ve ilgili kelimelerin günümüzdeki kullanılış şekilleri dikkate alınmış, /g/ sesi çeviri yazıda bu mantıkla bir tasarrufla gösterilmiştir.

günine كُن 49^b/11, degin دَكِن 49^b/11, bilgil بِلِكِل 50^a/1, gün كُون 51^a/4, gölge كَلْگَه 51^a/4, geçmiş كَچْمِش 52^a/1, gibi كِبى 54^a/10, görklü كُرْكُلُو 55^a/4, gemisüz كِمْسُور 57^b/2, göyünmek كُيْنَمَك 60^b/6, bezegidür بَزَكِيدُر 61^a/5, giymek كِيْمَك 66^a/11, göre كَرَه 68^a/11, güler كُولَر 69^b/9, dilegi دَلْگى 70^a/9, geyürmek كُيْرَمَك 71^b/6, geçmegi كَچْمَكى 82^b/4.

2.1.2.4. /ŋ/ Ünsüzünün Yazımı

/ŋ/ sesi metinde büyük ölçüde kef (ك) ile yazılmış olup çok az sayıda sözcükte üç noktalı kef (ڭ) ile gösterilmiştir.

kef ile yazılanlar: sonra صُكْرَه 50^a/1, bunun بُنْكَ 50^a/4, karanı قَرَكُو 51^a/6, aňmaqdur اُكْمَقْ دُر 51^b/7, deňiz دَكِر 55^b/3, öňdin اُكُن 56^b/7, öňüñdedürür اُوْكُكْه دُرُر 59^a/10, aňsuzda اَكْسُرْدَه 69^a/3, diñlenür دِكْلُنُر 70^a/2, idiñmez اِدِكْمَز 71^b/2, saña سَا 72^a/4, giñ ڭ 74^a/2, istersen اِسْتَرَسْكَ 77^a/3.

üç noktalı kef ile yazılanlar: yañılsa يَكْلَسَا 58^a/9, çevreñdedürür چَوْرَكْه دُرُر 59^b/1, siñer سِكْر 81^b/5.

2.1.2.5. /s/ Ünsüzünün Yazımı

Metinde /s/ ünsüzü, bünyesinde ön ünlü barındıran kelimelerde genelde sin (س) ile, art ünlü bulunduran kelimelerde ise bazen sin (س) bazen de şad (ص) ile işaretlenmiş; birkaç kelimenin ise hem sin hem de şad ile yazıldığı görülmüştür.

sin ile yazılanlar: yoksullıq يُقْسَلْ لُق 67^a/1, sağal سَقْل 58^a/4, sağındı سَقْنَدِي 73^b/4.

şad ile yazılanlar: sonra صُكْرَه 50^a/1, şol صُول 55^a/3, sağ صَاغ 55^a/3, sağlıق صَغْلُق 58^a/4, aşşılı أَصْلُو 63^a/6, şormaq صُرْمَقْ 63^b/4, şatmazlar صَتْمَزْلَر 72^b/9, şovuq صُوُق 74^a/4,

hem sin hem de şad ile yazılanlar: sağlar سَقْلَر 62^a/10 - saqlamak صَقْلَمَقْ 74^b/9, assıda اَسِي 81^a/5 - aşşılı أَصْلُو 63^a/6, suyla سِيْلَه 50^b/9 - şusamaqlıqda شُسَمَقْلِقْده 82^b/4.

2.1.2.6. /t/ Ünsüzünün Yazımı

Metinde /t/ ünsüzü, bünyesinde ön ünlü içeren Türkçe kelimelerde yalnızca te (ت) ile işaretlenmiş; art ünlülü Türkçe kelimelerde ise hem te (ت) hem de tı (ط) ile yazılmıştır. Tı sesinin Türkçe kelimelerde yalnızca kelime başında yer aldığı görülmüştür.

te ile yazılanlar: oturmaya اَوْتُرْمَا 68^a/7, altundan اَلْتُونْدُن 69^b/5, altı اَلْت 73^a/11, arturur اَرْتُرُر 80^b/5.

tı ile yazılanlar: tamu طَمُو 52^b/5, tağıtmaqda طَاغْتَمَقْده 53^b/1, toquzıncı طُقْرُنْج 63^a/5, tadını طَادِنِي 64^a/4, tonları طُنْلَرِي 64^b/3 toğru طَغُر 71^a/8, taşdan طَاشْدُن 74^a/7, tutilmaz طُتِلْمَز 76^a/7, tarılğanur طَرْلَغْنُر 77^b/6, toqlıqı طَقْلِغِي 78^a/9.

2.1.2.7. Çift Ünsüzlerin Yazımı

Metinde Arapça ve Farsça kelimelerin imlası şedde (ّ) kullanımına uymakla beraber Türkçe kelimelerin yazımında çok az örnekte iki aynı ünsüz yan yana geldiğinde bu işaret tercih edilmiştir.

aşşılı أَصْلُو 63^a/6, issi اِسْمِي 74^a/4, elbette اَلْبَتَّةَ 81^a/7.

Bir örnekte de ekleşme etkisiyle meydana gelen kelimede bu işaret görülmektedir.

yüssüz يُسْرُ 83^b/6.

Kimi yerlerde ise şeddeyle işaretlenmesi beklenirken Uygur imlasının tesiriyle bazı eklerin tabandan ayrı yazılması, mütercimi bu kullanımın dışında bir imla tercihine sevk etmiştir.

ğulları قُلْ لَر 57^b/7, yoğsullığun يُغْسَلْ لَغْكَ 61^a/5, yoğsullar لَر يُغْسَلْ 72^b/8, bağıllık بَخِيلْ لَقْ 72^b/9.

Bir kelimenin ise hem şeddeli hem de şeddesiz yazıldığı tespit edilmiştir.

ummağıla اُمَّغَلَه 62^a/1, ummak اُمَّ مَقْ 74^a/9.

2.1.2.8. Tenvinin Yazımı

Eski Anadolu Türkçesinde Arap yazı dili imlasının etkisiyle bazı Türkçe sözcük ve eklerin yazımında kullanılan tenvin (ّ/َ), daha çok {-An} ve {-In} ses birlikleriyle biten ek ve sözcüklerde görülmektedir (Salan, 2021: 104). Metinde yalnızca ek durumunda yazıldığı tespit edilen tenvinin yer aldığı bazı kelimeler şu şekildedir:

ümmetin اُمَّتْ 49^b/8, sevgüyilen سَوْكِيْلَه 62^a/2, rızāsın رِضَاسِ 65^a/1, yazukların يَزُقْلَرِ 67^a/11, fikrin فِكْرِ 73^a/5, ululığın اُلُوْلُغْ 80^b/5.

2.2. SES BİLGİSİ

Eski Türkçe ile Türkiye Türkçesi arasında geçişi sağlayan bir devre (Şahin, 2018: 41) olarak da değerlendirilen Eski Anadolu Türkçesi, bu yönüyle kimi yerlerde Eski Türkçenin özelliklerinin yansıtıcısı, kimi yerlerde ise fonetiğiyle günümüz Türkçesinin şekillendiricisi konumundadır. Bu bağlamda geçmişle şimdiki zaman arasında kurulu bir dil köprüsünü meydana getiren yapı unsurlarını ilkin ses olayları üzerinden incelemek, *TM* özelinde dönemin dil özelliklerini ortaya koymaya ve bu dilin genel ve özel, kalıcı ve geçici, bireysel ve toplumsal başkalaşımalarını anlamaya (Gemalmaz, 1999: 1) yardımcı olacaktır.

2.2.1. Kalıcı Ses Değişimleri

Bu bölümde değerlendirilen hususlar, dildeki söz birimlerinin hangi yönlerden ses değişimlerine uğrayarak kesinleşmiş bir hâl aldığını açıklamayı amaçlamaktadır.

2.2.1.1. Ünlüler

Eserin Arap harfleriyle yazılmış olması ünlülerin net bir biçimde tespitini güçleştirmektedir. Bununla birlikte hem dönemin diğer metinleri üzerine yürütülen çalışmalardaki saptamalardan hem de metnimizin imlasından hareketle belirlenen ünlüler şunlardır: /a/, /e/, /ı/, /i/, /o/, /ö/, /u/, /ü/.

Uzun ünlülerin gösterimi:

Arapça ve Farsça kelimelerdeki /ā/, /ī/, /ū/ uzun ünlülerinin varlığını, metnin muhtevasına binaen ehemmiyeti gereği bu kelimelerin özenle telaffuz edildiği düşüncesine dayandırmakla birlikte, Türkçe kelimelerdeki uzun ünlüleri tespit etmenin güçlüğüne Arap ve Uygur imlasının bir arada bulunmasıyla ilişkilendirmektediriz.

Kapalı é meselesi:

Türk dilinin tarihî seyri içinde hakkında epey tartışmanın yaşandığı mevzulardan biri de kapalı /é/ sesinin varlığıyla ilgilidir. Bugüne kadar bu meseleye temas edenlerin birçoğu bir tarafta /i/ diğer tarafta /e/ bulunmasına bakarak bu iki sesi kendinde toplayan bir kapalı /é/ olduğunu ileri sürer (Arat, 1953: 311). Nitekim Türk dili üzerinde çalışanlar arasında Sir G. Clauson, N. A. Baskakov, E. R. Tenişev gibi isimler genel Türkçede kapalı /é/ ünlü sesi ile birlikte 9 aslî ünlü ses olduğunu kabul ederler

(Kocaoğlu, 2003: 2). Buna mukabil bazı araştırmacılarca metinlerde ayırt edici unsurları barındırmadığı gerekçesiyle bu sesin -işaretlendiği biçimde- /i/ şeklinde okunması gerektiği tezi savunulur.⁶ Bu bağlamda, uzmanların net bir biçimde görüş birliğine varamayışının yanında, metinlerimizde kapalı /é/'nin bulunup bulunmadığını ispat edecek kesin bir delilin varlığından söz etmenin imkansızlığına (Timurtaş, 2019: 20) binaen hem harfle hem harekeyle gösterilen seslerde gelişmeli şekilleri göstermesi hasebiyle hareketlerin esas alınmasının akla daha yatkın görünmesi (Duman, 1999: 101), çeviri yazıdaki tercihimizi /i/ yönünde belirlemiştir.

2.2.1.1.1. Dil Konumunun Değişmesi

Oluşturulacak bir sesin niteliğine göre şekil alma özelliğine sahip olan dilin, hareketinin azaltılarak kullanıcısına telaffuz kolaylığı sağlaması, Türkçenin en eski dönemlerinden bugüne varlığını sürdürmektedir.

2.2.1.1.1.1. İncelme

Eski Türkçe devresinde başladığı anlaşılan kalın ünlüye sahip kelimelerin incelenmesi (Tekin, 2015: 59) durumu, /y/, /s/, /ş/, /ç/ ve /l/ gibi ünsüzlerin etkisiyledir (Coşkun, 2021: 43). Eski Türkçede kalın ünlüye sahip olmasına karşın Eski Anadolu Türkçesinde ince ünlüyle gösterilen kelimelere metindeki bazı örnekler şunlardır:

a > e

ET ay- > eydür 51^b/10

ET tınlan- > diñlenür 70^a/2

ı > i

ET ayıt- > eyitdi 50^b/7

u > ü

ET uçun > içündedür 50^b/2

---

⁶ Bk. Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, 3.bs., İstanbul, Kapı Yayınları, 2019, s. 19-25; Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, *Marzubân-nâme Tercümesi Destûr-ı Şâhi*, (gözden geçirilmiş ve genişletilmiş baskı), Ankara, TDK Yay., 2017b, s. 73-77; Muhammet Yelten, *Şirvanlı Mahmud Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi*, 1.bs., Ankara, TDK Yay., 1998, s. 97-99; Saadet Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri*, 3.bs., Ankara, AÜ. DTCF. Yay., 1977, s. VII.

2.2.1.1.1.2. Kalınlaşma

Metindeki ekler bağlı bulunduğu kelimenin, kelime kökündeki ünlülerin dil konumlarına genel olarak uymakla birlikte ek-fiilin ekleşmesinde bu duruma aykırılık teşkil eden bir kalınlaşma hadisesinden söz edilebilir. Çok az sayıda örnekte ise bu olay, bazı ünlü veya ünsüzlerin etkisiyle, ince ünlünün kalın sıraya geçmesi biçiminde gerçekleşir.

i > ı

ET bolur erser > olurısa 65^a/11

e > a

ET Teñri > Tañrı 49^b/6

ö > u

ET yalıñ öz > yaluñuz 77^a/11

2.2.1.1.2. Çene Açıklığının Değişmesi

Çene açıklığı ünlülerin niteliğini belirleyen ölçütlerden biridir. Bu açıdan çene açıklığının değişmesi ünlüleri dar ve geniş olarak bölümlendirmektedir.

2.2.1.1.2.1. Daralma

Eski Anadolu Türkçesi metnlerinin ekseriyetinde /e/’li hecenin daralarak /i/’leşmeye temayül ettiği görülmektedir. Metnimizde bu türden bir değişmeye ve muadiline örnek teşkil edecek bazı kelimeler şöyledir:

e > i^(*)

ET eşid- > işitmek 50^b/8

ET eki > iki 55^a/3

ET neçe > niçe 72^b/6

ET ked- > giymek 66^a/11

(*) Bu gruptaki kelime örnekleri, çalışmamızdaki kapalı /é/ meselesine yönelik yaklaşımın bir yansıması olarak e > i şeklinde gösterilmiştir.

o > ü

ET dağ ol > degüldür 60^a/10

ö > u

ET yalıñ öz > yalunuz 77^a/11

2.2.1.1.2.2. Genişleme

Dar ünlülerin etkileşimle -ki bu, çoğunlukla komşu ünlünün açık oluşu dolayısıyla gerçekleşir- genişlemesi durumudur.

ı > a

ET yığla- > ağlamak 61^a/8

2.2.1.1.3. Dudakların Şeklinin Değişmesi

Sesin oluşumu esnasında dudakların şekline göre ünlüler düz ve yuvarlak olarak kısımlandırılırlar. Düz ünlülerin çıkarılışında dudaklar gerilir ya da açılır (Aksan, 1980: 28) iken, yuvarlak ünlüler, dudaklarda belli bir yuvarlaklaşmayla boğumlanırlar (Karaağaç, 2013: 873).

2.2.1.1.3.1. Düzleşme

Dudağın yuvarlaklaşmasıyla oluşmuş bir ünlünün, dudağın düzleşmesiyle bu özelliğini yitirerek değişmesi durumudur. Eski Anadolu Türkçesinde düzleşme /u/ > /ı/, /ü/ > /i/ yönünde olup daha çok Eski Türkçedeki dar yuvarlak (/u/, /ü/) ünlülü kelimelerin Eski Anadolu Türkçesinde dar düz (/ı/, /i/) ünlülere dönüşmesi şeklinde görülür (Öztürk, 2017: 51). Metinde bu ses olayına örnek teşkil eden kelimeler şunlardır:

u > ı

ET kıлмаğunça > kılmayınca 57^a/5

ET azuk > azıguñ 75^b/7

ü > i

ET köprüg > köprisini 70^b/11

2.2.1.1.3.2. Yuvarlaklaşma

Dudağın düzleşmesiyle oluşmuş bir ünlünün, dudağın yuvarlaklaşmasıyla bu özelliğini yitirerek değişmesi durumudur. Benzetme olayıyla açıklanabilen bu olayda, kelimedeki dudak ünsüzü ya da yuvarlak ünlü düz ünlüye dudaklılık ya da yuvarlaklık özelliğini verir (Savran, 2018: 90).

i > ü

ET biziñ > bizüm 49^b/7

ET meniñ > benümile 77^b/2

ı > u

ET yabız > yavuz 54^a/7

Eski Türkiye Türkçesinin geçirmiş olduğu süreçte özellikle hece sonu /ğ/ ve /g/’lerin evvela çift dudak /w/’sine döndüğü, ardından yanındaki dar ünlüyü yuvarlaklaştırdığı ve sonra kendi işlevinin yuvarlak ünlüye kaymasıyla da düştüğü görülmektedir (Uygur, 2016a: 47).

ET tatığlığ > tatlurak 64^b/6

ET adağlığ > ayaklu 76^b/6

Ercilasun, (2015: 453)’a göre hadisenin bu silsileyle cereyan etmesi, çok heceli kelimelerin sonunda düşen /g/ ve /ğ/ seslerinden önceki ünlünün yuvarlak oluşuyla ilgilidir. Ancak metnimizde aksine bunun her zaman bu şekilde gerçekleşmediğine delil sunar nitelikte örnekler de vardır.

ET açığ > acı 74^a/4

ET katığ > katı 74^a/3

ET asığ > aşşılı 63^a/6

ET tapığcı > tapıcılar 61^b/9

2.2.1.1.4. Ünlü Türemesi

Ses özelliklerine veya birbirleri ile birleşme şartlarına bağlı bazı sebeplerle kelimenin ön, iç ve sonuna ünlü getirilmesi olayı (Korkmaz, 1980: 161), biçiminde

tanımlanan bu ses hadisesi EAT dönemi metinlerinde özellikle Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerde görülmektedir. Bu bağlamda metnimizde -Türkçe sıra sayı sıfatlarında gerçekleşenler hariç- çok az yerde ünlü türemesi tespit edilmiş, bunun ise, eserin ihtiva ettiği hususların tesiriyle, mütercimin Arapça ve Farsça kelimelerin imlasına azami hassasiyet göstermesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Aşağıdaki örneklerde /i/ sesinin sonda, /ü/'nün ortada ve /o/'nun kelime başında türediği gözlemlenmiştir.

Ø > i

ET ekinç > ikinci 58^b/7

ET üçünç > üçüncü 51^a/7

ET törtünç > dördüncü 53^b/4

Ø > ü

Ar. şükr > şükür 49^b/2

Ø > o

Peh. rōçag > oruç 58^a/9

2.2.1.1.5. Ünlü Düşmesi

Bu hadise Türkçe kelimelerde daha çok dar ünlülerin vurgusuz orta hecede düşme eğilimi göstermesiyle gerçekleşir (Tseng, 2002: 23-25) iken, alıntı kelimelerde ise Türkçe söylenişe ve hece sistemine bağlı olarak türeyen orta hecedeki dar ünlünün, kelimeye ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde veya yardımcı fiillerle kurduğu birleşme sonucu ortaya çıkar (Küçük, 2014: 45). Ünlü düşmesi Türkçe asıllı olmayan kelimeler için dilin yabancı unsurları kendi bünyesine uydurma ameliyesiyle gerçekleşse (Duman, 1993: 33) de *Terceme-i Münebbihāt'ın* muhtevası mucibince mütercimin bir yer dışında⁷ buna rağbet etmediği görülmüştür. Bu bağlamda metinde ünlü düşmesinin yalnızca Türkçe kelimelerde meydana geldiği gözlemlenmiş ve örnekler şu iki başlık altında incelenmiştir:

---

⁷ şükür 49^b/2

-1. Orta Hecede Ünlü Düşmesi

İkinci veya son hece ile bağlantılı bir mesele olmasının yanı sıra vurgu ile de doğrudan ilgili (Tseng, 2002: 23) olan orta hece düşmesine örnek teşkil eden kelimeler incelendiğinde, bu hadisenin çoğunlukla /ğ/, /η/, /y/, /l/, /r/, /m/ ünsüzlerinin komşusu olan orta hecenin dar ve zayıf ünlülerinde gerçekleştiği (Uygur, 2021: 13) görülmektedir.

ı > Ø

ET adır- > ayruk 51^a/5

ET tatıglığ > tatlurak 64^b/6

ET yañıl- > yañlışı 65^a/11

ET udı- > uyku 79^b/6

i > Ø

ET kölige > gölge 51^a/4

u > Ø

ET uğur+ı > uğrı 60^b/7

ET buyur-uk > buyruğında 62^a/10

ET oğul+an > oğlan 68^b/11

ü > Ø

ET çevür-e > çevreñdedürür 59^b/1

ET edgü > eylük 61^a/9

-2. Birleşmeyle Meydana Gelen Ünlü Düşmesi

İç seste yan yana gelen iki ünlünün çarpışmasına mani olma sebebine dayanan (Korkmaz, 2017b: 88) bu hadisede ünlüyle bitip ünlüyle başlayan bir kelime grubunda kaynaşma temayülüyle ünlülerden biri düşerek iki kelime birleşir. Bu birleşme geçici olabileceği gibi kalıplaşmış yapılar oluşturarak kalıcı hâle de gelebilir (Özkan, 1992: 89).

-ei- > -i-

ET ne itdügin > n'itdügün 55^a/3

-ei- > -e-

ET ne ise ne > nesene 53^a/7

-uo- > -o-

şu ol > şol 69^b/6

-uö- > -ö-

şu öyle > şöyledür 57^b/2

2.2.1.2. Ünsüzler

Eski Anadolu Türkçesinin ünsüz türleri bakımından en önemli yanı, Eski Türkçedeki /ŋ/ damak ünsüzünün olduğu gibi sürdürülmesi ve bir gırtlak ünsüzü olan /h/'nın varlığıdır (Korkmaz, 2020: 93). Buna merbut olarak *TM*'de Türkçe kökenli kelimelerde /b/, /c/, /ç/, /d/, /f/, /g/, /ğ/, /h/, /k/, /l/, /m/, /n/, /ŋ/, /p/, /r/, /s/, /ş/, /t/, /t/, /v/, /y/, /z/; Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde bunlara ilaveten /^c/, /^ʔ/, /d/, /h/, /h/, /s/, /z/, /z/, /z/ ünsüzleri tespit edilmiştir.

2.2.1.2.1. Ses Tellerinin Durumunun Değişmesi

Ünsüzlerin çıkarılışı sırasında ses telleri kimi zaman titreşimli, kimi zamansa durgundur (Aksan, 1980: 38). Bu açıdan meydana gelen ses olaylarını tonlulaşma ve tonsuzlaşma olarak adlandırmak mümkündür. EAT dönemi metinlerinde aynı yoğunlukta olmasa da her iki hadisenin de örneklerine rastlanmaktadır ancak *TM*'de yalnızca tonlulaşma tespit edilmiştir.

2.2.1.2.1.1. Tonlulaşma

Tonlulaşma, Eski Anadolu Türkçesinin en belirgin ünsüz değişmesi olayıdır (Hunutlu, 2018: 165). Kelime başındaki /t/, /k-ğ/, /ç/, /p/ tonsuz patlayıcı ünsüzlerinin /d/, /g-ğ/, /c/, /b/ tonlu patlayıcı ünsüzlere dönüşmesi (Şahin, 2018: 46) biçiminde gerçekleşen ve kelime içinde de görülen bu hadise dildeki tabii gelişimin sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Uyğur, 2016b: 29-30).

t > d

ET teniz > deniz 55^b/3

ET ot > od 55^b/3

ET takı > dağı 57^a/5

ET tükeli > dükeli 60^a/1

ET tegi > degin 49^b/11

k > g

ET köz > göz 55^a/11

ET kemi > gemisüz 57^b/2

ET köñül > göñül 57^b/10

ET kergek > gerekdür 81^a/3

k̇ > ğ

ET yoksul > yoğsulın 51^b/9

ç > c

ET keçe > gicelerde 51^a/6

ET ekinç > ikinci 58^b/7

ET beşinç > bişinci 63^a/3

ET altınç > altıncı 69^a/5

2.2.1.2.2. Ses Yolu Açıklığının Değişmesi

Ünsüzlerin çıkarılışı esnasında ses yolu açıklığının değişmesi bu ünsüzleri belli yönlerden farklılaştırır. Dilde en az çaba harcama kanunu gereği, engelsiz söyleyiş isteği ve komşu seslerin etkisiyle (Coşkun, 2021: 70-71) oluşan değişim neticesinde patlayıcılar sızıcı ve akıcı hâle gelebilir.

2.2.1.2.2.1. Sızıcılaşıma

Ses yolunun bir noktada kapanarak gırtlaktan gelen soluk hamlesiyle açılması sonucu oluşan patlayıcı sesler, ses yolunun çok daralmasıyla soluk akımından hışırtı çıkararak sızan seslere dönüşebilir (Banguoğlu, 1986: 41). Bir benzeşme olayı neticesinde meydana gelen bu hadisede sızıcı sesler, patlayıcı ünsüzleri sızıcılaştırır (Kuybu, 2015: 60).

b > v

ET yabız > yavuz 54^a/7

ET eb > evine 70^b/9

ET yabaş > yavaşlık 75^b/9

ET ber- > virdügile 72^b/9

ķ > ħ

ET taķı > daķı 53^b/11

2.2.1.2.2.2. Akıcılaşıma

/b/, /d/, /g/, /ğ/ gibi tonlu patlayıcı ünsüzler /l/, /r/ gibi sürtünmesiz, bol sesli akıcı ünsüzlere veya /y/ yarı ünlüsüne dönüşebilir (Karaağaç, 2021: 62). Metinde bu hadisenin yalnızca /y/'ye dönük gerçekleştiği tespit edilmiştir.

d > y

ET adaķ > ayağın 56^b/7

ET adruk > ayruk 51^a/5

ET udi- > uyķu 79^b/6

ET ked- > giymek 66^a/11

g, ğ > y

ET bolmağay > olmaya 74^b/5

ET kişige > kişiy 56^b/5

2.2.1.2.2.3. Patlayıcılılaşma

Ses yolunun oldukça daraldığı bir konumda meydana gelen sızıcı seslerin, birtakım sebeplerle yerini hava akışının çok kısa bir süreliğine kapanıp aniden açılmasıyla oluşan (Karaağaç, 2013: 637) patlayıcı seslere bırakması şeklinde ifade edilen bu hadiseye metinde bir yerde rastlanmıştır.

h > k

Soğ. uşmağ > uçmak 71^b/10

2.2.1.2.3. Boğumlanma Yerinin Değişmesi

Ünsüzlerin oluşumunda görev alan ağız içindeki hareketsiz ve az hareketli organlar ünsüzlerin boğumlanma yerlerini ifade eder. Buna göre ünsüzler, boğumlanma olayının gerçekleşmesini sağlayan organların özelliklerine göre nitelik kazanırlar (Coşkun, 2001: 0-0).

2.2.1.2.3.1. Dudaklılaşma

Bu ses olayında bir sözcükte ya da ekte /b/ ve /p/ dudak ünsüzlerinden önce bulunan /n/ veya /ŋ/ sesinin, bu ünsüzlerin etkisiyle dudak ünsüzü olan /m/’ye dönüşmesi söz konusudur (Aynacı, 2007: 87). Metinde bu hadisenin yaşandığı örnek sayısı oldukça kısıtlıdır.

ŋ > m

ET biziŋ > bizüm 49^b/7

ET meniŋ > benümile 77^a/11

2.2.1.2.3.2. Damaklılaşma

Arapça kelimelerde uzun a (ā) ünlüsünden sonraki hemze (‘)’nin düşerek yerine iki ünlü arasında bir /y/ sesinin türediğinden (Argunşah, 1999: 57) hatta bu türemenin de âdeta kelimenin yapımında rol oynayan bir ek izlenimi verdiğinden (Sevinçli, 2017: 48) bahsedilse de kanaatimizce ne hemzenin düşmesiyle yerine bir /y/ sesinin türemesi ne de dolayısıyla bunun bir ek intibası bırakması söz konusudur. Buradaki hadise, bir gırtlak ünsüzü olan hemze (‘)’nin bir damak ünsüzü olan /y/’ye dönüşmesi münasebetiyle gerçekleşen damaklılaşmadır. Bununla birlikte Eski Türkçedeki kelime

içi /d/'lerinin /y/'leşmesiyle ünsüzün ses yolu açıklığında bir değişme olduğu gibi boğumlanma noktasında da değişme meydana geldiği görülmektedir (Uyğur, 2021: 16). Dolayısıyla akıcılışma başlığı altında verilen **d > y** örnekleri damaklılaşma için de geçerlidir.

' > y

Ar. dā'im > dāyim 52^a/11^(*)

Ar. fā'ide > fāyidesi 75^a/11

Ar. ḥalā'ik > ḥalāyıkı 62^a/7

d > y

ET adağ > ayağın 56^b/7

ET adruğ > ayruğ 51^a/5

ET udi- > uyku 79^b/6

ET ked- > giymek 66^a/11

2.2.1.2.4. Ünsüz Türemesi

Eski Türkçede ünlü ile biten tabanlara {-p}, ünsüzle bitenlere genellikle {-Ip} ve son hecesi yuvarlak olanlardan sonra {-Up} olarak gelen (Gabain, 1988: 84) zarf-fiil ekinin, Eski Türkiye Türkçesinde ünlü ile biten fiillerden sonra /y/ türemesiyle “-yUp” şeklinde tezahür ettiği görülmektedir (Uyğur, 2016a: 57). Bu hadise metnimizde oldukça nadir bulunmaktadır.

Ø > y

ET eylep > eyleyüp 49^b/11

2.2.1.2.5. Ünsüz Düşmesi

Dilin asli veya alıntı kelimelerinde görülen ve kolay söyleyişe ya da lehçeleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan bir hadise (İlhan, 2009a: 45) olarak ünsüz düşmesine metnimizde örnek teşkil eden kelimeler şu iki başlık altında incelenmiştir:

(*) Bu kelimenin aynı varakta hatta bir satır arayla farklı imla ile yazıldığı da gözlemlenmiştir (dā'im دَائِم 63^a/2 ~ dāyim دَائِم 63^a/3).

-1 Münferit Ünsüz Düşmesi

Eski Türkiye Türkçesinde ünsüz düşmeleri ekseriyetle, Eski Türkçedeki çok heceli kelimelerin sonunda ve ek ile hece başında bulunan /g/ ve /ğ/ damak ünsüzlerinin Batı Türkçesine geçerken eriyip kaybolması (Taş, 2021: 39), şeklinde gerçekleşirken, metnimizde buna ilaveten nadir olarak ön ses durumundaki /y/ ve kelime içinde de /l/ ve /r/ gibi akıcı seslerde düşme gözlemlenmiştir.

g > Ø

ET türlüg > dürlü 60^b/3

ET edgü > eyü 58^b/8

ET kergek > gerekdür 84^a/4

ET belgür- > belürür 70^b/10

ğ > Ø

ET yokğaru > yoğaruya 51^b/8

ET uluğ > ulu 68^a/9

ET katığ > katı 74^a/3

b > Ø

ET sub- > sudan 55^b/3

ET bol- > oldu 66^a/10

r > Ø

ET kelser > gelse 80^b/8

l > Ø

ET keltür- > getürmek 64^a/5

ET oltur- > oturmaya 68^a/7

y > Ø

ET yırak > ırak 69^a/6

ET yığla- > ağlamak 61^a/8

n > Ø

ET karındaş > kardeşlikda 74^b/8

' > Ø

Ar. rızā' > rızāsın 65^a/1

Ar. ġazā' > ġazā 67^a/2

Ar. riyā' > riyāyla 83^b/10

-2 Ünsüz Tekleşmesi

Türkçe asıllı olmayan kelimelerin sonunda yan yana bulunan çift ünsüzlerden biri Türkçeye uydurularak düşürülebilmektedir. Söz konusu kelime ünlüyle başlayan bir ek aldığı anda ise tekleşmiş ünsüz tekrar çiftleşir (Şahin, 1993: 91). Bu hadisenin *TM*'de yalnızca bir kelimedede örneği tespit edilebilmiştir.

kk > k

Ar. ḥakk > ḥak 74^a/6

Bir yerde ise bu hadiseye muhalif olarak kelime sonu çift ünsüzünün korunduğu görülmektedir.

redd 51^b/8

2.2.1.2.6. Ünsüz İkizleşmesi

İç seste iki ünlü arasında bulunan bazı ünsüzlerin boğumlanmalarındaki tekrarlanma (Korkmaz, 1992: 84) şeklinde izah edilen bu hadise, tarihî ve modern dillerde aslî uzun ünlülerin etkisiyle oluşmuş örnekleri ihtiva etmekle beraber (Eker, 2013: 161) çoğunlukla ekleşme durumunda ve eriyen /g/ sesinin uzattığı ünlünün normal uzunluğa dönerken hece dengelemesi amacıyla ortaya çıkar (Şahin, 2018: 46). Ünsüz ikizleşmesi, kimi akademik çalışmalarda (Banguoğlu, 1986: 68; Korkmaz, 1994: 83; Uyğur, 2021: 17) ünsüz türemesi başlığı altında da değerlendirilir.

s > şş

asığ > aşşılı 63^a/6

s > ss

isig > issi

Bir örnekte ise ikizleşmenin, isimden isim yapım eki {+sUz}'un etkisiyle, gerileyici benzeşme yoluyla gerçekleştiği görülmektedir.

zs > ss

yüz > yüssüz^(*) 83^b/6.

2.2.1.2.7. Ünsüz Birleşmesi

İki farklı ünsüzün çeşitli yönlerden bir seste toplanması olarak tanımlanabilecek bu ses olayının metinde oldukça az örneği saptanmıştır.

tş > ç

ET taşıq- > çıkardum 50^a/2

şt > ç

Soğ. uşmağ > uçmağ 52^a/10

2.2.2. İşletim Ses Bilgisi

Dil, oluşumundan itibaren varlığını koruma içgüdüleriyle, işleyişine hizmet eden yapıları kendi içinde sistemli ve kurallı bir biçimde örgütleyerek gelişimini sürdürebilmek adına daimi bir devinim hâlinedir. Bu bakımdan her dilin kendine mahsus birtakım karakteristik davranışlar sergilediği düşünülürse Türkçenin de belli bir nizama tabiiyetle teşekkül ettiği söylenebilir. Buna göre temelde “en az çaba ilkesi” ve “tenafürü önleme gayesi” gözetilerek Türkçenin ses işletiminde kalınlık-incelik uyumu, düzlük-yuvarlaklık uyumu, tonlulaşma, ünlü düşmesi vb. gibi bir dizi kaidenin öneminden bahsetmek gerekir. Bu başlık altında değerlendirilenler, kelime yapısında

---

(*) Bu kelimenin muadili örnekler kimi çalışmalarda “Morfofonetik Nöbetleşme” (Eker, 2021: 241) ve “Assimilatory in The Phonology of The Language” (Kornfilt, 1997: 509-510) başlıkları altında “*yazıda gösterilmeyip konuşma dilinde var olan bir benzeşme*” izahıyla verilmişse de, söz konusu hadisenin *Terceme Münebbihât*’ta yazıda da meydana geldiği tespit edilmiştir.

kalıcı sonuçlara yol açmayan, gramerin kullanım düzeyinde meydana gelen ses değişimleri ile ilgilidir (Öner, 2022: 162).

2.2.2.1. Kalınlık-İncelik Uyumunu

Türkçenin tarihî gelişimi içinde dilin kullanıcılarınca meydana getirilen kalınlık-incecik uyumu, esasen ağız kaslarını zorlanmaktan alıkoyan bir damak uyumu hadisesidir (Şen, 2000: 1695). Bu yönüyle dilin söyleyişte aldığı konum bakımından “önlük-artlık” (Vural ve Böler, 2011: 65) olarak da nitelendirilen hadise, metinde de - kimi ödünç kelimelere gelen eklerin kullanım biçimleri dışında- varlığını güçlü bir şekilde göstermektedir.

Terceme-i Münebbihāt’ta, hususen Arapça ve Farsça kelimelerin işletiminde, kalınlık-incecik uyumuna aykırı kullanımda ekleşmelerin tespit edildiği bazı örnekler şu şekildedir:

şāzılık 59^b/7

zārılık 61^a/9

‘azizliği 63^a/11

baḥillik 72^b/9

cāhillığa 73^a/3

devletlürâğı 77^a/6

2.2.2.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumunu

Sesin, çıkarılışı esnasında dudakların aldığı şekle göre “düz” ya da “yuvarlak” oluşuyla, zaman içinde telaffuzda ve imlada, bir sözcüğün ilk hece ünlüsünün düzlüğüne ve yuvarlaklığına bakılarak diğer ünlülerin bu yönlerden hangi nitelikte olması gerektiğine karar verilen (Tosun, 2016: 627) bir uyum geliştirilmiştir. *Terceme-i Münebbihāt*’ta ve onun mensubu olduğu Eski Anadolu Türkçesinde varlığına dair bir iz gözlemlenmeyen bu olgu, Klasik Osmanlı Türkçesi döneminden itibaren dilde oluşmaya başlamış ve Türkiye Türkçesinde kurallı hâle gelmiştir (Böler, 2021: 91).

2.2.2.3. Ünlü Düşmesi

Bu ses olayının gerçekleşmesinde en büyük etkiye sahip unsur, bilhassa Türkçe kelimelerdeki vurgusuz orta hece ünlüsünün düşme temayülünde oluşudur (Paçacıoğlu, 1995: 202). Köktürkçeden beri çekimli -ve gerekli koşulların sağlandığı- kelimelerde varlığını sürdüren ve esasen Eski ve Orta Türkçe dönemi metinlerinde de rastlanan (Ergin, 1963: 370) bu hadise *TM*'de de örnekler ihtiva etmektedir.

ET köñül > göñli 50^b/8

ET ayıt- > eydür 51^b/10

ET qarın > karnın 68^a/11

2.2.2.4. Tonlulaşma

Çok heceli kimi Türkçe sözcüklerin hece sonundaki /p/, /ç/, /t/, /k/, /k/ tonsuz ünsüzleri, ünlü ile başlayan bir ek ya da kelimeyle, işleme girdiğinde hece içinde kalarak sırasıyla /b/, /c/, /d/, /g/, /ğ/ tonlu ünsüzlerine dönüşme eğilimi gösterir. Tonsuz ünsüzü iki yanındaki ünlülerin ton bakımından kendilerine benzetmesi (Ergin, 2009: 63), münasebetiyle gerçekleşen bu değişim EAT dönemi için dikkat çekici niteliktedir ve metnimizde de kendini kuvvetlice gösterir.

k > g

dirilmegün 63^b/5

yimegi 65^b/10

dilegi 70^a/9

virnegün 75^b/11

üymegile 79^b/6

k > ğ

uçmağun 52^b/1

comardırağı 62^a/6

buyruğında 62^a/10

ağırlamağıla 70^b/7

devletlüräğı 77^a/6

Tonlu ünsüzlerin kendi karşılıkları durumunda bulunan tonsuz ünsüzlere dönüşmesi (Ercilasun, 1983: 109) şeklinde tanımlanan ve EAT için çok karakteristik bir özellik olmadığı gibi Türk dilinin genel eğilimine ters düşen (Şahin, 1993: 80) bir hadise olarak tonsuzlaşmaya metnimizde örnek teşkil eden bir sözcük bulunmadığı daha önce “*Ses Tellerinin Durumunun Değişmesi*” başlığı altında belirtilmişti. Fakat Türkçe ünsüz uyumu kuralına göre tonsuz ünsüzlerin iç hecelerde kaldığı durumlarda tonlulara dönmesi gerekirken bu kurala uymayan, tonsuzluğunu muhafaza eden örnekler de görülmektedir (Yüksel, Delice ve Aksoyak, 1996: 45). Bu bağlamda “tonlulaşmama”^(*) olarak adlandırılabilen hadise, *TM*’de bir kelimedede tespit edilmiştir.

başmağın 56^b/6

t > d

arduñdadurur 59^a/11

unıdur 60^b/10

ğarardur 67^a/7

2.2.2.5. Birleşme

Teklik şahıs ve işaret zamirlerinin yönelme ekiyle işletimi safhasında /ŋ/ ve /ğ/ seslerinin iç içe geçmesi durumu (Börekçi, 2003: 46) şeklinde ifade edilen bu hadisenin metinde örneği bulunan kelimelerdeki tahakkuk biçimi, yönelme hâli eki {+GA}’nın ön sesi durumunda olan /ğ/’nın, zamir /n/’sinin bünyesinde eriyerek bu ikisinin /ŋ/ sesinde toplanması olarak belirlenmiştir.

n+ğ > ŋ

aŋa 68^b/1

baŋa 71^b/5

saŋa 72^a/4

(*) Türkçenin ünsüz uyumu kuralına göre tonlulaşması beklenen iç hecedeki tonsuz ünsüzlerin tonlulaşmaması.

2.2.2.6. -y- Türemesi

Ünlüyle biten bir hece veya kelimeye ünlüyle başlayan bir ek getirildiğinde, iki ünlünün tek hecede birleşmesini önlemek amacıyla arada yardımcı bir ses olarak /y/ ünsüzü türer. Metinde bu hadisenin “ile” edatı dairesinde gerçekleştiği görülmektedir.

korquyla 61^b/11, sevgüyilen 62^a/2, açlığıyla 63^a/2.

2.3. KELİME TÜRETİMİ

Başlangıçtan günümüze değin sürekli bir gelişim içinde olan dilin, bu tutumunu sürdürebilmek maksadıyla başvurduğu muhtelif yöntemlerin başında kelime türetimi gelmektedir. Zira durmadan ilerleyen uygarlıkla baş başa giderek çağdaşlarına yön verme içgüdüğü taşıyan bir anlayışın tezahürü olarak meydana getirilen her yeni sözcük yeni bir düşünüş demektir (Hatiboğlu, 1981: 5). Durum böyleyken dilin kendi hâline bırakılmasıyla gelişip zenginleşeceğinden, ona canlılık kazandıran insanın düşünce ürünü olmaktan uzak bir izlenim uyandırmakla ileriye doğru bir adım atacağından söz edilemez (Dizdaroğlu, 1962: 7). Bu bağlamda sistemi tarihî akış içinde dilin kullanıcıları tarafından şekillendirilmiş Türkçenin, XV. yüzyılın başlarındaki durumunu *TM* üzerinden şekil bilgisi yönünden ilkin kelime türetimi olarak incelemek, hem bu eserin dilinin hem de dönemin Türkçesinin işleyişine hizmet eden yapı unsurlarını anlamak anlamına gelecektir.

2.3.1. İsim ve İsim Soylu Kelimelerin Türetimi

Gerek duyularla kavranır düzeyde gerçekliğe sahip varlıklara, gerekse vasıflara ve manevi kavramlara ad olan kelimeler (Banguoğlu, 1986: 319) birtakım şekillerle meydana gelirler. Buna göre isimler, isim ve fiil kök ya da gövdelerinden isim yapma ekleriyle ve birleştirme yoluyla oluşturulur.

2.3.1.1. İsimden İsim Yapma Ekleri İle

İsimden isim yapma ekleri, kökü veya gövdesi ya doğrudan doğruya isim kökenli sözlerle ya da fiilden isim yapma ekleriyle oluşturulmuş isim gövdeleriyle (Genç, 2005: 16) kullanılır. Metinde oldukça zengin çeşitlilikte bir yelpazeye sahip olduğu görülen bu eklerin bir kısmı, {+CA}, {+rA}, {+ArU} gibi, esasen hâl eki olsa da, sürekli bir akış hâlinde olan dilimizin bazı gramer öğelerinin kullanılışı bakımından

kendi yapısındaki kurallara her zaman sıkı sıkıya bağlı kalmayacak bir esneklikle (Korkmaz, 2018: 9) farklı kullanım alanlarına imkan tanınması, Türkçe konuşanların o dönemdeki zihnî faaliyetlerinin ne derece cevval olduğunun bir göstergesi (Uygur, 2016a: 63) olarak da nitelendirilebilir.

-1. {+ArU}

üzerünüze 50^b/7

yoğarıya 51^b/8

-2. {+CA}

Türkçe 50^a/3

‘Arapça 50^a/3

niçe 72^b/7

nicesi 81^a/2

-3. {+CAk}

gökçek 63^b/3

yalıncağlara 71^b/6

-4. {+çi}

şefā‘ atçisidür 80^b/8

-5. {+çuğaz}

ķurtçuğazlarıçundur 80^a/4

-6. {+cuķ}

oğlancuğum 79^b/11

-7. {+daş}

ķardaşlıkda 74^b/8

yoldaşuñ 75^b/9

-8. {+din}

öndin 56^b/7

-9. {+ın ~ +un}

odundan 55^b/3

yakın 62^b/11

uzun 71^b/2

-10. {+IIk ~ +IUk}

çıganlık 53^a/10

yigitlik 58^a/3

baylık 58^a/3

sevmeklik 66^a/4

eylük 74^a/9

arzûlukda 78^a/4-5

-11. {+IU}

görklü 55^a/4

guşşalı 63^a/3

aşşılı 63^a/6

sevgülü 66^a/9

ayaqlı 76^b/6

-12. {+(I)ncI ~ +(U)ncI}

ikinci 51^a/6

üçinci 51^a/7

üçünci 51^b/8

toğuzuncı 67^a/2

-13. {+rA}

şonra 50^a/1

üzre 60^b/2

-14. {+(I)rAk}

yigrek 64^b/2

ıatlurak 64^b/6

bayrakdur 74^a/7

issirekdür 74^a/8

sovuıkırakdur 74^a/9

-15. {+sul}

yoğsullar 83^b/5

-16. {+sUz}

ıorıkusuz 66^b/7

edebsüz 66^b/11

suıısuz 74^a/5

yüssüz 83^b/6

2.3.1.2. Fiilden İsim Yapma Ekleri İle

Fiilden isim yapma ekleri de isimden isim yapma eklerinde olduğu gibi ya fiil kökü ve gövdeleriyle ya da isim kökü veya gövdesinden oluşturulmuş fiillerle (Genç, 2005: 19) kullanılır. Buna göre dil, somut ve soyut varlıkları karşılama işini bütünüyle ad kökenli sözlere tahsis etmeyip, nesne ve kavramları adlandırmada hareketten de faydalanmış hatta bu durum fiil kök ve gövdelerinin sayısını ad ve kök gövdelerine oranla da fazlalaştırmıştır (Korkmaz, 2009: 67).

-1. {-(y)AcAk+}

şoracak 63^b/3

isteyecek 73^a/10

-2. {-e+}

çevreñdedürür 59^b/1

-3. {-ge+}

bilge 77^a/6

-4. {-GU+}

sevgüyilen 62^a/2

uyku 79^b/6

-5. {-ı+}

dağı 51^b/11

-6. {-ı+ < -ig+}

yarısıdur 63^b/3

katı 74^a/3

-7. {-(y)IcI+ < -gUçI+}

kapıcıdan 53^b/4

öğrenici 61^a/8

tapıcılar 61^b/9

eyleyici 77^a/6

-8. {-ır+}

ağır 74^a/2

-9. {-ış+}

alkış 49^b/10

yanlışı 65^a/11

-10. {-in+}

degin 49^b/11

-11. {-(a)k+}

yumşaklık 63^a/4

-12. {-(U)k+}

yazuk 58^b/6

buyruklar 69^b/7

bölükdür 79^b/11

-13. {-l+}

dükeli 76^a/6

-14. {-mek+}

yimek 67^a/7

-15. {-miş+}

geçmiş 52^a/1

-16. {-mur+}

yağmur 50^b/9

-17. {-(e)r+}

deger 81^b/4

-18. {-U+}

ötürü 53^b/11

korğu 71^a/2

ayru 82^b/9

-19. {-üm+}

ölüm 63^b/9

-20. {-z+}

göz 55^a/11

2.3.1.3. Birleştirme Yolu İle

Birden çok kelimeyi birtakım şekil bilgisi kurallarınca yeni bir anlam birliği oluşturacak şekilde bir araya getirme, Türkçenin yeni söz üretme noktasında başvurduğu yollardan biridir (Korkmaz, 2009: 137). Bu yöntemle elde edilen birleşik kelimeler, işletimde tek kelimelik adlar gibi hareket eder.

-1. Belirtisiz isim tamlaması biçimindeki birleşik isimler

ķıyāmet güninde 54^a/10

ķarın toķlıęı 55^b/11

gönül ārzsı 57^b/6

Mışr sultānınuę 57^b/9-10

řırāt köprisi 58^b/9

ķadr gıcesini 65^a/3

Ramazān ayı 65^a/3-4

veřā namāzı 65^a/4

-2. Sıfat tamlaması biçimindeki birleşik isimler

zālīm er 54^a/6

‘ālīm ķiři 54^a/7

ey ‘amel 58^b/8

toğru fikr 71^a/8

ķarām māl 81^a/4

-3. Ses kaynaşması ile oluşmuş birleşik isimler

şöyledür 57^b/2

şol 80^b/10

-4. Türkçenin kuralları çerçevesinde oluşturulan birleşik isimlerin yanında Arap dilinin kaideleriyle meydana gelen birleşik isimler

Kelām-ı Kādīm 49^b/3

Kitāb-ı Kerīm 49^b/3

resūl-i kevneyn 49^b/5

imām-ı şeqāleyn 49^b/5

ismü'l-a' zamı 65^a/1

2.3.2. Fiil Türetimi

Varlıkların yaptıkları işleri, hareketleri, kılışları ya da onlarla ilgili oluşları, yargıları zamana ve kişiye bağlayarak anlatan sözcükler (Gencan, 1975: 240) şeklinde tanımlanan fiiller, yazılı ve sözlü iletişimde basit hâlde bulunabileceği gibi çeşitli usullere bağlı olarak türemiş bir yapıda da olabilir. Bu noktada metindeki türemiş fiillerin hangi yöntemlere müracaat edilerek meydana getirildiği incelendiğinde başta fiil yapım eklerinden olmak üzere yardımcı fiillerden, tasviri fiillerden ve kaynaşmadan yararlanıldığı tespit edilmiştir.

2.3.2.1. İsimden Fiil Yapma Ekleri İle

Türkçenin sondan eklemeli bir yapıya sahip oluşu kelime türetimi konusunda elini oldukça kuvvetlendirmektedir. Bu aşamada isimden fiil yapım ekleri nevilerine kıyasla daha kısır bir imkan sağlasa da dilin ifade yetisine katkısı yadsınamaz. Öyle ki metnimizde de diğerlerine oranla sayıca daha işlek bir kullanım alanı bulunduğu görülen {+IA-} eki, aralarında fiilden fiil yapım eki göreviyle kullanıldığı hakkında bilimsel beyanda bulunanlar⁸ da olmak üzere, çeşitli yönlerden birçok araştırmacının⁹ ilgisini celbetmiştir.

⁸ Bk. Sevda Özen Eratalay, Şahin Yıldız, “-IA Ekinin Farklı Bir İşlevi Üzerine”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 22, S. 3, 2020, s. 706-713.

⁹ Bk. Sinan Uyğur, “+IA- Ekinin İşlevleri Üzerine Bir Deneme”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 64, 2005, s. 347-351; Hatice Şahin, “+IA- Türetme Ekinin İşlevlerine Dair Bazı Gözlemler”, **UÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 8, S. 8, 2005, s. 77-84; Mertol Tulum, “-la/-le Ekine Dair”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. 26, 1993, s.157-164; Ali Cin, Deniz Işık, “Eski Türkçeden Günümüze +IA- İsimden Fiil Yapım Eki”, **Mediterranean Journal of Humanities**, C. 10, S. 10, 2020, s. 79-115.

-1. {+te-}

istemezler 54^a/8

-2. {+e-}

diledüm 51^b/10

bezegi 78^b/2

-3. {+IA-}

uğurlayandan 53^a/10

beklemekden 53^b/3

söylemeye 57^a/5

ağlamak 61^a/8

işler 70^a/1

‘acebledüm 70^a/2

ululamak 74^b/11

-4. {+IAn-}

aydınlandurur 67^a/7

guşşalanur 69^b/8

diñlenür 70^a/2

mağāmlandurur 80^b/4

-5. {+(ü)r-}

belürür 70^b/10

-6. {+r-}

karardur 67^a/7

-7. {+sa-}

şuşamaklıkda 82^b/4

2.3.2.2. Fiilden Fiil Yapma Ekleri İle

Fiil köklerine, fiilden veya isimden yapılmış fiil gövdelerine eklenerek yeni fiiller üretme vazifesini üstlenen bu eklerin büyük çoğunluğunun metnimizde, anlamda köklü değişiklik yapmayan, fiilin özne ve nesne ile olan bağlantısında yalnızca biçim ve durum farklılığına sebep olan (Dilek, 2005: 17) birer çatı eki görünümünde olduğundan bunlar ilgili kategoride değerlendirilmiştir.

-1. {-iş-}

irişür 60^b/8

-2. {-y-}

üyimekdür 84^a/10

2.3.2.3. Yardımcı Fiiller İle

Nasıl ki hareket, oluş ifade eden bir kavramın karşılanması basit ve türemiş fiillerden istifade ediliyorsa, ister iki tarafı da fiille ister bir tarafı isim bir tarafı yardımcı fiil yapısıyla kurulu olsun, birleşik fiiller de diğerlerinden hiçbir fonksiyon farkı taşımaksızın tek bir oluş ve kılış anlatır. (Ercilasun, 1984: 45-52). *Terceme-i Münebbihāt*'ta isim + yardımcı fiil biçiminde teşekkül ettiği tespit edilen oluşuma bu açıdan isimden fiil yapma usulü olarak da bakılabilir.

-1. isim + al-

birisi oldur kim sovuğ günlerde ve zahmetlü vaqtlarda **ābdest alur**. 51^a/5-6

-2. isim + bul-

her kim Taḡrı'ya cevāb virürise ol kişiden külli yavuz nesene gider ve dükeli **eyülik bulur**. 59^b/11, 60^a/1

-3. isim + eyle-

sinler **ziyāret eylemek** ululıkdur, ol sinleye **yaraḡ eylemek** farīzadur. 67^b/10

ve daḡı nefsin **melāmet eylemedi** ve daḡı **tevbe eylemege ḡaşd eylemedi** ve daḡı nevmīz oldı Taḡrı rahmetinden. 79^a/8-10.

-4. isim + işle-

yazuk işlemek karanlıktır anuñ ırāğı tevbe eylemekdür. 58^b/6

āhıret karanlıktır anuñ ırāğı eyü ‘ **amel işlemekdür**. 58^b/8

nefs okır seni **ma‘şiyet işlemekdin** yaña. 59^b/2-3

-5. isim + it-

ol haşletüñ evveli dā ‘im inanmağdur **kanā‘at ider** göñliyile. 62^b/11

ve dağı **şabr itmek** acırağdur ağudan. 74^a/10

iblis **ıkrār itdi** yazuğına. 79^a/7-8

-6. isim + kal-

ma‘nisin Türkçe tefsir eyledüm tā kim ‘ Arapça bilmeyenler bunuñ ma‘ānīsinden **mahrūm kalmayup** mahzūz olsunlar diyü. 50^a/3-4

-7. isim + kıl-

ve aşhābına **alkış kılmağdan** sonra bilgil kim bu kitāb yidi bābdur. 50^a/1

ve dağı mescidden ıkmaya iki reke‘āt **namāz kılmayınca**. 57^a/5

göñül ārzūsı sultānları **kul kılar**. 57^b/6-7

-8. isim + kılın-

Ebū Bekri Şiddik‘dan rađıya‘llāhü ‘anhü **rivāyet kılınur**. 58^a/7

-9. isim + ol-

dünyā ni‘metlerinden saña **müsülmān olmağ** ni‘met yiter. 72^a/4

Tağrı‘nuñ rızāsıyla **dost olmağ**ñ fāyidesi Tağrı‘nuñ dīdarıdır. 75^b/1

iblis ıkrār itdi yazuğına ve dağı **peşimān olmadı**. 79^a/7-8

-10. isim + tut-

kıyāmet güninüñ gölgesin istedüm comardlıkda pes buldum anı **oruç tutarken** şuşamaqlıkda. 82^b/3-4

-11. isim + ver-

her kim iblîse **cevâb virürise** ol kişiden dîn gider. 59^b/6-7

eger sen beni şamu odına kivürüriseñ **haber virem** şamu ehline kim ben sen Tañrı'yı severem. 77^a/4-5

şirât köprisinden geçmegi istedüm **şadağa virmekde** pes buldum anı i' tiķâdda. 82^b/4-5

2.3.2.4. Tasvir Fiilleri İle

Türk dilinin yeni kavramları ifade etmek üzere geliştirdiği yöntemleri tetkik ettiğimizde, yalın anlatımdan uzaklaşma, dilin ifade gücünü artırma ve söz varlığını zenginleştirme endişesi taşıyan bir yaklaşımla karşılaşırız. Böyle bir anlayışın gözettiği hususlarla ortaya konan ürünlerden biri de, özel birleşik fiiller ya da ulaşlı birleşik fiiller (Şahin, 2000: 96-97) olarak da adlandırılan tasvir fiilleriyle kurulmuş birleşik fiillerdir. *Asıl fiil + zarf-fiil eki + yardımcı fiil* şeklinde kurulu bu yapıda, yardımcı fiil, kendinden önceki asıl fiilin gösterdiği durum veya hareketi resmeder, çeşitli yönlerden onun yapılma tarzını gösterir. Bu bakımdan tasvir fiilinde asıl anlam zarf-fiilin anlamıdır (Akbaba, 2007: 84).

-1. -ı + vir-

anun eķādiş-i ma'rifetinün envârı birle göñlümüzdeki zūlmâtı maḥv eyleyüben **münevver** ve **rüşen kılvirdi**. 49^b/8-10

-2. -e + kıo-

çığan kişi mālını **göme kıor** bir yirde dağı yirin unıdur pes ister bulımaz. 60^b/9-10

2.3.2.5. Kaynaşma İle

Aslında bir ismin fiil durumuna getirilmesinde (şabr it-, cevâb vir-) de, temel fiildeki anlama bir işlev inceliği katma gayretiyle oluşturulmuş yapılarda (kılvir-, göme kıo-) da bir kaynaşma söz konusudur. Fakat ayrı bir başlıkla bu grupta değerlendirilen örnekler, önce birer *anlam kaymasına* uğradıktan sonra kaynaşıp kalıplaşmış olmalarıyla diğerlerinden ayrılır. (Korkmaz, 2007: 259-260). Bu tür yapılardaki fiiller

asıl yardımcı fiiller olmayıp kullanıldığı yere göre yardımcı fiil işlevi kazanır (Özkan, 2016: 25).

bişinci bir kişi kim şadağa vire kim **şol eli sağ elin bilmeye** n'itdügin. 55^a/2-3

çığan kişiden mālını ħorlıgıla **elinden alur**. 60^b/2-3

ve daħı her kişi kim şamudan qorqar göñül ārzūlarından **girü durur**. 72^a/10-11

ve birisi daħı ħalkdan **ümiz̄in kesmek** 81^a/10-11

ve daħı ˆ avratlar **yüssüz olduğın** sevmez. 83^b/6

2.4. KELİME TÜRLERİ VE İŞLETİM

Dilin işleyişinde görev alan unsurların tanımlanıp tasniflendirilmesiyle çalışma alanlarının sınırları belirlenmiş; ses bilgisi, yapı bilgisi, söz dizimi gibi dil bilgisi dallarından kelime bilgisi başlığı altında incelenen sözcük türleri de böyle bir sınıflandırmayla ortaya konmuştur (Börekçi ve Tepeli, 2013: 93). Geleneksel dil bilgisinde genellikle iki farklı yaklaşımla incelenen kelime türleri ya isim, fiil, edat olmak üzere üç ayrı kategoride toplanmış ya da doğrudan ad, sıfat, zamir, zarf, takı, bağlaç, ünlem ve fiilden oluşan grupta listelenmiştir (Delice, 2012: 28).

Dilin akışının sağlanması, dizgeyi oluşturan birimlerin birbirlerine anlamsal ve biçimsel olarak bağlanmasıyla mümkündür (Üstünova, 2012: 51). Dolayısıyla ister isim ya da isim soylu, ister fiil olsun, bir sözcüğün dil sisteminde işletim imkanı bulabilmesi birtakım şartların yerine getirilmesine bağlıdır. Bu noktada isimler isim işletim ekleriyle fiiller de fiil işletim ekleriyle ulanır ve kesinlikle biri diğerrinin hizmetinde kullanılamaz. Nitekim Gemalmaz (1989: 10) Türkçenin sentaksında ve morfolojisinde göz önünde bulundurulması gereken hususların ilk adımının, görev öğelerini isim cinsinden anlam öğeleriyle gelenler ve fiil cinsinden anlam öğeleriyle gelenler, şeklindeki kesin bir ayırımla tayin edildiğini belirtmiş; çalışmamızda isim, zamir, sıfat, zarf, edat ve fiil başlıkları altında verilen sözcükler, tüm bu bilgiler ışığında irdelenmiştir.

2.4.1. İsimler

Anlamlarına, kullanım yerlerine, biçimlerine ve tümcedeki görevlerine göre bölümlendirilen isimler (Aksan vd. 1983: 26) hangi nitelikte olursa olsun, daima ileri

yönde inkişaf eden bir gramer yapısına sahip olan Türkçenin dil sisteminin işleyişinde rol alabilmek için başka dil birimlerine bağlanmak zorundadır. Bu kapsamda sözcüğe, türetme eklerinden sonra, *çokluk eki + iyelik eki + hâl eki + (soru eki)* sırasıyla gelen (Üstünova, 2012: 52-53) isim işletme ekleri, çalışmamızda da aynı sıra takip edilerek incelenmiştir.

2.4.1.1. Çokluk Eki

Türk dilinin tekamül süreci incelendiğinde çokluk yapma işlevi yüklenen çeşitli şekillerde eklerle karşılaşılır. Örneğin özellikle organ adlarında kalıplaşmış arkaik bir unsur olarak izi sürülebilen +z'nin göz, yüz, diz vb. sözcüklerde; +k'nin ayak, kulak, bilek, dirsek vb. sözcüklerde; +ş'nin kaş, diş, oğuş vb. sözcüklerde; +l'nin el, kol, dil, yıl vb. sözcüklerde çokluk bildiren bir ek vazifesi gördüğü düşünülmelidir (Alkaya ve Yalçın, 2022: 21-22). Ancak pek tabii ki tüm bunlarla ve diğer şekilleriyle mukayese edilemeyecek düzeyde sıklıkla Türkçenin çokluk yapımında müracaat ettiği ek, bilhassa Eski Uygur Türkçesi devresinden sonra kullanım alanında artış görülen (Uygur, 2016a: 78), {+lAr} ekidir. Buna istinaden TM'deki isimlerin çokluk durumları da {+lAr} eki üzerinden tetkik edilmiş ve bu ekin ne tür çokluklar ifade ettiği ayrıca tasniflendirilerek verilmiştir.

-1. Üzerine geldiği ismin birden fazla olduğunu ifade eder.

Taḡrı te'ālā ol ḡula on ḡaṣlet virmişdür illā dükeli **āfetlerden** ve **belālardan** ḡurtılur. 62^b/9-10

gördüm dükeli **dostları** hīḡ dil saḡlamaḡdan yigrek dost görmedüm, dükeli **ṡonları** gördüm hīḡ zühdden uluraḡ ṡon görmedüm. 64^b/2-4

her kiṡi kim dünyāyı bilür aḡa **muṡibetler** gelür olur. 72^b/1

-2. Üzerine geldiği ismin değil de sahibinin birden çok olduğunu işaret eder.

yoḡsullar **āḡiretlerini dünyālarına** ṡatmazlar. 72^b/8-9

-3. Sıfat-fiillerin üzerine gelerek o işi yapanların sayısının çokluğunu gösterir.

ma' nīsin Türkçe tefsīr eyledüm tā kim 'Arapça **bilmeyenler** bunun ma' ānīsinden maḡrūm ḡalmayup maḡzūz olsunlar diyü. 50^a/3-4

-4. İsmi düşen sıfatlardan sonra gelerek o niteliğe sahip olanların çokluğunu belirtir.

tapıcılar üç dürlüdür. 61^b/9

‘**ariflerüñ** nişanı sekizdür. 70^a/7

şâlihler olmasaydı **fāsıklar** helāk olalarıdı. 76^b/4-5

-5. Üçüncü teklik kişi zamiri üzerine gelerek üçüncü çokluk kişi zamiri oluşturulmasında kullanılır.

şâlih kişilerile irişmek ululıkdur **anlara** uymak farîzadur. 67^b/8

oğul kız korkusından kim **anlaruñıla** meşğül oluban Tañrı’dan ırak ola diyü
69^a/5-6

Tañrı te‘âlâ indürür anı kendü qonşılığına şol kişilerile kim korku yok **anlara**.
71^a/1-2

-6. İşaret zamirlerinden sonra gelince işaret edilen ismin birden fazla olduğunu belirtir.

tapıcılar üç dürlüdür **bunlaruñ** her birinüñ nişanı vardur kim ol nişânla bilinürler
bunlardan bir dürlüsi oldur kim Tañrı’ya ‘ibâdet eylerler qorquyla. 61^b/9-11

-7. Kimi çokluk ifade eden Arapça kelimelerin üzerine ayrıca bir çokluk ekinin daha eklendiği olmuştur.

Hasan-ı Başrî raḥmetu’llâhi ‘aleyh buyurdı kim **abdâllar** olmasaydı yir aşğa geçeydi. 76^b/3-4

-8. Sayı sıfatıyla nicelenen bazı kelimelerde çokluk eki kullanılmıştır.

üçinci bir kişi kim Tañrı’yı aña daḥı **iki gözlerinden** yaş aḡa Tañrı qorqusından.
54^b/11, 55^a/1

‘Alî raḡıya’llâhü ‘anhü buyurdı kim eger **biş ḡaşletler** olmasaydı âdemiler küllisi şâlihler olalarıdı. 73^a/1-2

2.4.1.2. İyelik Ekleri

“İsmin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya bir nesneye ait olduğunu ifade eden işletme ekleri” (Gülensoy, 2000: 385) şeklinde tanımlanan iyelik eklerinin, dildeki ekleşme temayülünün bir sonucu olarak şahıs zamirlerinin isimlerle kaynaşmasıyla ortaya çıktığı (İlhan, 2009b: 124) belirtilmektedir. Metnimizde bu eklerin, dönemin özelliğini yansıtırcasına, düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymadığı; 1. ve 2. kişilere yuvarlak, 3. kişilere düz ünlüyle kalıplaştığı görülmektedir (Karademir, 2013: 70-71).

-1. Birinci Teklik Şahıs İyelik Eki: {+(u)m}

iy Tañrı eger sen beni **yazuklarumıla** istersen ben seni ‘afvunıla isteyem ve eger sen beni **çıganlıgumıla** istersen ben seni comardlıgunıla isteyem. 77^a/2-4

-2. İkinci Teklik Şahıs İyelik Eki: {+(U)η}

iblis **öñüñdedürür** ve nefis sağ **yanuñdadurur** ve göñül arzısı şol **yanuñdadurur** ve dünyā **arduñdadurur**. 59^a/10-11

-3. Üçüncü Teklik Şahıs İyelik Eki: {+(s)I}

kim a‘ **zāsına** cevāb virürise ol kişiden uçmağ gider. 59^b/10

her bir kişi kim Tañrı’yıla enīsdür kendü **nefsinden** tarılğanur. 77^b/5-6

her kişinün kim **şehveti** çok olur **yazuğı** çok olur. 78^a/10-11

-4. Birinci Çokluk Şahıs İyelik Eki: {+(U)mUz}

bizüm **cānumuza** kim bizi Muḥammed ümmetin yaraduban anuñ eḥādīs-i ma‘rifetinün envārı birle **göñlümüzdeki** zulmātı maḥv eyleyüben 49^b/7-9

mü’min altı nesene içindedür korkudan bir Tañrı te‘ālādan korkmağdur imān ala diyü **elümüzde[n]**. 68^b/9-10

-5. İkinci Çokluk Şahıs İyelik Eki: {+(U)ηUz}

Tañrı’ya ‘ibādet eylen **ḥaşletünüz** kadar ya’nī Tañrı’ya **ḥācetünüz** dāyimdür ‘ibādetünüz dağı dāyim olsun ve dağı dünyādan ‘ömrünüz kadar dirşürün ve dağı yazuk işlen Tañrı’ya anuñ ‘azābına **tākātünüz** olduğu kadar ve dağı azıklanun sinlede **eglendüğünüz** kadar ‘amel eylen uçmağıçun anda **duracağunuz** kadar. 78^b/7-11

-6. Üçüncü Çokluk Şahıs İyelik Eki: {+lAr+I}

dört nesnedür kim **zâhirleri** fazîletdür ve **bâınları** farîzadur. 67^b/6-7

yoğsullar **âhiretlerini dünyâlarına** şatmazlar. 72^b/8-9

2.4.1.3. Zamir “n”si

“Teklik ve çokluk 3. şahıs zamirlerinin çekimi ile teklik 3. şahıs iyelik ekli kelimelerin hâl ekleriyle kullanılışı sırasında araya giren /n/ ünsüzü” (Korkmaz, 1992: 178) olarak tanımlanan zamir n’si, bugüne değin birçok mühim ve yetkin araştırmacının çalışmalarına konu olmuştur. Dolayısıyla, yeni bir fikir beyan etmeyen her bilgide olduğu gibi, burada söylenenler de ilgili hocalarımızın konuya dair yaklaşımlarındaki ayrılık ve birleşim noktalarını vermek mesabesinde olacaktır. Buna göre T. Tekin (2015: 117-122) zamir n’sinin menşeyini Ana Altay dilindeki 3. kişi zamiri *in’e dayandırmış; Choi (1991: 191-196) ise bu görüşe zamir n’sinin *i ile iyelik zamiri *n’den oluşan iki ayrı morfem olduğunu, dolayısıyla zamir n’sini iyelik zamirlerinde aramak gerektiğini savunarak karşı çıkmıştır. Karademir’in (2011: 590) zamir n’sinin bir yardımcı ünsüz olarak addedilmesi gerektiği tezine karşın Alyılmaz (2011: 515-527) ise tarihî ve çağdaş dönemlerdeki türlü lehçe, şive ve ağız kullanımlarına binaen bunun yardımcı ünsüz olarak telakki edilemeyeceğini savunmuştur. Başdaş (2014: 158), çekim esnasında 3. şahıs iyelik ekine eklenen /n/ foneminin “zamir n’si” olarak adlandırılmasıyla bu ses biriminin iyelik ve şahıs ekleri gibi zamir kaynaklı olduğu anlamı uyandığından ayrıca bir adlandırmadansa bunu doğrudan iyelik ekine dahil etmek gerektiğini belirtmiş; Özdemir (2014: 144) de bu görüşü “Eğer böyle olsaydı bugün tüm Türk boyları zamir n’si olarak bildiğimiz sesi kullanıyor olurdu. Bu ayrım, zamir n’sinin dilin tüm Türk boylarını kapsamayan sonraki bir dönemde ortaya çıktığını gösterir” sözleriyle reddetmiştir. Bu tarz görüş ayrılıklarının dışında zamir n’sinin kullanım alanları hakkındaki şu ifadelerse, araştırmacıların birçoğunun ortak fikir beyan ettiği hususlardır. “Türkçede zamir n’si olarak bilinen /n/ sesi, teklik 3. kişi zamiri ve işaret zamirleri ile çokluk ve hâl ekleri; dönüşlülük zamiri, iyelik 3. kişi ekleri ve -ki aitlik eki ile hâl ekleri arasında kullanılır” (Bulak ve Ulutaş, 2017: 458).

2.4.1.4. Hâl Ekleri

Gerçek işlevleriyle anlaşılmadığı takdirde cümleye verilen anlamın da yanlış yorumlanmasına yol açan hâl eklerinin bütün fonksiyon ve kullanılışları ile tespit edilmesi, söz konusu bir hâl ekinin o devirde hangi koşullarda hangi manaların tasarrufunda olduğunu ortaya koyması açısından oldukça önemlidir (Gülsevin, 1997a: 16). Bu bakımdan bir hâl ekiyle çekimlenmiş ismin cümledeki fonksiyonunu tespit ederken söz konusu ekin dil bilgisi kitaplarınca tanımlanmış faaliyet alanlarının dışında da kullanılabileceği yadsınmamalıdır. Nitekim metnimizde yönelme hâli eki $\{+(y)A\}$ başlığı altında incelenen örneklerde “vasıta” ve “belirtme” durumlarının; ayrılma hâli eki $\{+dAn\}$ başlığında “karşılaştırma” görevinin de olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda hâl ekleriyle çekimlenmiş isimlerin o eklerin hangi yönlerden taşıyıcısı olduğunu tasniflendirerek vermekle, *TM*’de bu eklerin hangi yapılarda ve ne tür çeşitlilikte bir kullanım sahasına sahip olduğu ortaya konmuştur.

2.4.1.4.1. Yalın Hâl: $\{+Ø\}$

Yalın durumu, ismin eksizliğine veya diğer hâl eklerinden birine sahip olmayışına bakarak sadece biçimsel görünümüyle tavsif etmek, dilin asıl işlevini sağlayan anlamsal boyutun yani bağlamsal değerin geri planda kalmasına (Aydın, 2012: 177) neden olacaktır. Bu açıdan hâl eklerinin, isimlerin söz dizimi içinde yükleme, edatlarla, bazen de başka isimlerle ilişkilerine göre biçim aldığı (Kahraman, 1999: 285) düşünüldüğünde, bir isim çekim eki olan yalın hâl de, eksiz yapıdaki isimlerin söz diziminde ne tür bir vazifeye yer aldığını gösteren “işaretsiz bir işaretçi” olarak addedilmelidir. Metinde yalın hâl çekimine girmiş isimlerin teşekkül ettiği alanlar şu şekildedir:

-1. Kelime grubu teşkilinde

veŧā namāzı örtdi biŧ namāz içinde. 65^a/4

haber virem **ṭamu ehline** kim ben sen Tanrı’yı severem. 77^a/4-5

-2. Çekim edatlarını isme bağlamada

Tanrı te‘ālā musallaṭ eyler ol **māl üzre** bir zālīm kişiyi. 60^b/1-2

ŧrāṭ köprisini **yıldırım gibi** geçer. 70^b/11

-3. Cümlede

a. Özne

Ḳurʿān ġarībdür bir fāsıķ kişi göñlinde. 54^a/5

evvel **göz** toymaz bakmaqdan ikinci **dişi** toymaz irkekden. 55^a/11

Zelīhā Mıřır sulṭānının ġātūnıyiken göñül ārzūsına uydı Yūsufı sevdi ġor ve ġakīr oldı. 57^b/9-11

b. Belirtisiz Nesne

ikinci oldur kim ġarañu gicelerde mescide varur üçinci oldur kim **açlar** ta^c āmlandurur. 51^a/6-7

dükeli mālı gördüm hıç ġanā^c atdan uluraķ **māl** görmedüm 64^b/4

c. Seslenme

İy Tañrı eger sen beni yazuķlarumıla istersen ben seni ^cafvuñıla isteyem. 77^a/2-3

d. Zamanda Bulunma

üç kişidü[r] kim Tañrı te^c ālā gölgelendürür anları kendünün ^carşı gölgesi altında **bir gün** kim hıç gölge yoķdur ^carş gölgesinden ayruķ. 51^a/2-4

2.4.1.4.2. İlgi Hâli: {+(n)Uñ}, {+üm}

Eski Türkçe devresinde yalnızca yuvarlak ünlü taşıyan bir köke geldiğinde yuvarlaklık gösteren ilgi hâli eki, Eski Anadolu Türkçesinde her daim yuvarlak ünlülü olmuştur (Güven, 2019: 100). Metinde bu hâl ekinin iki işleviyle karşılaşılmıştır.

-1. Üzerine geldiği isme “+A ait olan” anlamıyla kendinden sonra gelen isme bağlayıp onu aynı türden diğer isimlerden ayırarak ismin belirli kılınmasında kullanılmaktadır.

bizüm cānumuza kim bizi Muḥammed ümmetin yaraduban. 49^b/7-8

yavuz neseneden saklanmaq **yoğsullıñuñ** bezegidür şükr eylemek **baylıñuñ** bezegidür, şabr eylemek **belānuñ** bezegidür, alçaķlık eylemek **aşluñ** bezegidür, yavaşlık eylemek ^cilmüñ bezegidür. 61^a/5-7

dünyānuḡ ‘azīzlığı māl çoḡlığıyıludur **āḡiretün** ‘azīzlığı eyü ‘amel çoḡlığıyıludur. 63^a/10-11

-2. Bazı edatlar isme bu hâl eki ile ulanırlar.

yolı gördüm uzun **benümile** azık yok ve daḡı Taḡrı te‘ālā ḡāzī gördüm **benümile** ḡuccet yok. 77^b/1-2

2.4.1.4.3. Yükleme Hâli: {+(y)I}

Cümlede fiilin tesirinde kalan öge konumundaki nesnenin ek alıp almama durumu üzerinden belirlilik ya da belirsizlikle nitelendirilmesi, nesneye belirlilik kazandıranın, kimi araştırmacılarca¹⁰, “belirtme durumu” adıyla anılmasına neden olmuştur (Boz, 2007: 104). Oysa bu işlevdeki bir ekin görevi diğerk hâl eklerinde olduğı gibi münasebet kurmak, bağlantı saptamak değıl, nesneyi belirtmek, belirli kılmaktır ve bu da fiili değıl, ekin içinde bulunduğı ismi ilgilendirir (Karahan, 1999: 608). Bu bağlamda çalışmamızda “geçişli fiil taşıyan bir cümlede, fiilin etkisi altında kalan adın içinde bulunduğı durum” (Korkmaz, 2009: 277), yükleme hâli adıyla karşılanmıştır.

ol **kişiyi** müsülmānlar sever. 67^b/1

her kişi kim altı **ḡaşleti** dirşürürise **uçmağı** isteyecek yir eylemedi ya‘nī uçmağı eline girdi ve **ṡamuyı** kaçacak yir eylemedi ya‘nī ṡamudan kırtıldı. 73^a/9-11

iy Taḡrı eger sen **beni** yazuḡlarumıla isterseḡ ben **seni** ‘afvuḡıla isteyem. 77^a/2-3

2.4.1.4.4. Yönelme Hâli: {+(y)A}

Türk dilinin gelişme evrelerinde değışim gösteren eklerden biri de yönelme hâli ekidir. Eski Türkçede {+KA} görünümünde olan bu ek, Eski Anadolu Türkçesi döneminde (K >) G’lerin süreklileşmesi ve yutulması sonucu {+y(A)}’ya dönüşmüştür (Gölsevin, 1997a: 39). Ancak bu ekin, özellikle şahıs zamirlerinde, {+GA}’lı şeklinin de nispeten korunduğı (Karahan, 2009: 124) örnekler (*baḡa* 66^a/9, *saḡa* 72^a/4, *aḡa* 72^b/1) gözlemlenmektedir. Bu noktada gerçekleşen hadise ise /n/ ile /g/-/ḡ/ sesinin /ḡ/’de birleşmesinden ibarettir ve bu tarz bir teşekkül 3. şahıs ekli kelimelerin çekiminde (*nefsine* 53^b/4-5, *evine* 70^b/9) de görülmektedir. Buna göre iyelik ekinden sonra gelen

¹⁰ Bk. Faruk Gürbüz, “Yükleme Hâli”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 1, 2016, s. 85-96.

yardımcı /n/, ekin başındaki /g/-/ğ/ ile birleşerek önce /ŋ/’yi meydana getirmekte, ardından yeni işlevli /n/’ye dönmektedir (Timurtaş, 2019: 69). *TM*’de yönelme hâli ekinin aslî işlevinin yanında birçok fonksiyonu tespit edilmiştir.

-1. Yere yönelme

mescide giren kişiye on haşlet vardur. 56^b/5-6

her kişi kim **sinleye** girse azıksuz şöyledür kim **deñize** girdi gemisüz. 57^b/1-2

‘acebledüm ol kişiyi kim dünyâyı bilür dağı rağbet ider **dünyāya**. 69^b/9-10

firiştehler anı bekler ve dağı bereket anuñ **evine** iner. 70^b/9

-2. Kişiye / nesneye yönelme

Tağrı te‘ālā eyitdi **Mūsā peygāmbere** 55^b/8-9

ve dağı selām vire **mescid ehline** 56^b/11

anuñ mālī gider yāḥūz ol **māla** bir belā irişür. 60^b/5-6

Tağrı te‘ālā ol **kula** on haşlet virmişdür. 62^b/9-10

-3. Amaca / hedefe yönelme

ve dağı **tevbe eylemege** kaşd eylemedi. 79^a/9

-4. Vasıta

anuñ göñli **mescide** meşğül ola. 55^a/2

her kim kendüden ayruḵ kişinüñ ‘**aybına** meşğül olmağı terk eylerise kendünüñ ‘aybı şalāḥa gelmeklik bağışlana. 66^a/4-6

-5. İçin

eyülik adın kazanmaḵdur kendü **nefsine**. 53^b/4-5

-6. +(y)A karşı

Tağrı te‘ālā nazar eylemez anuñ gibi **ḵavme** rahmet nazarın ḵıyāmet güninde ḵılmaya. 54^a/9-10

yazuḵ işleñ Tağrı’ya anuñ ‘**azābına** ṭāḵātünüz olduğı ḵadar. 78^b/9-10

-7. Fiil deyimi oluşturma işlevi

ikinci yigittür kim Tañrı **ṭā' atına girmiş** ola. 54^b/10-11

kaçan kim **namāza dursa** eyde. 57^a/6

‘ibādetünj ṭadını dört nesnede buldum evvel Tañrı te‘ālā buyruğunu **yirine getürmek**. 64^a/4-5

2.4.1.4.5. Bulunma Hâli: {+dA}

Genellikle fiildeki oluş ve kılışın yerini bildirmekle görevli (Korkmaz, 1992: 29) bu hâl ekinin adında bulunan “bulunma” kavramı, bu tanımda da görüleceği üzere, yalnızca somut bir yeri karşılamamanın çok ötesinde bir çeşitlilikte kullanım alanına sahiptir. Metinde bu ekin, mensubu olduğu dönemin özelliklerine muvafiken, her daim ötümlü hâliyle işletildiği gözlemlenmiştir.

-1. Yerde bulunma

ol yazuklar Tañrı te‘ālā **ḫatında** saklanupdurur. 51^b/6

iblis **önüñdedürür** ve nefis **şağ yanuñdadurur** ve gönül arzısı **şol yanuñdadurur** ve dünyā **arduñdadurur**. 59^a/10-11

ve dağı azıqlanuñ **sinlede** eglendüğüñüz kadar. 78^b/10-11

-2. Zamanda bulunma

birisi oldur kim **sovuḫ günlerde** ve **zahmetlü vaḫtlarda** ābdest alur ikinci oldur kim **ḫarañu gicelerde** mescide varur. 51^a/5-6

Tañrı te‘ālā nazar eylemez anuñ gibi ḫavme rahmet nazarın **ḫıyāmet güninde** kılmaya. 54^a/9-10

-3. Eylemde bulunma

ḫayr yoḫdur ol **namāzda** kim **anda** ḫorḫu olmaya. 74^b/4

ḫayr yoḫdur ol **oḫımaḫda** kim **anda** endişe olmaya. 74^b/6

-4. Hususunda, hakkında

evvelki bāb peygāंबरünj on ḫadıšin zıkr eylemek **içindedür**. 50^b/2

bayık māl **cem'** eylemekde biş nesene vardır. 53^a/6-7

ol mālдан ötürü ol māl **tağıtmağda** dağı biş nesne vardır. 53^b/1

dükeli vaktın Tağrı'sıyla olur **Tağrı buyruğında** ve **Tağrı yığduğı nesnelerde**.
62^a/10-11

-5. Bütünün içinde bulunma

Şükür ve sipās ol Hālīka kim külli **mahlūkāt arasında** ādem oğlanın mu' azzez ve mükerrem yarattı. 49^b/2-3

ve dağı velīleri örtü **halāyık ortasında** ve dağı ölümü örtü **'ömr içinde**. 65^a/2-3
evvel mescid ġarībdür bir **ķavm içinde** kim ol mescid içinde namāz ķılmazlar.
54^a/3-4

2.4.1.4.6. Ayrılma Hālī: {+dAn}

Cümlede fiilin gösterdiği oluş ve kılışın kendisinden uzaklaştığını (Korkmaz, 1992: 37); ya da yüklem belirtiği işin nereden kaynaklandığını göstermek (Topaloğlu, 2019: 44) gibi temel fonksiyonlarının yanında çok geniş bir işlem ağına sahip olan bu hāl ekinin EAT'deki esas görünümü geniş vokalli ve daima ötümlü biçimde ({+dAn}) olmakla beraber, metnimizde, biri klişeleşmiş yapıda bulunmak üzere, birkaç örnekte, Eski Türkçedeki düz-dar hālīyle ({+dIn}) işletildiği görülmüştür. EAT dönemi için karakteristik olmayan bu şekilde çekimlenmiş isimlerin yer aldığı kelime grupları şöyledir:

öğdin sağ ayağın ada 56^b/7

iblis 'aleyhi'l-la'ne okır seni dīnūñi terk **eylemekdin** yaña nefis okır seni ma'şiyet **işlemekdin** yaña ve gönül ārzūsı okır seni **şehvetlerdin** yaña ve dünyā okır seni kendūsın yig görmeklige āhīret üstine ve a'zā okır seni **yazuğlardın** yaña ve Tağrı te'ālā okır seni **uçmağdın** yaña ve **yarlığanmağdın** yaña 59^b/1-6.

Dönemin özelliğine uygun olarak isimlere {+dAn} biçiminde gelen ekin eserdeki işlev çeşitliliğiye şu şekildedir:

-1. Yerden ayrılma

mescidden çıkmaya iki reke'āt namāz ķılmayınca. 57^a/5

-2. Durumdan ayrılma

yir toymaz **yağmurdan**. 55^b/1

dilenci toymaz **dilemekden**. 55^b/2

dükeli **âfetlerden** ve **belâlardan** kurtulur. 62^b/10

dükeli eyüligi gördüm hiç **rahmetden** ulurağ görmedüm. 64^b/5

-3. Kişiden ayrılma

üçincisi emîn olmağdur anı **kapıcıdan** dağı **uğrıdan**. 53^b/3-4

‘âlim kişi garıbdür bir kavm içinde kim **andan** ‘ilm istemezler. 54^a/7-8

her kim a‘zāsına cevāb virürise ol **kişiden** uçmağ gider. 59^b/10

-4. Karşılaştırma

şamı içinde dāyim olmağ yavuzırağdur **şamudan**. 52^b/6

nedür **gökden** ağır ve dağı nedür **yirden** giğ ve dağı nedür **denizden** bay ve dağı
nedür **taşdan** katı ve dağı nedür **oddan** issi ve dağı nedür **zemherîrden** şovuk ve dağı
nedür **ağudan** acı. 74^a/2-4

-5. Kaynak

bu kitāb yidi bābdur **Münebbihāt’dan** çıkardum. 50^a/1-2

muşhaf garıbdür bir yirde kim okımazlar ol **muşhafdan**. 54^a/4

rivāyet kıılınur **Ebū Hüreyre’dan**. 54^b/6-7

iki gözlerinden yaş ağa Tanrı korğusından. 55^a/1

-6. Sebep

bişincisi şālihlerle şöhet itmekdür ol **māl ayrulğundan**. 53^b/5-6

ağlamağ üç dürlüdür birisi **Tanrı korğusındandır**. 75^a/6-7

Âdem peygamberün ma‘şiyetinün aşı **şehvetdenidi** ve iblīs ma‘şiyetinün aşı
kibrdenidi. 76^a/9-10

2.4.1.4.7. Vasıta Hâli: {+(y)IIA}

Fiilin hangi araçla, kiminle, nasıl ya da hangi şartlar altında ve ne zaman gerçekleştiğini ortaya koymak (Durmaz, 2022: 90) gibi çeşitli işlevlere sahip vasıta hâli ekinin ET'deki görünümü {+In} iken, Uygur döneminde kalıplaşma sonucu “birle” (<bir+le-) biçimi ortaya çıkmış; EAT'de ise “ile” edatından gelişen {+(y)IIA} ve {+IA} şekilleri yaygınlık kazanmıştır (Akar, 2018: 141). TM'de vasıta durumunun yalnızca {+(y)IIA} ile karşılandığı örnekler mevcut olup, “birle”, Gabain (1988: 93), Grönbech (1995: 31), Hacıeminoğlu (1992: 22) gibi önemli dilbilimcilerin izahlarına istinaden görev kategorisi itibarıyla bu çalışmada “Çekim Edatları” bölümünde değerlendirilmiştir.

-1. Vasıta

Taḡrı te‘ālā dirildür ölmüş gönli **hikmet nūriyla** nitekim dirildür ölmüş yiri **yağmur suyıla**. 50^b/8-9

üç nesene bulunmaz üç **neseneyile** baylık bulunmaz **ārzū eylemegile** yigitlik bulunmaz **saḡal boyamaḡıla** saḡlık bulunmaz **dermān eylemegile**. 58^a/3-4

dünyānuḡ ‘azizliḡı **māl çoḡlıḡıyladur** āḡiretüḡ ‘azizliḡı **eyü ‘amel çoḡlıḡıyladur**. 63^a/10-11

Ḳur‘ān oḡımak ululıḡdur **anuḡıla** ‘amel eylemek farizadur. 67^b/9

-2. Şahısla birliktelik

dükeli vaḡtın **Taḡrı’sıyıla** olur Taḡrı buyruḡında ve Taḡrı yıḡduḡı nesnelerde. 62^a/10-11

şālih kişilerile irişmek ululıḡdur anlara uymaḡ farizadur. 67^b/8

sinleyi gördüm yalunuz **benümile** mūnis yoḡ. 77^a/11

-3. Durumda birliktelik

‘āriflerüḡ nişānı sekizdür gönli **ḡorḡuyıludur** daḡı **ümiziledür** ve daḡı **ḡamdiledür** ve **ögmekligiledür** ve iki gözi **aḡlamaḡlıḡıludur** ve dilegi **terk itmegiledür** daḡı **rāzī olmaḡıludur** ya‘ nī dükeli terk eyler Taḡrı’sı rızāsın ister. 70^a/7-10

Taḡrı'nun **rızāsıyıla** dost olmaḡun fāyidesi Taḡrı'nun dīdarıdır. 75^b/1

iy Taḡrı eger sen beni **yazuḡklarumıla** istersen ben seni 'afvuḡıla isteyem ve eger sen beni **çıḡanlıḡumıla** istersen ben seni **comardlıḡuḡıla** isteyem. 77^a/2-4

-4. Fiilin tarzı

Taḡrı te'ālā musallaḡ eyler ol māl üzre bir zālīm kişiyi kim ol çıḡan kişiden mālını **ḡorlıḡıla** elinden alur. 60^b/1-3

Taḡrı'ya 'ibādet eylerler **ḡorḡuyıla**. 61^b/11

aşşılı 'ilm kim **yavaşlıḡıla** ola. 63^a/6

helāk oldı sizden öḡdin helāk olan üç nesneyile **ḡoḡ söz söylemegile** ve **ḡoḡ ta'ām yimegile** ve **ḡoḡ uyḡu üymegile**. 79^b/4-6

2.4.1.4.8. Sebep Hāli: {+(I)çUn}

Eski Türkçede bir sebep gösterme edatı olarak kullanılan “üçün” kelimesi (Korkmaz, 2017a: 94), yazı dilinin kargaşa ve tutunma çaḡı Eski Anadolu Türkçesi döneminde (Öner, 1999: 2) ekleşme temayülü gösteren yapılardan biridir. Sebebiyet anlamı dışında amaç, maksat, niyet de ifade eden (Şenlik, 2012: 122) bu son çekim edatının metindeki şekli, ekleştiḡi kelimelerin ünlülerince tayin edilmiştir.

-1. Sebep

ḡöḡül meşḡül olduḡudur Taḡrı zikrinden ol māl **şalāḡa getürdiḡiçün**. 53^a/8-9

'acebledüm ben şol kişiyi kim bilür kim dükeli buyruḡlar Taḡrı taḡdīriledür **ol nesene fevt olduḡiçün** ḡuşşalanur. 69^b/6-8

-2. Amaç

üçinci eyüye buyurmaḡdur Taḡrı'dan **şevāb istemekliḡiçün** dördinci yavuz nesneden yıḡmaḡdur Taḡrı'nun ḡışmından **saḡlanmaḡiçün**. 64^a/5-7

-3. +(y)A göre

evvel Taḡrı'nun raḡmeti deḡizdür **yazuḡlarıçün** ikinci nefis deḡizdür **şehvetleriçün** üçüncü ölüm deḡizdür **'ömrleriçün** dördüncü sinle deḡizdür **peşimān olmaḡiçün**. 63^b/8-10

-4. Uğruna, yoluna

ķuvvet yaramaz keykirdesüz ya‘nī eyü nesneye buyurmak içinde ve yavuz nesneden yığmak içinde kaçan kim **Tağrıçun** olsa. 66^b/8-9

uzun ‘ömrdür kim ol ‘ömr içinde **āhıret seferiçün** azık idinmez. 71^b/2

‘amel eyleñ **uçmağıçun** anda duracağunuz kadar. 78^b/11

-5. Mahsus, özgü, ait

ammā ol kim **Tağrıçundur** ol kişinüñ cānıdır ve ammā ol kim kendü **nefsiçündür** ‘amelidür ve ammā ol kim **ķurtcuğazlarıçundur** tenidür. 80^a/2-4

2.4.1.5. Aitlik Eki: {+ki}

Gerek yalın isimlerin, gerekse {+(n)Uñ}, {+üm} ilgi hâli ve {+dA} bulunma hâli eklerini almış isimlerin üzerine gelerek aitlik ifade eden (Hacıeminoğlu, 1996: 32) {+ki} eki, metinde bir yerde yalın durumdaki, bir örnekte ise bulunma hâli ekli isimle ekleşerek bunları sıfatlaştırma görevi üstlenmiştir.

göñlümüzdeki zūlmātı maḥv eyleyüben münevver ve rüşen kılıvirdi. 49^b/9-10

evvelki bāb peygāmbereñ on ḥadīşin zıkr eylemek içindedür. 50^b/2

2.4.1.6. Soru Eki: {+mI}

Türk dilinin bilinen en eski dönemlerinde soru işlevli bir çekim edatı olarak ortaya çıkmış, sonraki dönemlerde teşekkül eden Türk lehçelerinde de bu işlevini ek formuna bürünerek sürdürmüş (Ertürk, 2020: 383) {+mI} soru ekinin, *TM*’de daima düz-dar ünlülerle yazılması döneme uygunluğu hasebiyle beklenen bir durumken, ekin günümüz imlasındaki gibi, bağlı bulunduğu kelimeden ayrı yazılması dikkat çekicidir.

ḥāl budur kim bilmez kim **ķabül mı** oldu ol müzd yāḥūz **redd mi** oldu. 51^b/7-8

2.4.2. Zamirler

Kişileri ve nesneleri temsil veya işaret yoluyla karşılayıp ismin yerini tutan bu kelimeler, sayıca çok sınırlı olmalarına karşın her adın yerini tutabildikleri, her ismi işaret ederek gösterebildikleri için sınırsız bir kapsam alanına sahiptirler (Korkmaz,

2009: 399). Bu çalışmada zamirler, çekimleriyle birlikte, şahıs, işaret, dönüşlülük, belirsizlik, işteşlik ve soru zamirleri başlıklarından oluşan altı grupta incelenmiştir.

2.4.2.1. Şahıs Zamirleri

Çekim sırasında kimi şahıs zamirlerinin köklerinde değişimler meydana gelir (Mansuroğlu, 1949: 501). Bu değişimler 1. ve 2. teklik şahıs zamirlerinin yönelme hâliyle çekimlenmiş biçimlerinde “apofoni”¹¹; 3. şahıs teklik ve çokluk zamirlerinde ise “süplesyon”¹² olarak adlandırılan bir düzensizlikle ifade edilir (Bacanlı, 2014: 44-49). Eserde ben, sen, ol/a, biz, siz, anlar şeklindeki şahıs zamirlerinin yalın hâlleri ve durum ekleriyle çekimli biçimleri şöyledir:

-1. Birinci Teklik Şahıs: Ben

Taḡrı te‘ālā eydür **ben** anı diledüm ol **beni** dilemedi pes **ben** daḡı anı terk eyledüm. 51^b/10-11

sinleyi gördüm yalunuz **benümile** mūnis yok. 77^a/11

üç nesne sevgülü oldı dünyāda **baḡa**. 71^b/5

iy Taḡrı eger sen **beni** yazuklarımla istersen **ben** seni ‘afvuḡıla isteyem. 77^a/2-3

-2. İkinci Teklik Şahıs: Sen

dünyā oḡır **seni** kendüsin yig görmeklige āḡiret üstine ve a‘zā oḡır **seni** yazuklardın yaḡa ve Taḡrı te‘ālā oḡır **seni** uçmaḡdın yaḡa. 59^b/4-5

dünyā ni‘metlerinden **saḡa** müsülmān olmaḡ ni‘met yiter ve bayık işden **saḡa** t̄ā‘at iş yiter ve bayık ‘ibretlerden **saḡa** ölüm ‘ibret yiter. 72^a/4-5

sen beni ṭamu odına kivürüriseḡ ḡaber virem ṭamu ehline kim ben **sen** Taḡrı’yı severem. 77^a/4-5

¹¹ “Anlamli nöbetleşmeler” veya “göstereni bir nöbetleşme olan işaretler” şeklinde tanımlanan bu kavram, konu özelinde, 1. ve 2. teklik şahıs zamiri köklerindeki /e/ foneminin yönelme hâliyle çekimli gövde formundayken /a/ fonemiyle ikamesini ifade etmektedir. Bk. Eyüp Bacanlı, “Türk Dillerinin Şahıs Zamirlerinde Düzensizlikler”, *Turcology and Linguistics*, Ed.: Nurettin Demir vd., 2014, s. 47-48.

¹² Kelime anlamı “bir boşluḡun doldurulması, ikmal edilmesi” olan süplesyon, burada, 3. şahıs zamirinin temel biçimi olan *ol*’un hâl ekleriyle çekimi sırasında, yanına aldığı zamir n’sinin etkisiyle, gövdesinde oluşan değişimi (*ol* > *anı*, *aḡa*, *anda*) ifade etmektedir. A.e., s. 44-45.

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: Ol ~ A

eger **ol** olmasaydı Tañrı te‘ālā gökleri yaratmayadı. 49^b/6

Tañrı te‘ālā eydür ben **anı** diledüm **ol** beni dilemedi pes ben dañı **anı** terk eyledüm. 51^b/10-11

‘ālim kişi ğarībdür bir kavm içinde kim **andan** ‘ilm istemezler. 54^a/7-8

bir görklü ‘avrat **anı** kendüden yaña oқыya ol kişi onamaya. 55^a/4

her kim ta‘āmı çok yimegi terk eylerise ‘ibādet lezzeti **aña** bağışlana. 65^b/10-11

Tañrı te‘ālā **anı** sever ve dañı teni sağ olur ve dañı firiştehler **anı** bekler ve dañı bereket **anuñ** evine iner. 70^b/8-9

her kişi kim dünyāyı bilür **aña** muşibetler gelür olur. 72^b/1

-4. Birinci Çokluk Şahıs: Biz

bizüm cānumuza kim **bizi** Muḥammed ümmetin yaraduban. 49^b/7-8

-5. İkinci Çokluk Şahıs: Siz

sizün üzerünüze olsun ‘ālimlerle oturmak ve hükemā sözün işitmek. 50^b/7-8

sizün üzerünüze olsun biş dürlü ḥaşlet. 78^b/6-7

helāk oldı **sizden** öñdin helāk olan üç nesneyile. 79^b/4

-6. Üçüncü Çokluk Şahıs: Anlar

yidi kişidür kim gölgelendürür Tañrı te‘ālā **anları** kendünün ‘arşı gölgesi altında. 54^b/8-9

şālih kişilerile irişmek ululıkdur **anlara** uymak farızadur. 67^b/8

oğul kız kórkusından kim **anlaruñıla** meşğül oluban Tañrı’dan ıraķ ola diyü 69^a/5-6

Tañrı te‘ālā indürür anı kendü kónşılığına şol kişilerile kim kórku yok **anlara**. 71^a/1-2

2.4.2.2. İşaret Zamirleri

İşaret ettiği varlığın vekilliğini yapmakla görevli işaret zamirleri metinde “bu”, “bunlar” ve “ol~a” biçimleriyle müşahede edilmiştir.

-1. Bu

ma‘nîsin Türkçe tefsîr eyledüm tâ kim ‘Arapça bilmeyenler **bunun** ma‘ânîsinden mahrûm kalmayup mahzûz olsunlar diyü. 50^a/3-4

devletsüzlüğüñ nişânı dördürür birisi geçmiş yazukların unıtmak hâl **budur** kim ol yazuklar Tanrı te‘âlâ katında saklanupdurur. 51^b/4-6

-2. Ol ~ A

biş nesenedür müttakîlerüñ nişânı evvel **oldur** kim oturmaya illâ bir kişiyle otura kim anuñ dîni ol kişiyle oturmağıla şalâha gele. 68^a/6-8

kaçan kim aña dünyelikden bir ulu nesne irse ol **anı** vebâl göre. 68^a/9-10

-3. Bunlar

taıpıcılar üç dürlüdür **bunlaruñ** her birinüñ nişânı vardur kim ol nişânla bilinürler **bunlardan** bir dürlüsi oldur kim Tanrı’ya ‘ibâdet eylerler kôrquyıla 61^b/9-11

2.4.2.3. Dönüşlülük Zamiri

Asıl şahıs zamirlerinden daha kuvvetli bir ifadeye sahip bulunan ve anlam bakımından tekit edilmiş bir nevi şahıs zamirleri olan dönüşlülük zamirleri (Güven, 2015: 343), Eski Anadolu Türkçesinde yalın durumda “kendü”, “kendüz”, “öz” şekilleriyle bulunmakla birlikte *TM*’de yalnızca “kendü” biçiminin iyelik ve durum eki almış hâlleriyle kendini göstermektedir.

üçünci **kendüden** yoğaruya bağıduğıdur dünyelik içinde ya‘nî ol baydur ben yoğsulın dimekdür. 51^b/8-9

dört nesne uçmak içinde yigrekür uçmağıñ **kendüsinden**. 52^a/10-11

dördincisi çığanlık adın **kendü** nefsine râzî görmekdür. 53^a/10-11

dünyâ okır seni **kendüsin** yig görmeklige âhîret üstine. 59^b/4

evvelkisinün üç dürlü nişanı vardır **kendü** nefsinı hor eyler ve dağı **kendünün** eyelüginı az görür. 62^a/3-4

her kim **kendüden** ayruğ kişinün ‘aybına meşğul olmağı terk eylerise **kendünün** ‘aybı şalāha gelmeklik bağıslana. 66^a/4-6

ve ammā ol kim **kendü** nefsiçündür ‘amelidür. 80^a/3

zāhidler **kendün** begendügin sevmez. 83^b/9

2.4.2.4. Belirsizlik Zamirleri

Varlıkları müphemiyetle temsil eden bu zamirlerin *Terceme-i Münebbihāt*’ta çeşitli şekilleri bulunmaktadır.

-1. Ayruğı

‘acebledüm ol kişiyi kim Tanrı’yı haqıkat bilür dağı Tanrı’dan **ayruğın** anar. 70^a/2-3

-2. Dükeli

Büzürmihr buyurdı kim altı haşlet vardır kim dünyānı **dükeline** deger. 81^b/3-4

-3. Her biri, her birisi

tapıcılar üç dürlüdür bunların **her birinün** nişanı vardır kim ol nişānla bilinürler. 61^b/9-10

iy oğlancuğım ādemiler üç bölükdür **her birisi** üç [...] 79^b/11

-4. Her kim

her kim gönül ārzūsına cevāb virürise ol kişiden ‘aql gider. 59^b/8-9

her kimün kim sözi çok olurısa yanlışı çok olur. 65^a/11

her kimün kim yanlışı çok olurısa yüzi suyu az olur. 65^b/1

her kim çok sözi terk eylerise hikmet bağıslana. 65^b/11

her kim gülmegi terk eylerise heybet bağıslana. 66^a/2

-5. Nesne ~ Nesene

ḥarīṣ kiṣi ṭoymaz **nesene** dirṣürmekden. 55^b/2

her kim bir **nesneyi** çok işlerise anuḡıla bilinür. 65^a/10-11

nesnelerün žāyi^c olanı ondur. 71^a/7

ḥaḡ **nesene** yirden giṇdür. 74^a/6

eylük görmemiş kiṣiden **nesne** ummaḡ zemherīrden sovuḡıraḡdur. 74^a/9

2.4.2.5. İsteşlik Zamiri

İsteşlik eki ({-(I~U)ṣ}) almayan fiiller için ya da bu eki almasına rağmen hareketin karşılıklı yapıldığının anlatılmadığı fiiller için isteşliği ifade etmede yararlanılan yapılardan biri de sözlüksel isteş çatı başlığında değerlendirilen (Üstünoğlu, 2021: 366) “biribiri” zamiridir. Metnimizde bu zaminin, iyelik ekiyle çekimlenmiş olarak, isteşlik ekini almamış fiillerle kurulu cümlelerde karşılıklı yapma bildirdiği (Özmen, 2014: 723) birkaç örneği bulunmaktadır.

ḥayr yokdur ol ḡardaṣlıḡda kim anda **biribirinün** göṇlin ṣaḡlamak olmaya. 74^b/8-9

sultānlar olmasaydı ādemīler **biribirisin** yiyeleridi. 76^b/7

2.4.2.6. Soru Zamiri

İsmin yerini soru yoluyla tutan zamirlerdir. Metindeki tek şekli, nesneleri karşılamak üzere kullanılan “ne” nin bildirme ekiyle çekimlenmiş örneklerindedir.

nedür gökden ağır ve daḡı **nedür** yirden giṇ ve daḡı **nedür** deṇizden bay ve daḡı **nedür** taṣdan ḡatı ve daḡı **nedür** oddan issi ve daḡı **nedür** zemherīrden ṣovuḡ ve daḡı **nedür** aḡudan acı. 74^a/2-4

2.4.3. Sıfatlar

Tek başına “sıfat” diye bir kelime yoktur. Bir kelimenin sıfat olarak adlandırılması söz diziminde kullanıldığı yer bakımındandır. Diğer bir deyişle isim ve fiil gibi kelimelerin münferiden sıfat vasfı taşıması mümkün değildir (Açıkgöz ve Yelten, 2005: 37). Sıfat bir nitelik adıdır ve varlıkların özelliklerine ad olan her türlü

söz sıfat olarak kullanılır (Karaağaç, 2009: 32). Eserde isimleri çeşitli yönlerden belirten bu kelimelerin tespit edilen sınıfları şöyledir:

2.4.3.1. Niteleme Sıfatları

Bir adı, belli özelliklerini göz önüne alarak, aynı kümede yer alan öteki adlardan ayırmaya ya da bu ad hakkında ek bilgiler vermeye yarayan (Erkman-Akerson ve Ozil, 1998: 93) niteleme sıfatları, renk, biçim, boy, yapı, ağırlık vb. gibi birçok vasıf çeşidine sahip olsa da fonksiyonları arasında hiçbir fark olmadığı, hepsi aynı şekilde nesne vasfı bildirdiği için (Ergin, 2009: 247) çalışmamızda bu sıfatlar, mahiyetine göre ayrıca tavsif edilmeden topluca verilmiştir.

birisi oldur kim **sovuk** günlerde ve **zahmetlü** vakıtlarda âbdest alur ikinci oldur kim **ķaraķu** gicelerde mescide varur. 51^a/5-6

âķiret ķaraķulıķdur anuķ ķırāķı **eyü** ‘amel işlemekdür. 58^b/8

ķıķan ķişı mālını göme ķor bir yirde daķı yirin unıdur pes ister bulımaz. 60^b/9

cāhil ķişıler bilmedükleri nesneyi öğrenmege ‘ārlanmazlar. 72^b/7-8

bühtān eylemek **suķsız** ķişıye gökden aķırdur. 74^a/5-6

münāfıķ ķişinüķ gōķlı taşdan ķatıraķdur. 74^a/7-8

gökķek ķulķ yoldaşuķ eyüsidür. 75^b/9

bōn ķişıler olmasaydı dünyā ķarāb olaydı. 76^b/8

ni‘ meti istedük ārzūlukda **şag** tende bulduķ. 78^a/4-5

ve birisi **şāliķa** ‘avrat kim muvāfiķa ola. 81^b/6

2.4.3.2. Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatları, niteleme sıfatlarından farklı olarak varlıkları niteleme değil belirtme işlevi yüklenmiş olan sıfatlardır. Bunlar, ya adları işaret etme, gösterme; ya adların sayısını, miktarını bildirme; ya sorma ya da belirsizlik gösterme işlevleriyle (Korkmaz, 2009: 385) dört bölümde incelenip *TM*’de bunlardan soru sıfatına tesadüf edilmemiştir.

2.4.3.2.1. İşaret Sıfatları

Esasen tek başlarına işaret zamiri olan bu sözcükler, ismin önüne gelerek onları belirttiklerinde işaret sıfatı olurlar. Nesnelerin yerlerini söz söyleyene göre mesafe kavramı katarak işaret eden (Şahin, 2018: 58) bu kelimeler, metinde “bu”, “şol”, “ol” biçimleriyle kendini göstermektedir.

-1. Bu

bilgil kim **bu** kitāb yidi bābdur. 50^a/1

-2. Şol

‘acebledüm ben **şol** kişiyi kim bilür kim dükeli buyruklar Tañrı taqđiriledür ol nesene fevt olduğıçun guşşalanur. 69^b/6-8

Tañrı te‘ālā indürür anı kendü qonşılığına **şol** kişilerile kim qorqu yok anlara ve dağı guşşalanmazlar. 71^a/1-2

-3. Ol

Şükür ve sipās **ol** Hālīq’a kim külli maḥlūqāt arasında ādem oğlanın mu‘azzez ve mükerrrem yaratdı. 49^b/2-3

her kişi kim dünyāyı terk iderise Tañrı **ol** kişiyi sever, her kişi kim yazuqların terk eylerise **ol** kişiyi firıştehler sever. 67^a/10-11

her kişi kim biş namāzı saklasa vaqtında ve dāyim **ol** namāz üstine olsa Tañrı te‘ālā ağırlar **ol** kişiyi toquz dürlü ağırlamağıla. 70^b/6-7

2.4.3.2.2. Belirsizlik Sıfatları

Varlıkları belirsizlikle vasıflandıran bu sıfatlar, belirtme sıfatları başlığı altında değerlendirilmekle çelişkiye düşüldüğü düşünülerek, “yetersiz belirtme” (Banguoğlu, 1986: 353) terimiyle de ifade edilmiştir. Metinde bu işlevi taşıyan sıfatlar aşağıda verilen örneklerde tespit edilmiştir.

-1. Ayruq

Tañrı te‘ālā t̃a‘ atından **ayruq** yirde nafaqa eyler. 60^a/11, 60^b/1

her kim kendüden **ayruk** kişinüñ ‘aybına meşğül olmağı terk eylerise kendünün ‘aybı şalāha gelmeklik bağıslana. 66^a/4-6

-2. Az

kaçan kim aña dünyelikden **az** nesne irse anı ğanīmet göre. 68^a/10-11

-3. Bir

mescid ğarībdür **bir** kavm içinde kim ol mescid içinde namāz kılmazlar. 54^a/3-4

her kim **bir** nesneyi çok işlerise anuñla bilinür. 65^a/10-11

kenz didügi altundan **bir** tahtadur kim anuñ üstinde yidi satır vardır. 69^b/5-6

-4. Çok

her kim **çok** sözi terk eylerise hikmet bağıslana. 65^b/11

-5. Dükeli

Tağrı te‘ālā ol kula on haşlet virmişdür illā **dükeli** āfetlerden ve belālardan kurtılır. 62^b/9-10

gördüm **dükeli** dostları hīç dil saklamağdan yigrek dost görmedüm **dükeli** tonları gördüm hīç zühdden ulurağ ton görmedüm **dükeli** mālı gördüm hīç kanā‘ atdan ulurağ māl görmedüm. 64^b/2-4

-6. Her

her kişi kim sinleye girse azıksuz şöyledür kim deñize girdi gemisüz. 57^b/1-2

her kişinüñ kim toklığı çok olursa eti çok olur. 78^a/9

her kişi-kim şehvetile meşğül olur elbette aña ‘avrat almak gerekdür. 81^a/3

2.4.3.2.3. Sayı Sıfatları

Varlıkların sayılarını, sıralarını, eşit bölümlerini ve parçalarını belirten (Ediskun, 1999: 134) bu sıfatlar, çalışmamızda, metnin sunduğu çeşitliliğe binaen, “asıl sayı sıfatları” ve “sıra sayı sıfatları” olmak üzere iki grupta incelenmiştir.

2.4.3.2.3.1. Asıl Sayı Sıfatları

Adın adedini belirten bu sıfatlar, eklendikleri adla birer sıfat tamlaması oluştururlar (Yılmaz, 2011: 270).

-1. Altı

Taḡrı te^c ālā **altı** nesneyi örtti **altı** nesne içinde. 64^b/11

altı ḥaṣlet vardır kim dünyānuḡ dükeline değer. 81^b/3

-2. Bir

mescidde **bir** kiṣi olmasa eyitsün. 57^a/1

-3. Biş

bayıḡ māl cem^c eylemekde **biş** nesene vardır. 53^a/6-7

eger **biş** ḥaṣletler olmasaydı ādemīler küllisi şāliḥler olalarıdı. 73^a/1-2

-4. İki

iki gözlerinden yaş aḡa Taḡrı ḡorḡusından. 55^a/1

mescidden çıḡmaya **iki** reke^c āt namāz ḡılmayınca. 57^a/5

iki gözi aḡlamaḡlıḡıladur. 70^a/9

-5. On

her bir bāb **on** kelimedür. 50^a/2

on nesnedür kim yaramaz **on** nesnesüz. 66^b/6-7

-6. Sekiz

sekiz nesenedür kim **sekiz** nesenenün bezegidür. 61^a/4-5

-7. Toḡuz

Taḡrı te^c ālā aḡırlar ol kiṣiyi **toḡuz** dürlü aḡırlamaḡıla. 70^b/7

-8. Üç

üç nesene bulunmaz **üç** neseneyile. 58^a/3

iy oḡlancuḡum ādemīler **üç** bölükdür. 79^b/11

-9. Yidi

bu kitāb **yidi** bābdur. 50^a/1

yidi kişinüñ birisi begdür kim ‘ādil ola. 54^b/10

kenz didügi altundan bir tahtadur kim anuñ üstinde **yidi** satır vardur. 69^b/5-6

2.4.3.2.3.2. Sıra Sayı Sıfatları

Varlık ve nesnelerin miktarını derecelendirme yoluyla belirten sıra sayı sıfatları, asıl sayı sıfatlarına {+IncI} ekinin getirilmesiyle oluşur (Korkmaz, 2009: 391).

Metinde *birinci* sıra sayı sıfatına mukabil *evvelki* kelimesi kullanılmıştır.

-1. Altıncı

altıncı bāb velilerün ma‘ rifetlerin zıkr eylemek içindedür. 76^a/2

-2. Bişinci

bişinci bāb ‘Alinün on kelimesin zıkr eylemek içindedür. 71^b/7

-4. Evvelki

evvelki bāb peygāamberün on ḥadīşin zıkr eylemek içindedür. 50^b/2

-5. İkinci

ikinci bāb Ebū Bekrün on kelimesin zıkr eylemek içindedür. 57^a/9

-6. Üçüncü

üçüncü bāb ‘Ömerün on kelimesin zıkr eylemek içindedür. 63^a/8

-7. Yidinci

yidinci bāb ḥükemā’i rabbāni sözlerin beyān eylemek içindedür. 79^b/7

2.4.4. Zarflar

Zarflar, fiilleri, fiilimsileri, sıfatları, diğer zarfları ve cümleleri yer, zaman, tarz ve benzerlik, sebep, sonuç, amaç, derece, azlık-çokluk ve şart bakımlarından açıklayan, belirten, onların anlamlarını genişleten ya da daraltan kelime veya kelime gruplarıdır (Turan, 1998: 302-303). Çalışmamızda zarflar, cümledeki fonksiyonlarına göre, zaman, durum, yer-yön, miktar ve soru zarflarından oluşan beş grupta incelenmiştir.

2.4.4.1. Zaman Zarfları

Bir fiili, fiilimsiyi zaman yönünden tamamlayan, belirten bu zarfların, çoğunlukla tek başlarına zaman anlamı taşıyan kelimelerden oluşmaktadır. (Usta, 2010: 12) Metinde tespit edilen zaman zarfları şunlardır:

yidi kişidür kim gölgelendürür Tanrı te‘ālā anları kendünün ‘arşı gölgesi altında **bir gün**. 54^b/8-9

mescide giren kişiye on haşlet vardır evvelkisi iki edügin arıtmağdur yâ iki başmağın dahı **öñdin** sağ ayağın ada. 56^b/5-7

ol haşletün evveli **dā’im** inanmağdur kanā‘ at ider gönliyile. 62^b/11

bişinci **dāyim** guşşalu olmağdur ulaşığ korkuyıla. 63^a/3

2.4.4.2. Durum Zarfları

Fiillerin tarzını, çeşidini vb. her türlü niteliğini bildiren tüm kelimeler bu kategoride değerlendirilir. Gerek tek sözcükle gerekse kelime grubuyla işlem gören durum zarfları eserde de epey zengin çeşitliliktedir.

Tanrı’ya ‘ibâdet eylerler **korkuyıla**. 61^b/11

Tanrı’ya ‘ibâdet eylerler **ummağıla**. 62^a/1

Tanrı’ya ‘ibâdet eylerler **sevgüyilen**. 62^a/2

şrât köprisini **yıldırım gibi** geçer. 70^b/11

her kişinün kim yazuğı çok olur gönli **katı** olur. 78^a/11, 78^b/1

2.4.4.3. Yer-Yön Zarfları

Fiilin yerini ve yönünü belirten bu zarflar {+GA}, {+rA}, {+rU} yön ekleriyle meydana gelmektedir. Metnimiz, bunlardan yalnızca {+GA} ekiyle oluşturulmuş örneği içermektedir.

dördinci dîn içinde kendüden **aşağa** bakmağ. 51^b/9-10

abdâllar olmasaydı yir **aşağa** geçeydi. 76^b/3-4

2.4.4.4. Miktar Zarfları

Sıfat, zarf, fiil ve fiilimsilerin önüne gelerek görev ve anlam bakımından üstünlük, en üstünlük ve aşırılık fonksiyonlarında miktar ve derece bildiren (Şen, 2008: 118) bu zarflar, eserde ekseri “az” ve “çok” kelimeleri etrafında deveran etmektedir.

evvel qarın toqlığı ikinci **çok** üymek üçinci māl sevmek 55^b/11, 56^a/1

ve dağı kendünün eylugini **az** görür ve dağı kendünün yavuzlığını **çok** görür. 62^a/4-5

helāk oldı sizden öñdin helāk olan üç nesneyile **çok** söz söylemegile ve **çok** ta‘ām yimegile ve **çok** uyku üymegile. 79^b/4-6

ve birisi **az** üyimekdür. 84^a/10

2.4.4.5. Soru Zarfları

Fiillerin niteliklerini soru yoluyla belirten soru zarflarının eserde az miktarda örneği bulunmaktadır.

‘Alī raḍiya’llāhü ‘anhü buyurdı kim dīn dağı dünyā kâ’ımdururlar mādām ki dört nesne vardur **niçe** kim dānişmendler bildükleri ‘ilmile ‘amel eyler. 72^b/5-7

İbrahīm Edheme raḥmetu’llāhi ‘aleyh eydildi kim **neyile** bulduñ zühdi eyitdi kim üç nesneyile. 77^a/10-11

2.4.5. Edatlar

Ortaya çıkabilmeleri için bir başka varlığa veya eyleme gerek duyan, dolayısıyla tek başlarına kullanım özelliği bulunmayan bu dil birimleri, söz dizimindeki işletim biçimleri, görevleri, birlikte kullanıldıkları öğeler göz önüne alınarak umumiyetle “çekim edatları”, “bağlama edatları” ve “ünlem edatları” (Karaağaç, 2009: 158, 160) şeklinde sınıflandırılıp çalışmamızda bu tasnife, metnin sunduğu malzeme gereği, “olumsuzluk edatı” ve “kuvvetlendirme edatları” başlıkları da ilave edilmiştir.

2.4.5.1. Bağlama Edatları

Cümleleri veya cümle içinde kelimeleri ve kelime gruplarını ya mana bakımından, yahut şekil itibarıyla birbirine bağlama (Hacıeminoğlu, 1992: 112) işini yürüten bu edatların, özellikle Uygur devresinden itibaren birinci derecede dinî

metinlerde aslına uygunluk isteği ile sözü sözüne tercüme sonunda Türkçeye girdiği görülür (Mansuroğlu, 1955: 59). Bu bakımdan Türkçede sonradan ve yabancı dillerin tesiriyle ortaya çıkan bağlama edatlarının (Ergin, 2009: 352) metnimizde de büyük kısmının neden yabancı asıllı olduğu izahtan varestedir.

-1. Ammā

ammā evvelkisi yazuklar keffāretidür **ammā** ikincisi ‘ayblar arıdıdır **ammā** üçüncüsü Tañrı rızāsıyla dost olmaqdur. 75^a/8-10

ammā ol kim Tañrıçundur ol kişinün cānıdır ve **ammā** ol kim kendü nefsiçündür ‘amelidür ve **ammā** ol kim kırtcuğazlarıçundur tenidür. 80^a/2-4

-2. Dañı

ol mālдан ötürü ol mālı tağıtmaqda **dañı** biş nesne vardur. 53^b/1

qarañulıq bişdür çırağı **dañı** bişdür. 58^b/5

üçincisinün **dañı** üç nişānı vardur sevdüğün virür **dañı** hiç qayurmaz Tañrı te‘ālā rāzī olduğından şoñra. 62^a/8-9

-3. Eger

eger ol olmasaydı Tañrı te‘ālā gökleri yaratmayadı. 49^b/6

eger sulţānlar olmasaydı ādemiler biribirisin yiyeleridi. 76^b/6-7

eger sen beni şamu odına kivürüriseñ ħaber virem şamu ehline kim ben sen Tañrı’yı severem.

-4. İllā

hiç kıl yokdur kim Tañrı te‘ālā ol kula on ħaşlet virmişdür **illā** dükeli āfetlerden ve belālardan kırtılur. 62^b/9-10

müttakilerün nişānı evvel oldur kim oturmaya **illā** bir kişiyile otura kim anuñ dīni ol kişiyile oturmağıla şalāħa gele. 68^a/6-8

-5. Qaçan kim

namāzuñ tamāmlığı secde-yi sehv birledür **qaçan kim** namāzda yañılsa. 58^a/8-9

ķuvvet yaramaz keykirdesüz ya' nī eyü nesneye buyurmak içinde ve yavuz nesneden yığmak içinde **ķaçan kim** Tañrıçun olsa. 66^b/8-9

ķaçan kim aña dünyelikden bir ulu nesne irse ol anı vebāl göre. 68^a/9-10

-6. Kim

ve aşķābına alkış kılmaķdan sonra bilgil **kim** bu kitāb yidi bābdur. 50^a/1

ikincisi geçmiş müzdlerin anmaķdur hāl budur **kim** bilmez **kim** ķabūl mı oldu ol müzd yāhūz redd mi oldu. 51^b/6-8

her ķişı **kim** dünyāyı bilür aña muķībetler gelür olur. 72^b/1

-7. Nitekim

nitekim Kelām-ı Kādīm ve Kitāb-ı Kerīm içinde yād kılupdurur. 49^b/2-4

eger ol olmasaydı Tañrı te'ālā gökleri yaratmayadı **nitekim** buyurur. 49^b/6-7

Tañrı te'ālā dirildür ölmüş göñli hıķmet nūrıyla **nitekim** dirildür ölmüş yiri yağmur suyıla. 50^b/8-9

-8. Pes

Tañrı te'ālā eydür ben anı diledüm ol beni dilemedi **pes** ben daķı anı terk eyledüm. 51^b/10-11

çıķan ķişı mālını göme ķor bir yirde daķı yirin unıdur **pes** ister bulımaz. 60^b/9-10

pes yazuķlar keffāretinūñ fā'idesi 'azāblardan ķurtılmaķdur. 75^a/10

-9. Tā

ve çok alkış anuñ aşķābına ve āline **tā** kıyāmet günine deġin. 49^b/10-11

-10. Tā kim

ma' nīsin Türkçe tefsīr eyledüm **tā kim** 'Arapça bilmeyenler bunun ma' ānīsinden maħrūm ķalmayup maħzūz olsunlar diyü. 50^a/3-4

-11. Ve

üçincisi ķorķmaķdur ol mālı ķapandan **ve** uğurlayandan. 53^a/9-10

üç nesne sevgülü oldu dünyāda baña aç toyurmak **ve** Qur'ân okımak **ve** yalıncaqlara ton geyürmek. 71^b/5-6

ve dağı sultānlar **ve** begler kaķıģan olduģın sevmez **ve** dağı ğāziler korkaķ olduģın sevmez **ve** dağı zāhidler kendün begendüģin sevmez. 83^b/8-9

-12. Yā

mescide giren kişiye on haşlet vardur evvelkisi iki edüģin arıtmaķdur **yā** iki başmaķın. 56^b/5-6

çıģan kiřinüň mālı yidi nesenenüň birisinden hālī degüldür **yā** ölür dağı mālını bir kiři mīrāř alur. 60^a/9-10

yāhūz ol mālā bir belā iriřür dünyā belālarından oda göyünmek gibi **yā** ğarķ olmaķ gibi uğrı almaķ gibi. 60^b/6-7

-13. Yāhūz

hāl budur kim bilmez kim kaķbül mı oldu ol müzd **yāhūz** redd mi oldu. 51^b/7-8

yāhūz ol çıģanuň bir dürlü ārżusı olur kim ol fāsid eyler **yāhūz** ol çıģanuň bir dürlü tedbiri olur bünyād eylemekde **yāhūz** harāb neseneyi ‘ imāret eylemekde kim anuň mālı gider. 60^b/3-5

yāhūz ol çıģan kiři mālını göme kór bir yirde dağı yirin unıdur pes ister bulımaz. 60^b/9-10

2.4.5.2. Ünlemler

Bazen seslenme veya taklidi söz, bazen alıntılama bazen de cümleden kalıplaşma yoluyla meydana gelen (Efendioğlu, 2007: 29) ünlemler, doğrudan anlam gösterme görevi olan sözcükler değılse de bulunduğı ortam, durum ve bağlam içinde mutlaka bir anlam ima ederler (Gedizli, 2015: 131). Metinde seslenmeleri kuvvetlendirmek, pekiştirmek ve vurgulamak amacıyla kullanılan ünlemler, gerçekte görevli dil öğeleri olmalarına rağmen seslenmelerle / seslenme gruplarıyla adeta belirten-belirtilen / tamlayan-tamlanan ilişkisi kurarlar (Alyılmaz, 1998: 35).

-1. İy

iy Tanrı eger sen beni yazuķlarumıla istersen ben seni ‘afvuñıla isteyem. 77^a/2-3

iy oğlancuğum âdemîler üç bölükdür. 79^b/11

-2. Yā

yā Muḥammed ve minnet bizüm cānumuza kim bizi Muḥammed ümmetin yaraduban 49^b/7-8

2.4.5.3. Olumsuzluk Edatı

İsim unsuru ile ek fiilin arasına girerek, ek fiilin olumsuzluğunu kuran (Özmen, 1995: 317) “değil” edatı, *TM*’de yuvarlak ünlülü olarak *isim unsuru + degül + çekimli ek fiil* biçimindeki yapıyla isim cümlesinin yüklemi konumundadır.

çığan kişinüñ mālı yidi nesenenüñ birisinden ḥālī **degüldür**. 60^a/9-10

2.4.5.4. Kuvvetlendirme Edatları

Kimi edatlar bağlama, seslenme, mukayese, cevap vb. gibi asli vazifelerine ilaveten kuvvetlendirme görevi de görürler (Hacıeminoğlu, 1992: 218). Metinde kuvvetlendirme fonksiyonunun yüklendiği iki sözcükten biri olan “dahi” kelimesi, sonuna geldiği unsuru daha evvel geçen aynı cinsten bir unsura bağlamak suretiyle (Ergin, 2009: 357); bir diğeri “elbette” ise tahmin-kesinlik ilgisiyle bunu gerçekleştirmektedir.

-1. Dahı

ḥayr yokdur ol du‘āda kim anda iḥlāş olmaya ululamaḵ **dahı** olmaya. 74^b/10-11

-2. Elbette

her kişi-kim şehvetile meşğül olur **elbette** aḡa ‘avrat almaḵ gerekdür. 81^a/3

her kişi kim Taḡrı’ya ṭā‘at eylemege meşğül ola **elbette** aḡa ‘ilm öğrenmek gerekdür. 81^a/6-7

2.4.5.5. Çekim Edatları

İsim, zamir, isim-fiil ve sıfat-fiillerden sonra gelerek onlarla cümlelerin diğeri ögeleri arasında ilgi kuran (Zengin, 2016: 112) çekim edatları, birlikte kullanıldıkları kelimelerle anlam kazandığından, görev özellikleri bakımından çekim eklerine çok benzerler (Hunutlu, 2019: 134). Bu noktada isimlerin genellikle hâl eki almış şekliyle

kullanılan çekim edatlarının (Hacıeminoğlu, 1992: 3), metinde isim ve zamirlerle birleşirken farklı hâl eklerini aldıkları görülür.

-1. Birle

anuñ eḥādīş-i ma‘ rifetinüñ envārı **birle** göñlümüzdeki zūlmātı maḥv eyleyüben münevver ve rüşen kılvirdi. 49^b/8-10

namāzuñ tamāmılgı secde-yi sehv **birledür** kaçan kim namāzda yañılsa. 58^a/8-9

-2. Diyü

ma‘ nīsin Türkçe tefsīr eyledüm tā kim ‘ Arapça bilmeyenler bunun ma‘ ānīsinden maḥrūm qalmayup maḥzūz olsunlar **diyü**. 50^a/3-4

dördinci cān alıcıdan qorqmaqdur kim aṇsuzda cān ala **diyü** gaḥlet içindeyiken. 69^a/2-3

ve birisi Tañrı’dan ayrılam **diyü** qorqmaqdur. 75^a/7-8

-3. Degin

ve çok alkış anuñ aşḥābına ve āline tā kıyāmet günine **degin**. 49^b/10-11

-4. Gibi

Taṇrı te‘ ālā naẓar eylemez anuñ **gibi** qavme. 54^a/9-10

yāḥūz ol mālā bir belā irişür dünyā belālarından oda göyünmek **gibi** yā ğarq olmaq **gibi** uğrı almak **gibi**. 60^b/6-7

şırāt köprisini yıldırım **gibi** geçer. 70^b/11

-5. İle

bişincisi şāliḥler**ile** şoḥbet itmekdür ol māl ayrulıgundan. 53^b/5-6

her kişi-kim şehvet**ile** meşğul olur elbette aṇa ‘ avrat almak gerekdür. 81^a/3

-6. Qadar

Taṇrı’ya ‘ ibādet eylen ḥaşletünüz **qadar**. 78^b/7-8

dünyādan ‘ ömrünüz **qadar** dirşürün. 78^b/9

‘ amel eylen uçmağıçun anda duracağunuz **qadar**. 78^b/11

-7. Ötürü

ol mālдан **ötürü** ol mālı ıağıtmaıda daıı bış nesne vardur. 53^b/1

ikincisi Taıırı zıkrinde fāriğ olmayup ol mālı beklemekden **ötürü**. 53^b/2-3

iki kişi kim Taıırı'dan **ötürü** dostlık eyleyeler. 55^a/3-4

-8. şonra

ve ařhābına alkış kıılmaıdan **şonra** bilgil kim bu kitāb yidi bābdur. 50^a/1

sevdüğün virür daıı hıç kıayurmaz Taıırı te'ālā rāzī olduğından **şonra**. 62^a/8-9

-9. Öığin

helāk oldu sizden **öığin** helāk olan üç nesneyile. 79^b/4-5

-10. Üzre

Taıırı te'ālā musallaı eyleler ol **māl üzre** bir zālīm kişiye. 60^b/1-2

-11. Yaıa

yidinci bir kişi kim bir görklı 'avrat anı kendüden **yaıa** okıya ol kişi onamaya. 55^a/4-5

2.4.6. Fiiller

Bir işin, oluşun, durumun anlatıldığı dil birimi olan fiilin, ifade ettiğı harekete bağılı olarak yapısında barındırdığı, diğerk dil birimlerinden daha güçlü olmasını, sistemde yönetici olarak kodlanmasını sağılayan vasıfları vardır (Üstünova, 2016: 1). Bu itibarla bağımlı, sözlüksel ve öncül nitelikli (Adalı, 1979: 18-27) olan fiillerin biçimbilgisel, sözdizimsel ve anlamsal açıdan sınıflandırılarak incelenmesiyle fiil sınıfının özelliklerinin her yönden yansıtılması sağılanacağından (Erdem, 2016: 198), çalışmada bu kategori “Çatı”, “Olum Durumu”, “şahıs”, “Kip”, “Soru” ve “Fiilimsi” başlıkları altında irdelenmiştir.

2.4.6.1. Fiillerde Çatı

Fiillerin kendilerine mahsus niteliklerinin, sözlük anlamlarının ve aldıkları belli başlı eklerin cümledeki eyleyenleri nasıl değıştirdiğini, söz dizimine, anlama nasıl etkide bulunduğunu inceleyen bir dil bilgisi kategorisi (Kara, 2016: 1205) olan çatı

kavramı, “fiilin özne ve nesneye göre aldığı şekil” (Delice, 2007: 420) olarak özetlenebilir.

2.4.6.1.1. Nesnesi Bakımından Fiiller

Fiillerin nesne alma durumlarına göre yapılan tavsiflendirmede bir fiil nesne alıyorsa geçişli, almıyorsa geçişsiz olarak nitelendirilmektedir.

Fiillerin geçişlilik-geçişsizlik özelliği anlamsal ve biçimsel yönden tayin edilebilir. Buna göre bünyesinde etkileyici gücün olup olmamasına, doğal olarak bu gücü bir ögeye yükleyip yükleyememesine bakarak yahut birincil nesne yani {-I}, {-Ø} ekleriyle işleme giren bir ismin / zaminin cümleye girip girmemesine göre bir fiilin geçişliliği ya da geçişsizliği belirlenebilir (Üstünova, 2016: 14-15).

2.4.6.1.1.1. Geçişsiz Fiiller

Nesne almayan fiillerle kurulu cümlelerde ifade edilen eylemden bir başka ögenin etkilenmesi söz konusu değildir.

ikinci oldur kim karanı gicelerde mescide **varur**. 51^a/6

on nesnedür kim **yaramaz** on nesnesüz. 66^b/6-7

üçinci şeytândan **korkmağdur** kim ‘amelini bātıl eyleye diyü. 69^a/1-2

firiştehler anı bekler ve dağı bereket anuñ evine **iner**. 70^b/9

her kişı kişı kim ölümü fıkır eylerse **yığınur** lezzetlerden. 72^a/11

dükeli ma‘şiyet kim şehvetden **kopar**. 76^a/6-7

eger yıl olmasaydı dükeli nesne **yiyyedi**. 76^b/8-9

2.4.6.1.1.2. Geçişli Fiiller

Nesne alabilen fiillerle kurulu cümlelerde öznece gerçekleştirilen eylemin bildirdiği işten bir başka ögenin de etkilenmesi beklenir. Ayrıca cümlede nesnenin bulunup bulunmaması fiilin nesneye yönelik olup olmadığını belirlemediğinden, fiilin mantıken bir nesneye tesir etmesi söz konusu ise bu cümlelerin de fiilleri geçişlidir (Uygur, 2016a: 131).

kendünün nefsin **saklar** ve dağı dükeli vaktın Tanrı’sıyla olur. 62^a/9-10

‘ibādetün ğadını dört nesnede **buldum**. 64^a/4

Taġrı te‘ālā altı nesneyi **örttdi** altı nesne içinde. 64^b/11

kişi kim yazuġların terk eylerise ol kişiyi fırişteher **sever**. 67^a/11

‘**acebledüm** ol kişiyi kim ölüm bilür daġı güler. 69^b/8-9

fırişteher anı **bekler** ve daġı bereket anuġ evine iner. 70^b/9

řırāt köprisini yıldırım gibi **geçer**. 70^b/11

her kişi kim dünyāyı **bilür** aġa muşibetler gelür olur. 72^b/1

yoġsullar āġiretlerini dünyālarına **şatmazlar**. 72^b/8-9

ġürmeti **istedük** aşlda zühdde **bulduġ**. 78^a/3

Geçişsiz fiiller, ettirgenlik ekleriyle geçişli hâle getirilebilmektedir. Metinde bu yolla oluşturulmuş geçişli fiiller aşağıda verilmiştir.

-1. -dUr-

āġiret ġuşşasın yimek ġönül **aydınlandurur**. 67^a/7

Taġrı te‘ālā **indürür** ānı kendü ġonřılıġına. 71^a/1

-2. -t~d-

dünyā ġuşşasın yimek ġönül **ġarardur**. 67^a/6-7

-3. -Ur-

üç nesne sevgülü oldu dünyāda baġa aç **şoyurmak** ve Ĳur’ān okımak ve yalıncaġlara şon **geyürmek**. 71^b/5-6

2.4.6.1.2. Öznesi Bakımından Fiiller

Yüklemin özneye ilişisini esas alarak bir eylemin gerçekteşirenini işaret etmek üzere yapılan nitelemelerde fiiller, “*Etken*”, “*Edilgen*”, “*Dönüşlü*”, “*İşteş*” ve “*Ettirgen*” başlıklarında incelenmekle birlikte, metinde tek bir örneğine dahi tesadüf edilememesi sebebiyle, bu çalışmada işteş fiile yer verilememiştir.

2.4.6.1.2.1. Etken Fiiller

Etken fiillerin diğer fiil çatılarından ayrı olarak gramerde sıfır biçim birimle {-Ø}, konuşmada ise eksizlik veya sıfır ekle gösteriliyor olması, bazı araştırmacılarda etken çatının varlığının sorgulanmasına yol açmıştır. Mesela Yılmaz (2014: 524), fiil kelime şekillerinin doğal çıkış durumlarına aykırı bir durum söz konusu olduğunda herhangi bir şekilde anlamın açık hâle getirildiği fakat anlamın kendiliğinden anlaşıldığı durumlarda herhangi bir şeklin kullanılmasına gerek olmadığından bu durumu temsil etmek üzere bir sıfır eke de ihtiyaç olmadığını ifade ederek etken çatı olgusuna karşı çıkmakta; Deniz-Yılmaz (2003: 153) ise geleneksel gramerde ortaç terimiyle karşılanan, faillik anlam birimciğine sahip olmayan *-Dik*, *-(y)EcEk* ve *-(y)Esİ* sıfatsı-isimsi şekilleri etken çatının var olmadığına kanıt olarak sunmaktadır.

Çalışmamızda bu görüşlere rağmen etken fiil başlığına yer vermemizde, “*gramatikal özne, yüklem içinde bir ekle temsil edilir*” (Üstünoğlu, 2006: 247) kuralı baskın olmuştur. Bu noktada aşağıdaki örneklerde etken fiillerin “*ol-Ø-ma-sa-y-dı*”, “*yaz-Ø-du-m*”, “*uy-Ø-dı*” gibi şekillerle verilmesi beklense de bu fiiller müstakil olarak değil bağlam içinde sunulduğundan eksizlikle gösterilmiştir.

eger ol **olmasaydı** Tanrı te‘ālā gökleri **yaratmayadı**. 49^b/6

bu kitāb yidi bābdur Münebbihāt’dan **çıkdum** her bir bāb on kelimedür kelimesin **yazdum**. 50^a/1-3

Tanrı te‘ālā **eydür** ben anı **diledüm** ol beni **dilemedi** pes ben dağı anı **terk eyledüm**. 51^b/11

muşhaf ġarībdür bir yirde kim **oķımazlar** ol muşhafdan. 54^a/4

bir görklü ‘avrat anı kendüden yaña **oķıya** ol kişı **onamaya** dağı **eyde** ben **ķorķarın** ‘ālemler Tanrı’sından **diye**. 55^a/4-6

Yūsuf **şabr eyledi** Mısr şehrinde **sultān oldı** ve Zelīhā Mısr sultānının ħātūniyiken gönül ārzūsına **uydı** Yūsufı sevdi **ķor** ve **ķakır oldı**. 57^b/8-11

2.4.6.1.2.2. Edilgen Fiiller

Metinde daima düz-dar olarak {-(I)l-}, {-(I)n} ekleriyle kullanıldığı görülen edilgen fiiller, eylemle bağlantıda olan nesnenin, eylemin edileni olduğunu ya da eylemin edeninin belirsiz oluşunu bildirmek üzere iki anlama sahiptir (Deniz-Yılmaz, 2012: 107). Gerçi geçişli eylemlerden kurulan edilgen çatılarda edimi gerçekleştiren gerçek özne söylenmek istenirse *tarafından, dolayısıyla, -CA* eki gibi ögelerle bu belirtilebilir ama yaygın olan edilgen kullanım, edimin üstünde gerçekleştiği nesneyi vurgulamak, nesnenin başına gelenleri açıklamak eğiliminde olduğundan edilgen çatıda edimi kimin yaptığından çok nesneye ne olduğu önemlidir (Ülken, 1981: 56).

-1. -(I)l-

nesnelerün žāyi‘ olanı ondur evvel dānişmenddür kim andan mes’ele **şorılmaz**. 71^a/7-8

ve dağı toğru fikrdür kim kabûl **idilmez**. 71^a/8

ve dağı mālđur kim andan nafağa **idilmez**. 71^a/11

-2. -(I)n-

rivāyet **kılınur** peygāamberden. 51^a/2

baylık **bulınmaz** ārzū eylemegile. 58^a/3

Tağrı te‘ ālā oğır seni uçmağdın yaña ve **yarlığanmağdın** yaña. 59^b/5-6

taıpıcılar üç dürlüdü bunların her birinün nişānı vardır kim ol nişānla **bilinürler**. 61^b/9-10

her kim çok sözi terk eylerise hikmet **bağışlana**. 65^b/11

2.4.6.1.2.3. Dönüşlü Fiiller

Fiilin gösterdiği eylemi gerçekleştirenle bu eylemden etkilenenin bir olduğunu işaret eden dönüşlü fiiller, ya kendi kendine olmayı ya da yapmayı ifade eder (Savran, 2000: 366). Metinde yalnızca kendi kendine olma ifade eden örneklerle kendini gösteren dönüşlü fiiller nesne almaması sebebiyle de geçişsizdirler.

yavuz neseneden **saklanmak** yoğsullığın bezegidür. 61^a/5

‘acebledüm ol kişiyi kim uçmağı haķıķat bilür dağı **diğlenür** dünyāda. 70^a/1-2

şol kişilerile kim ķorku yok anlara ve dağı **ğuşşalanmazlar**. 71^a/2

hıķmet **sıgınacak** yirdür. 80^b/6

2.4.6.1.2.4. Ettirgen Fiiller

Hareketin her zaman özne dışındaki bir varlığa yöneldiğı, geçişli ya da geçişsiz fiil kök veya gövdelerine {+(A)r}, {+(I)r ~ +(U)r}, {+Dİr ~ +DÜr}, {+(I)t ~ +(U)t} ettirgenlik eklerinden birinin yahut ikisinin üst üste getirilmesiyle kurulan fiil (Korkmaz, 1992: 59) şeklindeki tanımlamada “geçişsiz fiilere de ettirgenlik eklerinin getirilmesi” ifadesi, kimi araştırmacılar da “ettirgenlik-oldurganlık” ayırımına yol açmıştır. Hâlbuki fiillerin sırf “olma” veya “oluş” bildirme özelliğine bakarak böyle bir sınıflandırma yapmanın hiç gereğı yoktur. Çünkü geçişsiz fiiller de aldıkları çatı ekleriyle “yapma”, “etme” bildiren geçişli fiillere dönüşürerek ettirgen fiillerle aynı duruma gelirler (Korkmaz, 1999: 162). Bu bakımdan çalışmamızda da hem geçişli hem de geçişsiz fiillerden kurulmuş olan çatıyı karşılamak üzere tek başına bu başlık tercih edilmiştir.

-1. -dUr-

üçinci oldur kim açlar **ta‘āmlandurur**. 51^a/7

-2. -t~d-

anuğ göñlini Tañrı te‘ālā **yumşadur**. 70^b/10

2.4.6.2. Fiillerin Olum Durumu

Türkçenin mantığında, hareket ve oluşları işaret eden kök veya gövde hâlindeki fiiller işleme sokulmadan evvel, eylemde bildirilen işin gerçekleşip gerçekleşmeme durumuna göre olumlu veya olumsuz tabanlar hâlinde ortaya koyulur (Gemalmaz, 1973: 441). Bu bağlamda, Türk dilinin tarihî akışına uygun olarak *TM*’de de olumsuz fiil yapıları fiil kök veya gövdesine getirilen {-mA} olumsuzluk ekiyle meydana getirilirken, fiillerin olumlu şekilleri de ya bu ekten yoksunlukla ya da işaretsiz olarak {-Ø} gösterilmektedir.

2.4.6.2.1. Olumlu Fiiller

Türkçede {-mA} olumsuzluk ekine mukabil olumlu ekin işaretçisi bir ek yoktur (Daşdemir, 2000: 102). Bu noktada olumlu fiil örnekleri *ol-Ø-sun*, *gir-Ø-di*, *gör-Ø-dü-m* şeklinde gösterilebilecekken, tıpkı “*Etken Fiiller*” başlığında verilenlerde olduğu gibi, bağlamda hiçbir işaretleme yapılmadan verilmiştir.

sizün üzerünüze **olsun** ‘ âlimlerle **oturmağ** ve hükemâ sözün **işitmek**. 50^b/7-8

iki gözlerinden yaş **ağa** Tanrı korkusından. 55^a/1

bir görklü ‘ avrat anı kendüden yaña **okıya** 55^a/4

her kişi kim sinleye **girse** azıksuz şöyledür kim deñize **girdi** gemisüz. 57^b/1-2

dükeli eyüligi **gördüm** hiç rahmetden ulurağ görmedüm. 64^b/5

2.4.6.2.2. Olumsuz Fiiller

Olumsuz fiiller, vurguyu üzerine almadan bir önceki heceye atması hasebiyle müstakil bir kelimedenden -Toharca mâ olumsuzluk edatından- türeyerek Türkçeye girdiği (Tekin, 2001: 56) ifade edilen {-mA} olumsuzluk ekiyle meydana gelmektedir.

eger ol **olmasaydı** Tanrı te‘ âlâ gökleri **yaratmayadı**. 49^b/6

bişinci bir kişi kim şadağa vire kim şol eli sağ elin **bilmeye** n’itdüğün. 55^a/2-3

namāz kılan kişinin öñinden **geçmeye** ve dağı mescide âbdestsüz **girmeye** ve dağı dünyā işin **işlemeye** ve dağı dünyā sözün **söylemeye** ve dağı mescidden **çıkmağa** iki reke‘ ât namāz **kılmayınca**. 57^a/3-5

dükeli ta‘ âmları tatdum hiç şabrdan tatlurağ ta‘ âm **tatmadum**. 64^b/5-6

2.4.6.3. Şahıs Ekleri

Şekil ve zaman kalıbına dökülmüş hareketin şahsa bağlanması için kullanılan, fiil çekiminde şahsı belirten (Akar ve Kayılan, 2019: 559) bu ekler cümlelerin özne göstergeleridir (Karaağaç, 2019: 355). Bu itibarla bir fiilin olucusu, kılıcısı, cümlede söylensin ya da söylenmesin, o fiil üzerine aldığı şahıs ekiyle cümlelerin öznesini bildirir (Özdemir, 1967: 183).

Türkçede fiil çekimlerindeki kişi ekleri zamir menşeli, iyelik menşeli ve emir kipi menşeli olmak üzere üç grupta incelenmektedir.

2.4.6.3.1. Şahıs Zamiri Kaynaklı Şahıs Ekleri

Şahıs eklerinin, bilhassa ikinci teklik (+sIn) ve çokluk (+sIz) şekillerine bakıldığında, şahıs zamiri soylu olduğu açıkça görülür. Bu ekler anlatılan geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman, bildirme geniş zaman, rivayet ve istek kipi ile gereklilik ifade eden çekimli şekillerde kullanılmaktadır (Köktekin, 2011: 115).

-1. Birinci Teklik Şahıs: men > +In ~ +(A)m

ben **korğarın** ‘ âlemler Tanrı’sından diye. 55^a/5-6

ve birisi Tanrı’dan **ayrılām** diyü korğmağdur. 75^a/7-8

eger sen beni şamu odına kivürüriseñ haber **virem** şamu ehline kim ben sen Tanrı’yı **severem**. 77^a/4-5

her kişi kim Tanrı hâzretine **varam** diyü korğmaz hârâmdan kırtılmaz. 83^a/5-6

-2. İkinci Teklik Şahıs: sen > +sIn

şabr eylemek kulları sultân kıılır görmez **misin** Yūsuf peygâmberi. 57^b/7-8

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: Ø ~ ol > +Ø

dağı öñdin sağ ayağın **ada** kaçan kim mescide gire **eyde**. 56^b/7

çığan kişiden mālını horlığıla elinden **alur**. 60^b/2-3

Tanrı te‘ālā anı **sever** ve dağı teni sağ **olur** ve dağı firıştehlr anı **bekler** ve dağı bereket anuñ evine **iner** ve dağı şālîhlerin nişānı anuñ yüzinde **belürür** ve dağı anuñ göñlini Tanrı te‘ālā **yumşadur** ve dağı şırât köprisini yıldırım gibi **geçer**. 70^b/8-11

-4. İkinci Çokluk Şahıs: siz > +sIz

sizün üzerünüze olsun biş dürlü haşlet kim **işleyesiz**. 78^b/6-7

-5. Üçüncü Çokluk Şahıs: Ø ~ ol > +Ø+IAr

bunlaruñ her birinün nişānı vardur kim ol nişānla **bilinürler**. 61^b/10

şol kişilerile kim korğu yok anlara ve dağı **guşşalanmazlar**. 71^a/2

cāhil kişiler bilmedükleri nesneyi öğrenmege ‘**arlanmazlar** ve dağı niçe kim yoğsullar āhiretlerini dünyālarına **şatmazlar** ve dağı niçe kim baylar bağıllık **eylemezler** Tağırı te‘ālā virdüğüle. 72^b/7-9

2.4.6.3.2. İyelik Eki Kaynaklı Şahıs Ekleri

Zamirlerden gelişmiş biçim birimler olan iyelik ekleri (Taşbaş, 2012: 615), zamanla fiil çekimlerinde şahsı gösterme görevi üstlenmiş ve birer şahıs eki hüviyeti kazanmıştır. Yalnız bunlar içinde +k iyelik eki kökenli olmayıp, yapılmış bitmiş bir oluş ve kılışı aktif veya pasif anlamlı sıfatlar hâline getiren (Korkmaz, 2017a: 165), sıfat-fiil yapısı {-dUk}’a benzeme yoluyla meydana gelmiştir (Gümüştam, 2012: 313). Metinde bu eklerin kullanım sahasında bulunan görülen geçmiş zamanla hikâye ve şart kipinde çekimlenmiş tüm şekillerine rastlanmaktadır.

-1. Birinci Teklik Şahıs: +m

bu kitāb yidi bābdur Münebbihāt’dan **çıkardum** her bir bāb on kelimedür kelimesin **yazdum**. 50^a/1-3

Tağırı te‘ālā eydür ben anı **diledüm** ol beni dilemedi pes ben dağı anı terk **eyledüm**. 51^b/10-11

kıyāmet gününüñ gölgesin **istedüm** comardlıkda pes **buldum** anı oruç tutarken şuşamaklıkda. 82^b/3-4

-2. İkinci Teklik Şahıs: +n

iy Tağırı eger sen beni yazuklarımla **istersen** ben seni ‘afvunıla isteyem ve eger sen beni çığanlığımla **istersen** ben seni comardlığımla isteyem ve eger sen beni şamu odına **kivürürisen** haber virem şamu ehline kim ben sen Tağırı’yı severem. 77^a/2-5

neyile **bulduñ** zühdi eyitdi kim üç neseneyile. 77^a/10-11

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: +Ø

kaçan kim namāza **dursa** eyde. 57^a/6

Zeliḡā Mısr sultānının ḡātūniyiken gönül ārzūsına **uydı** Yūsufi **sevdi** ḡor ve ḡakīr **oldı**. 57^b/9-11

birisi daħı ol kişidür kim şeytānı **bildi** daħı ‘āşī **oldı** ve birisi daħı ol kişidür kim haķķı **bildi** daħı haķķa **uydı**. 73^b/1-3

-4. Birinci Çokluk Şahıs: +k

baylıĝı **istedük** mālda ķanā‘ atda **bulduķ** hürmeti **istedük** aşlda zühdde **bulduķ** rahatı **istedük** māl çoklığında māl azlığında **bulduķ** ni‘meti **istedük** ārzūlukda sağ tende **bulduķ**. 78^a/2-5

5. Üçüncü Çokluk Şahıs: +Ø+IAr

hakīmlerün bir nicesinden **şordılar**. 84^b/6

2.4.6.3.3. Emir Kipinde Kullanılan Şahıs Ekleri

Bu tip şahıs ekleri aynı zamanda kip ekleri olduğundan bunlar direkt olarak “*Emir Kipi*” başlığında çözümlenmektedir.

2.4.6.4. Fiillerde Kip

Konuşurun bir önerme karşısındaki tutumu, tavrı veya bilgisi olarak tanımlanabilecek kipin dil içinde çeşitli işaretleyicileri bulunmaktadır. Bunlar bir buyruğu, isteği, lüzumu, koşulu ifade etmenin yanı sıra bünyesinde zaman mefhumunu da taşımaktadır (Hirik, 2013 247). Zaman kavramı, kabaca, “dünya zamanı” ve “dildeki zaman” biçiminde telakki edilir. Bu noktada söz konusu kavramlardan ilki dildeki işaretlemeyen bağımsız zamanı karşılarken, ikincisi zamanın dildeki işaretlenmiş biçimi ya da gramatikleşmiş hâli için kullanılır (Kerimoğlu, 2021: 24). Çalışmamızda her iki zaman biçiminin ifade ettiği alanlar “*Basit Kipler*” başlığı altında incelenmiştir.

2.4.6.4.1. Basit Kipler

Türkçede fiile eklenen bir ek aynı anda zaman ve kiplik fonksiyonlarını taşıyabilmektedir (Benzer, 2012: 125). Öncelikli işlevi zamanı bildirmekten ziyade duygu ve his anlatmak üzerine olan *emir*, *istek*, *şart* ve *gereklilik* anlamlarından müteşekkil tasarlama kipleri adıyla maruf grup ile önceliği zamanı bildirmek olan {- (A~U)r}, {-dI~U}, {-mIş} ekleriyle kurulu yapılar bir bütün olarak bu bölümde tetkik edilmiştir.

2.4.6.4.1.1. Emir Kipi

Tasarlanan hareketin yapılmasını emir şeklinde ifade eden (Türkyılmaz, 1999: 15) bu kip, ikinci teklik şahıs çekiminde {-Ø} ile karşılanmaktaysa da kimi çalışmalarda (Caferoğlu, 1984: 142; Gabain, 1988: 79; Tekin, 1992: 96) bunun -gIl ekiyle de gerçekleştirildiği belirtilmiş; Sertkaya (1996: 135-142) ise bu bilgiyi, aslında -gIl ekinin ikinci teklik şahıs emir eki değil eksiz emir biçimini tekit etmeye yarayan bir edat olduğunu ortaya koyarak tebdil etmiştir. Metinde bir örneği bulunan -gIl ekli ifadenin emir dışında konuya açıklık getirmek amacıyla (Uçar, 2015: 2061) kullanıldığı görülmektedir.

-1. Birinci Teklik Şahıs: -eyin

her kişi kim meşğül ola âdemîlere assıda **göreyin** diyü elbette aña [...] gerekdür. 81^a/5-6

-2. İkinci Teklik Şahıs: -Ø

bilgil kim bu kitâb yidi bâbdur Münebbihât'dan çıkardum. 50^a/1-2

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: -sün

mescidde bir kişi olmasa **eyitsün**. 57^a/1

-4. İkinci Çokluk Şahıs: -(U)ñ

Tağrı'ya 'ibâdet **eyleñ** haşletünüz kadar ya' nî Tağrı'ya hâcetünüz dâyimdür 'ibâdetünüz dañı dâyim olsun ve dañı dünyâdan 'ömrünüz kadar **dirşürüñ** ve dañı yazuk **işleñ** Tağrı'ya anuñ 'azâbına tākātünüz olduğı kadar ve dañı **azıqlanuñ** sinlede eglendüğünüz kadar 'amel **eyleñ** uçmağıçun anda duracağunuz kadar. 78^b/7-11

-5. Üçüncü Çokluk Şahıs: -sunlar

ma' nîsin Türkçe tefsîr eyledüm tâ kim 'Arapça bilmeyenler bunun ma' ânisinden mahrûm qalmayup mahzûz **olsunlar** diyü. 50^a/3-4

2.4.6.4.1.2. İstek Kipi {-A}

Esasen *Emir*, *İstek*, *Şart* ve *Gereklilik* kiplerinin, fonksiyonları itibarıyla, hepsinde “bir şeyin yapılmasının *ben* tarafından istenmesi” olduğundan, bunları ayrı ayrı müstakil şekillerde gösterebilmek oldukça güçtür (Gülsevin, 2014: 38). Bu noktada

işlevini bağlam kanalıyla tespit edebildiğimiz istek kiplerinin *TM*'de birinci ve üçüncü teklik ile ikinci ve üçüncü çokluk şahıslarında çekimlenmiş örneklerine tesadüf edilmiştir.

-1. Birinci Teklik Şahıs: -(y)Am

ve birisi Tañrı'dan **ayrılām** diyü qorqmaqdur. 75^a/7-8

iy Tañrı eger sen beni yazuqlarumıla istersen ben seni 'afvuñıla **isteyem**. 77^a/2-3

her kişi kim Tañrı hāzretine **varam** diyü qorqmaz hārāmdan qurtılmaz. 83^a/5-6

-2. Üçüncü Teklik Şahıs: -(y)A

ol yidi kişinüñ birisi begdür kim 'ādil **ola**. 54^b/10

bişinci bir kişi kim şadaqa **vire** kim şol eli sağ elin **bilmeye** n'itdügin. 55^a/2-3

yidinci bir kişi kim bir görklü 'avrat anı kendüden yaña **oñıya** ol kişi **onamaya** dañı **eyde** ben qorqarın 'ālemler Tañrı'sından **diye**. 55^a/4-6

-3. İkinci Çokluk Şahıs: -(y)esiz

sizüñ üzerüñüze olsun biş dürlü hāşlet kim **işleyesiz**. 78^b/6-7

-4. Üçüncü Çokluk Şahıs: -(y)AlAr

iki kişi kim Tañrı'dan ötürü dostlık **eyleyeler**. 55^a/3-4

eger şālihler olmasaydı fāsıqlar helāk **olalarıdı** ve eger dānişmendler olmasaydı ādemīler külli dört ayaklu cānavarlar gibi **olalarıdı** ve eger sultānlar olmasaydı ādemīler biribirisin **yiyeleridi**. 76^b/4-7

2.4.6.4.1.3. Şart Kipi {-sA}

Biçiminin tek, işlevininse çeşitli olması sebebiyle dilek-şart eki olarak adlandırılan{-sA} ekinin (Okan, 2018: 465), öncelikle “şart” işlevi taşıdığı, Orta Türkçe dönemi metinleriyle birlikte ise “dilek” fonksiyonu kazandığı (Uzman, 1992: 9) ifade edilmektedir. Metinde sadece ikinci ve üçüncü teklik şahıs çekimlerinde örneği bulunan bu ekin bir tek şart işlevi haizdir.

-1. İkinci Teklik Şahıs: -sen

iy Tañrı eger sen beni yazuklarumıla **isterseñ** ben seni ‘afvuñıla isteyem. 77^a/2-3

-2. Üçüncü Teklik Şahıs: -sa

her kişi kim sinleye **girse** azıksuz şöyledür kim denjize girdi gemisüz. 57^b/1-2

namāzuñ tamāmılgı secde-yi sehv birledür kaçan kim namāzda **yañılsa**. 58^a/8-9

her kimüñ kim gülmegi çok **olsa** heybeti az olur her kim maşharalıñ **eylese** yiynicek olur. 65^a/9-10

2.4.6.4.1.4. Gereklilik Kipi {-mAk gerek}

Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde gereklilik kipini karşılayacak müstakil bir ek bulunmadığından bu ihtiyaca mukabil Eski Türkçe döneminde *kergek/kerek*, Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise *gerek* kelimelerine başvurulmuştur (Özmen, 2003: 179). Metinde fiillerin mastar şekillerine *gerek* kelimesi getirilerek oluşturulmuş *-mAk gerek* yapısıyla karşılanan gereklilik kipi, yalnız üçüncü şahısları ve gayrişahsi ifadeleri (Korkmaz, 2017b: 138) işaret etmektedir.

her kişi-kim şehvetile meşğül olur elbette aña ‘avrat **almak gerekdür**. 81^a/3

her kişi kim Tañrı’ya tã‘at eylemege meşğül ola elbette aña ‘ilm **öğrenmek gerekdür**. 81^a/6-7

2.4.6.4.1.5. Geniş Zaman {- (A~U)r}

Eski Türkçede geçmiş zaman, gelecek zaman ve şimdiki zamanı göstermek üzere üç şekilde karşımıza çıkan {- (°)r} ekinin (Kuznetsov, 1997: 206), sahip olduğu kavram genişliği sebebiyle, atıfta bulunduğu zaman diliminde bir kesinlikten söz edilemez (Benzer, 2012: 195). Bu noktada niteliğini bağlam yordamıyla tespit ettiğimiz ekin metinde söz konusu bütün zamanları kapsayıcı bir biçimde geniş zamanın işaretçisi olarak yer aldığı örneklerine birinci, ikinci ve üçüncü teklik şahıslar ile üçüncü çokluk şahısla çekimlenmiş şekillerde rastlanmıştır.

-1. Birinci Teklik Şahıs: -Ø-(e)rem ~ -Ø-(a)rın

bir görklü ‘avrat anı kendüden yaña okıya ol kişi onamaya dañı eyde ben **korğarın** ‘âlemler Tañrı’sından diye. 55^a/4-6

eger sen beni tamu odına kivürüriseñ haber virem tamu ehline kim ben sen Tañrı'yı **severem**. 77^a/4-5

-2. İkinci Teklik Şahıs: -me-zsin

şabr eylemek kulları sultān kılur **görmez** misin Yūsuf peygāmberi. 57^b/7-8

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: -Ø-(A~U)r / -mA-z

sevdüğün **virür** dañı hîç **ķayurmaz** Tañrı te'ālā rāzī olduğundan şonra. 62^a/8-9

evvel 'aql **yaramaz** ķorkusuz ikinci ululuk **yaramaz** 'ilmsüz. 66^b/7

Tañrı te'ālā anı **sever** ve dañı teni sağ **olur** ve dañı firiştehler anı **bekler** ve dañı bereket anuñ evine **iner**. 70^b/8-9

her ķişi kim müştāk oldı uçmağa ol ķişi müzdler eylemege **iver** ve dañı her ķişi kim tamudan **ķorkar** göñül ārzūlarından girü **durur**. 72^a/9-11

Tañrı te'ālā **sevmez** anı on dürlü ķişiden baylar çığanlık eyledüğün **sevmez** ve dañı yoğsullar tekebbürlik eyledüğün **sevmez**. 83^b/3-5

-4. Üçüncü Çokluk Şahıs: -Ø-(A~U)rIAr / -mA-zIAr

'ālim ķişi ġarībdür bir ķavm içinde kim andan 'ilm **istemezler**. 54^a/7-8

tapıcılar üç dürlüdür bunların her birinün nişānı vardır kim ol nişānla **bilinürler** bunlardan bir dürlüsü oldur kim Tañrı'ya 'ibādet **eylerler** ķorkuyıla. 61^b/9-11

niçe kim cāhil ķişiler bilmedükleri nesneyi öğrenmege 'ārlanmazlar ve dañı niçe kim yoğsullar āñiretlerini dünyālarına **şatmazlar**. 72^b/7-9

2.4.6.4.1.6. Görülen Geçmiş Zaman {-dI~U}

Görülen geçmiş zaman eki teklik ve çokluk birinci ve ikinci şahıslarda, dönemin karakteristik özelliğini yansıtırcaına, yuvarlak ünlülerle gösterilirken, teklik ve çokluk üçüncü şahıslarda ise diğer tarihî Türk şivelerinde olduğu gibi düz ünlü ile kullanılmıştır (Özdarendeli, 2005: 104).

Ekin birinci çokluk şahıs çekiminde {-dUk} biçiminde karşımıza çıkmasını Eraslan (1980: 26) Türkçenin umumî isim-fiil eklerinden olan -dUk ekinin, görülen geçmiş zaman fiil çekiminin çokluk birinci şahsına tesir ederek bu çekimi kendisine

benzetmesiyle açıklarken, Karahan (1985: 203) bunu aralarında fonetik benzerlik bulunan -dUk sıfat-fiil ekinin etkisiyle, Korkmaz (2017a: 213-214) XI. yüzyılın ikinci yarısında Oğuzcada geçmiş zaman kipinin kuruluşunda -dUk sıfat-fiil ekinin de kullanılmış olduğunu işaretler, Koç (2012: 11-18) da -dUk sıfat-fiilinin geçmiş zaman kipini meydana getirdiğini tahlil ve tetkikle izah etmektedir.

-1. Birinci Teklik Şahıs: -dUm

kelimesin **yazdum** ma' nîsin Türkçe tefsîr **eyledüm**. 50^a/1-3

Taḡrı te'ālā eydür ben anı **diledüm** ol beni dilemedi pes ben daḡı anı terk **eyledüm**. 51^b/10-11

-2. İkinci Teklik Şahıs: -duḡ

İbrahîm Edheme raḡmetu'llāhi 'aleyh eydildi kim neyile **bulduḡ** zühdi eyitdi kim üç nesneyile. 77^a/10-11

-3. Üçüncü Teklik Şahıs: -dİ

'Alî raḡıya'llāhü 'anhü **buyurdi** kim her kişi kim altı ḡaşleti dirşürürise uçmaḡı isteyecek yir **eylemedi** ya' nî uçmaḡ eline **girdi** ve ṡamuyı kaçacaḡ yir **eylemedi** ya' nî ṡamudan **kurtıldı**. 73^a/9-11

ol kişidür kim ḡaḡkı **bildi** daḡı ḡaḡқа **uydi** ve birisi daḡı ol kişidür kim bâṡılı **bildi** daḡı **saḡındı**. 73^b/2-4

-4. Birinci Çokluk Şahıs: -dUK

dört nesnedür kim **istedük** anı dört nesnede pes **yaḡılduḡ**. 77^b/11, 78^a/1

baylıḡı **istedük** mālda ḡanā' atda **bulduḡ** ḡürmeti **istedük** aşlda zühdde **bulduḡ** raḡatı **istedük** māl çoklıḡında māl azlıḡında **bulduḡ** ni' meti **istedük** ārzülüḡda řaḡ tende **bulduḡ**. 78^a/2-5

-5. Üçüncü Çokluk Şahıs: -dılar

şordılar 'Aliden raḡıya'llāhü 'anhü. 74^a/1

ḡaḡimlerüḡ bir nicesinden **şordılar**. 84^b/6

2.4.6.4.1.7. Duyulan Geçmiş Zaman

Başlangıçtan, yani sıfır noktasından sözün söylendiği ana kadar olan bölümü kapsayan (Üstünova, 2005: 188) geçmiş zamanda, meydana gelen bir işin işitme yoluyla ya da bilahare öğrenildiğini ifade etmek üzere metinde iki farklı ek kullanılmıştır.

2.4.6.4.1.7.1. {-mİş} Ekli Duyulan Geçmiş Zaman

Bu ekle çekimli bir fiilde ifade edilen eylemin geçmişte vuku bulup söylenen tarafından görülmediği, duyulduğu anlamı söz konusudur (Gülsevin ve Boz, 2004: 118). Ünlüsü daima düz olan ekin metinde sadece üçüncü teklik şahısla çekimlenmiş örnekleri mevcuttur.

hiç kıl yokdur kim Tanrı te'ālā ol kula on haşlet **virmişdür**. 62^b/9-10

ādemileri göre kim **ķurtılmış** ve kendünün nefsi helāk **olmış**. 68^b/1-2

2.4.6.4.1.7.2. {-(y)u~ıpdur(ur)} Ekli Duyulan Geçmiş Zaman

Geçmiş zamanda gerçekleşen bir hareketin başkasından öğrenildiğini ya da sonradan fark edildiğini bildirme işlevi gören (Yapıcı, 2013: 2811) bu ekin ilk örneklerine *-(X)p turur* yapısıyla Eski Uygur Türkçesinde rastlanmakta; aynı biçimin bir dereceye kadar Harezmi Türkçesinde yerleştiği gözlemlenmekte; *-(y)(U)p durur ~ -(y)Up(dUr)* biçimlerinde ise Eski Oğuz Türkçesinde, çoğunlukla teklik ikinci şahıs ile teklik ve çokluk üçüncü şahıslarda, geçtiği müşahade edilmektedir (Doğan, 2022: 449). Ekin *TM*'de yalnızca üçüncü teklik çekiminde örnekleri bulunmaktadır.

nitekim Kelām-ı Kādīm ve Kitāb-ı Kerīm içinde yād **ķılupdurur**. 49^b/2-4

devletsüzligün nişānı dördürür birisi geçmiş yazukların unıtmāķ hāl budur kim ol yazuklar Tanrı te'ālā katında **saķlanupdurur**. 51^b/4-6

kenz didügi altundan bir tahtadur kim anuñ üstinde yidi saķır vardur evvelinde **yazılıpdurur**. 69^b/5-6

2.4.6.4.2. Ek-Fiilli Çekimler

Türk dilinin gramerini inceleyen araştırmacılarca *cevherî fiil*, *imek fiili*, *varlık fiili*, *isim fiili*, *koşaç*, *er- fiili*, *asıl yardımcı fiil* gibi adlandırmalarla karşılanan (Vural, 2013: 45) ek-fiil, fiil kökenli olmayan herhangi bir sözlük biçimbirimini fiil sınıfına

aktarması işleviyle sözlüksel; bir sözlük biçimbiriminin cümlede yüklem görevi üstlenebilmesini sağlaması yönüyle de sözdizimsel olarak (Börekçi, 2009: 153), fonksiyonlu (bağımlı, gramatikal) bir morphem kimliğiyle Türkçenin her döneminde (Gülsevin, 1997b: 219) dil işletiminde etkin bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4.6.4.2.1. İsim Bildirme Şekilleri (Geniş Zaman Çekimi)

Ek-fiilin geniş zamanında ek-fiil eki görülmediğinden, kimi çalışmalarda, isim bildirme şekillerindeki şahıs ekleri ek-fiil eki addetilmiştir (Topal, 2012: 651). Bu durum, Türkçenin tarihî seyri içinde az da olsa gözlemlenen “er-ür” yapısının, Eski Anadolu Türkçesi döneminde ve Türkiye Türkçesinde tanıklanmaması sebebiyle, söz konusu yapının yazıda eriyerek vasıflarının şahıs ekine sirayet etmiş gibi yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda isim bildirme şekillerinin yüzey yapıda şahıs zamiri kökenli “şahıs ekleri”nce gerçekleştirildiği (Sağlam, 2019: 16) intibai, derin yapıda “isim+Ø_{ek-fiil}-Ø_{geniş zaman}+şahıs eki” biçiminde ek-fiilli çekimlere istinaden düşünülmeli (Uygur, 2016a: 148), aşağıda birinci teklik şahıs çekimindeki örnek kelimenin bu itibarla *yoğsul er-ür men* yani *yoğsul+Ø-Ø+ın* biçiminde olduğu bilinmelidir.

-1. Birinci Teklik Şahıs: +ın

üçüncü kendüden yoğaruya bakduğıdır dünyelik içinde ya‘nî ol baydur ben **yoğsulın** dimekdür. 51^b/8-9

-2. Üçüncü Teklik Şahıs: +Ø

devletlülüğüñ dahı nişānı **dörtüdür** geçmiş yazukların **anmak** ikincisi geçmiş müzdlerin **unıtmak** üçüncisi dîn içinde kendüden yoğaruya **bakmak** dördüncisi kendüden aşağıya **bakmak** dünyelik içinde. 51^b/11, 52^a/1-3

hağ nesene yirden **giğdür** ve dahı kıanā‘at ehlinüñ göñli denizden **bayrakdur** ve dahı münāfık kişinüñ göñli taşdan **katırağdur** ve dahı cevır eyler sultān oddan **issirekdür**. 74^a/6-8

2.4.6.4.2.2. Hikâye Çekimi

Kip, zaman ve kişi ekleri olmadan kullanıma çıkamayan fiiller, aldıkları eklerin aktardığı zaman ve kip kavramlarıyla birlikte dil içinde yerlerini bulurlar (Şahin, 2003:

143). Bu noktada tek kip ekiyle çekimlenmiş basit bir fiil, üzerine {-dI} birleşik çekim ekini alarak hikâye; {-mIş} ile rivayet; {-sA} ile de şart kipi adıyla işlem görürken, metnimizde bunlardan rivayet kipine rastlanmayıp hikâye kipininse geniş zaman, istek ve şart ile çekime giren örneklerine müsadif olunmuştur.

2.4.6.4.2.2.1. İsimlerin Üzerine

Yüklem durumundaki bir isme ek-fiil ile hikâye kipinin ilave olunmasından müteşekkil bu yapılar metinde yalnızca üçüncü teklik şahıs çekiminde gözlemlenmiştir.

Âdem peygâamberüñ ma'şiyetinüñ aşlı **şehvetdenidi** ve iblîs ma'şiyetinüñ aşlı **kibrdenidi**. 76^a/9-10

2.4.6.4.2.2.2. İsteğin Hikâyesi

İstek ekiyle çekimli basit fiil durumundaki bir sözcüğün ek-fiil ve hikâye kipini alarak birleşik çekim durumuna geçmesi, *TM'de* üçüncü teklik ve çokluk şahıs çekimlerindeki örneklerde mevcuttur.

-1. Üçüncü Teklik Şahıs: -A(y)dI

Hasan-ı Başrî rahmetu'llâhi 'aleyh buyurdu kim abdâllar olmasaydı yir aşağı **geçeydi**. 76^b/3-4

eger bön kişiler olmasaydı dünyâ ħarâb **olaydı** ve eger yıl olmasaydı dükeli nesne **yiyyedi**. 76^b/7-9

-2. Üçüncü Çokluk Şahıs: -AlArIdI

eger şâlihler olmasaydı fâsıklar helâk **olalarıdı** ve eger dânişmendler olmasaydı âdemîler külli dört ayaklu cānavarlar gibi **olalarıdı** ve eger sulţânlar olmasaydı âdemîler biribirisin **yyeleridi**. 76^b/4-7

2.4.6.4.2.2.3. Şartın Hikâyesi

Şart ekiyle çekimli bir fiile ek-fiil ile hikâye kipinin ilave edilmesiyle meydana getirilen bu yapı eserde sadece üçüncü teklik şahısta olumsuzluk ekiyle çekimli örneklerde kendini göstermektedir.

eger ol **olmasaydı** Tañrı te'âlâ gökleri yaratmayadı. 49^b/6

eger bön kişiler **olmasaydı** dünyā harāb olaydı ve eger yıl **olmasaydı** dükeli nesne yiyiyedi. 76^b/7-9

2.4.6.4.2.3. Şart Çekimi

Üzerine ek-fiil ve şart kipinin getirilmesiyle oluşturulmuş birleşik çekimli bir fiilin cümlede şart bildirme işleviyle zarf görevi gördüğü durumlarda zarf-fiil eki vasfı kazanan {-sA} eki, yapısı bakımından kip eki olması hasebiyle bu bölümde değerlendirilmiştir. Metinde yalnız geniş zamanın şart çekimi kullanılmıştır.

2.4.6.4.2.3.1. Geniş Zamanın Şartı

Geniş zaman ekli bir fiile ek-fiil + şart kipi kalıbının getirilmesiyle hasıl olan fiiller, metinde ikinci ve üçüncü teklik şahıslarda çekimlenmiştir.

-1. İkinci Teklik Şahıs: -(ü)r(i)señ

iy Tañrı eger sen beni yazuklarumıla **isterseñ** ben seni ‘afvuñıla isteyem ve eger sen beni çığanlıgumıla **isterseñ** ben seni comardlıgumıla isteyem ve eger sen beni tamu odına **kivürüriseñ** haber virem tamu ehline kim ben sen Tañrı’yı severem. 77^a/2-5

-2. Üçüncü Teklik Şahıs: -Ø-(A~U)r(I)sA

kim a‘ zāsına cevāb **virürise** ol kişiden uçmak gider. 59^b/10

ol çığan kişiye bir renc irişür kim dāyim **durursa** nafağa eyler mālını. 60^b/7-8

her kim bir nesneyi çok **işlerise** anuñıla bilinür her kimün kim sözi çok **olurısa** yanlışı çok olur. 65^a/10-11

her kim ta‘ āmı çok yimegi terk **eylerise** ‘ibādet lezzeti aña bağışlana. 65^b/10-11

her kişi kim altı haşleti **dirşürürise** uçmağı isteyecek yir eylemedi ya‘ nī uçmak eline girdi. 73^a/9-10

her kişinün kim eti çok **olursa** şehveti çok olur. 78^a/10

2.4.6.5. Fiil Çekiminde Soru Şekli

İsim soylu kelimelerin yanı sıra cümlede ekseri yüklem görevi gören fiillere de soru anlamı katmak için kullanılan soru ekinin, EAT’deki gibi, eklerde yuvarlaklaşma temayülünün şiddetlice baskın olduğu bir dönemde yalnızca düz ünlülerle {-mI}

şeklinde okunmasının, kelime sonlarındaki yuvarlak ünlülü eklerin son sesinin genellikle “vav” (و) yerine “ye” (ي) ile imla edilmesinden kaynaklandığı (Bulak, 2019: 315, 322) ileri sürülebilir.

şabr eylemek kulları sultān kılur **görmez misin** Yūsuf peygāmberi. 57^b/7-8

kaçan kim tevbe eylese **ķabūl olur mı** [...] 84^b/7

2.4.6.6. Kuvvetlendirme Ekleri

Eski Türkçeden itibaren anlamı güçlendirme, sözü kuvvetlendirme, ifadeyi pekiştirme amaçlı çeşitli eklerin kullanıldığı bilinmektedir (İpek, 2009: 49). Bu aşamada *TM*’nin dil işletiminde kullanım imkanı bulmuş parçalardan {-gIl} eki, “pekiştirme morfemi” kimliğiyle (Gülsevin, 1997a: 111) tek kelimede; {-dUr(Ur)} eki de ifadeye kesinlik katmak işleviyle (Savran, 2008: 171; Şahin, 2018: 63) yüklem durumundaki isimlerde kendini göstermektedir.

-1. {-gil}

bilgil kim bu kitāb yidi bābdur. 50^a/1

-2. {-dUr(Ur)}

devletsüzligün nişānı **dörtüdür**. 51^b/4-5

iblis **öñüñdedürür** ve nefis sağ **yanuñdadurur** ve gönül ārzūsı şol **yanuñdadurur** ve dünyā **arduñdadurur** ve a‘zāñ **çevreñdedürür** Tañrı te‘ālā **üstüñdedürür**. 59^a/10-11, 59^b/1

kenz didügi altundan bir **tahtadur** kim anuñ üstinde yidi sañır **vardur** evvelinde **yazılıpdurur**. 69^b/5-6

‘āriflerün nişānı **sekizdür** gönli **ķorķuyıladur** dañı **ümiziledür** ve dañı **ķamdiledür** ve **ögmekligiledür** ve iki gözi **ağlamaķlıgıladur** ve dilegi terk **itmegiledür** dañı rāzī **olmağıladur** ya‘nī dükeli terk eyler Tañrı’sı rızāsın ister. 70^a/7-10

2.4.6.7. Fiilimsiler

Muhtelif kaynaklarda yatık fiil, yarım yargı (Banguoğlu, 1986: 419, 521), şahıssız fiil siygaları/fiilin isimcil siygaları (Deny, 1941: 417), fiil müştakları (Çağatay,

1947: 353-368), eylemsi (Hatiboğlu, 1978: 54), sözdizimsel adlaştırma ekleri (Demircan, 1977: 112) şeklinde adlandırmalarla da karşılanan fiilimsiler, fiil kök ya da gövdesine getirilen bazı “özel tip” ekler sayesinde varlık kazanıp (Yıkılmaz, 2014: 18) yan cümle kurabilen ve bağlaçların yerine geçebilen dil bilgisel unsurlardır (Bayraktar, 2014: 3). Bu itibarla fiillerin dönüşmüş şekilleri (Leontiç, 2017: 70) olarak nitelendirilebilecek fiilimsiler görev ve anlam bakımından isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil başlıkları altında incelenmektedir.

2.4.6.7.1. İsim-Fiiller

Fiilde bildirilen iş, oluş ya da hareketi isim türünden ifade etmek üzere fiile getirilen {-mA}, {-(I)ş}, {-mAk}, {-mAkllık} ekleriyle kurulu isim-fiiller, cümlede isimmişçesine görev alarak özne, nesne, tümleç; ek-fiil yardımıyla da yüklem işleviyle işleme çıkabilir (Bayraktar, 2014: 9). Metinde isim-fiil eklerinden {-mA}'ya ve {-(I)ş}'a rastlanmayıp ağırlıklı olarak {-mAk} ve {-mAkllık} şekillerinin kullanıldığı görülmüştür.

-1. -mAk

sizün üzerünüze olsun ‘âlimlerle **oturmak** ve hükemâ sözün **işitmek**. 50^b/7-8

baylık bulunmaz ârzü **eylemegile** yigitlik bulunmaz sahal **boyamağıla**. 58^a/3-4

çok **ağlamak** **kor[k]mağın** bezegidür minnet terk **eylemek** eyelük **eylemegün** bezegidür. 61^a/8-9

her kim yıgılınacak nesneye çok **bakmağı** terk eylerise gönül alçaklığı bağışlana
her kim **gülmegi** terk eylerise heybet bağışlana. 66^a/1-2

şâlih kişilerile **irişmek** ululıktır anlara **uymak** farîzadır ve dahı Kıur’ân **okımak** ululıktır anuñıla ‘amel **eylemek** farîzadır sinler ziyâret **eylemek** ululıktır ol sinleye yarağ **eylemek** farîzadır ve dahı sayru şora **varmak** ululıktır ve vaşıyyet **almak** farîzadır. 67^b/8-11

-2. -mAkllık

dünyâ okır seni kendüsin yig **görmeklige** âhiret üstine. 59^b/4

yidinci dâyim yumşaklık eylemekdür **esirgemekligile**. 63^a/4-5

üçinci eyüye buyurmağdur Tañrı'dan şevāb **istemekligiçün**. 64^a/5-6

her kim kendüden ayruğ kişinüñ 'aybına meşğül olmağı terk eylerise kendünüñ 'aybı şalāha **gelmeklik** bağıslana her kim Tañrı'nuñ niteligin terk eylerise münāfıklıqdan bızār **olmaqlıq** bağıslana. 66^a/4-7

ve dağı hamdiledür ve **ögmekligiledür** ve iki gözi **ağlamaqlıgıladur**. 70^a/8-9

hayr yokdur ol oruçda kim anda yaramaz sözden **yıgılmaqlıq** olmaya. 74^b/4-5

'ayblar **arınmaqlıgıñ** fāyidesi dāyim olur ni' metdür dağı yüce mertebedür. 75^a/11

kıyāmet güninüñ gölgesin istedüm comardlıqda pes buldum anı oruç tutarken **şuşamaqlıqda**. 82^b/3-4

2.4.6.7.2. Sıfat-Fiiller

Bünyesinde sıfat ve fiil niteliklerinin her ikisini de barındıran (Korkmaz, 1992: 132), eylemin sıfat olarak kullanıldığı (Hengirmen, 2006: 251) sıfat-fiillerin, metnimizde bir oluş ve kılışın sürekli ya da bir alışkanlık hâlinde yapılışını ifade eden (Korkmaz, 2017b: 153) {-(ı)IcI}; geniş zamanı gösteren {-(y)An} ve {-(A)r}; geçmiş zamanı gösteren {-dUK/-dIk} ve {-mİş} ve gelecek zamanı gösteren {-AcAK} ekleriyle oluşturulmuş biçimleri bulunmaktadır.

-1. -(y)IcI

emîn olmağdur anı **kapıcıdan** dağı uğrıdan. 53^b/4

horlık eylemek **öğrenici** kişinüñ bezegidür. 61^a/7-8

eyü 'amel **yidicinüñ** eyüsidür. 75^b/8

ölüm edeb **viricinüñ** eyüsidür. 75^b/11

2.4.6.7.2.1. Geniş Zaman Sıfat-Fiilleri

-1. -(y)An

ma' nisin Türkçe tefsir eyledüm tā kim 'Arapça **bilmeyenler** bunun ma' ānīsinden mahrūm qalmayup mahzūz olsunlar diyü. 50^a/3-4

korğmağdur ol mālī **kapandan** ve **uğurlayandan**. 53^a/9-10

mescide **giren** kişiye on haşlet vardır. 56^b/5-6

namāz **kılan** kişinin önünden geçmeye. 57^a/3

ikinci âdem oğlanın **saklayan** firiştehlerden korkmağdur bir nesene yaz diyü kim kıyâmet güninde rüsvây ola. 68^b/11-69^a/1

helâk oldu sizden öñdin helâk **olan** üç nesneyile. 79^b/4

her bir **korkan** kişi kaçır. 77^b/4

-2. -(A)r

kendüden **artar** mâl olup hayr eylemege bağıllık itmek 73^a/4

cevr **eyler** sulţân oddan issirekdür. 74^a/8

2.4.6.7.2.2. Geçmiş Zaman Sıfat-Fiilleri

-1. -dUK, -dik

Fiillerin Üzerine

üçünci kendüden yoğaruya **bağduğıdur** dünyelik içinde ya‘nî ol baydur ben yoğsulın dimekdür. 51^b/8-9

firiştehler hizmet **eyledükleri** uçmak içinde yigrekdür uçmağın kendüsinden. 52^b/1-2

Tağrı te‘âlâ uçmak ehlinden uçmak içinde rāzî **olduğı** yigrekdür uçmağın kendüsinden. 52^b/4-5

sevdügin virür dağı hiç kayurmaz Tağrı te‘âlâ rāzî olduğundan şonra. 62^a/8-9

dükeli vağtın Tağrı’sıyla olur Tağrı buyruğında ve Tağrı **yığduğı** nesnelerde. 62^a/10-11

dānişmendler **bildükleri** ‘ilmile ‘amel eyler. 72^b/6-7

sulţānlar ve begler kağığan **olduğın** sevmez ve dağı gāziler korkağ **olduğın** sevmez ve dağı zāhidler kendün **begendügin** sevmez ve dağı ‘ibâdet ehli riyâyıla tã‘at **eyledügin** sevmez. 83^b/8-10

-2. -miş

Taḡrı te‘ālā dirildür **ölmüş** göḡli ḡikmet nūrıyla nitekim dirildür **ölmüş** yiri yağmur suyıla. 50^b/8-9

eylük **görmemiş** kişiden nesne ummak zemherîrden sovuḡıraḡdur. 74^a/9

2.4.6.7.2.3. Gelecek Zaman Sıfat-Fiilleri

-1. -AcAK

şoracak sözi gökçek şormak ‘ilmün yarısıdır. 63^b/3-4

her kim **yıḡlınacak** nesneye çok bakmaḡı terk eylerise göḡül alçaḡlığı baḡışlana. 66^a/1-2

her kişi kim altı ḡaşleti dirşürürise uçmaḡı **isteyecek** yir eylemedi ya‘nî uçmak eline girdi ve ḡamuyı **kaçacak** yir eylemedi ya‘nî ḡamudan ḡurtıldı. 73^a/9-11

2.4.6.7.3. Zarf-Fiiller

Fiil kök ve gövdelerine getirilen eklerle “geçici zarf”¹³ oluşturan yapıları ifade eden zarf-fiiller (Gülsevin, 2001: 126), baḡlı oldukları cümlelerin içeriḡine yönelik kurduḡu belirteç ilgisiyle semantik fonksiyonunu ortaya koyarak dinamik ve işlevsel bir görünümler sergiler (Aydemir, 2013: 16). Bu kapsamda anlatıma geniş bir ifade kabiliyeti kazandırıp birden çok hareketin basit bir cümle ile karşılanmasını, dili cümle kalabalıḡından uzak tutan bir hâle sokarak (Ergin, 2009: 339) dile daha estetik, sade ve akıcı bir özellik katan (Salan, 2015: 71) bu yapının işleyişini yürüten ekler aşağıda şöyle örneklendirilmiştir:

-1. -(y)A

Tasviri fiil ile

çıḡan kişi mālını **göme ḡor** bir yirde daḡı yirin unıdır pes ister bulımaz. 60^b/9-10

¹³ Gülsevin (2001: 126) “geçici zarf” demekle sözlüḡe madde başı olarak girmeyen zarfların kastedildiḡini ifade etmektedir.

-2. -(I)ken

a) Fiillerin Üzerine

kıyāmet gününün gölgesin istedüm comardlıkda pes buldum anı oruç **tutarken** şuşamaklıkda. 82^b/3-4

b) Ek-Fiille İsimlerin Üzerine

Zeliḥā Mısr sultānının **ḥātūnıyiken** gönül arzūsına uydı Yūsufi sevdi ḥor ve ḥakīr oldı. 57^b/9-11

dördinci cān alıcıdan korkmaḡdur kim anşuzda cān ala diyü ḡaflet **içindeyiken**. 69^a/2-3

-3. -mAdIn

şāzīlık yaramaz imīn **olmadın**. 66^b/11

-4. -(y)Up

Taḡrı'ya şükr **eyleyüp** ve peygāmbere medḡ **idüp** ve aşḡābına alkış kıılmaḡdan sonra bilgil kim bu kitāb yidi bābdur. 49^b/11, 50^a/1

ma' nisin Türkçe tefsīr eyledüm tā kim 'Arapça bilmeyenler bunun ma' ānīsinden maḡrūm **ḡalmayup** maḡzūz olsunlar diyü. 50^a/3-4

-5. -(y)UbAn

bizi Muḡammed ümmetin **yaraduban** anuḡ eḡādiş-i ma' rifetinün envārı birle gönlümüzdeki ḡulmātı maḡv **eyleyüben** münevver ve rüşen kılıvirdi. 49^b/8-10

oḡul kız ḡorḡusından kim anlarıuıla meşḡül **oluban** Taḡrı'dan ırāḡ ola diyü 69^a/5-6

-6. -(y)IncA

mescidden çıḡmaya iki reke' āt namāz **ḡılmayınca**. 57^a/5

3. METİN

49^b

(1) Bi'smi'llāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm. (2) Şükür ve sipās ol Ḥālık'a kim külli maḥlūkāt arasında ādem oğlanın (3) mu'azzez ve mükerrem yarattı. Nitekim Kelām-ı Kādīm ve Kitāb-ı Kerīm içinde (4) yād kılpudurur kim “*Ve leḳad kerremnā benī ādeme*”¹⁴ ve **medḥ ve şenā** (5) ol resūl-i kevineyn ve imām-ı şeqaleyn üzerine olsun kim (6) eger ol olmasaydı, Taḥrīr te'ālā gökleri yaratmayadı. Nitekim (7) buyurur: “*Levlāke lemā ḥalaḳtū'l-eflāk*”¹⁵ yā Muḥammed ve **minnet** bizüm (8) cānumuza kim bizi Muḥammed ümmetin yaraduban anuḡ eḥādīş-i ma'rifetinüḡ (9) envārı birle gönlümüzdeki ḡulmātı maḡv eyleyüben münevver ve rüşen (10) kılıvirdi. **Ve çok** alkış anuḡ aşḡābına ve āline tā kıyāmet (11) günine deḡin. Taḥrīr'ya şükr eyleyüp ve peygāmbere medḥ idüp

50^a

(1) ve aşḡābına alkış kılmakdan sonra bilgil kim bu kitāb yidi bābdur, (2) Münebbihāt'dan çıkardum. Her bir bāb on kelimedür. Kelimesin (3) yazdum, ma'nisin Türkçe tefsir eyledüm tā kim 'Arapça bilmeyenler (4) bunun ma'ānisinden maḡrüm kalmayup maḡzūz olsunlar, diyü.

(5) **El-bābü'l-evvel**: Fī ḡıkr-i eḥādīşü'n-nebiyy 'aleyhi's-selām

(6) **El-bābü's-şānī**: Fī ḡıkr-i āşār-ı Ebī Bekr raḡıya'llāhü 'anhü

(7) **El-bābü's-şālīş**: Fī ḡıkr-i āşār-ı 'Ömer raḡıya'llāhü 'anhü

(8) **El-bābü'r-rābi'**: Fī ḡıkr-i āşār-ı 'Oşmān raḡıya'llāhü 'anhü

(9) **El-bābü'l-ḡāmis**: Fī ḡıkr-i āşār-ı 'Aliyy raḡıya'llāhü 'anhü

(10) **El-bābü's-sādis**: Fī ḡıkr-i ma'ārifi'l-evliyā 'i raḡimeḡümü'llāhü

(11) **El-bābü's-sābi'**: Fī ḡıkr-i iḡtiyārāti'l-ḡükemā 'i

¹⁴ İsrā suresi, 70. ayet: “Andolsun ki biz insanoğlunu üstün bir izzet ve şerefe mazhar kıldık.”

¹⁵ Hadis-i kudsî: “Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.”

(1) **El-bābü'l-evvel:** Fî zîkr-i eḥādîşü'n-nebiyy şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem. (2) Evvelki bāb peygāamberün on ḥadîşin zîkr eylemek içindedür. (3) Ruviye 'ani'n-nebiyy şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem: “**Ennehü kâle 'aleyküm bi-mücāleleseti(4)'l-'ulemā'i vestimā'i'l-ḥükemā'i fe inna'llāhe te'ālā yuḥyi'l-ḳalbe(5)'l-meyyite bi-nūri'l-ḥikmetih kemā yuḥyi'l-arḫa el-meyyite bi-mā'i'l-maṭari.**” (6) Rivāyet kılınur peygāamberden, 'aleyhi's-şalavatu ve's-selām, bayık öyütli (7) eyitdi: “Sizün üzerünze olsun 'ālimlerle oturmak (8) ve ḥükemā sözün işitmek kim Taḡrı te'ālā dirildür ölmüş gönli (9) ḥikmet nūrıyla, nitekim dirildür ölmüş yiri yağmur suyla.” (10) Ve ruviye 'ani'n-nebiyy şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem: “**Şelāsetü neferin yuzıllühümü'llāhü te'ālā (11) taḥte zılli 'arşihî yevme la-zılle illā zıllühü'l-mütevedḍi' fi'l-mekārihi**

(1) **ve'l-māşî ile'l-mesacidi fi'z-zulemi ve muṭ'ımi'l-cāyi'i.** (2) Rivāyet kılınur peygāamberden şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem: “Üç kişidü[r] kim (3) Taḡrı te'ālā gölgelendürür anları kendünün 'arşî gölgesi (4) altında bir gün kim hiç gölge yokdur 'arş gölgesinden (5) ayruḳ. Birisi oldur kim sovuḳ günlerde ve zaḥmetlü vaḳtlarda (6) ābdest alır, ikinci oldur kim ḳaraḡu gicelerde mescide varur, (7) üçünci oldur kim açlar ta'āmlandurur.” Ve ruviye 'ani'n-nebiyy şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem: (8) “**Alametü's-şekāvetih erba'atün nisyānū'z-zünūbi'l-māziyeti ve hiye (9) 'inda'llāhi te'ālā maḥfūṭetün ve zîkrü'l-ḥasenāti'l-māziyeti ve la-yedri eḳubilet (10) hi emruddet ve naḫaruhu ilā men hüve fevḳahu fi'd-dünyā ve naḫaruhu ilā men hüve dūnehu (11) fi'd-dīni yeḳūlu'llāhü sübhānehü ve te'ālā eradtühü felem yüridni feterektühü**

(1) **ve 'alametü's-sa'ādetih erba'tün zîkrü'z-zünūbi'l-māziyeti ve nisyānū'l-ḥasenāti(2)'l-māziyeti ve naḫaruhu ilā men hüve fevḳahu fi'd-dīni (3) ve naḫaruhu ilā men hüve dūnehu fi'd-dünyā.** (4) Rivāyet kılınur peygāamberden şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem: “Devletsüzligün (5) nişānı dördürür. Birisi geçmiş yazuḳların unıtmak, ḥāl budur kim (6) ol yazuḳlar Taḡrı te'ālā ḳatında saḳlanupdurur. İkincisi geçmiş (7) müzdlerin anmakdur, ḥāl budur kim bilmez kim ḳabül mı oldı ol (8) müzd yāḡūz redd mi oldı. Üçünci kendüden yoḳaruya baḳduḡıdur (9) dünyelik içinde, ya'nî ol baydur ben

yoğsulın dimekdür. Dördinci (10) dîn içinde kendüden aşağı bakmak. Tañrı te‘ālā eydür: ‘Ben anı diledüm (11) ol beni dilemedi, pes ben dağı anı terk eyledüm.’ Devletlülüğü dağı

52^a

(1) nişanı dördür. Geçmiş yazukların anmak, ikincisi geçmiş müzdlerin (2) unıtmak, üçüncüsü dîn içinde kendüden yokuşu bakmak, dördüncüsü (3) kendüden aşağı bakmak dünyelik içinde.” Ve ruviye ‘ani’n-nebiyy şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem: (4) “Erba’tün fi’l-cenneti hayrun mine’n-nefsi’l-cenneti el-hulūdu fi’l-cenneti hayrun mine’l-cenneti (5) ve hıdmetü’l-melā’iketi fi’l-cenneti hayrun mine’l-cenneti ve civāru’l-enbiyā’i fi’l-cenneti (6) hayrun mine’l-cenneti ve rıza’i’llāhi ‘anhüm fi’l-cenneti hayrun mine’l-cenneti ve erba’tün fi’n-nāri (7) şerrun mine’n-nāri el-hulūdu fi’n-nāri şerrun mine’n-nāri ve tevbihu(8)’l-küffāre fi’n-nāri şerrun mine’n-nāri ve civārü’s-şeytāni fi’n-nāri (9) şerrun mine’n-nāri ve ğazabu’llāhi fi’n-nāri şerrun mine’n-nār.” (10) Rivāyet kılınur peygāamberden şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem: “Dört nesne uçmak içinde (11) yigrekür uçmağı kendüsinden. Uçmak içinde dāyim olmak yigrekür

52^b

(1) uçmağı kendüsinden, ikincisi firiştehler hizmet eyledükleri uçmak (2) içinde yigrekür uçmağı kendüsinden, üçüncüsü peygāamberlere (3) konşılığı uçmak içinde yigrekür uçmağı kendüsinden, dördüncüsü (4) Tañrı te‘ālā uçmak ehlerinden uçmak içinde rāzî olduğu yigrekür (5) uçmağı kendüsinden. Dört nesne dağı tamu içinde yavuzırağdur (6) tamudan. Tamu içinde dāyim olmak yavuzırağdur tamudan, (7) ikincisi kâfirler başa kağdukları tamuda tamudan yavuzırağdur, (8) üçüncüsü şeytān tamuda konşı olduğu tamudan yavuzırağdur, (9) dördüncüsü Tañrı hışm eyledüğü tamuda tamudan yavuzırağdur.” (10) Ve ruviye ‘ani’n-nebiyy şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem: “İnne fi cem‘i’l-māli (11) hamsete eşyā’e el-‘anā’u fi cem‘ihi ve şuglu’l-kalbi ‘an zikri’llāhi bi-ışlāhihi

53^a

(1) ve’l havfü min sālibihi ve sārīkihi ve ihtimālū ismi’l-bağili li-nefsihi (2) ve müfārağatü’s-şālīhi min eclihî ve fi tefrikihi (3) hamsetü eşyā’e rāhatü’n-nefsi min talebihi ve’l-ferāğū li-zikri’llāhi (4) min hıfzihî ve’l-ennü min sālibihi ve sārīkihi ve

iktisābū (5) **ismi'l-kirāmı li-nefsihi ve muşāḥabetü's-şālihine li-firākıhi.**" (6) Rivāyet kılınur peygāmberden şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem: "Bayık māl (7) cem' eylemekde biş nesene vardır. Birisi zaḥmetdür (8) ol mālı cem' itmekde, ikincisi göñül meşğul olduğudur Taḡrı (9) zıkrinden ol mālı şalāḥa getürdigiçün, üçincisi kōrkmaḡdur (10) ol mālı kıpandan ve uğurlayandan, dördincisi çıḡanlıḡ adın (11) kendü nefsiñe rāzī görmekdür, bişincisi şālih kişilerden ayrılmāḡdur.

53^b

(1) Ol mālдан ötürü ol mālı taḡıtmāḡda daḡı biş nesne vardır. (2) Birisi nefis raḡat olmaḡdur ol mālı istemekde, ikincisi Taḡrı (3) zıkrinden fāriḡ /olmaḡdur/ ol mālı beklemekden ötürü, üçincisi (4) emīn olmaḡdur anı kıpıcıdan daḡı uğrıdan, dördincisi eyülik (5) adın kızıanmaḡdur kendü nefsiñe, bişincisi şālihlerle şōḡbet itmekdür (6) ol māl ayrılıḡından." Kāle'n-nebiyy şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem: "**Sittetü eşyā'e hunne** (7) **ḡarībetün fī sitteti mevāḡı'a el-mescidü ḡarībün fī mābeyne kāvmin lā yuṣallüne** (8) **fıhi ve'l-muşḡafu ḡarībün fī menzilin lā yekraüne minhu ve'l-Ḳur'ānu** (9) **ḡarībün fī cevfi'l-fāsıḡın ve'l-mer'etü'l-müslimetü eş-şālihātü ḡarībetün** (10) **fī yedi raculin zālimin seyyi'l-ḡulḡı ve'l-ālimü ḡarībün fī mābeyne kāvmin** (11) **lā yestemi'üne minhu ve'r-raculü'l-müslimü eş-şāliḡu ḡarībün fī yedi imrā'etin radiyyetin**

54^a

(1) **seyyi'eti'l-ḡulḡı fe inna'llāhe te'ālā lā yenzuru ileyhim yevme'l-ḡıyāmetih naḡara raḡmeti.**" (2) Peygāmbir şalla'llāhu 'aleyh buyurdı kim: "Altı nesne ḡarībdür altı nesne (3) içinde. Evvel mescid ḡarībdür bir kāvım içinde kim ol mescid içinde (4) namāz kılmaḡlar, ikinci muşḡaf ḡarībdür bir yirde kim okımaḡlar ol muşḡafdan, (5) üçinci Ḳur'ān ḡarībdür bir fāsıḡ kişi göñlinde, dördinci (6) müslümān 'avrat kim şāliḡa ola ḡarībdür bir zālīm er elinde kim ḡulḡı (7) yavuz ola, bişinci 'ālim kişi ḡarībdür bir kāvım içinde kim andan (8) 'ilm istemezler, altıncı bir er kim müslümān ola şālih ola ḡarībdür (9) bir yavuz 'avrat elinde kim çirkīn ḡulḡıdur anuḡıçun kim Taḡrı te'ālā (10) naḡar eylemez anuḡ gibi kāvme raḡmet naḡarın ḡıyāmet güninde kılmaḡa." (11) 'An Ebī Hüreyre raḡıya'llāhü 'anhü 'ani'n-nebiyy şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ennehü kāle:

54^b

(1) “Seb‘ atü neferin yuzıllühümü’llāhü te‘ālā tahte zılli ‘arşıhi yevme la zılle illā zıllühü (2) evvelühüm imāmün ‘ādilün ve şābbün neşe’e fi tã‘ati’llāhi te‘ālā ve raculün zekera(3)’llāhe hāliyyen fefāzat ‘aynāhu min haşyeti’llāhi ve raculün mente‘allaķu ķalbihü (4) bi’l-mescidi ve raculün teşaddaķa bişadaķatin felem ta‘lem şimālühü bimā şana‘at yemīnihu (5) ve raculāni taḥābbe fi’llāhi ve raculün de‘athü imre’etün zātü cemālin ila (6) nefsihā fe-ebā ve ķāle inni eḥāfu’llāhe rabbe’l-‘ālemīn.” Rivāyet kılınur (7) Ebū Hüreyre’den kim ol Peygāmbere’den rivāyet kılınur kim bayıķ Peygāmbere (8) eyitdi: “Yidi kişidür kim gölgelendürür Taḡrı te‘ālā anları kendünün (9) ‘arşı gölgesi altında bir gün kim hiç gölge yokdur ‘arşı gölgesinden (10) ayruķ. Evvel ol yidi kişinün birisi begdür kim ‘ādil ola, ikinci (11) yigitdür kim Taḡrı tã‘atına girmiş ola, üçinci bir kişi kim Taḡrı’yı aḡa

55^a

(1) daḡı iki gözlerinden yaş aķa Taḡrı ķorķusından, dördinci bir kişi kim (2) anuḡ gönli mescide meşḡul ola, bişinci bir kişi kim şadaķa vire kim (3) şol eli saḡ elin bilmeye n’itdüḡin, altıncı iki kişi kim Taḡrı’dan ötürü (4) dostlık eyleyeler, yidinci bir kişi kim bir görķlü ‘avrat anı (5) kendüden yaḡa oķıya, ol kişi onamaya daḡı eyde: ‘Ben ķorķarın ‘ālemler (6) Taḡrı’sından’, diye. Kāle’n-nebiyy şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem: (7) “Şemāniyetü eşyā’e lā yeşba‘u min şemāniyetin el-‘aynu mine’n-naḡari ve’l-’ünşe (8) mine’zekerı ve’l-‘arḡu mine’l-maḡari ve’l-‘ālimu mine’l-‘ilmi ve’s-sā’ilu mine’l-mes’eleti (9) ve’l-ḡarişu mine’l-cem‘i ve’l-baḡru mine’l-mā’i ve’n-nāru mine’l-ḡaḡabi.” (10) Peygāmbere şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurdi kim: “Sekiz nesne ṡoymaz sekiz (11) nesneden. Evvel göz ṡoymaz baķmaķdan, ikinci dişi ṡoymaz irkekden,

55^b

(1) üçinci yir ṡoymaz yaḡmurdan, dördinci ‘ālim kişi ṡoymaz ‘ilmden, bişinci (2) dilenci ṡoymaz dilemekden, altıncı ḡariş kişi ṡoymaz nesene dirşürmekden, (3) yidinci deḡiz ṡoymaz sudan, sekizinci od ṡoymaz odundan.” (4) Kāle’n-nebiyy şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem: “Evḡa’llāhu te‘ālā ila Mūsa ‘aleyhi’s-selām (5) fi’t-Tevrāti inne ümmehāti’l-ḡaḡāya şelaşetün el-kıbru ve’l-ḡırşu (6) ve’l-ḡasedu fe-enselle minhā sittetün feşāret tis‘aten el-ūla mine’s-sitti‘i (7) eş-şıbe‘u ve’n-nevmu [ve’r-rāḡatü] ve ḡıbbu’l-

māli ve ḥubbu'l-mehmedeti ve's-ṣenā'i ve ḥubbu(8)'r-riyāseti.” Peygamber şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurdu kim: “Taḥrī te'ālā eyitdi (9) Mūsā peygāmbere ‘aleyhi's-selām Tivrīt içinde kim: “Bayık ḥatālaruḡ anası (10) üçdür. Birisi kibrdür, ikincisi ḥırşdur, üçüncisi ḥaseddür. Ol (11) üçden altı nesene daḡı çıkdı pes toḡuz oldu. Evvel ḡarın toḡlıḡı,

56^a

(1) ikinci çok üymek, üçüncü māl sevmek, dördüncü şükr eyledüklerin (2) sevmek, beşinci öğdüklerin sevmek, altıncı ululuk sevmek.” (3) Ḳāle'n-nebiyy şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem: “Li'd-dāḡili fi'l-mescidi ‘aşru ḡiṣālın (4) evvelühā en yunḡıye ḡuffeyi ev ne'aleyhi ve en yebde'e biriclihi'l-yümna (5) ve izā daḡale en yeküle bismi'llāhi'r-raḡmani'r-raḡīm bismi'llāhi ve'l-ḡamdüli'llāhi (6) ve's-ṣalavatü ve's-selāmu ‘ala rasüli'llāhi ve ‘ala melā'iketi'lāhi allāhümme (7) eḡtaḡ lenā ebvābe faẓlike ve ebvābe raḡmetike ve maḡfiretike ve berekātike (8) heb lenā min ledünke raḡmete inneke ente'l-vehhāb inneke ‘ala külli şey'in ḡadīr (9) ve en yūsallime ‘ala ehli'l-mescidi ve izā lem yekun fi'l-mescidi eḡadün en yeküle (10) es-selāmu ‘aleyna min rabbınā ve ‘ala ‘ibādi'llāhi's-ṣāliḡin eşhedü en (11) lā ilahe illa'llāh ve eşhedü enne Muḡammeden ‘abduhu ve rasūluḡ ve en lā yemurre

56^b

(1) beyn[e] yedeyi el-muşalli ve en lā yedḡule illā bi-vuḡḡ'in ve en lā ya'mele bi-'ameli'd-dünyā (2) ve en lā yetekelleme bi-kelāmi'd-dünyā ve en lā yehḡuce ḡatta yuşalli reke'ateyni (3) ve en yeküle izā ḡāme sübhāneke allāhümme ve biḡamdike eşhedü en lā ilahe (4) illā ente vaḡdeke lā şerīke leke ve estaḡfiruke ve etübu ileyk.” (5) Peygamber şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurdu kim: “Mescide giren kişıye on (6) ḡaşlet vardır. Evvelkisi iki edüḡin arıtmaḡdur yā iki başmaḡın (7) daḡı öḡdin şaḡ ayaḡın ada. Ḳaḡan kim mescide gire, eyde: ‘Bi'smi'llāhi'r-Raḡmani'r-Raḡīm (8) bi'smi'llāhi ve'l-ḡamdüli'llāhi ve's-ṣalavatü ve's-selāmu ‘ala rasüli'llāhi ve ‘ala (9) melā'iketi'llāhi allāhümme eḡtaḡ lenā ebvābe faẓlike ve ebvābe raḡmetike ve (10) maḡfiretike ve berekātike heb lenā min ledünke raḡmete inneke ente'l-vehhāb (11) inneke ‘ala külli şey'in ḡadīr’ ve daḡı selām vire mescid ehline [...] kim

(1) mescidde bir kiři olmasa, eyitsün kim: *‘Es-selāmu ‘aleynā min rabbīnā* (2) *ve ‘ala ‘ibādi’llāhi’s-sāliḥīn eşhedü en lā ilahe illā’llāh ve eşhedü enne Muḥammeden* (3) *‘abduhu ve rasūluhu’* daḥı namāz kılan kişinün öñinden geçmeye ve daḥı (4) mescide ābdestsüz girmeye ve daḥı dünyā işin işlemeye ve daḥı dünyā (5) sözün söylemeye ve daḥı mescidden çıkmaya iki reke‘āt namāz kılmayınca. (6) Kaçan kim namāza dursa, eyde: *‘Sübḥāneke allāhümme ve biḥamdik eşhedü en* (7) *lā ilahe illā ente vaḥdeke lā şerike leke ve estagfiruke ve etübu ileyk.”*

(8) **El-bābü’s-šanī:** Fī zıkr-i āşār-ı Ebī Bekr raḍıya’llāhü ‘anhü. (9) İkinci bāb Ebü Bekr’ün on kelimesin zıkr eylemek içindedür. (10) Ve ‘an Ebī Bekri’s-Şıddık raḍıya’llāhü ‘anhü ennehü kâle: **“Men daḥale’l-kabre (11) bilā zādın feke’ennemā rakibe’l-baḥre bilā sefinet.”** Ebü Bekr-i Şıddık’dan,

(1) raḍıya’llāhü ‘anhü, rivāyet kılınur kim bayık ol eyitdi: “Her kiři kim sinleye (2) girse azıksuz, şöyledür kim deñize girdi gemisüz. Ve ‘an (3) Ebī Bekr eş-Şıddık raḍıya’llāhü ‘anhü ennehü kâle: **“İnne’s-şehvete tuşayyiru (4) el-mülüke ‘abīden ve’s-şabru yuşayyiru el-‘abīde mülüken elā terā ilā** (5) **Yūsufe ‘aleyhi’s-selāmu ve Zeliḥā raḍıya’llāhü ‘anhā.”** Ebü Bekr-i Şıddık’dan (6) rivāyet kılınur raḍıya’llāhü ‘anhü: “Bayık göñül ārzüsü sultānları (7) kul kılar, bayık şabr eylemek kulları sultān kılar. Görmez misin (8) Yūsuf peygāmbəri ‘aleyhi’s-selām ve Zeliḥā’yı raḍıya’llāhü ‘anhā kim Yūsuf (9) şabr eyledi, Mış şehrinde sultān oldu ve Zeliḥā Mış (10) sultānının ḥātünıyiken göñül ārzüsüne uydı, Yūsuf’ı (11) sevdi, ḥor ve ḥakīr oldu. Ve ‘an Ebī Bekrin eş-Şıddık raḍıya’llāhü ‘anhü:

(1) **“Şelāşün lā yüdrekü bi-şelāşin el-ğınā bi’l-münā ve’s-şebābu bi’l-ḥıḍābi (2) ve’s-şıḥḥatü bi’l-edviyetih.”** Ebü Bekr-i Şıddık’dan rivāyet kılınur raḍıya’llāhü ‘anhü: (3) “Üç nesene bulunmaz üç neseneyile. Baylık bulunmaz ārzü eylemegile, yigitlik (4) bulunmaz saḳal boyamağıla, sağık bulunmaz dermān eylemegile.” Ve ‘an Ebī Bekr eş-Şıddık (5) raḍıya’llāhü ‘anhü: **“Erba‘atün tamāmuḥā bi-erba‘atin eş-şalātü bi-secdeteyi es-sehvi (6) ve’s-şavmu bi-şadaḳatı’l-fiṭri ve’l-ḥaccu bi’l-fidyeti ve’l-īmānu**

bi'l-cihād.” (7) Ebū Bekr-i Şiddık’dan raḍıya’llāhü ‘anhü rivāyet kılınur kim: “Dört nesenedür kim (8) tamāmı dört neseneyile olur. Evvel namāzuḡ tamāmlığı secde-yi sehv (9) birledür kaçan kim namāzda yañılsa, ikinci oruç tamāmlığı şadaḡa-i (10) fitr virmegiledür, üçinci ḡaccuḡ tamāmlığı ḡurbān eylemegiledür, dördinci (11) imānuḡ tamāmlığı ḡazā eylemegiledür.” Ve ‘an Ebī Bekr eş-Şiddık raḍıya’llāhü ‘anhü:

58^b

(1) “Ez-ḡulümātü ḡamsün ve’s-sirācu lehā ḡamsün fe’z-zenbu ḡulmetün ve’s-sirācu et-tevbetü (2) ve’l-ḡabru ḡulmetün ve’s-sirācu lā ilāhe illa’llāh Muḡammedün rasūlu’llāh ve’l-āḡiretü (3) ḡulmetün ve’s-sirācu el-‘amelü’s-şāliḡu ve’s-şirāḡu ḡulmetün ve’s-sirācu el-yaḡīnū (4) ve’d-dünyā ḡulmetün ve’s-sirācu eḡ-ḡā’atü.” Ebū Bekr-i Şiddık’dan, raḍıya’llāhü ‘anhü, (5) rivāyet kılınur kim: “Ḳaraḡulıḡ bişdür, çırāḡı daḡı bişdür. (6) Evvel yazuḡ işlemek ḡaraḡulıḡdur; anuḡ çırāḡı tevbe eylemekdür, (7) ikinci sinle ḡaraḡulıḡdur; anuḡ çırāḡı: *‘Lā ilāhe illa’llāh Muḡammedü’r-rasūlu’llāh’* (8) dimekdür, üçinci āḡiret ḡaraḡulıḡdur; anuḡ çırāḡı eyü ‘amel işlemekdür, (9) dördinci şirāt köprisi ḡaraḡulıḡdur; anuḡ çırāḡı Taḡrı’yı şeksüz (10) yaḡīnile bilmekdür, bişinci dünyā ḡaraḡulıḡdur; anuḡ çırāḡı ḡā’atdur.” (11) Ḳāle Ebū Bekr eş-Şiddık raḍıya’llāhü ‘anhü: “İnne’l-iblise ḡā’imun emāmeke

59^a

(1) ve’n-nefse ‘an yemīnike ve’l-hevā ‘an yesārike ve’d-dünyā ḡalfeke (2) ve’l-a’zā’e ḡavleke ve’l-cebbāra fevḡake fe iblisü yed’ūke ilā terki’(3)d-dīni ve’n-nefsü ted’ūke ile’l-ma’şıyeti ve’l-hevā yed’ūke ile’s-şehvāti (4) ve’d-dünyā ted’ūke ilā iḡtiyāriḡā ‘ale’l-āḡireti ve’l-a’zā’u ted’ūke (5) ile’z-ḡünūbi ve’l-cebbāru yed’ūke ile’l-cenneti ve’l-maḡfireti fe men ecābe (6) iblise zehebe ‘anhü’d-dīnu ve men ecābe’n-nefse zehebe ‘anhü’r-rūḡu ve men (7) ecābe’l-hevā zehebe ‘anhü’l-‘aklu ve men ecābe’d-dünyā zehebe ‘anhü’l-āḡiretü (8) ve men ecābe’l-a’zā’e zehebe ‘anhü’l-cennetü ve men ecāba’llāhe (9) zehebe ‘anhü cemī’u’s-sū’u ve nāle cemī’a’l-ḡayr.” Ebū Bekr-i Şiddık raḍıya’llāhü ‘anhü (10) buyurdı kim: “Bayıḡ iblis öḡüḡdedürür ve nefis sağ yanuḡdadurur (11) ve ḡöḡül ārzūsı sol yanuḡdadurur ve dünyā arduḡdadurur

59^b

(1) ve a‘ zān çevreñdedürür, Tañrı te‘ ālā üstüñdedürür; pes iblīs, ‘ aleyhi’l-la‘ ne, (2) okır seni dīnünjı terk eylemekdin yaña, nefis okır seni ma‘ şiyet (3) işlemekdin yaña ve gönjöl ārzūsı okır seni şehvetlerdin yaña (4) ve dünyā okır seni kendüsin yig görmeklige āñiret üstine ve a‘ zā (5) okır seni yazuklardan yaña ve Tañrı te‘ ālā okır seni uçmağdın yaña (6) ve yarlığanmağdın yaña. Her kim iblīse cevāb virürise ol kişiden (7) dīn gider, her kim nefse cevāb virürise ol kişiden şāzılık (8) gider, her kim gönjöl ārzūsına cevāb virürise ol kişiden (9) ‘ aql gider, her kim dünyāya cevāb virürise ol kişiden āñiret (10) gider, her kim a‘ zāsına cevāb virürise ol kişiden uçmağ gider, (11) her kim Tañrı’ya cevāb virürise ol kişiden külli yavuz nesene gider

60^a

(1) ve dükeli eyülik bulur.” Kāle Ebū Bekr eş-Şıddık rağıya’llāhü ‘ anhö: “**Lā yehlū** (2) **hālu el-bağlı min iñde’s-seb’i immā en yemūte feyerişūhu men yebezzilū** (3) **mālehu ev yunfiķuhu fi ğayri tã’ati’llāhi ev yusalli ta’llāhu ‘ aleyhi zāliment feye’ħuzu** (4) **minhu ba’de tezlili nefsihi ev teheyyece lehu şehvetün tüfsidu ‘ aleyhi mālehu** (5) **ev yebdu ve lehu rāyün [ra’eyün] fi binā’in ev ‘ imāretin ħarābin feyezhebu fihi mālehu** (6) **ev nekbetün min nekebāti’d-dünyā min ħarķin ev ğaraķin ev sariķatin** (7) **ev tuşibühü ‘ illetün dā’imetün feyunfiķu mālehu fi’l-edviyeti ev yedfinehu** (8) **fi mevdi’in mine’l-mevādi’i feyensāhu felā yecid.**” Ebū Bekr-i Şıddık rağıya’llāhü ‘ anhö (9) buyurdı kim: “Çığan kişinünğ mālı yidi nesenenünğ birisinden ħālī (10) degüldür. Yā ölür dağı mālını bir kişi mīrās alur kim isrāf eyler (11) ol mālı, ya‘nī ne-yirde dilerise ħarc eyler yāħüz Tañrı te‘ ālā

60^b

(1) tã’atından ayruķ yirde nafaķa eyler yāħüz Tañrı te‘ ālā musallať eyler (2) ol māl üzre bir zāliment kişiyi kim ol çığan kişiden mālını ħorlığıla (3) elinden alur yāħüz ol çığanunğ bir dürlü ārzūsı olur kim ol (4) fāsıd eyler yāħüz ol çığanunğ bir dürlü tedbiri olur bünyād (5) eylemekde yāħüz ħarāb neseneyi ‘ imāret eylemekde kim anunğ mālı gider (6) yāħüz ol mālā bir belā irişür dünyā belālarından oda göyünmek gibi (7) yā ğarķ olmak gibi, uğrı almak gibi yāħüz ol çığan kişiyi bir renc (8) irişür kim dāyım durursa nafaķa eyler mālını ya‘nī ħarc eyler dermānlar (9) ve otlar eylemege yāħüz ol

çığan kişi mālını göme qor bir (10) yirde dağı yirin unıdur pes ister bulımaz.” Kāle Ebū Bekri’ş-Şıddık rağıya’llāhü ‘anhü: (11) “Şemāniyetü eşyā’e hunne zīnetün li-şemāniyeti eşyā’e el-‘afāfū zīnetü’l-fakri

61^a

(1) ve’ş-şükru zīnetü’l-ğınā’i ve’ş-şabru zīnetü’l-belā’i ve’t-tevāzu’u zīnetü’l-hasebi (2) ve’l-hılu zīnetü’l-‘ilmi ve’t-tezellülü zīnetü’l-müte‘allimi ve keşretü’l-bükā’i zīnetü’ (3) l-havfi ve terkü’l-minne zīnetü’l-ihsāni ve’l-ḥuşū’u zīnetü’ş-şalāti.” (4) Ebū Bekr-i Şıddık rağıya’llāhü ‘anhü buyurdu kim: “Sekiz nesenedür kim sekiz (5) nesenenün bezegidür. Yavuz neseneden saklanmak yoğsullıgı bezegidür, (6) şükr eylemek baylıgı bezegidür, şabr eylemek belānı bezegidür, alçaklık (7) eylemek aşlı bezegidür, yavaşlık eylemek ‘ilmün bezegidür, ḥorlık (8) eylemek öğrenici kişinün bezegidür, çok ağlamak qor[k]mağın bezegidür, (9) minnet terk eylemek eyelük eylemegün bezegidür, zārılık eylemek namāzun (10) bezegidür.” Kāle Ebū Bekri’ş-Şıddık rağıya’llāhü ‘anhü: “El-‘ubbādu ‘alā (11) şelāseti eşnāfin ve liküllü ve aḥidin minhu ‘alāmetün yuğrafüne bihā

61^b

(1) şımfun ya‘budūna’llāhe ‘alā sebīli’l-havfi ve şımfun ya‘budūna’llāhe (2) ‘alā sebīli’r-recā’i ve şımfun ya‘budūna’llāhe ‘alā sebīli’l-ḥubbi ve lil-evveli (3) şelāşü ‘alāmātin yestahḳıru nefsehu ve yestahḳıllu ḥasenātihi ve yestekşiru (4) mesāviyehu ve li’ş-şāni şelāşü ‘alāmātin yekūnu kıdvete’n-nāsi fi cemī’i (5) ‘l-hālāti ve yekūnu eşḥa’n-nāsi küllihim bi’l-māli fi’d-dünyā ve yekūnu aḥsene (6) ‘z-zānni bi’llāhi te‘ālā fi’l-halki küllihim ve li’ş-şālişi şelāşü ‘alāmātin (7) yu‘ṭi mā yuḥıbbu ve lā yubālī ba‘de en yerḏā rabbühü ve yestahfızu (8) nefsehu ve yekūnu fi cemī’i’l-hālāti ma‘a seyyidihi fi emrihi ve nehyihi.” (9) Ebū Bekr-i Şıddık rađıya’llāhü ‘anhü buyurdu kim: “Tapıcılar üç dürlüdür, (10) bunların her birinün nişānı vardır kim ol nişānla bilinürler. Bunlardan (11) bir dürlüsü oldur kim Tanrı’ya ‘ibādet eylerler qorquyla ve bir

62^a

(1) dürlüsü dağı oldur kim Tanrı’ya ‘ibādet eylerler ummağıla ve bir (2) dürlüsü dağı oldur kim Tanrı’ya ‘ibādet eylerler sevgüyilen. (3) Evvelkisinün üç dürlü nişānı vardır; kendü nefsinı ḥor eyler (4) ve dağı kendünün eyelğini az görür ve dağı

kendünün yavuzluğunu çok (5) görür. İkincisininüñ dağı üç nişanı vardır; dükeli vaktin âdemîlerün (6) ulusu olur ve dağı âdemîlerün comardırağı olur māl terk eylemegile (7) dünyā içinde ve dağı gümānı eyü olur Tağrı'ya ħalāyıkı yaratmağlığıla. (8) Üçincisininüñ dağı üç nişanı vardır; sevdügin virür dağı (9) hiç kayurmaz Tağrı te'ālā rāzī olduğundan sonra, dağı kendünün (10) nefsin sağlar ve dağı dükeli vaktin Tağrı'sıyla olur Tağrı buyruğında (11) ve Tağrı yığduğı nesnelerde.” Kāle Ebū Bekr eş-Şiddik rağıya'llāhü 'anhü:

62^b

(1) “Mā min 'abdin rezağahu'llāhu te'ālā 'aşra ħiğālın illā ve ħad necā mine'l-āfāti (2) ve'l-'āhāti ve şāre fī dereceti'l-muğarrabîne evvelühā şıdkun dā'imun (3) ma'a ħalbin ħānı'ın ve's-şānı şabrun kāmılun ma'a şükrin dā'imın ve's-şālīşü fağrun dā'imun (4) ma'a zühdin ħāzırın ve'r-rābı'u zıkrun dā'imun ma'a bağnin cā'i'ın ve'l-ğāmisu (5) ħüznün dā'imun ma'a ħavfin muttaşılın ve's-sādisü cehdün dā'imun ma'a bedenın (6) mutavāzi'ın ve's-sābı'u rifğun dā'imun ma'a rağmin ħāzırın ve's-sāminu ħubbun (7) dā'imun ma'a ħayā'ın ħāzırın ve't-tāsi'u 'ilmün nāfı'un ma'a ħılmin dā'imın (8) ve'l-'āşiru imānun dā'imun ma'a 'ağlin şābitin.” Ebū Bekr-i Şiddik rağıya'llāhü 'anhü (9) buyurdu kim. “Hiğ ħul yoğdur kim Tağrı te'ālā ol ħula on ħaşlet (10) virmişdür illā dükeli āfetlerden ve belālardan ħurtılır dağı Tağrı'ya (11) yağın olur. Ol ħaşletün evveli dā'im inanmağdur ħanā'at ider göğliyle,

63^a

(1) ikinci tamām şabr eylemekdür dā'im şükr eylemegile, üçinci dā'im yoğsullığdur (2) zāhidliğile, dördinci dā'im Tağrı'yı ağmağdur ħarın açlığıyla, (3) biğinci dāyim ħuşşalu olmağdur ulağık ħorğuyıla, altıncı dāyim (4) durişmekdür bir alçak tenile, yidinci dāyim yumşaklık eylemekdür (5) esirgemekliğile, sekizinci dāyim sevmekdür yüzsuyıla, toğuzıncı (6) aşşılı 'ilm kim yavağlığıla ola, onıncı imāndur kim şābit 'ağlıla ola.”

(7) “El-bābü's-şālīğ: Fı zıkr-i āğār-ı 'Ömer rağıya'llāhü 'anhü. (8) Üçinci bāb 'Ömer'ün on kelimesin zıkr eylemek içindedür. (9) Kāle 'Ömer rağıya'llāhü 'anhü: “'İzzü'd-dünyā bi'l-māli ve 'izzü'l-āğireti bi'l-'amāli.” (10) 'Ömer rağıya'llāhü 'anhü

buyurdu kim: “Dünyānuñ ‘azizlığı māl çoklığıyıludur, (11) āhiretüñ ‘azizlığı eyü ‘amel çoklığıyıludur.” Kāle ‘Ömer raḍıya’llāhü ‘anhü:

63^b

(1) “**Hüsnü’t-teveddüdi ila’n-nāsi nıṣfu’l-‘aḳli ve hüsnü’s-sü’āli nıṣfu’(2)l-‘ilmi ve hüsnü’t-tedbiri nıṣfu’l-ma’iṣeti.**” ‘Ömer raḍıya’llāhü ‘anhü buyurdu kim: (3) “Gökçek dostlık eylemek ādemīlerle ‘aḳluñ yarısıdır, şoracak (4) sözi gökçek şormak ‘ilmüñ yarısıdır, gökçek tedbır (5) eylemek dirilmegüñ yarısıdır.” Kāle ‘Ömer raḍıya’llāhü ‘anhü: (6) “**El-baḫru erba‘atün raḫmetu’llāhi’z-zünubi ve’n-nefsün baḫru’s-šehevāti (7) ve’l-mevtü baḫru’l-‘e‘amāli ve’l-ḳabru baḫru’n-nedāmeti.**” ‘Ömer raḍıya’llāhü ‘anhü (8) buyurdu kim: “Deniz dördtür. Evvel Taḡrı’nuñ raḫmeti denizdür yazuḳlarıçun, (9) ikinci nefis denizdür şehvetleriçün, üçünci ölüm denizdür ‘ömr(10)leriçün, dördünci sinle denizdür peşimān olmağıçun.” (11) Kāle ‘Ömer raḍıya’llāhü ‘anhü: “**Ve cedtü ḫalāvete’l-‘ibādeti fī erba‘ati eşyā’e**

64^a

(1) evvelühā edā’u ferāizi’llāhi te‘ālā ve’s-ṣānī ictinā mahārimi’llāhi (2) ve’s-ṣāliṣü el-emru bi’l-ma’rūfi ibtiḡā’i şevābi’llāhi ve’r-rābi’u (3) en-nehyü ‘ani’l-münkeri ittiḳā’i ḡazabi’llāh.” ‘Ömer raḍıya’llāhü ‘anhü buyurdu kim: (4) “İbādetüñ tadını dört nesnede buldum. Evvel Taḡrı te‘ālā buyruḡını (5) yerine getürmek, ikinci Taḡrı te‘ālā ḫarām eyledüğinden yıḡlınmak, üçüncü (6) eyüye buyurmaḡdur Taḡrı’dan şevāb istemekligiçün, dördüncü (7) yavuz nesneden yıḡmaḡdur Taḡrı’nuñ ḫışmından saklanmağıçun.” (8) Kāle ‘Ömer raḍıya’llāhü ‘anhü: “**Raeytü cemī’a’l-aḫillā’i felem era ḫalīlen efḍale (9) min ḫıfzi’l-lisāni ve raeytü cemī’a’l-libāsi felem era libāsen efḍale (10) mine’l-ve ra’i ve raeytü cemī’a’l-emvāli felem era mālen efḍale mine’l-ḳanā’ati (11) ve raeytü cemī’a’l-birri felem era birren efḍale mine’n-naṣiḫati ve zuḳtü cemī’a’l-eṭ’ımeti**

64^b

(1) **felem azuḳ ṭa‘āmen aḫle mine’s-ṣabr.**” ‘Ömer raḍıya’llāhü ‘anhü buyurdu kim: (2) “Gördüm dükeli dostları hıç dil saklamaḡdan yigrek dost (3) görmedüm, dükeli ṭonları gördüm hıç zühdden uluraḳ ṭon (4) görmedüm, dükeli mālı gördüm hıç ḳanā’atdan uluraḳ māl görmedüm, (5) dükeli eyüligi gördüm hıç raḫmetden uluraḳ görmedüm, dükeli (6) ṭa‘āmları ṭatdum hıç şabrdan ṭatluraḳ ṭa‘ām ṭatmadum.” (7) Kāle

‘Ömer rağıya’llāhü ‘anhü: “İnna’llāhe te‘ālā keteme sitteten fi sittetin (8) keteme’r-rızā fi’t-ṭā‘ati ve keteme’l-isme’l-‘azame fi’l-Ḳur’āni ve keteme’l-evliyā’e (9) fi-mābeyne’l-ḥālīk ve keteme’l-mevte fi’l-‘ömri ve keteme leylete’l-Ḳadri fi şehri (10) Ramazāne ve keteme’ş-şalāte’l-vuşta fi’ş-şalāti’l-ḥamis.” ‘Ömer rağıya’llāhü ‘anhü (11) buyurdu kim: “Bayık Tañrı te‘ālā altı nesneyi örtüdi altı nesne içinde.

65^a

(1) Tañrı kendü rızāsın örtüdi ṭā‘at içinde ve dağı ismü’l-a‘zamı örtüdi (2) Ḳur’ān içinde ve dağı velileri örtüdi ḥalāyık ortasında ve dağı (3) ölümü örtüdi ‘ömr içinde ve dağı Ḳadr gicesini örtüdi Ramazān (4) ayı içinde ve dağı veştā namāzı örtüdi biş namāz içinde.” (5) Ḳāle ‘Ömer rağıya’llāhü ‘anhü: “Men keşra dıḥkühu ḳallet heybetühu ve men (6) mezeḥa ustüḥıffe bihi ve men ekşera fi şey’in ‘urife bihi ve men keşüra kelāmuhu (7) keşüra saḳaṭuhu ve men keşüra saḳaṭuhu ḳalle ḥayā’uhu ve men ḳalle ḥayā’uhu (8) ḳalle ve ra’uhu ve men ḳalle ve ra’uhu māte ḳalbuh.” ‘Ömer rağıya’llāhü ‘anhü (9) buyurdu kim: “Her kimün kim gülmegi çok olsa heybeti az olur, her kim (10) maşharalık eylese yiynicek olur, her kim bir nesneyi çok işlerise (11) anuğıla bilinür, her kimün kim sözi çok olurısa yañlışı çok olur,

65^b

(1) her kimün kim yañlışı çok olurısa yüzi suyu az olur, her kimün kim (2) yüzi suyu az olurısa zühdi az olur, her kimün kim zühdi az olurısa (3) gönli ölür.” Ḳāle ‘Ömer rağıya’llāhü ‘anhü: “Men tereke fuzüle’t-ṭā‘āmi (4) muniḥa lezzete’l-‘ibādeti ve men tereke fuzüle’l-kelāmi muniḥa’l-ḥikmete (5) ve men tereke fuzüle’n-naẓari muniḥa ḥuşū’a’l-ḳalbi ve men tereke’d-dıḥke (6) muniḥa’l-heybete ve men tereke’l-mizāhe muniḥa’l-bahā’e ve men tereke ḥubbe(7)’d-dünyā muniḥa ḥubbe’l-āḥire ve men tereke’l-iştigāle bi’uyūbi gayri (8) muniḥa şalāḥen li’uyūbi nefsihi ve men tereke’t-tecessüse fi (9) keyfiyeti’llāhi te‘ālā muniḥa’l-berāte mine’n-nifāk.” ‘Ömer rağıya’llāhü ‘anhü (10) buyurdu kim: “Her kim ṭā‘āmı çok yimegi terk eylerise ‘ibādet (11) lezzeti aña bağışlana, her kim çok sözi terk eylerise ḥikmet bağışlana,

66^a

(1) her kim yıgılınacak nesneye çok bakmağı terk eylerise gönül alçaklığı (2) bağışlana, her kim gülmegi terk eylerise heybet bağışlana, her kim kengeli (3) terk eylerise ululuk bağışlana, her kim dünyā sevmegi terk eylerise (4) āhıret sevmeklik bağışlana, her kim kendüden ayruğ kişinüñ ‘aybına (5) meşgöl olmağı terk eylerise kendünün ‘aybı şalāha gelmeklik (6) bağışlana, her kim Tağrı’nuñ niteligin terk eylerise münāfıklıktan (7) bızār olmağlık bağışlana.” Kāle ‘Ömer rağıya’llāhü ‘anhü: “**Hıbbıbe ileyye (8) mine’d-dünyā şelāşün el-emru bi’l-ma’rūfi ve en-nehyü ‘ani’l-münkeri ve’s-sevbu el-ḥalak.**” (9) ‘Ömer rağıya’llāhü ‘anhü buyurdu kim: “Dünyādan baña üç nesne sevgülü (10) oldu. Evvel eyü nesneye buyurmak, ikinci yavuz nesneden yıgmağ, üçinci (11) eski ton giymek.” Kāle ‘Ömer rağıya’llāhü ‘anhü:

66^b

(1) “**Aşeretün lā teşluḥu bi-ğayri ‘aşeretin lā yeşluḥu’l-‘aḳlu bi-ğayri ve ra’ın ve lā el-fazlu (2) bi-ğayri ‘ilmin ve lā el-ḳuvvetü bi-ğayri ḥaşyetin ya’ni fi’l-emri bi’l-ma’rūfi ve’n-nehyü ‘ani(3)’l-münkeri izā kāne ihtisāben bi’llāhi ve lā es-sultānu min ḡayri rahmetin (4) ve lā el-ḥisabu bi-ğayri edebin ve lā es-surūru bi-ğayri emnin ve lā el-ḡinā bi-ğayri cūdin (5) ve lā el-faḳru bi-ğayri ḳanā’atin ve lā er-rif’atü bi-ğayri tevāzu’ın ve lā el-cihādu (6) bi-ğayri tevfiḳ.**” ‘Ömer rağıya’llāhü ‘anhü buyurdu kim: “On nesnedür kim yaramaz (7) on nesnesüz. Evvel ‘aḳl yaramaz ḳorḳusuz, ikinci ululuk yaramaz ‘ilmsüz, (8) üçinci ḳuvvet yaramaz keykirdesüz ya’nı eyü nesneye buyurmak içinde (9) ve yavuz nesneden yıgmağ içinde, kaçan kim Tağrıçun olsa, (10) dördinci sultān yaramaz ra’iyyeti esirgemeksüz, bişinci ḥaseb yaramaz (11) edebsüz, altıncı şāzīlık yaramaz imān olmadın, yidinci baylık

67^a

(1) yaramaz comardlıksuz, sekizinci yoksullık yaramaz ḳanā’atsuz, (2) toḳuzuncı ululuk yaramaz alçaklıksuz, onıncı ḡazā yaramaz tevfiḳsuz Tağrı’dan.”

(3) **El-bābü’r-rābi’**: Fī zıkr-i āşār-ı ‘Oşmān rağıya’llāhü ‘anhü. (4) Dördinci bāb ‘Oşmān’uñ on kelimesin zıkr eylemek içindedür. (5) Kāle ‘Oşmān rağıya’llāhü ‘anhü: “**Hümü’d-dünyā zulmetü fi’l-ḳalbi ve hümü(6)’l-āḫireti nūrun fi’l-ḳalbi.**” ‘Oşmān rağıya’llāhü ‘anhü buyurdu kim: “Dünyā ḡuşşasın (7) yimeğ gönül ḳarardur, āhıret

guşşasın yimek gönül aydınlandurur.” (8) Kāle ‘Osmān raḍıya’llāhü ‘anhü: **“Men tereke’d-dünyā aḥabbehu’llāhu ve men tereke(9)’z-zünūbe aḥabbehu’l-melā’ikehu ve men ḥaseme’t-ṭama’a ‘ani’l-müslimīne aḥabbehu’l-müslimīn.”** (10) ‘Osmān raḍıya’llāhü ‘anhü buyurdu kim: “Her kişı kim dünyâyı terk iderise Taḡrı (11) ol kişiyi sever, her kişı kim yazukların terk eylerise ol kişiyi firıştehler sever,

67^b

(1) her kişı kim ṭama’ın müşülmānlardan kese ol kişiyi müşülmānlar sever.” (2) Kāle ‘Osmān raḍıya’llāhü ‘anhü: **“Erba’atün zāhiru hunne faẓiletün ve bâṭnuhunne (3) farīzatün muḥālaṭatu’s-şāliḥīne faẓiletün ve’l-ıktidā’u bihim farīzatün (4) ve tilāvetü’l-Kur’ānı faẓiletün ve’l-‘amelu bihi farīzatün ve ziyāretü’l-kubūri (5) faẓiletün ve’l-isti’dādu lehā farīzatün ve ‘ıyādetü’l-merīḍi faẓiletün (6) ve’t-tihāzu’l-vaşıyyeti farīzatün.”** ‘Osmān raḍıya’llāhü ‘anhü buyurdu kim: “Dört (7) nesnedür kim zāhirleri faẓiletdür ve bâṭnları farīzadur. (8) Şāliḥ kişilerile irişmek ululıkdur; anlara uymak farīzadur (9) ve daḡı Kur’ān okımak ululıkdur; anuḡıla ‘amel eylemek farīzadur, (10) sinler ziyāret eylemek ululıkdur; ol sinleye yaraḡ eylemek farīzadur, (11) ve daḡı sayru şora varmak ululıkdur ve vaşıyyet almak farīzadur.”

68^a

(1) Kāle ‘Osmān raḍıya’llāhü ‘anhü: **“Ḥamsün min ‘alamāti’l-muttaḡīne evvelühā (2) ennehu lā yücālisu illā men yeşluḡu me’ahu’d-dīnu ve yaḡlibu’l-ferace ve (3) ’l-lisāne ve izā eşābeḡu şey’ün ‘aẓımun mine’d-dünyā ra’āhu vebālen ve izā (4) eşābeḡu şey’ün ḡalılun iḡteneme zalike ve lā yemla’u beṭnahu mine’l-ḡalāli (5) ḡavfen en yuḡālīṭahu ḡarāmun ve yera’n-nāse ḡadneceva ve yera nefseḡu (6) ḡad heleket.”** ‘Osmān raḍıya’llāhü ‘anhü buyurdu kim: “Biş nesenedür müttāḡīlerün (7) nişānı. Evvel oldur kim oturmaya illā bir kişiyile otura kim anuḡ dīni (8) ol kişiyile oturmaḡıla şalāḡa gele daḡı kendünün ḡönli ārzūsına (9) ve daḡı [...]line ḡālib ola daḡı ḡaçan kim aḡa dünyelikden bir ulu (10) nesne irse ol anı vebāl ḡöre ve daḡı ḡaçan kim aḡa dünyelikden (11) az nesne irse anı ḡanīmet ḡöre daḡı ḡarnın ṭoldurmaya ḡelālden

68^b

(1) aḡa ḡarām ḡarışa diyü ḡorḡduḡından ötürü ve daḡı ādemīleri ḡöre kim (2) ḡurtılmış ve kendünün nefsi ḡelāk olmış. Kāle ‘Osmān raḍıya’llāhü ‘anhü: (3) **“İnne’l-**

mu'mine fi sitteti envā' in mine'l-ḥavfi eḥaduhā min ḳabili'llāhi te'ālā (4) en yā'ḥuḏehu baḡtaten ve's-ṣāni min ḳabili'l-ḥafazati en yektubu mā yeftaḏihu bihi (5) yevme'l-ḳiyameti ve's-ṣāliṣu min ḳabili's-ṣeyṭāni en yubṭile 'amelehu ve'r-rābi'u (6) min ḳabili meleki'l-mevti en yā'ḥuḏehu fi ḡafleti baḡtaten ve'l-ḥāmisu (7) min ḳabili'd-dünyā en yeḡtarra bihā feteṣteḡlehu 'ani'l-āḫireti ve's-sādisu (8) min ḳabili'l-ehli ve'l-'ıyāli en yeṣṭaḡile bihim feyeṣḡalūhu 'an zikri'llāhi te'ālā." (9) 'Oṣmān raḏıya'llāhü 'anhü buyurdu kim: "Bayık mü'min altı nesene içindedür (10) ḳorḳudan. Bir Taḡrı te'ālādan ḳorḳmaḑdur imān ala diyü elümüzde[n], (11) ikinci ādem oḒlanın saḑlayan firiştehlerden ḳorḳmaḑdur bir nesene yaz diyü

69^a

(1) kim ḳıyāmet ḡüninde rüsvāy ola, üçinci şeyṭāndan ḳorḳmaḑdur kim (2) 'amelini bāṭıl eyleye diyü, dördüncü cān alıcıdan ḳorḳmaḑdur kim (3) aḡsuzda cān ala diyü ḡaflet içindeyiken, bişinci dünyādan (4) ḳorḳmaḑdur kim maḡrūr ola dünyāyile daḡı dünyā anı meşḡül (5) eyleye āḫiretten, altıncı oḒul kız ḳorḳusından kim anlarıḡıla meşḡül (6) oluban Taḡrı'dan ıraḑ ola diyü." Ḳāle 'Oṣmān raḏıya'llāhü 'anhü: (7) "Fī ḳavli'llāhi te'ālā ve kāne taḡtehu kenzün lehumā ve kāne ebū humā ṣāliḡan (8) ve'l-kenzü levḡun mine'z-zehebi fihi seb'atün eṣṭurin mektūbun fi evvelihā 'acibtu (9) limen 'arefe enne'l-umüre bi'l-aḑdāri ve hüve yaḡtemmu bi'l-fāyiti ve 'acibtu (10) limen 'arefe'l-mevte ve hüve yeḑḡakü ve 'acibtu limen 'arefe'd-dünyā ve hüve (11) yerḡabu fiḡā ve 'acibtu limen 'arefe'l-ḡisābe ve hüve yecma'u'l-māle

69^b

(1) ve 'acibtu limen 'arefe'n-nāre ve hüve yuznibu ve 'acibtu limen 'arefe'l-cennete (2) yaḑinen ve hüve yestariḡu fi'd-dünyā ve 'acibtu limen 'arefa'llāhe yaḑinen (3) ve hüve yezḑūru ḡayrahu." 'Oṣmān raḏıya'llāhü 'anhü buyurdu kim: "Taḡrı te'ālā (4) ḳavlinde kim 'Ve kāne taḡtehu kenzün lehumā ve kāne ebūhumā ṣāliḡan.¹⁶ dir Ḳur'ān (5) içinde. Kenz didüḒi altundan bir taḡtadır kim anuḒ üstinde yidi (6) saṭır vardır. Evvelinde yazılıpdurur kim 'acebledüm ben ṣol ḑişıyi kim (7) bilür kim dükeli buyruḑlar Taḡrı taḑdiriledür, ol nesene fevt (8) olduḒıḑun Ḓuşşalanur ve daḡı 'acebledüm ol ḑişıyi kim ölüm bilür daḡı (9) Ḓüler ve daḡı 'acebledüm ol ḑişıyi kim

¹⁶ Kehf suresi, 82. ayet: "[Duvarın] altında onlara ait bir define vardı, babaları da iyi bir adamdı."

dünyâyı bilür dağı rağbet ider (10) dünyāya ve dağı ‘acebledüm ol kişiyi kim hisāb olacağın bilür dağı (11) māl dirşürür ve dağı ‘acebledüm ol kişiyi kim tamu odın bilür dağı

70^a

(1) yazuk işler ve dağı ‘acebledüm ol kişiyi kim uçağı haqīkat bilür (2) dağı dinlenür dünyāda ve dağı ‘acebledüm ol kişiyi kim Tağrı’yı (3) haqīkat bilür dağı Tağrı’dan ayruğın añar.” Kāle ‘Osmān rağıya’llāhü ‘anhü: (4) “**Alāmetü’l-‘ārifine semāniyetün kalbuhu ma’a’l-ğavfi ve’r-recā’i ve lisānuhu (5) ma’a’l-ğamdi ve’s-senā’i ve ‘aynāhu ma’a’l-ğayā’i ve’l-bükā’i ve irādetuhu ma’a’t-terki (6) ve’r-rızā’i ya’ni terki’d-dünyā ve talebe rızā mevlāhu.**” ‘Osmān rağıya’llāhü ‘anhü (7) buyurdu kim: “‘Āriflerün nişānı sekizdür. Göğli kōrkuyıladur (8) dağı ümiziledür ve dağı ħamdiledür ve ögmekligiledür (9) ve iki gözi ağlamağlığıladur ve dilegi terk itmegiledür dağı rāzī (10) olmağıladur ya’nī dükeli terk eyler Tağrı’sı rızāsın ister.” Kāle (11) ‘Osmān rağıya’llāhü ‘anhü: “**Men ħafize’s-salavāti’l-ğamse li-vağtühā ve devāme ‘aleyhā**

70^b

(1) ekremehu’llāhu te’ālā bi-tis’i kerāmātin evvelühā ennehu yuħıbbuhu’llāhu ve yekūnu (2) bedenuhu şaħiħan ve taħrusuhu’l-melā’iketü ve tenzilü’l-bereketü fī dārihi ve yezheru (3) fī vecħihi sīmā’u’s-sāliħine ve yüleyyinü’llāhu kalbehu ve yemurru ‘ale’s-sırāti (4) kālberkı’l-lāmi’i ve yünciħi’llāhu te’ālā mine’n-nāri ve yünzilu’llāhu te’ālā (5) fī civārihi ma’a’l-lezine lā ħavfun ‘aleyhim ve lāhüm yahzenün.” ‘Osmān rağıya’llāhü ‘anhü (6) buyurdu kim: “Her kişi kim biş namāzı sağlasa vağtında ve dāyim ol namāz (7) üstine olsa Tağrı te’ālā ağırlar ol kişiyi tokuz dürlü ağırlamağıla. (8) Evvel oldur kim Tağrı te’ālā anı sever ve dağı teni sağ olur ve dağı (9) firiştehler anı bekler ve dağı bereket anuñ evine iner ve dağı şāliħlerin (10) nişānı anuñ yüzinde belürür ve dağı anuñ göğlini Tağrı te’ālā yumşadur (11) ve dağı sırāt köprisini yıldırım gibi geçer ve dağı Tağrı te’ālā anı

71^a

(1) tamu odından kurtarur ve dağı Tağrı te’ālā indürür anı kendü kōnşılığına (2) şol kişilerile kim kōrku yok anlara ve dağı ħuşşalanmazlar.” Kāle ‘Osmān rağıya’llāhü ‘anhü: (3) “**Edya’u’l-eşyā’i ‘aşeretün ‘ālimun lā yūs’elü ve ‘ilmun lā ya’melu bihi ve**

rāyün şavābun (4) lā yukbelu ve silāhun lā yūsta‘melu ve mescidun lā yuşalle fihi ve muşhafun lā yukra’u minhu (5) ve mālün lā yunfeku minhu ve haylün lā yürkebu ‘aleyhi ve ‘ilmun fi batni men yüridü bihi (6) ed-dünyā ve ‘ömrün tavilün lā yütezevedü fihi li-seferih.” ‘Osmān rağıya’llāhü ‘anhü buyurdu kim: (7) “Nesnelerün žāyi‘ olanı ondur. Evvel dānişmenddür kim andan (8) mes’ele şorılmaz ve dağı ‘ilmdür kim anuğıla ‘amel eylenez ve dağı toğru fıkı(9)dür kim kabül idilmez ve dağı silāhdur kim ğazāya varılmaz ve dağı (10) bir mesciddür kim anuğ içinde namāz kılınmaz ve dağı muşhafdur kim andan (11) okınmazlar ve dağı māldur kim andan nafağa idilmez ve dağı atdur kim

71^b

(1) aña binilmez ve dağı ‘ilmdür bir kişinün karnında kim ol ‘ilmile dünyā ister (2) ve dağı uzun ‘ömrdür kim ol ‘ömr içinde āhiret seferiçün azık idinmez.” (3) Kāle ‘Osmān rağıya’llāhü ‘anhü: “**Hıbbibe ileyye semeni’d-dünyā selāşün işbā’u(4)’l-ğarşāni ve tilāvetü’l-Ğur’āni ve kisvetü’l-‘üryān.**” ‘Osmān rağıya’llāhü ‘anhü buyurdu kim: (5) “Üç nesne sevgülü oldu dünyāda baña. Aç toyurmak ve Ğur’ān okımak (6) ve yalıncağlara ton geyürmek.”

El-bābü’l-ğāmis: Fī zıkr-i āşār-ı ‘Alıyy rağıya’llāhü ‘anhü. (7) Bişinci bāb ‘Alī’nün on kelimesin zıkr eylemek içindedür. Kāle ‘Alıyy (8) rağıya’llāhü ‘anhü: “**Men kāne fī talebi’l-‘ilmi kāneti’l-cenneti fī talebihi ve men kāne (9) fī talebi’l-ma’şiyeti kāneti’n-nāru fī talebih.**” ‘Alī rağıya’llāhü ‘anhü buyurdu kim: (10) “Her kişi kim ‘ilm istemek içinde olursa uçmak ol kişiyi istemek içinde (11) olur ve dağı her kişi kim ma’şiyet istemek içindedür tamu ol kişiyi

72^a

(1) istemek içindedür.” Kāle ‘Alıyy rağıya’llāhü ‘anhü: “**İnne min na’imi’d-dünyā (2) yekfike el-İslāmu ni‘meten ve inne mine’s-şuğli yekfike et-ğā’atü şuğlen (3) ve inne mine’l-‘ibreti yekfike el-mevtu ‘ibreten.**” ‘Alī rağıya’llāhü ‘anhü buyurdu kim: “Bayık (4) dünyā ni‘metlerinden saña müsülmān olmak ni‘met yiter ve bayık işden (5) saña ğā’at iş yiter ve bayık ‘ibretlerden saña ölüm ‘ibret yiter.” (6) Kāle ‘Alıyy rağıya’llāhü ‘anhü: “**Men işğāka ile’l-cenneti yusāri’u ile’l-ğayrāti (7) ve men eşfaka ‘ani’n-nāri selā’ani’s-şehvāti ve men tefekkere’l-mevte nühiye ‘ani(8)’l-lezzāni ve men ‘arefe’d-dünyā hānet ‘aleyhi’l-muşibāt.**” ‘Alī rağıya’llāhü ‘anhü (9) buyurdu kim: “Her

kişi kim müştāk oldu uçmağa ol kişi müzdlər eylemege (10) iver ve dağı her kişi kim
şamudan qorqar göñül arzularından girü (11) durur ve dağı her kişi kişi kim ölümü fikr
eylese yığlınur lezzetlerden

72^b

(1) ve dağı her kişi kim dünyâyı bilür aña muşibetler gelür olur.” Kāle ‘Alīyy
rağıya’llāhü ‘anhü: (2) “**Lā yezālu’d-dīnu ve’d-dünyā kā’imeyni mādāme erba’atün**
eşyā’e mādāme’l-‘ulemā’u (3) **ya‘melüne bimā ‘alimu mādāme’l-cühhalu lā**
yestekbirüne ‘amma lem ya‘lemu en yete‘allemu (4) **ve mādāme’l-fuqarā’u lā yebī‘üne**
āhirethum bi-dünyā ve mādāme’l-ağniyā’u (5) **lā yebhalüne bimā huuvil.”** ‘Alī
rağıya’llāhü ‘anhü buyurdu kim: “Din dağı dünyā (6) kā’imdururlar mādām ki dört
nesne vardur. Niçe kim dānişmendler (7) bildükleri ‘ilmile ‘amel eyler ve dağı niçe kim
cāhil kişiler bilmedükleri nesneyi (8) öğrenmege ‘arlanmazlar ve dağı niçe kim
yoğsullar āhiretlerini dünyālarına (9) şatmazlar ve dağı niçe kim baylar bağıllık
eylemezler Tanrı te‘ālā virdügile.” (10) Kāle ‘Alīyy rağıya’llāhü ‘anhü: “**Levlā hamsü**
hişālin le-şāre’n-nāsu küllühüm şālihiñe (11) **evvelühā el-kanā’atü bi’l-cehli ve’l-hırşu**
‘ale’d-dünyā ve’ş-şuħhu bi’l-fazli

73^a

(1) **ve’r-riyā’u bi’l-‘ameli ve’l-‘icābu bi’r-rāyi.”** ‘Alī rağıya’llāhü ‘anhü buyurdu
kim: “Eger biş (2) haşletler olmasaydı ādemiler küllisi şālihler olarardı. Evvel (3)
kanā’at eylemek cāhillığa ve dağı hariş olmak dünyelige ve dağı (4) kendüden artar
māl olup hayr eylemege bağıllık itmek ve dağı riyâyıla (5) ‘amel itmek ve dağı kendü
fikrin beğenmek.” Kāle ‘Alīyy rağıya’llāhü ‘anhü: (6) “**Men cema’a sitte hişālin**
lemveda’ el-cennete maṭlaben ve lā en-nāre mehreben evvelühā (7) **men ‘arefa’llāhe**
te‘ālā feaṭā’ahu ve ‘arefe’ş-şeyṭāne fe’aşāhu ve ‘arefe’l-ḥaḳḳa (8) **fettebe’ahu ve**
‘arefe’l-bāṭile fettetahu ve ‘arefe’l-āhirete feṭalebeha ve ‘arefe’d-dünyā (9) **ferafāzah.”**
‘Alī rağıya’llāhü ‘anhü buyurdu kim: “Her kişi kim altı haşleti dirşürürise (10) uçmağı
isteyecek yir eylemedi ya‘nī uçmağ eline girdi ve şamuyı (11) kaçacak yir eylemedi
ya‘nī şamudan kurtıldı. Ol altı haşletün birisi

73^b

(1) ol kişidür kim Tanrı'yı bildi dağı muṭī'c oldu ve birisi dağı ol (2) kişidür kim şeyṭānı bildi dağı 'āṣī oldu ve birisi dağı ol (3) kişidür kim ḥaqqı bildi dağı ḥaqq'a uydu ve birisi dağı ol kişidür kim (4) bāṭılı bildi dağı saḳındı ve birisi dağı ol kişidür kim āḫireti bildi ve dağı (5) istedi ve birisi dağı ol kişidür kim dūnyāyı bildi dağı terk eyledi (6) su'ile 'an 'Alīyy raḍıya'llāhü 'anhü: "Mā eşḳalu mine's-semā'i ve mā evsa'u (7) mine'l-arzi ve mā aḡne mine'l-baḫri ve mā eşeddü mine'l-ḥaceri ve mā aḫarru (8) mine'n-nāri ve mā ebredü mine'z-zemherīr ve mā emerru mine's-semmi." (9) Feḳāle 'Alīyy raḍıya'llāhü 'anhü: "El-buhtānu 'ale'l-berī'i eşḳalu mine's-semā'i ve'l-ḥaqqı (10) evsa'u mine'l-arzi ve ḳalbu'l-ḳānī'i aḡne mine'l-baḫri ve ḳalbu'l-münāfıḳi eşeddü (11) mine'l-ḥaceri ve's-sultānū'l-cā'iru aḫarru mine'n-nāri ve'l-ḥacetu ile'l-le'imi ebredü

74^a

(1) mine'z-zemherīr ve's-ṣābru emerru mine's-semmi." Şordılar 'Alī'den raḍıya'llāhü 'anhü: (2) "Ya nedür gökden aḡır ve dağı nedür yirden giḡ ve dağı nedür (3) deñizden bay ve dağı nedür taşdan ḳatı ve dağı nedür oddan (4) issi ve dağı nedür zemherīrden şovuk ve dağı nedür aḡudan acı?" (5) 'Alī raḍıya'llāhü 'anhü buyurdu kim: "Bühtān eylemek suçsuz kişiye gökden (6) aḡırdur ve dağı ḥaqq nesene yirden giḡdür ve dağı ḳanā'at ehlinüḡ (7) göḡli deñizden bayraḳdur ve dağı münāfıḳ kişinüḡ göḡli taşdan (8) ḳatıraḳdur ve dağı cevri eyler sultān oddan issirekdür ve dağı (9) eylük görmemiş kişiden nesne ummaḳ zemherīrden sovuḳıraḳdur (10) ve dağı ṣabr itmek acıraḳdur aḡudan." 'Alīyy raḍıya'llāhü 'anhü: "Lā fī ṣalātin (11) lā ḫuṣū'a fihā ve lā ḫayra fī ṣavmin lā emtina'a fihī mine'l-lāḡvi ve lā ḫayra fī ḳırā[']atin

74^b

(1) lā tedebbura fihā ve lā ḫayra fī 'ilmin lā ve ra'a fihahi ve lā ḫayra fī mālin (2) lā seḫḫā'e fihī ve lā ḫayra fī uḫuvvetin lā ḫıfza fihā ve lā ḫayra fī ni'metin (3) lā baḳā'e fihā ve lā ḫayra fī du'ā'in lā iḫlāşe fihī ve lā iclāl." 'Alī raḍıya'llāhü 'anhü (4) buyurdu kim: "Ḥayr yokdur ol namāzda kim anda ḳorḳu olmaya ve dağı ḫayr (5) yokdur ol oruçda kim anda yaramaz sözden yıḡlınmaḳlık olmaya ve dağı (6) ḫayr yokdur ol okımaḳda kim anda endişe olmaya ve dağı ḫayr yokdur (7) ol 'ilmde kim anda zühd olmaya ve dağı ḫayr yokdur ol mālda kim (8) anda comardlık olmaya ve dağı ḫayr

yokdur ol kardeşlikda kim anda (9) biribirinün gönlin şaklamak olmaya ve dahı hayr yokdur ol ni‘metde kim anda (10) beķası yokdur ve dahı hayr yokdur ol du‘āda kim anda ihlāş olmaya (11) ululamaķ dahı olmaya.” Kāle ‘Alīyy rağıya’llāhü ‘anhü: “El-bükā’u [‘alā] şelāsetün eķaduḥā

75^a

(1) min ḥavfi’llāhi te‘ālā ve min rehbeti saḥaṭihi ve min ḥaşıyeti’l-ķaṭi‘ati (2) fe-emme’l-evvelu fe-hüve keffāretün li’z-zünubi ve emme’s-şāni fe-hüve ṭahāretün li’l-‘uyubi (3) ve emme’s-şāliṣu fe-hüve’l-vilāyetü ma‘a rıza’l-maḥbubi fe-şemeretü keffāretü’z-zünubi (4) en-necātü mine’l-‘uķubāti ve şemeretü ṭahāreti’l-‘uyubi en-na‘imu’l-muķimu ve’d-derecātü(5)’l-‘ūla ve şemeretü’l-vilāyeti ma‘a rıza’l-maḥbubi er-ru’yetü ve’z-ziyādet.” (6) ‘Alī rağıya’llāhü ‘anhü buyurdı kim: “Ağlamak üç dürlüdür. Birisi Taṅrı (7) korkusındandır ve birisi Taṅrı’nun ḥışmından korkmaķ ve birisi Taṅrı’dan (8) ayrılam diyü korkmaķdur ammā evvelkisi yazuķlar keffāretidür ammā (9) ikincisi ‘ayblar arıdıdır ammā üçüncisi Taṅrı rızāsıyla dost (10) olmaķdur. Pes yazuķlar keffāretinün fā’idesi ‘azāblardan kurtılmaķdur, (11) ‘ayblar arınmaķlığun fāyidesi dāyim olur ni‘metdür dahı yüce mertebedür

75^b

(1) ve dahı Taṅrı’nun rızāsıyla dost olmağun fāyidesi Taṅrı’nun dīdarıdır.” (2) Kāle ‘Alīyy rağıya’llāhü ‘anhü: “El-‘ilmü ḥayru mīrāşin ve’l-edebu ḥayru ḥırfetin (3) ve’t-taķvā ḥayru zādin ve’l-‘ibādetü erbaḥu [ḥayru] biḍā‘etin ve’l-‘amelu’s-şāliḥu (4) ḥayru kāidin ve ḥüsnü’l-ḥulķi ḥayru ḳarīnin ve’l-ḥilmu ḥayru vezīrin ve’l-ķanā‘atü (5) ḥayru ğinen ve’t-tevfıķu ḥayru ‘avnin ve’l-mevtu ḥayru mü’eddibin.” (6) ‘Alī rağıya’llāhü ‘anhü buyurdı kim: “İlm mīrāşun eyüsidür ve dahı edeb (7) pīşenün eyüsidür ve dahı zühd azığun eyüsidür ve dahı ‘ibādet (8) ḳumāşun aşşılurağıdır ve dahı eyü ‘amel yidicinün eyüsidür ve dahı (9) gökçek ḥulķ yoldaşun eyüsidür ve dahı yavaşlık vezīrün (10) eyüsidür ve dahı ķanā‘at baylığun eyüsidür ve dahı tevfiķ (11) yardım virmegün eyüsidür ve dahı ölüm edeb viricinün eyüsidür.”

(1) **El-bābü's-sādis:** Fī zıkr-i ma'ārifi'l-evliyā'i raḥimehümü'llāhü. (2) Altıncı bāb velīlerün ma'rifetlerin zıkr eylemek içindedür. (3) Kāle Süfyānu's-Şevriyy raḥmetu'llāhi 'aleyh: “Küllü ma'şiyetin fi's-şehveti (4) fe-innehu yürcā gufrānuhā ve küllü ma'şiyetin mine'l-kibri fe-innehu lā yürcā gufrānuhā (5) li-enne ma'şiyete ādeme kāne aşluhā mine's-şehveti ve ma'şiyete iblise (6) kāne aşluhā mine'l-kibr.” Süfyān-ı Şevrî raḥmetu'llāhi 'aleyh buyurdu kim: “Dükeli (7) ma'şiyet kim şehvetden kopar, bayık ol ümiz tutulur kim yarlıgana (8) ve dükeli ma'şiyet kim kibrdendür, bayık ol ümiz tutulmaz kim (9) yarlıgana. Anuıçun kim Ādem peygāamberün ma'şiyetinün aşlı şehvetdenidi (10) ve iblis ma'şiyetinün aşlı kibrdenidi.” Kāle Ḥasanü'l-Başriyy raḥmetu'llāhi 'aleyh: (11) “**Levla'l-ebdālu le-ḥusifeti'l-arḍu ve men fihā ve levla's-şālihüne le-heleke**

(1) **'z-zālimüne ve levla'l-ulemā'u le-şāre'n-nāsu küllühüm kālbehāimi ve levla's-selāṭinu** (2) **le-ekele'n-nāsu ba'zuhüm ba'zen ve levla'l-ḥamkā'u le-ḥaribeti'd-dünyā ve levla'r-rıḥu** (3) **le-entene küllü şey'in.**” Ḥasan-ı Başrî raḥmetu'llāhi 'aleyh buyurdu kim: “Abdāllar (4) olmasaydı yir aşağı geçeydi daḥı nekim yiryüzinde [...] ve eger şālihler (5) olmasaydı fāsıklar helāk olalarıdı ve eger dānişmendler olmasaydı (6) ādemiler külli dört ayaklu cānavarlar gibi olalarıdı ve eger (7) sultānlar olmasaydı ādemiler biribirisin yiyeleridi ve eger (8) bön kişiler olmasaydı dünyā ḥarāb olaydı ve eger yıl olmasaydı (9) dükeli nesne yiyiyedi.” Kāle Ebū Süleymāne'd-Dārāniyy: “**İlahi le-'in talebtene** (10) **bi-zünubi le-eṭlubanneke bi-'afvike ve le-'in talebtene bi-buḥli le-eṭlubanneke bi-seḥā'ike** (11) **ve le-'in edḥalteni'n-nāre le-uḥbiranne ehle'n-nāri inni le-uḥibbuke ve kīle es'adü'n-nāsi**

(1) **men lehu ḳalbun 'ālimun ve bedenun şābirun ve ḳanā'atün bimā fi'l-yedi.**” Ebū Süleymān-i Dārānî (2) buyurdu kim: “İy Taḡrı eger sen beni yazuḳlarumıla istersen ben seni 'afvunıla (3) isteyem ve eger sen beni çıḡanlığumıla istersen ben seni comardlığunıla (4) isteyem ve eger sen beni ṭamu odına kivürürisen ḡaber virem (5) ṭamu ehline kim ben sen Taḡrı'yı severem ve daḥı eydilür kim ādemilerün (6)

devletlürâğı oldur anuñ bilge gönli ola ve dağı teni şabr eyleyici ola (7) ve dağı elindekiye kanā‘at eyler ola.” Kāle li-İbrahīm bin Edhem raḥmetu’llāhi ‘aleyh: (8) **“Bima vecedte’z-zühde feḳāle bi-şelāsetin eşyā’e raeytü’l-ḳabre müḥişen ve leyse li (9) mūnisun ve raeytü’t-ṭarīḳa ṭavīlen ve leyse ma’i zādūn ve raeytü’l-cebbāre ḳāḍiyen (10) ve leyse ma’i ḥuccet.”** İbrahīm Edhem raḥmetu’llāhi ‘aleyh eydildi kim: “Neyile bulduñ (11) zühdi?” Eyitdi kim: “Üç neseneyile. Birisi ol kim sinleyi gördüm yalunuz benümile mūnis yok

77^b

(1) ve dağı yolu gördüm uzun benümile azık yok ve dağı Tağrı te‘ālā ḳāzī (2) gördüm benümile ḥuccet yok.” Kāle Zu’n-nūnū’l-Mıṣriyy raḥmetu’llāhi ‘aleyh: (3) **“Küllü ḥā’ifin hāribun ve küllü rāğibin ṭalibun ve küllü ānisin bi’llāhi müstevḥişūn min nefsih.”** (4) Zu’n-nūn-i Mıṣrī raḥmetu’llāhi ‘aleyh buyurdı kim: “Her bir ḳorḳan kişi ḳaçar ve her bir (5) rāğbet ider kişi ister ve her bir kişi kim Tağrı’yıla enīsdür kendü nefinden (6) ṭarılğanur.” Kāle Ḥāmidü’l-Leffāf raḥmetu’llāhi ‘aleyh: **“Erba‘atūn ṭalebnāhā fi erba‘atin (7) fe-aḥṭa’nā ṭuruḳahā fe-vecednāhā fi erba‘atin uḥrā ṭalebne’l-ğinā (8) fi’l-māli fe-vecednāhu fi’l-kanā‘ati ve ṭalebne’l-cāhā fi’l-ḥasebi fe-vecednāhu (9) fi’t-taḳvā ve ṭalebne’r-rāḥate fi şerveti’l-māli fe-vecednāhā fi ḳilleti’l-māli (10) ve ṭalebne’n-ni‘mete fi neyli’l-müştehā fe-vecednāhā fi’l-bedeni’ş-şahīḥ.”** (11) Ḥāmid-i Leffāf raḥmetu’llāhi ‘aleyh buyurdı kim: “Dört nesnedür kim istedük anı

78^a

(1) dört nesnede pes yañıldıḳ [...]dan sonra ol dördi (2) ayruḳ dörtde bulduḳ. Baylığı istedük mālda kanā‘atda bulduḳ, (3) ḥürmeti istedük aşlda zühdde bulduḳ, raḥatı istedük (4) māl çoklığında māl azlığında bulduḳ, ni‘meti istedük ārzū(5)lukda şağ tende bulduḳ.” Kāle Yaḥyā bin Mu‘āz raḥmetu’llāhi ‘aleyh: (6) **“Men keşure şibe‘uhu keşure laḥmuhu ve men keşure laḥmuhu keşuret şehvetuhu (7) ve men keşuret şehvetuhu keşuret zünübuhu ve men keşuret zünübuhu ḳasā (8) ḳalbuhu ve men ḳasā ḳalbuhu ḡarīḳa fi āfāti’d-dünyā ve zinetihā.”** Yaḥyā bin Mu‘āz raḥmetu’llāhi ‘aleyh (9) buyurdı kim: “Her kişinün kim toklığı çok olursa eti çok olur, (10) her kişinün kim eti çok olursa şehveti çok olur, her kişinün kim (11) şehveti çok olur yazuğı çok olur, her kişinün kim yazuğı çok olur

78^b

(1) gönli katı olur, her kişinün kim gönli katı olur gark olur dünyānuñ (2) āfetleri içinde dañı dünyānuñ bezegi içinde.” Kāle Şaķīku’l-Belḥiyy rahmetu’llāhi ‘aleyh: (3) “**Aleyküm bi-ḥamsi ḥiṣālin fe-‘amelühā u‘budu’llāhe bi-ḳadri ḥācetiküm ileyhi** (4) **ve ḥüzü mine’d-dünyā bi-ḳadri ‘umriküm fihā ve eznebū li’llāhi bi-ḳadri ṭāḳātiküm** (5) **bi-‘azābihi ve tezevedū bi-ḳadri mekṣiküm fi’l-ḳabri ve ‘amelū li’l-cenneti bi-ḳadri mā-turīdūne** (6) **fihā el-maḳām.**” Şaķīk-i Belḥī rahmetu’llāhi ‘aleyh buyurdu kim: “Sizün üzerünüze (7) olsun biş dürlü ḥaşlet kim işleyesiz. Tañrı’ya ‘ibādet eylen (8) ḥaşletünüz kadar ya’nī Tañrı’ya ḥācetünüz dāyimdür ‘ibādetünüz dañı dāyim (9) olsun ve dañı dünyādan ‘ömrünüz kadar dirşürün ve dañı yazuḳ işlen (10) Tañrı’ya anuñ ‘azābına ṭāḳātünüz olduğı kadar ve dañı azıqlanuñ sinlede (11) eglendüğünüz kadar, ‘amel eylen uçmağıçun anda duracağunuz kadar.” Kāle

79^a

(1) Muḥammed ed-Dūriyy rahmetu’llāhi ‘aleyh: “**Şaķiye iblisu ‘aleyhi’l-la‘netü ve sa‘ide** (2) **Ādemu ‘aleyhi’s-selāmu bi-ḥamseti eşyā’e fe-iblisu lem yukırra bi’z-zenbi ve lem** (3) **yendem ‘aleyhi ve lem yelum nefsehu ve lem ya‘zim ‘ale’t-tevbeti ve ḳaniṭa min** (4) **rahmeti’llāhi te‘ālā ve sa‘ide Ādemu bi-ḥamseti eşyā’e eḳarra ‘alā zenbihi** (5) **ve nedime ‘aleyhi ve lāme nefsehu ve esra‘a fi’t-tevbeti ve lem yeknaṭ min rahmeti’llāhi te‘ālā.**” (6) Muḥammed Dūriyy rahmetu’llāhi ‘aleyh buyurdu kim: “İblīs şaķī oldı, ‘aleyhi’l-la‘ne, (7) ve Ādem peygamber sa‘id oldı, ‘aleyhi’s-selām, biş nesneyile. İblīs (8) ikrār itdi yazuğına ve dañı peşimān olmadı ve dañı nefsinı melāmet (9) eylemedi ve dañı tevbe eylemege ḳaşd eylemedi ve dañı nevmiz oldı Tañrı (10) rahmetinden ve dañı Ādem sa‘id oldı biş nesneyile yazuğına ikrār eyledi (11) ve dañı peşimān oldı yazuğına ve dañı melāmet eyledi kendü nefsinı

79^b

(1) ve dañı ivedi tevbe eyledi ve dañı nevmiz olmadı Tañrı’dan.” Kāle (2) İbrahīm en-Neḥa‘iyy rahmetu’llāhi ‘aleyh: “**İnnemā heleke men heleke min ḳabliküm** (3) **bi-şelaṣeti eşyā’e bi-fuzūli’l-keḷāmi ve fużūli’t-ṭa‘āmi ve fużūli’l-menām.**” (4) İbrahīm Neḥa‘ī rahmetu’llāhi ‘aleyh buyurdu kim: “Bayıḳ helāk oldı sizden (5) öñdin

helāk olan üç nesneyile. Çok söz söylemegile ve çok (6) ta‘ām yimegile ve çok uyku üymegile.”

El-bābü’s-sābi‘: Fī zikr-i ihtiyārāti’l-ḥükemā’i. (7) Yidinci bāb ḥükemā-i rabbāni sözlerin beyān eylemek içindedür. (8) Kāle Loḳmānū’l-Ḥakīm raḍıya’llāhü ‘anhü: “**Yā būneyyi en-nāsü şelāšetü eşlāşin** (9) **şülşün lillāhi te‘ālā ve şülşün li-nefsihi ve şülşün li’d-dūdi emmā hüve lillāhi fe-rūḥuhu** (10) **ve emmā mā hüve li-nefsihi fe-‘amelühü ve emmā mā hüve li’d-dūdi fe-cismühü.**” Loḳmān (11) Ḥakīm buyurdı kim: İy oğlancuğum ādemīler üç bölükdür her birisi üç [...].

80^a

(1) Birincesi Taḥriḥundur ve daḥı [...] kendüçündür (2) ve daḥı üç [...] ammā ol kim Taḥriḥundur (3) ol kişinüñ cānıdır ve ammā ol kim kendü nefsiçündür ‘amelidür (4) ve ammā ol kim kurtçuğazlarıçundur tenidür.” Kāle Loḳmānū’l-Ḥakīm raḍıya’llāhü ‘anhü: (5) “**Yā būneyyi inne’l-ḥikmete ta‘melü ‘aşerete eşyā’e ihde yeha tüḥyī el-ḳalbe’l-meyyite** (6) **ve tüclisü’l-miskīne mecālise’l-mülūki ve tüşerrifu el-vaḍi‘a ve tuḥarriru el-‘abīde** (7) **ve tu’vī el-ğarībe ve tuğnī el-faḳīre ve tezīdu li-ehli’ş-şerefi şerefen** (8) **ve li’s-seyyidi südaden ve hiye efḍalü mine’l-mālī ve ḥırzun mine’l-ḥavfi ve ‘uddetün** (9) **fi’l-ḥarbi ve biḍā‘atün ḥīne yerbaḥu ve hiye şeff‘atü ḥīne ya‘terī el-hevle** (10) **ve hiye delilühü ḥīne yentehī bihi el-yakīnu ve hiye sūtretün ḥīne lā yesturuhu şevbun.**” (11) Loḳmān Ḥakīm raḍıya’llāhü ‘anhü buyurdı kim: “İy oğlancuğum [...]

80^b

(1) ḥikmet oldur kim her bir sözi yirlü yirince söyleye ve her bir işi (2) yirlü yirince işleye. Biri oldur kim ölmüş göñli dirildür ve daḥı (3) miskīnleri sultānlar yirine oturdur ve daḥı ḥor kişi ‘azīz (4) eyler ve daḥı ḳulları āzād eyler ve daḥı ğarīb maḳāmılandurur ve daḥı (5) yoğsıl baydur ve daḥı ulu kişinüñ ululıñın daḥı arturur [...] (6) yigrekdür mālın ve daḥı ḥikmet sığınacaḳ yirdür [...] (7) silāḥdur savaşıcaḳ yirde ve daḥı [...] (8) anuñ şefā‘atçisidür kaçan kim aña bir ḳorḳu gelse ve daḥı [...] (9) ya’nī yol göstericisidür [...] (10) şol vaktın kim anı hiç ṭon örtmez.” Kāle ba‘zu’l-ḥükemā’i: (11) “**Men işteğale bi’ş-şehvāti fe lā büddalehu mine’n-nisā ve men işteğale bi cem‘i’l-mālī**

81^a

(1) fe lā büddalehu mine'l-ḥarāmi ve men iştēgale bi-menāfi' i'l-müslimīne fe lā büddalehu mine'l-mudārāti (2) ve men iştēgale bi'l-'ibādeti fe lā büddalehu mine'l-'ilmi.” Hākīmlerün bir nicesi eyitdi kim: (3) “Her kişikim şehvetile meşğül olur elbette aña ‘avrat almak gerekdür (4) ve her kişikim dünyelik dirşürmege meşğül ola elbette aña ḥarām māl (5) [...] gerekdür ve her kişi kim meşğül ola ādemilere assıda göreyin diyü (6) elbette aña [...] gerekdür ve her kişi kim Tañrı’ya tã’at (7) eylemege meşğül ola elbette aña ‘ilm öğrenmek gerekdür.” Kāle ba’zu'l-ḥükemā’i raḥimehu’llāhü: (8) “Ez-zühdü ḥamsete eşyā’e eş-şıkatü bi’llāhi ve’t-teberri mine'l-ḥalkı ve'l-iḥlāsü (9) fi'l-'ameli ve eḥtimālī’z-zulmi ve'l-kanā’atü bimā fi'l-yedi.” Hākīmlerün bir nicesi buyurdi kim: (10) “[...] Tañrı’ya inanmak ve birisi daḥı ḥalkdan ümizin (11) kesmek ve birisi daḥı zulme katlanmak ve birisi daḥı Tañrı virdüğine kanā’at eylemek.”

81^b

(1) Kāle Büzürcmıhr raḥimehu’llāhü: “Sittü ḥışālin ya’dilu cemī’a’d-dünyā (2) eṭ-ṭa’āmu’l-meri’u ve’l-veledü’ş-şāliḥu’ es-sevī’u ve’z-zevcetu eş-şāliḥatu (3) el-muvāfiḳatu ve’l-kelāmu’l-muḥkemu ve kemālü’l-'aqli ve şıḥḥatü’l-beden.” Büzürcmıhr (4) buyurdi kim: “Altı ḥaşlet vardur kim dünyānuñ dükeline deger. Birisi (5) ṭa’ām kim siñer ola ve birisi şāliḥ oğul kim her bir anda [...] (6) ve birisi şāliḥa ‘avrat kim muvāfiḳa ola ve birisi [...] (7) ve birisi ‘aql tamāmlığı ve birisi ten sağ olmak.” Kāle ba’zu’l-ḥükemā’i: (8) “Ṭalebtü ‘aşrete eşyā’e fi ‘aşreti mevāṭıne fe-vecedtühā fi ‘aşreti uḥra (9) ṭalebtü’r-rif’ate fi’t-tekebbiru fe-vecedtühā fi’t-tevāzu’i ve ṭalebtü’l-'ibādete (10) fi keşreti’ş-şalāti fe-vecedtühā fi’l-vera’i ve ṭalebtü’r-raḥate fi’l-ḥırşı (11) ve’r-rağbeti fi’d-dünyā fe-vecedtühā fi’z-zühdü ve ṭalebtü nūra’l-ḳabri

82^a

(1) fi şalāti’n-nehāri ‘alā niyeten fe-vecedtühā fi şalāti’l-leyli sırren ve ṭalebtü (2) zülle yevmi’l-ḳıyāmeti fi’l-cüdi ve’s-seḥa’i fe-vecedtühā fi’l-'ateşi fi’ş-şavmi (3) ve ṭalebtü el-cevāze ‘ale’ş-şırāṭi fi’ş-şadaḳati fe-vecedtühā fi’l-yakīni ve ṭalebtü (4) en-necāte mine’nāri fi keşreti’l-'ibādeti fe-vecedtühā fi terki’ş-şehvāti (5) ve ṭalebtü ḥubba’llāhe te’ālā fi ḥubbi ṭa’ati’llāhi fe-vecedtühā fi ḥubbi zıkrı’llāhi (6) ve ṭalebtü’l-'āfiyete fi’d-dünyā fi’l-mecāmi’i fe-vecedtühā fi’l-'uzleti ve ṭalebtü (7) nūra’l-ḳalbi fi’l-

mevā' ızı ve'l-Ḳur'ān fe-vecedtühā fi't-tefekkürü ve'l-bükā'i." (8) [...] on [...] istedüm on yirde ol onı (9) [...] tekebbürlikde buldum anı alçaqlıkda, (10) [...] pes buldum anı [...] Taḡrı'dan ḳorḳmaḳlıkda, (11) [...] istedüm [...] daḡı raḡbetde kim dünyede eylerler

82^b

(1) [...] buldum anı [...] (2) [...] buldum anı [...] ḳılmaḳda (3) ḳıyāmet güninün gölgesin istedüm comardlıkda pes buldum anı (4) oruç tutarken şuşamaḳlıkda, şırāt köprisinden geçmegi istedüm (5) şadaḳa virmekde pes buldum anı i'tiḳādda, ṭamu odından (6) ḳurtılmaḳlığı istedüm 'ibādet çoklığında pes buldum anı şehveti (7) terk eylemekde, Taḡrı'yı sevmekligi istedüm Taḡrı'nun ṭā'atını sevmek (8) içinde pes buldum anı Taḡrı'nun zıkr sevmek içinde, [...] dünyede (9) istedüm dirneklerde pes buldum anı 'uzletde ya'nī [...] ayru (10) olmaḳda buldum, gönül aydınlığın istedüm [...] (11) pes buldum anı tefekkür eylemekde ve ağlamaḳda." Ḳāle ba'zu'l-ḥükemā'i:

83^a

(1) "Men lem yaḡṣa'llāhe lem yencu min zillet'l-lisāni ve men lem yaḡṣe ḳudūmehu 'ala'llāhi (2) lem yencu mine'l-ḡarāmi ve's-şübheti ve men lem yekun 'ani'l-ḡalkı āyisen lem yencu mine't-ṭama'i (3) ve men lem yekun ḡāfiẓen 'alā 'amelihi lem yencu mine'r-riyā ve men lem yesta'in bi'llāhi (4) 'alā iḡtirāsi ḳalbihi lem yencu mine'l-ḡased." Ḥakīmlerün bir nicesi buyurdı kim: "Her (5) kişı kim Taḡrı'dan ḳorḳmaz dilinün yazuḡından ḳurtılmaz ve daḡı her kişı kim Taḡrı (6) ḡazretine varam diyü ḳorḳmaz ḡarāmdan ḳurtılmaz ve daḡı her kişı kim (7) [...] ḳurtılmaz ve daḡı her kişı kim kendünün (8) [...] ḳurtılmaz ve daḡı her kişı kim i'tiḳādi yoḡdur (9) [...] ḳurtılmaz ḡasedden." Ḳāle ba'zu'l-ḥükemā'i: (10) "Aşru ḡişālin yübḡizuha'llāhu te'ālā 'alā 'aşreti enfüsin el-buḡle 'ale'l-aḡniyā'i (11) ve'l-kibra 'ale'l-fuḳarā'i ve't-ṭama'u 'ale'l-'ulemā'i ve ḳilletü'l-ḡayā'i 'ale'n-nisā'i

83^b

(1) ve ḡubbe'd-dünyā 'ale's-şuyūḡi ve'l-kesele 'ale's-şebābi ve'l-ḡiddete 'ale's-sultāni (2) ve'l-cübni 'ale'l-ḡuzāti ve'l-'ucbe 'ale'z-zühhādi ve'r-riyā'e 'ale'l-'ubbād." (3) Ḥakīmlerün bir nicesi buyurdı kim: "On ḡaşlet vardur kim Taḡrı te'ālā (4) sevmez anı on dürlü kişiden. Baylar çıḡanlık eyledüḡin sevmez (5) ve daḡı yoḡsullar tekebbürlik eyledüḡin sevmez ve daḡı 'ālimler dilendüḡin (6) sevmez ve daḡı 'avratlar yüssüz

olduğın sevmez ve dağı kocalar dünyelik (7) sevdüğın sevmez ve dağı yigitler tã‘ata [...] olduğın sevmez (8) ve dağı sultânlar ve begler kaçığan olduğın sevmez ve dağı ğâziler (9) korkak olduğın sevmez ve dağı zâhidler kendün begendüğın sevmez (10) ve dağı ‘ibâdet ehli riyâyıla tã‘at eyledüğın sevmez.” Kâle ba‘zu’l-hükemâ‘i: (11) “Yenbağî lil-‘âkili izâ tâbe yuvâkıbu ‘aşerete eşyâ’e istigfârun bi’l-lisâni

84^a

(1) ve nedemun bi’l-kalbi ve iklâ‘un bi’l-bedeni ve’l-‘azmu ‘alâ en lâ ya‘ûde ileyhi ebeden (2) ve hubbu’l-âhireti ve buğzu’d-dünyâ ve kıletü’l-ekli ve kıletü’l-kelâmi ve kıletü (3)’s-sa‘î hattâ yeteferrağâ lil-‘ilmi ve’l-‘ibâdeti ve kıletü’n-nevmi.” Hâkimlerün bir nicesi (4) buyurdı kim: “‘Âkil kişiye on nesne gerekdür kaçan kim tevbe eylese (5) [...] yarlığanmaklık dilemekdür ve birisi dağı gönliyile peşimân (6) olmağdur ve birisi dağı yavuz nesneden giri yıgılmağdur ve birisi dağı (7) [...] giri dönmemekdür hergiz ve birisi dağı âhiret (8) [...] sevmemek ve birisi ta‘âmı az /yimek/ (9) [...] dünyâlikiçün az dürişmek kim (10) [...] ve birisi az üyimekdür.” (11) Ve su‘ile ‘an ba‘zu’l-hükemâ‘i: “Hel ya‘ rifu’l-‘abdu izâ tâbe enne tevbetehu kûbilet emruddet

84^b

(1) fekâle lâ ahkûme fi zâlike ve lekin li-zâlike innehû ‘alâmâtın ehaduhâ en (2) lâ yerâ nefsehu maşûmeten ‘ani’l-ma‘şiyeti ve yerâ el-ferâğâ ‘an kalbihi ğâyiben ve’l-hüzne (3) şâhiden ve yakrube ehle’l-hayri ve yübâ‘ide ehle’s-şerri ve yerâ el-kalîle mine’d-dünyâ (4) keşîran ve’l-keşîra min ‘ameli’l-âhireti kalilen ve yerâ kalbehu müştâğilen bimâ (5) farâza’llâhu fâriğan ‘ammâ zemina’llâhu lehu ve yekûne hâfîze’l-lisâni dâyime’l-fikreti (6) lâzime’l-ğammi ve’n-nedâmet.” Hâkimlerün bir nicesinden şordılar kim: (7) “Bilürim kaçan kim tevbe eylese kabûl olur mı [...]” (8) Pes eyitdi kim: “Ağa hükme eylemege [...] (9) birisi oldur kim kendü nefsi [...] (10) oldur kim [...] (11) [...]”

4. DİZİN

A, Ā, ‘A, ‘Ā

abdāl (Ar.): Dünya ilgilerinden kurtularak kendini Allah yoluna adayan; derviş, kalender.

a.+lar 76^b/3

ābdest al- (Far.+T.): İbadetten önce usulünce yıkanarak temizlenmek.

ābdest a.-ur 51^a/6

ābdestsüz (Far.+T.): Abdesti bulunmayan, abdest almamış veya abdesti bozulmuş olan.

ā.+Ø 57^a/4

‘aceble- (Ar.+T.): Hayret etmek, şaşırmaq.

‘a.-düm 69^b/6, 69^b/8, 69^b/9, 69^b/10, 69^b/11, 70^a/1, 70^a/2

acı: Tadı ağızda yakıcı bir etki bırakan, dille alınan duygulardan tatlının karşıtı olan.

a.+Ø 74^a/4

acıraķ: Daha acı.

a.+dur 74^a/10

aç: Yemek yeme isteği ve ihtiyacı duyan; yemek yememiş olan.

a.+Ø 71^b/5

a.+lar 51^a/7

açlık, -ęi: Aç olma, acıkma durumu.

a.+ıyıla 63^a/2

ad: Bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim, nam.

a.+ın 53^a/10, 53^b/5

Ādem (Ar. öi.): İslâmî kaynaklarda insanlığın atası olması sebebiyle “ebü’l-beşer”, Kur’an-ı Kerim’de Allah’ın seçkin kıldığı kişiler arasında sayılmış olduğundan “safıyullah” unvanlarıyla da anılan; semavî kitaplara göre ilk insan ve ilk peygamber.

Ā.+Ø 76^a/9, 79^a/7, 79^a/10

ādemī (Ar.): İnsan, adam, kişi.

ā.+ler 73^a/2, 76^b/6, 76^b/7, 79^b/11

ā.+lere 81^a/5

ā.+leri 68^b/1

ā.+lerile 63^b/3

ā.+lerün 62^a/5, 62^a/6, 77^a/5

ādemoğlanı (Ar.+T.): İnsanoğlu, insan nesli, insanlar.

ā.+n 49^b/2, 68^b/11

‘ādil (Ar.): Haktan, adaletten ayrılmayan, adaletli.

‘ā.+Ø 54^b/10

āfet (Ar.): 1. Önlenmesi elde olmayan büyük felâket, belâ, musîbet, bâdire.

ā.+lerden 62^b/10

2. İnsanın kendini kaptırıp kurtulamadığı durum.

ā.+leri 78^b/2

‘afv (Ar.): Suç, kusur ya da hatayı cezalandırmama, bağışlama; mazur görme.

‘a.+uñıla 77^a/2

ağır: Tartıda çok gelen, kaldırılması, taşınması güç olan.

a.+Ø 74^a/2

a.+dur 74^a/6

ağırla-: İzzet ve ikramda bulunmak, değer vermek, itibar etmek.

a.-mağıla 70^b/7

a.-r 70^b/7

ağla-: Üzüntü, acı, sevinç, pişmanlık vb.nin etkisiyle gözyaşı dökmek.

a.-mağ 61^a/8, 75^a/6

a.-mağda 82^b/11

a.-mağlıgıladur 70^a/9

ağu: Ağı, zehir.

a.+dan 74^a/4, 74^a/10

āhıret (Ar.): Ölümden sonra gidilecek olan âlem, öbür dünya, bekâ âlemi.

ā.+Ø 58^b/8, 59^b/4, 59^b/9, 66^a/4, 67^a/7, 71^b/2, 84^a/7

ā.+den 69^a/5

ā.+i 73^b/4

ā.+lerini 72^b/8

ā.+üñ 63^a/11

ağ-: (Sıvılar için) Bulunduğu yerden daha alçak bir yere doğru gitmek, yukarıdan aşağıya doğru düşmek.

a.-a 55^a/1

‘ākıl (Ar.): Akıl sahibi, akıllı.

‘ā.+Ø 84^a/4

‘aql (Ar.): Düşünme, anlama, kavrama ve davranışlarını ayarlama melekesi, us.

‘a.+Ø 59^b/9, 66^b/7, 81^b/7

‘a.+1la 63^a/6

‘a.+uñ 63^b/3

āl (Ar.): Meşhur bir kimsenin soyuna, kabilesine, hanedanına veya temsil ettiği fikirlere bağlı zümreler için kullanılan bir terim.

ā.+ine 49^b/10

al-: 1. (Bir şeyi veya kimseyi) Bir yerden veya kimseden ayırmak.

a.-a 68^b/10

2. Eş bulmak, evlenmek.

a.-mağ 81^a/3

3. Sağlamak, elde etmek, temin etmek, istihsal etmek.

a.-ur 60^a/10

4. Çalmak, aşırmaq.

a.-mağ 60^b/7

5. Üstlenmek, yüklenmek.

a.-mağ 67^b/11

6. Yardımcı fiil olarak kullanılıp deyim oluşturur.

bk. ābdest al-, cān al-, elinden al-.

alçaq: Yumuşak huylu, mütevazı; uysal.

a.+Ø 63^a/4

alçaklık, -ğı: Alçak gönüllülük, tevazu.

a.+da 82^a9

a.+1 66^a/1

alçaklık eyle-: Tevazu göstermek, mütevazı olmak.

alçaklık e.-mek 61^a/6-7

alçaklıksuz: Alçak gönüllülük olmadan, tevazu göstermeden.

a.+Ø 67^a/2

‘ālem (Ar.): Yerde ve gökte yaratılmış olan şeylerin bütünü, kâinat, evren.

‘ā.+ler 55^a/5

‘aleyhi’l-la‘ne (Ar.): “Lanet onun üzerine olsun” anlamında bir beddua sözü.

‘a.+Ø 59^b/1, 79^a/6

‘aleyhi’ş-şalavatu ve’s-selām (Ar.): Peygamber’in manevi şahsiyetine yönelik “selam ve dua onun üzerine olsun” manasında Arapça söyleyiş.

‘a.+Ø 50^b/6

‘aleyhi’s-selām (Ar.): “Selam onun üzerine olsun” anlamında bir dua sözü.

‘a.+Ø 50^a/5, 55^b/9, 57^b/8, 79^a/7

‘Alī (Ar. öi.): Hz. Muhammed’in İslam’a davetini kabul eden ilk kişisi, onun damadı ve dört

halifenin sonuncusudur. Resul-i Ekrem tarafından “Toprağın babası, toprağa bulanmış kimse” anlamındaki “Ebû Tûrâb” lakabı verilmiştir.

‘A.+Ø 71^b/9, 72^a/3, 72^a/8, 72^b/5, 73^a/1, 73^a/9, 74^a/5, 74^b/3, 75^a/6, 75^b/6

‘A.+den 74^a/1

‘A.+nünj 71^b/7

‘**âlim (Ar.):** İlim sahibi olan, bilen; bilgin.

‘â.+Ø 54^a/7, 55b/1

‘â.+ler 83^b/5

‘â.+lerle 50^b/7

alkış: Övme, kutlama, takdis; hayır dua.

a.+Ø 49^b/10

alkış kıl-: Övmek, kutlamak, takdis etmek, hayır dua etmek.

alkış k.-mağdan 50^a/1

alt: Bir şeyin yere bakan tarafı, üst karşıtı.

a.+ında 51^a/4, 54^b/9

altı: Beşten sonra, yediden önce gelen sayının adı.

a.+Ø 54^a/2, 55^b/11, 64^b/11, 68^b/9, 73^a/9, 73^a/11, 81^b/4

altıncı: Altı sayısının sıra sıfatı, sırada yeri beşinciden sonra, yedinciden önce olan.

a.+Ø 54^a/8, 55^a/3, 55^b/2, 56^a/2, 63^a/3, 66^b/11, 69^a/5, 76^a/2

altın: Altın. Sarı, parlak renkte çok kıymetli bir madendir. Para olarak kullanılışı servet, itibar ve iktidarla özdeşleşmesini hazırlamıştır. Bu husus, Kur’an’da zikredildiği ayetlerin mazmununda da vardır.

a+dan 69^b/5

‘**amel (Ar.):** Dinî emirleri yerine getirmek için yapılan iş, fiil, hareket.

‘a.+Ø 63^a/11, 75^b/8

‘a.+idür 80^a/3

‘a.+ini 69^a/2

‘**amel eyle- (Ar.+T.):** 1. Dinî emirleri yerine getirmek.

‘amel e.-ñ 78^b/11

2. Uyarınca, gereğince iş yapmak, hareket etmek.

‘amel e.-mek 67^b/9

‘amel e.-nmez 71^a/8

‘amel e.-r 72^b/7

‘amel işle- (Ar.+T.): Gereğince hareket etmek.

‘amel i.-mekdür 58^b/8

‘amel it- (Ar.+T.): Uyarınca hareket etmek.

‘amel i.-mek 73^a/5

ammā (Ar.): Ancak, lakin; ne var ki, bununla birlikte.

a.+Ø 75^a/8, 75^a/8, 75^a/9, 80^a/2, 80^a/3, 80^a/4

aḡ-: Hatıra getirmek, yad etmek; zikretmek.

a.-a 54^b/11

a.-ar 70^a/3

a.-maḡ 52^a/1

a.-maḡdur 51^b/7, 63^a/2

ana: Temel, esas, asıl; kaynak, menşe.

a.+sı 55^b/9

aḡsuzda: Ansızın, birdenbire.

a.+Ø 69^a/3

ara: Toplu hâlde bulunan nesnelerin veya insan kalabalığının içi.

a.+sında 49^b/2

‘Arapça: Arap dili.

‘A.+Ø 50^a/3

arın-: Saflığını, temizliğini bozan şeylerden sıyrılmak; saf duruma gelmek, saflaşmak, berî olmak.

a.-maḡlıḡun 75^a/11

arıt-: Temizlemek, kirliliğini gidermek.

a.-maḡdur 56^b/6

arıdı: Herhangi bir maddedeki istenmeyen, zararlı veya kirletici nesneleri ayıran, tutan, değiştirip zararsız duruma getiren madde, şey.

a.+dur 75^a/9

‘ārif (Ar.): İrfan sahibi, bilgili, bilici.

‘ā.+lerüḡ 70^a/7

‘ārīlan- (Ar.+T.): Utanmak, sıkılmak, hayâ etmek.

‘ā.-mazlar 72^b/8

‘arṣ (Ar.): İslam inancına göre göğün en yüksek yeri, âlem tasavvurunda en yüksek nokta; Allah’ın kudret ve saltanatının tecelli ettiği, tahtının bulunduğu en yüksek gök katı.

‘a.+Ø 51^a/4, 54^b/9

‘a.+ı (iye.) 51^a/3, 54^b/9

art, -dı: Arka taraf, geri.

a.+uḡdadurur 59^a/11

art-: Sayıca ve miktarca fazlalaşmak,
çoğalmak.

a.-ar (s.f.) 73^a/4

artur-: Derecesini yükseltmek;
miktarını çoğaltmak,
fazlalaştırmak.

a.-ur 80^b/5

ārzū (Far.): Bir şeye karşı duyulan
istek; dilek, heves.

ā.+larından 72^a/10

ā.+luğda 78^a/4-5

ā.+sı 57^b/6, 59^a/11, 59^b/3, 60^b/3

ā.+sına 57^b/10, 59^b/8, 68^a/8

ārzū eyle- (Far.+T.): İstemek, dilemek,
temenni etmek.

ārzū e.-megile 58^a/3

āṣār (Ar.): Eserler; izler, alâmetler,
nişanlar.

ā.+Ø 50^a/6, 50^a/7, 50^a/8, 50^a/9,
57^a/8, 63^a/7, 67^a/3, 71^b/6

aṣḥāb (Ar.): Hz. Muhammed
zamanında yaşamış, onu görmüş
ve sohbetinde bulunma şerefine
ermiş kimseler, sahabe.

a.+ına 49^b/10, 50a/1

‘āṣī ol- (Ar.+T.): Baş kaldırmak, isyan
etmek, karşı çıkmak.

‘āṣī o.-dı 73^b/2

aşl (Ar.): Asıl, temel; kök, kaynak;
esas.

a.+da 78^a/3

a.+ı (iye.) 76^a/9, 76^a/10

a.+uñ 61^a/7

assı: Yarar, fayda, kazanç.

a.+da 81^a/5

aşşılı: Yararlı, faydalı, kazançlı.

a.+Ø 63^a/6

aşşılurak, -ğı: En faydalı, en kazançlı.

a.+ıdur 75^b/8

aşağa: 1. Alt, aşağı taraf; bir yere göre
daha alçak yerde bulunan veya bir
şeyin alt bölümü.

a.+Ø 76^b/4

2. Mevki, mertebe, derece
bakımından daha altta bulunan.

a.+Ø 51^b/10

a.+ya 52^a/3

at: Binme, yük çekme ve taşıma
hizmetlerinde kullanılan hayvan.

a.+dur 71^a/11

‘avrat (Ar.): Kadın; eş, zevce.

‘a.+Ø 54^a/6, 54^a/9, 55^a/4, 81^a/3,
81^b/6

‘a.+lar 83^b/6
ayak, -ğı at-, -(t~d)a: İleriye doğru
adımlamak; bir yere girmek.

a.+ın a.-a 56^b/7
ayağılu: Ayağı olan.

a.+Ø 76^b/6
‘ayb (Ar.): Utanılacak hâl ve davranış;
eksik, kusur.

‘a.+lar 75^a/9, 75^a/11
‘a.+ı (iye.) 66^a/5
‘a.+ına 66^a/4
aydınlandır-: Nurlandırmak, ferah bir
hâle getirmek.
a.-ur 67^a/7

aydınlık, -ğı: Mutlu, huzurlu, nurlu, iç
açıcı.
a.+ın 82^b/10

ayrıl-: (Bir yer, şey veya kimseden)
Uzaklaşmak, onu geride
bırakmak, ayrı düşmek.
a.-am 75^a/8
a.-mağdur 53^a/11

ayru: bk. ayruk
a.+Ø 82^b/9

ayruk, -ğı: Başka, farklı, gayrı, diğer.

a.+Ø 51^a/5, 54^b/10, 60^b/1, 66^a/4,
78^a/2

a.+ın 70^a/3

ayrılık, -ğı: Ayrı olma, birbirinden
uzak düşme durumu.

a.+undan 53^b/6

az: Miktarı, derecesi ve niteliği belli bir
ölçünün altında bulunan, çok
olmayan.

a.+Ø 62^a/4, 65^a/9, 65^b/1, 65^b/2,
65^b/2, 65^b/2, 68^a/11, 84^a/8, 84^a/9,
84^a/10

azlık, -ğı: Miktarı, derecesi ve niteliği
belli bir ölçünün altında bulunma,
çok olmama, az olma.

a.+ında 78^a/4

a‘zā (Ar.): Vücudu meydana getiren
parçalar, organlar, uzuvlar.

a.+Ø 59^b/4

a.+η 59^b/1

a.+sına 59^b/10

‘azāb (Ar.): Allah’ı tanımayan veya
emirlerine karşı gelenlere dünyada
ve ahirette verilen ilahi ceza.

‘a.+ına 78^b/10

‘a.+lardan 75^a/10

āzād eyle- (Ar.+T.): Serbest bırakmak,
salıvermek; özgürlüğüne
kavuşturmak, bağışlamak.

āzād e.-r 80^b/4

azık, -ğı: 1. Yolculuk sırasında veya
dışarıda çalışırken yenmek üzere
hazırlanan yiyecek, kumanya,
nevale.

a.+Ø 77^b/1

2. (Ruhun ihtiyacı olan) Besin,
gıda.

a.+uñ 75^b/7

azık idin-: Azık temin etmek, azık
olarak bir şey edinmek.

azık i.-mez 71^b/2

azıklan-: Azık olarak bir şeyler
hazırlamak, yiyecek sağlamak.

a.+uñ 78^b/10

azıksuz: (Manevi olarak) Hazırlıksız.

a.+Ø 57^b/2

‘aziz eyle- (Ar.+T.): Değerini
yükseltmek, yüceltmek.

‘aziz e.-r 80^b/4-5

‘azizlik, -ğı (Ar.+T.): Manevi yücelik,
ululuk.

‘a.+ı (iye.) 63^a/10, 63^a/11

B

bāb (Ar.): Bölüm, kısım; husus, konu.

b.+Ø 50^a/2, 50^b/2, 57^a/9, 63^a/8,
67^a/4, 71^b/7, 76^a/2, 79^b/7

b.+dur 50^a/1

bağışlan-: Karşılıksız olarak verilmiş,
teberru veya ihsan edilmiş olmak.

b.-a 65^b/11, 65^b/11, 66^a/2, 66^a/2,
66^a/3, 66^a/4, 66^a/6, 66^a/7

bağillık eyle- (Ar.+T.+T.): Cimrilik
etmek, pntilik yapmak.

bağillık e.-mezler 72^b/9

bağillık it- (Ar.+T.+T.): Cimrilik
yapmak.

bağillık i.-mek 73^a/4

bağ-: 1. Gözleri bir şey üzerine
çevirmek.

b.-mağı 66^a/1

b.-mağdan 55^a/11

2. İlgilenmek, meşgul olmak.

b.-duğıdır 51^b/8

b.-mağ 51^b/10, 52^a/2, 52^a/3

baş: Bir şeyin yanı, yakını veya çevresi.

b.+a 52^b/7

başa kaķ-: Bir iyiliği yüzüne vurarak birini zmek.

başa ķ.-duķları 52^b/7

başmak: Pabuķ, ķarıķ, ayakkabı.

b.+ın 56^b/6

bāıl (Ar.): Doğru ve sahih olmayan, yanlış; esassız, temelsiz.

b.+ı 73^b/4

bāıl eyle- (Ar.+T.): Boşa ķıkarmak, geķersiz kılmak.

bāıl e.-ye 69^a/2

bāın (Ar.): İķteki, iķ yüzdeki, gizli, görünmeyen (şey).

b.+ları 67^b/7

bay: Zengin, mal mülk sahibi, varlıklı kimse.

b.+Ø 74^a/3

b.+dur 51^b/9, 80^b/5

b.+lar 72^b/9, 83^b/4

bayık: Aķık, aşıkar, muhakkak, gerķek, şüphesiz; kendisine inanılan adam.

b.+Ø 50^b/6, 53^a/6, 54^b/7, 55^b/9, 57^b/1, 57^b/6, 57^b/7, 59^a/10, 64^b/11, 68^b/9, 72^a/3, 72^a/4, 72^a/5, 76^a/7, 76^a/8, 79^b/4

baylık, -ęı: Varlıklı olma, zenginlik.

b.+Ø 58^a/3, 66^b/11

b.+ı 78^a/2

b.+uņ 61^a/6, 75^b/10

bayrak: Daha zengin, daha varlıklı.

b.+dur 74^a/7

beg: Bey, hkmdar.

b.+dr 54^b/10

b.+ler 83^b/8

begen-: İyi ve gzel bulmak; doğru bulmak, tasvip etmek.

b.-mek 73^a/5

bekā (Ar.): Devamlılık, lmszlk, ebedilik, bakilik.

b.+sı 74^b/10

bekle-: Bekķilik etmek, korumak, gzetmek.

b.-mekden 53^b/3

b.-r 70^b/9

belā (Ar.): 1. Afet, musibet.

b.+Ø 60^b/6

b.+lardan 62^b/10

b.+larından 60^b/6

2. Gam, keder, sıkıntı, dert.

b.+nuņ 61^a/6

belür-: Meydana çıkmak, görünmek,
zuhur etmek, tezahür etmek.

b.-ür 70^b/10

ben: Teklik birinci şahsın yerini tutan
zamir.

b.+Ø 51^b/9, 51^b/10, 51^b/11, 55^a/5,
69^b/6, 77^a/2, 77^a/3, 77^a/5

baña 66^a/9, 71^b/5

b.+i 51^b/11, 77^a/2, 77^a/3, 77^a/4

b.+ümile 77^a/11, 77^b/1, 77^b/2

bereket (Ar.): Bolluk, feyiz.

b.+Ø 70^b/9

beyân eyle- (Ar.+T.): Bildirmek,
anlatmak, açıklamak, söylemek.

beyân e.-mek 79^b/7

bezek, -gi: Süs, ziynet.

b.+i (iye.) 78^b/2

b.+idür 61^a/5, 61^a/5, 61^a/6, 61^a/6,
61^a/7, 61^a/7, 61^a/8, 61^a/8, 61^a/9,
61^a/10

bil-: Anlamak, idrak etmek, gerçeğine
erişmek; öğrenmek, malumat
sahibi olmak.

b.-di 73^b/1, 73^b/2, 73^b/3, 73^b/4,
73^b/4, 73^b/5

b.-dükleri (s.f.) 72^b/7

b.-gil 50^a/1

b.-inür 65^a/11

b.-inürler 61^b/10

b.-medükleri 72^b/7

b.-mekdür 58^b/10

b.-meye 55^a/3

b.-meyenler (s.f.) 50^a/3

b.-mez 51^b/7

b.-ür 69^b/7, 69^b/8, 69^b/9, 69^b/10,
69^b/11, 70^a/1, 70^a/3, 72^b/1

b.-ürim 84^b/7

bilge: Geniş ve derin bilgi sahibi olan,
bunu en doğru ve faydalı şekilde
kullanan kimse.

b.+Ø 77^a/6

binil-: Binmek işi yapılmak; (binek
hayvanları için) kullanılmak,
yönetilmek.

b.-mez 71^b/1

bir: 1. Miktar.

b.+Ø 57^a/1

2. Herhangi bir (belirsizlik ifadesi
olarak).

b.+Ø 50^a/2, 51^a/4, 54^a/3, 54^a/4,
54^a/5, 54^a/6, 54^a/7, 54^a/8, 54^a/9,
54^b/9, 54^b/11, 55^a/1, 55^a/2, 55^a/4,

55^a/4, 60^a/10, 60^b/2, 60^b/3, 60^b/4,
60^b/6, 60^b/7, 60^b/9, 61^b/11, 61^b/11,
62^a/1, 63^a/4, 65^a/10, 68^a/7, 68^a/9,
68^b/11, 69^b/5, 71^a/10, 71^b/1, 77^b/4,
77^b/4, 77^b/5, 80^b/1, 80^b/1, 80^b/8,
81^b/5

b.+inün 61^b/10

3. İlk olarak, önden, evvela.

b.+Ø 68^b/10

biri: 1. (Mevcutlardan) Bir tanesi.

b.+Ø 80^b/2

b.+si 51^a/5, 51^b/5, 53^a/7, 53^b/2,
55^b/10, 73^a/11, 73^b/1, 73^b/2, 73^b/3,
73^b/4, 73^b/5, 75^a/6, 75^a/7, 75^a/7,
77^a/11, 79^b/11, 81^a/10, 81^a/11,
81^a/11, 81^b/4, 81^b/5, 81^b/6, 81^b/6,
81^b/7, 81^b/7, 84^a/5, 84^a/6, 84^a/6,
84^a/7, 84^a/8, 84^a/10, 84^b/9

b.+sinden 60^a/9

2. Herhangi bir kimse, bir şahıs.

b.+si 54^b/10

biribiri: Karşılıklı olarak bir diğeri.

b.+nün 74^b/9

biribirisin yi-: Hiç geçinememek,
devamlı kavga etmek, aralarında
şiddetli geçimsizlik olmak,
birbirine kötülük etmek.

biribirisin y.-yeleridi 76^b/7

bir nice: Birkaç; birçok, pek çok.

b.+si 80^a/1, 81^a/2, 81^a/9, 83^a/4,
83^b/3, 84^a/3

b.+sinden 84^b/6

birle: Birlikte, ile, beraber.

b.+Ø 49^b/9

b.+dür 58^a/9

bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm (Ar.):

“Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın
adıyla” anlamındaki ifade.

b.+Ø 49^b/1, 56^b/7

biş: Dörtten sonra, altıdan önce gelen
sayının adı, beş.

b.+Ø 53^a/7, 53^b/1, 65^a/4, 68^a/6,
70^b/6, 73^a/1, 78^b/7, 79^a/7, 79^a/9

b.+dür 58^b/5, 58^b/5

bişinci: Beş sayısının sıra sıfatı, sırada
yeri dördüncüden sonra,
altıncıdan önce olan.

b.+Ø 54^a/7, 55^a/2, 55^b/1, 56^a/2,
58^b/10, 63^a/3, 66^b/10, 69^a/3, 71^b/7

b.+si 53^a/11, 53^b/5

biz: Çokluk birinci şahıs zamiri. Ben ve
benimle birlikte olanlar.

b.+i 49^b/8

b.+üm 49^b/7

bîzâr ol-: (Far.+T.): Bıkmak, usanmak,
gına gelmek, tedirgin ve rahatsız
olmak.

bîzâr o.-mağlık 66^a/7

boya-: Boya sürerek veya boyaya
batırarak renk vermek.

b.-mağıla 58^a/4

bölük: Takım, zümre, cemaat.

b.+dür 79^b/11

bön: Saf, budala, ahmak.

b.+Ø 76^b/8

bu (I): İşaret sıfatı.

b.+Ø 50^a/1

bu (II): İşaret zamiri.

b.+dur 51^b/5, 51^b/7

b.+nlardan 61^b/10

b.+nların 61^b/10

b.+nuñ 50^a/4

bul-: 1. (Arayarak veya rastgele) bir
şey, bir kimse veya bir durumla
karşılaşmak.

b.-duğ 78^a/2, 78^a/2, 78^a/3, 78^a/4,
78^a/5

b.-dum 64^a/4, 82^a/9, 82^a/10, 82^b/1,
82^b/2, 82^b/3, 82^b/5, 82^b/6, 82^b/8,
82^b/9, 82^b/10, 82^b/11

b.-ınmaz 58^a/3, 58^a/3

2. Sağlamak, erişmek, elde etmek,
temin etmek, kazanmak.

b.-duñ 77^a/10

b.-ınmaz 58^a/4, 58^a/4

b.-ur 60^a/1

3. Belirlemek, tespit etmek

b.-ımaz 60^b/10

buyruk, -ğı: Buyrulan, emredilen şey,
emir.

b.+ında 62^a/10

b.+ını 64^a/4

b.+lar 69^b/7

buyur-: 1. Bir şeyin yapılmasını veya
yapılmamasını kesin olarak
söylemek.

b.-mağ 66^a/10, 66^b/8

b.-mağdur 64^a/6

2. (Saygılı ifadede) Söylemek,
demek, düşüncesini bildirmek.

b.-dı 54^a/2, 55^a/10, 55^b/8, 56^b/5,
59^a/10, 60^a/9, 61^a/4, 61^b/9, 62^b/9,
63^a/10, 63^b/2, 63^b/8, 64^a/3, 64^b/1,
64^b/10, 65^a/9, 65^b/10, 66^a/9, 66^b/6,
67^a/6, 67^a/10, 67^b/6, 68^a/6, 68^b/9,
69^b/3, 70^a/7, 70^b/6, 71^a/6, 71^b/4,
71^b/9, 72^a/3, 72^a/9, 72^b/5, 73^a/1,

73^a/9, 74^a/5, 74^b/4, 75^a/6, 75^b/6,
76^a/6, 76^b/3, 77^a/2, 77^b/4, 77^b/11,
78^a/9, 78^b/6, 79^a/6, 79^b/4, 79^b/11,
80^a/11, 81^a/9, 81^b/4, 83^a/4, 83^b/3,
84^a/4

b.-ur 49^b/7

bünyād eyle- (Ar.+T.): Bina etmek,
kurmak, inşa etmek.

bünyād e.-mekde 60^b/4-5

bühtān eyle- (Ar.+T.): İftira atmak,
Suç yüklemek, kara çalmak.

bühtān e.-mek 74^a/5

Büzürcmihir (<Far. öi. Büzürg+mihr):

Adının anlamı “büyük güneş”,
“büyük lütuf” olan; Arap ve Fars
kaynaklarına göre olağanüstü
bilgelige ve bilge öğütlere sahip
olması münasebetiyle darb-ı
mesel sayılabilecek birçok
hikmetli sözler söylemiş; MS.
531-579 yılları arasında
hükümdarlık yapmış; doğruluğun
ve adaletin timsali konumundaki
Sasani Devleti hükümdarı
Enûşirvân’ın meşhur veziri.

B.+Ø 81^b/3

cāhil (Ar.): Bilgiden yoksun, bilgisiz.

c.+Ø 72^b/7

cāhillıq, -ğa (Ar.+T.): Bilgisizlik,
cehalet.

c.+a 73^a/3

cān (Far.): Madde dışı varlık, can, ruh.

c.+ıdur 80^a/3

c.+umuza 49^b/8

cān al- (Far.+T.): Bir hayatın
dünyadaki varlığına son vermek;
öldürmek.

cān a.-a: 69^a/3

cān alıcı (Far.+T.): Can alan, öldüren,
dört büyük melekten can almakla
görevli olanı; Azrail.

c.+dan 69^a/2

cānavar (Far.): Can taşıyan, canlı;
hayvan, yaratık.

c.+lar 76^b/6

cem^c eyle- (Ar.+T.): Toplamak,
yığmak, bir araya getirmek.

cem^c e.-mekde 53^a/7

cem^c it- (Ar.+T.): Bir araya getirmek,
toplamak.

cem^c i.-mekde 53^a/8

cevāb vir- (Ar.+T.): Cevaplamak,
yanıtlamak, karşılık vermek.

cevāb v.-ürise 59^b/6, 59^b/7, 59^b/8,
59^b/9, 59^b/10, 59^b/11

cevr eyle- (Ar.+T.): Eziyet etmek,
hakızsızlık ederek incitmek,
zulmetmek.

cevr e.-r (s.f.) 74^a/8

comardırak, -ğı (Far.+T.): Daha
cömert, daha kerim.

c.+ı (iye.) 62^a/6

comardlık, -ğı (Far.+T.): Cömert olma
durumu, eli açıklık.

c.+Ø 74^b/8

c.+da 82^b/3

c.+uñıla 77^a/3

comardlıksuz (Far.+T.+T.): Cömertlik
olmadan, eli açıklık olmadan.

c.+Ø 67^a/1

Ç

çevre: Yakın olan yerler, etraf, civar.

ç.+ñdedürür 59^b/1

çığan: Cimri, bahil, hasis, nekes.

ç.+Ø 60^a/9, 60^b/2, 60^b/7, 60^b/9.

ç.+uñ 60^b/3, 60^b/4

çığanlık, -ğı: Cimrilik, bahillik.

ç.+Ø 53^a/10

ç.+umıla 77^a/3

çığanlık eyle-: Cimrilik etmek, pintilik
yapmak.

çığanlık e.-düğün 83^b/4

çık-: 1. Doğmak, neşet etmek.

ç.-dı 55^b/11

2. (Bulunduğu yerden) Ayrılmak,
dışarıya gitmek.

ç.-maya 57^a/5

çıkar-: (Yazılı bir şeyi) Örnek olarak
aktarmak.

ç.-dum 50^a/2

çirāğ (Far.): Işık, kandil, mum, çıra.

ç.+ı (iye.) 58^b/5, 58^b/6, 58^b/7,
58^b/8, 58^b/9, 58^b/10

çirkîn (Far.): Yakışık almayan, hoş
gitmeyen, beğenilmeyen; kötü.

ç.+Ø 54^a/9

çok: Miktarı, derecesi ve niteliği belli
bir ölçünün üstünde bulunan, az
olmayan, fazla.

ç.+Ø 49^b/10, 56^a/1, 61^a/8, 62^a/4,
65^a/9, 65^a/10, 65^a/11, 65^a/11,

65^b/1, 65^b/10, 65^b/11, 66^a/1, 78^a/9,
78^a/9, 78^a/10, 78^a/10, 78^a/11,
78^a/11, 78^a/11, 79^b/5, 79^b/5, 79^b/6

çokluk, -ğı: Çok olma durumu, çokluk,
fazlalık.

ç.+ında 78^a/4, 82^b/6

ç.+ıyladur 63^a/10, 63^a/11

D

dahı: 1. Bundan başka, ayrıca, daha,
ilave olarak.

d.+Ø 55^b/11, 56^b/7, 56^b/11, 57^a/3,
57^a/3, 57^a/4, 57^a/4, 57^a/5, 62^a/4,
62^a/4, 62^a/6, 62^a/7, 62^a/9, 62^a/10,
65^a/1, 65^a/2, 65^a/2, 65^a/3, 65^a/4,
67^b/9, 67^b/11, 68^a/9, 68^a/10, 68^b/1,
69^b/8, 69^b/9, 69^b/10, 69^b/11, 70^a/1,
70^a/2, 70^a/8, 70^b/8, 70^b/8, 70^b/9,
70^b/9, 70^b/10, 70^b/11, 70^b/11,
71^a/1, 71^a/2, 71^a/8, 71^a/8, 71^a/9,
71^a/9, 71^a/10, 71^a/11, 71^a/11,
71^b/1, 71^b/2, 71^b/11, 72^a/10,
72^a/11, 72^b/1, 72^b/7, 72^b/8, 72^b/9,
73^a/3, 73^a/3, 73^a/4, 73^a/5, 73^b/1,
73^b/2, 73^b/3, 73^b/4, 73^b/5, 74^a/2,
74^a/2, 74^a/3, 74^a/3, 74^a/4, 74^a/4,
74^a/6, 74^a/6, 74^a/7, 74^a/8, 74^a/8,

74^a/10, 74^b/4, 74^b/5, 74^b/6, 74^b/7,
74^b/8, 74^b/9, 74^b/10, 74^b/11, 75^b/1,
75^b/6, 75^b/7, 75^b/7, 75^b/8, 75^b/8,
75^b/9, 75^b/10, 75^b/10, 75^b/11,
77^a/5, 77^a/6, 77^a/7, 77^b/1, 77^b/1,
78^b/9, 78^b/9, 78^b/10, 79^a/8, 79^a/8,
79^a/9, 79^a/9, 79^a/10, 79^a/11,
79^a/11, 79^b/1, 79^b/1, 80^a/1, 80^a/2,
80^b/2, 80^b/3, 80^b/4, 80^b/4, 80^b/4,
80^b/5, 80^b/6, 80^b/7, 80^b/8, 81^a/10,
81^a/11, 81^a/11, 83^a/5, 83^a/6, 83^a/7,
83^a/8, 83^b/5, 83^b/5, 83^b/6, 83^b/6,
83^b/7, 83^b/8, 83^b/8, 83^b/9, 83^b/10,
84^a/5, 84^a/6, 84^a/6, 84^a/7

2. Dahi, bile, de.

d.+Ø 51^b/11, 51^b/11, 52^b/5, 53^b/1,
58^b/5, 60^a/10, 60^b/10, 62^a/1, 62^a/2,
62^a/5, 62^a/8, 62^a/8, 68^a/8, 68^a/9,
68^a/11, 69^b/8, 69^b/9, 69^b/10,
69^b/11, 70^a/2, 70^a/3, 78^b/8, 80^b/5

3. Ve.

d.+Ø 53^b/4, 55^a/1, 55^a/5, 62^b/10,
69^a/4, 70^a/8, 70^a/9, 72^b/5, 73^b/1,
73^b/2, 73^b/3, 73^b/4, 73^b/4, 73^b/5,
75^a/11, 76^b/4, 78^b/2, 82^a/11

dānişmend (Far.): İlim sahibi, bilgin,
âlim.

d.+dür 71^a/7

d.+ler 72^b/6, 76^b/5

dā'im (Ar.): Devamlı, sürekli.

d.+Ø 62^b/11, 63^a/1, 63^a/1, 63^a/2

dāyim (<Ar. dā'im): bk. dā'im.

d+Ø 52^a/11, 52^b/6, 60^b/8, 63^a/3,
63^a/3, 63^a/4, 63^a/5, 70^b/6, 75^a/11,
78^b/8

d+dür 78^b/8

dāyim dur- (Ar.+T.): Devam etmek,
sürmek.

dāyim d.-ursa 60^b/8

deg-: Eş kıymette olmak, karşılık teşkil
edecek değerde bulunmak, denk
olmak.

d.-er 81^b/4

degın: -e kadar, -e dek; sınırlandırma
edatı.

d.+Ø 49^b/1

degül: Olumsuzluk ifade eden edat;
değil.

d.+dür 60^a/10

deñiz: Yeryüzünün büyük bir kısmını
kaplayan tuzlu su kütlesi, bahir,
derya.

d.+Ø 55^b/3, 63^b/8

d.+den 74^a/3, 74^a/7

d.+dür 63^b/8, 63^b/9, 63^b/9, 63^b/10

d.+e 57^b/2

dermān (Far.): İlaç, şifa, deva.

d.+lar 60^b/8

dermān eyle- (Far.+T.): İlaç vermek,
şifa sunmak, deva bulmak.

dermān e.-megile 58^a/4

devletlülük, -ğı (Ar.+T.): Mutluluk,
saadetlilik; bahtlılık, talihlilik.

d.+uñ 51^b/11

devletlürak, -ğı (Ar.+T.): Daha mutlu.

d.+ı (iye.) 77^a/6

devletsüzlik, -gi (Ar.+T.): Mutsuzluk,
saadetsizlik; bahtsızlık, talihsizlik.

d.+üñ 51^b/4

di-: 1. Demek, söylemek.

d.-mekdür 51^b/9, 58^b/8

di.-r 69^b/4

d.-ye 55^a/6

2. ... Diye adlandırmak, ... diye
vasıflandırmak.

d.-dügi 69^b/5

dil: Düşünce, duygu ve isteklerin
aktarılmasını sağlayan, çok yönlü,
çok gelişmiş sistem; konuşma
yetisi.

d.+Ø 64^b/2

d.+inün 83^a/5

dile-: 1. Bir şeyin gerçekleşmesini veya olmasını istemek, ummak, temenni etmek, niyaz etmek.

d.-düm 51^b/10

d.-medi 51^b/11

2. Bir şeye erişmeyi istemek, arzu etmek, talep etmek.

d.-mekden 55^b/2

d.-mekdür 84^a/5

3. Kendi düşünce, görüş ve isteğini yapmak.

d.-rise 60^a/11

dilek, -gi: Arzu, istek, heves.

d.+i 70^a/9

dilen-: Kendini küçülterek elde etmeye uğraşmak, muhtaç olduğunu gösterip yalvararak istemek.

d.-dügin 83^b/5

dilenci: Başkalarına el açarak, dilenerek geçinen; arsızca isteyen, istemekten utanmayan, açgözlü kimse.

d.+Ø 55^b/2

dīn (Ar.): İnsanların yaratıcı olarak kabul ettikleri üstün güce olan imanlarını, ona yapacakları

ibadetlerin bütünü ve bu imana göre davranışlarının nasıl olması gerektiğini düzenleyen inanış yolu; iman, inanç.

d.+Ø 51^b/10, 52^a/2, 59^b/7, 72^b/5

d.+i 68^a/7

d.+ünj 59^b/2

diñlen-: Çalışmaya ara verip durmak, hareketsiz kalıp istirahat etmek.

d.-ür 70^a/2

diril-: Rahat yaşamak; geçinmek.

d.-megün 63^b/5

dirilt-, -dür: Canlandırmak, yaşar duruma getirmek, hayat kazandırmak.

d.-ür 50^b/8, 50^b/9, 80^b/2

dirnek: Dernek, topluluk, cemiyet.

d.+lerde 82^b/9

dirşür-: Toplayıp biriktirmek, yığmak.

d.-mege 81^a/4

d.-mekden 55^b/3

d.-ünj 78^b/9

d.-ür 69^b/11

d.-ürise 73^a/9

dişi: Kadın.

d.+Ø 55^a/11

diyü: Biri sebebi, biri sonucu bildiren iki cümleyi birbirine bağlayan edat.

d.+Ø 50^a/4, 68^b/1, 68^b/10, 68^b/11, 69^a/2, 69^a/3, 69^a/6, 75^a/8, 81^a/5, 83^a/6

dost (Far.): Birini rıyasız ve samimi duygularla seven, her bakımdan kendisine güvenilir kimse, enis.

d.+Ø 64^b/2

d.+ları 64^b/2

dostlık eyle- (Far.+T.): Yakınlık kurmak, dostça davranmak.

dostlık e.-mek 63^b/3

dostlık e.-yeler 55^a/4

dost ol- (Far.+T.): Aralarında yakınlık, anlaşma ve arkadaşlık kurmak.

dost o.-mağın 75^b/1

dost o.-mağdur 75^a/9-10

dön-: (Bıraktığı bir inanç, fikir veya hâli) Tekrar benimsemek, ona rücu etmek.

d.-memekdür 84^a/7

dört, -di: Üçten sonra, beşten önce gelen sayının adı.

d.+Ø 52^a/10, 52^b/5, 58^a/7, 58^a/8, 64^a/4, 67^b/6, 72^b/6, 76^b/6, 77^b/11, 78^a/1

d.+i 78^a/1

d.+de 78^a/2

d.+dür 52^a/1, 63^b/8

d.+dürür 51^b/5

dördinci: Dört sayısının sıra sıfatı, sırada yeri üçüncüden sonra, beşinciden önce olan.

d.+Ø 51^b/9, 54^a/5, 55^a/1, 55^b/1, 56^a/1, 58^a/10, 58^b/9, 63^a/2, 63^b/10, 64^a/6, 66^b/10, 67^a/4, 69^a/2

d.+si 52^a/2, 52^b/3, 52^b/9, 53^a/10, 53^b/4

du'ā (Ar.): Kulun bütün benliğiyle yüce yaratana yönelerek ondan istek ve dilekte bulunması anlamında dinî terim.

d.+da 74^b/10

dur-: 1. Bir yerde durmak, bir yerde bulunmak.

d.-acağunuz 78^b/11

2. Yardımcı fiil olarak kullanılıp birleşik fiil oluşturur.

bk. dāyim dur-, girü dur-, namāza dur-.

dükeli: Tamamı, hepsi, bütün; hep, bütün.

d.+Ø 60^a/1, 62^a/5, 62^a/10, 62^b/10,
64^b/2, 64^b/3, 64^b/4, 64^b/5, 64^b/5,
69^b/7, 70^a/10, 76^a/6, 76^a/8, 76^b/9
d.+ne 81^b/4

dünyā (Ar.): Yeryüzü, üzerinde yaşadığımız yerküresi; arz, cihan. krş. dünye.

d.+Ø 57^a/4, 57^a/4, 58^b/10, 59^a/11,
59^b/4, 60^b/6, 62^a/7, 66^a/3, 67^a/6,
69^a/4, 71^b/1, 72^a/4, 72^b/5, 76^b/8

d.+da 70^a/2, 71^b/5

d.+dan 66^a/9, 69^a/3, 78^b/9

d.+larına 72^b/8

d.+nuñ 63^a/10, 78^b/1, 78^b/2, 81^b/4

d.+ya 59^b/9, 69^b/10

d.+yı 67^a/10, 69^b/9, 72^b/1, 73^b/5

d.+yile 69^a/4

dünyālik (Ar.+T.): Dünya malı, mülk, servet, para, geçim sağlayıcı şeyler. krş. dünyelik.

d.+içün 84^a/9

dünye (Ar.): Dünya, yeryüzü. krş. dünyā.

d.+de 82^a/11, 82^b/8

dünyelik, -ge (Ar.+T.): Mal, mülk, para. krş. dünyālik.

d.+Ø 51^b/9, 52^a/3, 81^a/4, 83^b/6

d.+den 68^a/9, 68^a/10

d.+e 73^a/3

dürlü: Türlü, çeşitli, muhtelif.

d.+Ø 60^b/3, 60^b/4, 62^a/3, 70^b/7,
78^b/7, 83^b/4

d.+dür 61^b/9, 75^a/6

d.+si 61^b/11, 62^a/1, 62^a/2

düriş-: Mücadele etmek; çalışmak, gayret etmek.

d.-Ø 84^a/9

d.-dür 63^a/4

E

Ebū Bekr (Ar. öi.): İlk müslümanlardan, Hulefâ-yi Râşidîn'in birincisi. Servetini Allah yolunda harcıyıp eski elbiseler giydiği için "Zü'l-hilâl", çok şefkatli ve merhametli olduğu için "Evvâh" ve çok samimi, çok sadık anlamına gelen "Sıddîk" lakaplarıyla anılmış; Hz. Peygamber'in "Sen Allah'ın

cehennemden âzat ettiği kimsesin” şeklindeki iltifatına mazhar olmuştur.

E.+ünj 57^a/9

Ebū Hüreyre (Ar. öi.): Çok hadis rivayet etmesiyle tanınan sahâbî. Künyesiyle ilgili en yaygın rivayet, koyun otlatırken bulduğu kedi yavrularını elbisesinin eteğine koyup onlarla oynadığı için kendisine “Ebū Hüreyre” dendiği şeklindedir.

E.+den 54^b/7

Ebū Süleymân-i Dārānī (Ar. öi.): İlk zâhidlerden. Özellikle aç kalmaya önem veren, riyazetlerle dolu bir zühd hayatı yaşadı ve bundan dolayı “bündârü’l-câîn” (aç kalanların önderi) lakabını aldı.

E.+Ø 77^a/1

edeb (Ar.): İyi ahlak, incelik, terbiye; utanç, hayâ ve hicap duygusu.

e.+Ø 75^b/6

edebsüz (Ar.+T.): Edep ve terbiye olmadan; terbiyesiz, hayâsız.

e.+Ø 66^b/11

edeb virici (Ar.+T.): Terbiye edici, terbiyecisi.

e.+nünj 75^b/11

edük, -gi: Koncu kısa çizme, konçlu mest.

e.+in 56^b/6

eger (Far.): Şart anlamını güçlendirmek için şart cümlelerinin başına getirilir; şayet.

e.+Ø 49^b/6, 73^a/1, 76^b/4, 76^b/5, 76^b/6, 76^b/7, 76^b/8, 77^a/2, 77^a/3, 77^a/4

eglen-: Vakit geçirmek, beklemek, kalmak, oyalanmak, durup dinlenmek.

e.-dügünüz 78^b/11

ehl (Ar.): 1. Bir yerin, bir topluluğun halkından olanlar, oraya mensup bulunanlar.

e.+i 83^b/10

e.+inden 52^b/4

e.+ine 56^b/11, 77^a/5

2. Sahip, malik.

e.+inünj 74^a/6

el (I): 1. Kolun, bilek mafsallından itibaren avuç ve parmakları içine alan ve iş görmeye, tutmaya yarayan kısmı.

e.+i 55^a/3

e.+in 55^a/3

2. Sahiplik, mülkiyet.

e.+inde 54^a/6, 54^a/9

e.+imüzde[n] 68^b/10

e.+indekiye 77^a/7

el (II): Ülke; yurt; yer, mekân.

e.+ine 73^a/10

El-bābü'l-evvel (Ar.): Birinci bölüm.

E.+Ø 50^a/5, 50^b/1

El-bābü'l-ḥāmis (Ar.): Beşinci bölüm.

E.+Ø 50^a/9, 71^b/6

El-bābü's-sābi' (Ar.): Yedinci bölüm.

E.+Ø 50^a/11, 79^b/6

El-bābü's-sādis (Ar.): Altıncı bölüm.

E.+Ø 50^a/10, 76^a/1

El-bābü's-şāliš (Ar.): Üçüncü bölüm.

E.+Ø 50^a/7, 63^a/7

El-bābü's-şānī (Ar.): İkinci bölüm.

E.+Ø 50^a/6, 57^a/8

El-bābü'r-rābi' (Ar.): Dördüncü bölüm.

E.+Ø 50^a/8, 67^a/3

elbette (Ar.): Şüphesiz, muhakkak, mutlaka.

e.+Ø 81^a/3, 81^a/4, 81^a/6, 81^a/7

elinden al-: Birinin sahip olduğu bir şeyi yitirmesine sebep olmak, onu bundan mahrum etmek.

elinden a.-ur 60^b/3

emîn ol- (Ar.+T.): Emniyet içinde olmak, güvende olmak.

emîn o.-mağdur 53^b/4

endişe (Far.): Düşünce.

e.+Ø 74^b/6

enīs (Ar.): Dost, arkadaş, hemdem.

e.+dür 77^b/5

envār (Ar.): Nurlar, ışıklar.

e.+ı (iye.) 49^b/9

er: Erkek.

e.+Ø 54^a/6, 54^a/8

esirge-: 1. Korumak, himaye ve muhafaza etmek.

e.-meksüz 66^b/10

2. Acımak, merhamet etmek.

e.-mekligile 63^a/5

eski: Zamanın etkisiyle veya kullanıla kullanıla yıpranmış, bozulmuş, yeniliğini kaybetmiş; köhne.

e.+Ø 66^a/11

eşhedü en lâ ilahe illa'llâh ve eşhedü

enne Muḥammeden 'abduhu ve rasûluhu (Ar.): “Allah’tan başka ilah bulunmadığına ve Hz. Muhammed’in O’nun kulu ve elçisi olduğuna gönülden inanır, sözle de ifade ederim” anlamındaki İslâm’a girişin ilk merhalesini teşkil eden söz.

e.+Ø 57^a/2-3

et: Vücut, ten, beden.

e.+i (iye.) 78^a/9, 78^a/10

ev: İçinde yaşanılan, ikamet edilen yer; konut, mesken, hane.

e.+ine 70^b/9

evvel (Ar.): 1. İlk olarak, ilkin, önce.

e.+Ø 54^a/3, 54^b/10, 55^a/11, 55^b/11, 58^a/8, 58^b/6, 63^b/8, 64^a/4, 66^a/10, 66^b/7, 68^a/7, 70^b/8, 71^a/7, 73^a/2

e.+i (iye.) 62^b/11

2. Başlangıç, iptida.

e.+inde 69^b/6

evvelki (Ar.+T.): Daha önceki, önce olan.

e.+Ø 50^b/2

e.+si 56^b/6, 75^a/8

e.+sinüñ 62^a/3

eydil-: Denmek, söylenmek.

e.-ildi 77^a/10

e.-ilür 77^a/5

eyit-, -yde: Demek, söylemek.

e.-di 50^b/7, 54^b/8, 55^b/8, 57^b/1, 77^a/11, 81^a/2, 84^b/8

e.-e 55^a/5, 56^b/7, 57^a/6

e.-sün 57^a/1

e.-ür 51^b/10

eyle-: 1. Yapmak; -e çevirmek; -e döndürmek.

e.-medi 73^a/10, 73^a/11

e.-rler 82^a/11

2. İsimleri fiilleştirmek için yardımcı fiil olarak kullanılır.

bk. alçaklık eyle-, ‘amel eyle-, ârzü eyle-, âzād eyle-, ‘azîz eyle-, baḥîllık eyle-, bâtıl eyle-, beyân eyle-, bühtân eyle-, bünyād eyle-, cem‘ eyle-, cevır eyle-, çığanlık eyle-, dermân eyle-, dostlık eyle-, eylük eyle-, fāsîd eyle-, fikr eyle-, ġazā eyle-, ḥarām eyle-, ḥarc eyle-, ḥayr eyle-, ḥışm eyle-, ḥidmet eyle-, ḥor eyle-, ḥorlık eyle-, ḥükm eyle-, ‘ibādet eyle-, ikrār eyle-, ‘imāret eyle-, isrāf eyle-, ḳanā‘at eyle-, ḳaşd eyle-, ḳurbān

eyle-, mahv eyle-, maşharalık eyle-, melāmet eyle-, meşgūl eyle-, musallaḥ eyle-, müzdler eyle-, nafaḫa eyle-, naẓar eyle-, otlar eyle-, şabr eyle-, şükr eyle-, ṭā'at eyle-, tedbīr eyle-, tefekkūr eyle-, tefsīr eyle-, tekebbūrluk eyle-, terk eyle-, tevbe eyle-, yaraḫ eyle-, yavaşlık eyle-, yumşaklık eyle-, zārīlik eyle-, zıkr eyle-, ziyāret eyle-.

eylūk, -gi: bk. eyūlik.

e.+ini 62^a/4

eylūk eyle-: Menfaat gözetmeden bir yardımda bulunmak, başkası için iyi bir hareket yapmak.

eylūk e.-megūñ 61^a/9

eylūk gör-: İyilikle karşılaşmak, iyiliğe nail olmak; maddi, manevi yardım görmek.

eylūk g.-memiş (s.f.) 74^a/9

eyü: 1. Beğenilecek, makbule geçecek nitelikleri olan, kendisinde bulunması gereken vasıfları taşıyan.

e.+Ø 58^b/8, 63^a/11, 66^a/10, 66^b/8, 75^b/8

2. Olması gerektiği gibi, tam ve doğru bir şekilde.

e.+Ø 62^a/7

3. Hayırlı, uğurlu, müspet.

e.+sidür 75^b/6, 75^b/7, 75^b/7, 75^b/8, 75^b/9, 75^b/10, 75^b/10, 75^b/11, 75^b/11

eyūlik, -gi: İyi olma durumu, iyi olan şeyin niteliği; salah. bk. eylūk.

e.+Ø 53^b/4

e.+gi 64^b/5

eyūlik bul-: İyiliğe kavuşmak.

eyūlik b.-ur 60^a/1

eyüye buyur-: İyiye teşvik etmek, iyi olana davet etmek.

eyüye b.-maḫdur 64^a/6

F

fāriḡ ol- (Ar.+T.): Vazgeçmek, el çekmek.

fāriḡ /o.-maḫdur/ 53^b/3

farīza (Ar.): Meşru bir mazaret olmadıkça terki düşünülmeyen ve mutlaka yapılması gereken iş ve görev, farz.

f.+dur 67^b/7, 67^b/8, 67^b/9, 67^b/10, 67^b/11

fāsık (Ar.): İlâhi emirlere itaatten ayrılıp asi olan mümin veya kâfir kimse; sapkın.

f.+Ø 54^a/5

f.+lar 76^b/5

fāsîd eyle- (Ar.+T.): Fesada uğratmak, bozmak, mahvetmek.

fāsîd e.-r 60^b/4

fāzîlet (Ar.): Dürüstlük, iffet, namus, merhamet, alçak gönüllülük, yiğitlik, sadakat, adalet, kerem ve ihsan gibi ahlâki meziyetlerin hepsine birden verilen isim; erdem.

f.+dür 67^b/7

fā'ide (Ar.): İşe yarama, işe yaramanın meydana getirdiği iyi durum, olumlu sonuç, yarar, nefi.

f+si 75^a/10

fāyide (<Ar. fā'ide): bk. fā'ide.

f.+si 75^a/11, 75^b/1

fevt ol- (Ar.+T.): Elden kaçmak, yitmek, kaybolmak, yok olmak.

fevt o.-duğıçun 69^b/7-8

fıkr (Ar.): Düşünce, zihinde tasarlanan şey, düşün.

f.+dür 71^a/8-9

f.+in 73^a/5

fıkr eyle- (Ar.+T.): Düşünmek.

fıkr e.-rse 72^a/11

firişteh (Ar.): Melek.

f.+ler 52^b/1, 67^a/11, 70^b/9

f.+lerden 68^b/11

G, Ğ

ğaflet (Ar.): Çevresinde olanları fark edememe, açık gerçeği görememe; dalgınlık, aymazlık.

ğ.+Ø 69^a/3

ğālib ol- (Ar.+T.): Üstün gelmek, yenmek, galebe çalmak.

ğālib o.-a 68^a/9

ğanîmet (Ar.): Beklenmedik zamanda ve şekilde ele geçen kazanç veya imkan.

ğ.+68^a/11

ğarîb (Ar.): 1. Kendi ilinden ayrılmış, bulunduğu yere aşına olmayan; yabancı.

ğ.+dür 54^a/2, 54^a/3, 54^a/4, 54^a/5, 54^a/6, 54^a/7, 54^a/8

2. Kimsesiz, zavallı.

ğ.+Ø 80^b/4

ğark ol- (Ar.+T.): 1. (Suya) Batmak, (suda) boğulmak.

ğark o.-mak 60^b/7

2. Gömülmek, boğulmak.

ğark o.-ur 78^b/1

ğazā (Ar.): İslam dinini korumak veya yayma amacıyla Müslüman olmayanlara karşı yapılan kutsal savaş; cihat.

ğ.+Ø 67^a/2

ğ.+ya 71^a/9

ğazā eyle- (Ar.+T.): İslam dini uğruna savaşmak.

ğazā e.-megiledür 58^a/11

ğāzī (Ar.): Gaza eden, İslam dini ve vatan uğruna, elde silah düşmanla savaşan.

ğ.+ler 83^b/8

geç-: 1. Bir yerden başka bir yere gitmek.

g.-meye 57^a/3

2. Geçmişte kalmak, yaşanıp bitmek.

g.-miş (s.f.) 51^b/5, 51^b/6, 52^a/1, 52^a/1

3. Bir engeli aşıp ötesine varmak.

g.-megi 82^b/4

g.-er 70^b/11

4. Saplanmak, batmak, girmek.

g.-eydi 76^b/4

gel-: 1. ... Hâline erişmek, varmak, vasıl olmak.

g.-e 68^a/8

g.-meklik 66^a/5

2. Rast gelmek, rastlamak, isabet etmek.

g.-se 80^b/8

g.-ür 72^b/1

gemisüz: Gemiden yoksun olarak, gemi olmadan.

g.+Ø 57^b/2

gerek: 1. Varlığına ihtiyaç duyulan, yapılması, edinilmesi icap eden şey.

g.+dür 84^a/4

2. “-mAk” eki ile birlikte fiillere gelerek gereklilik kipi işlevinde kullanılmaktadır.

g.+dür 81^a/3, 81^a/5, 81^a/6, 81^a/7

getür-: ... Etmesini sağlamak, ... durumuna gelmesine sebep olmak.

g.-digiçün 53^a/9

geyür-: Giydirmek.

g.-mek 71^b/6

gibi: Benzetme edatı.

g.+Ø 54^a/10, 60^b/6, 60^b/7, 60^b/7,
70^b/11, 76^b/6

gice: Güneş battıktan sonra başlayan ve
gün ağarınca kadar süren
karanlık zaman.

g.+lerde 51^a/6

giñ: Geniş, vâsi.

g.+Ø 74^a/2

g.+dür 74^a/6

gir-: 1. (Dışarıdan içeriye) Geçmek,
(içeriye) varmak, dahil olmak.

g.-di 73^a/10

g.-e 56^b/7

g.-en (s.f.) 56^b/5

g.-meye 57^a/4

g.-se 57^b/2

2. (Bütünü veya bir kısmı ile)
Sulu bir şeyin içine batmak,
dalmak.

g.-di 57^b/2

3. Uymak, tâbi olmak.

g.-miş 54^b/11

giri dön-: Tekrar geldiği yere gitmek,
avdet etmek.

giri d.-memekdür 84^a/7

giri yığlın-: bk. girü dur-.

giri y.-mağdur 84^a/6

girü dur-: Bir iş yapmaktan kaçınmak,
kendini çekmek.

girü d.-ur 72^a/10-11

git-, -der: Elden çıkmak; yok olmak,
eser kalmamak.

g.-er 59^b/7, 59^b/8, 59^b/9, 59^b/10,
59^b/10, 59^b/11, 60^b/5

giy-: (Örtünüp korunmak veya
süslenmek için) Bir giyeceği
bedenine veya herhangi bir
organına geçirmek.

g.-mek 66^a/11

gök: Yeryüzünün üstünü kaplayan
kubbe biçimindeki mavi boşluk;
sema, asuman.

g.+den 74^a/2, 74^a/5

g.+leri 49^b/6

gökçek: Güzel, şirin, hoş, latif.

g.+Ø 63^b/3, 63^b/4, 63^b/4, 75^b/9

gölge: Işığın geçmesine engel olan bir
cismin ıslıklı yer üzerinde
meydana getirdiği karartı, saye.

g.+Ø 51^a/4, 54^b/9

g.+si 51^a/3, 54^b/9

g.+sin 82^b/3

g.+sinden 51^a/4, 54^b/9

gölgelendür-: Gölgeli duruma getirmek.

g.-ür 51^a/3, 54^b/8

göme ko-: Gömmek; bir şeyi üzerine kapatıp örtecek şekilde toprak vb. şeylerin içine sokup yerleştirmek.

göme k.-r 60^b/9

göñül, -ñli: İman, sevgi ve nefretin, iyi ve kötü bütün duyguların kaynağı olduğu kabul edilen kalbin manevi yönü, yürek, dil.

g.+Ø 53^a/8, 57^b/6, 57^b/10, 59^a/11, 59^b/3, 59^b/8, 66^a/1, 67^a/7, 67^a/7, 72^a/10, 82^b/10

g.+i (iye.) 50^b/8, 65^b/3, 68^a/8, 70^a/7, 74^a/7, 74^a/7, 77^a/6, 78^b/1, 78^b/1, 80^b/2

g.+in 74^b/9

g.+inde 54^a/5, 55^a/2

g.+ini 70^b/10

g.+iyile 62^b/11, 84^a/5

g.+ümüzdeki 49^b/9

gör-: 1. (Bir şeyin oluşuna veya var olduğuna) Şahit olmak; müşahade etmek, gözlemlemek.

g.-düm 64^b/2, 64^b/3, 64^b/4, 64^b/5, 77^a/11, 77^b/1, 77^b/2

g.-eyin 81^a/5

g.-medüm 64^b/3, 64^b/4, 64^b/4, 64^b/5

2. Anlamak, idrak etmek.

g.-e 68^b/1

g.-mez 57^b/7

3. ... Olarak kabul etmek, şöyle veya böyle değerlendirmek; farz etmek, varsaymak, sanmak.

g.-e 68^a/10, 68^a/11

g.-mekdür 53^a/11

g.-meklige 59^b/4

g.-ür 62^a/4, 62^a/5

4. ... İle karşılaşmak, (iyi durumlar için) erişmek, nail olmak, (kötü durumlar için) kendisine yapılmak, maruz kalmak.

g.-memiş 74^a/9

görklü: Gösterişli, cazibeli, çekici, alımlı.

g.+Ø 55^a/4

göyün-: Yanmak

g.-mek 60^b/6

göz: Görme organı, basar.

g.+Ø 55^a/11

g.+i (iye.) 70^a/9

g.+lerinden 55^a/1

ğuşşa (Ar.): Gam, keder, elem, dert, hüznün üzüntü; endişe, kaygı, tasa.

ğ.+sın 67^a/6, 67^a/7

ğuşşalan- (Ar.+T.): Kederlenmek, hüznülenmek, üzüntü duymak.

ğ.-mazlar 71^a/2

ğ.-ur 69^b/8

ğuşşalu (Ar.+T.): Kederli, hüznülü, üzüntülü.

ğuşşalu o.-mağdur 63^a/3

gül-: (Bir kimse bir şeyi tuhaf bulduğu veya bir şeye sevindiği zaman) Kesik kesik sesler çıkarmak suretiyle duygusunu, sevinç veya hayretini açığa vurmak.

g.-er 69^b/9

g.-megi 65^a/9, 66^a/2

gümān (Far.): Zan, şüphe, kuşku, sanı.

g.+ı (iye) 62^a/7

gün: 1. Zaman, vakit.

g.+Ø 51^a/4, 54^b/9

g.+lerde 51^a/5

2. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Bu zamanın parçasının belli bir olayı göstereni.

g.+inde 54^a/10, 69^a/1

g.+ine 49^b/11

g.+inüñ 82^b/3

H, Ĥ, Ħ

ħaber vir- (Ar.+T.): Bir şeyi bildirmek, bir şey hakkında bilgi vermek.

ħaber v.-em 77^a/4

ħacc (Ar.): İslam dininde şer'an zengin sayılan her müslümanın ömründe bir defa Kurban Bayramı günlerinde belli usullere göre Kabe'yi ziyaret etmesi şeklindeki farz ibadet.

ħ.+uñ 58^a/10

ħācet (Ar.): Gerek duyulan, muhtaç olunan şey, ihtiyaç.

ħ.+ünüz 78^b/8

ħadiş (Ar.): Hz. Muhammed'in sözleri, davranışları ve başkalarının

yaptığı kendisi tarafından tasvip edilen hareketleri.

h.+in 50^b/2

hak (<Ar. **hak**): bk. **hak**.

h.+Ø 74^a/6

hak (Ar.): Doğru, gerçek.

h.+a 73^b/3

h.+ı 73^b/3

hakikat (Ar.): Gerçek, asıl, küh.

h.+Ø 70^a/1, 70^a/3

hakim (Ar.): Eşyanın hakikatini olduğu gibi bilen, Allah ile kainat, insanla âlem arasındaki bağları, âlemle ilgili gerçekleri kavrama ilmine sahip kimse; bilge.

h.+lerünj 81^a/2, 81^a/9, 83^a/4, 83^b/3, 84^a/3, 84^b/6

hakir (Ar.): Değersiz, itibarsız, aşağı görülen.

h.+Ø 57^b/11

hâl (Ar.): Bir şeyin içinde bulunduğu şartların veya taşıdığı niteliklerin bütünü; durum, vaziyet.

h.+Ø 51^b/5, 51^b/7

halâyık (<Ar. **halâ'ik**): Mahluklar, yaratıklar; insanlar.

h.+Ø 65^a/2

h.+ı 62^a/7

Hâlık (Ar.): Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) olup “Yaratıcı”, “Yaratan” demektir.

H.+a 49^b/2

hâli (Ar.): (Bir şeyden) Kurtulmuş olan, (o şeyden) uzak ve salim bulunan, berî, -den ârî.

h.+Ø 60^a/9

halk (Ar.): İnsanlar, yaratılmış olanlar.

h.+dan 81^a/10

Hâmid-i Leffâf (Ar. öi.): İmam-ı Azam'ın mezhebine tâbi, Horasan mektebine mensup, Nişaburlu büyük kari Ebu Hamid el-Leffaf.

H.+Ø 77^b/11

hamd (Ar.): Kulun Allah'ın yüceliğini, sonsuz lütuf ve ihsanı karşısında yaratanına minnet ve şükran duygularını bildirmesi.

h.+iledür 70^a/8

harâb (Ar.): Yıkık dökük, yıkılmaya yüz tutmuş, viran; kötü durumda, bitik, perişan.

h.+Ø 60^b/5

harâb ol- (Ar.+T.): Harap duruma gelmek, yıkılmak; kötü duruma düşmek.

ḥarāb o.-aydı 76^b/8

ḥarām (Ar.): Dinin kesin bir delille yasakladığı, işlenmesi azâbı, inkâr edilmesi küfrü gerektiren (şey, hareket veya davranış).

ḥ.+Ø 68^b/1, 81^a/4

ḥ.+dan 83^a/6

ḥarām eyle- (Ar.+T.): Şeriatçe, dince yasaklamak.

ḥarām e.-düginden 64^a/5

ḥarc eyle- (Ar.+T.): Tüketmek, kullanmak, sarf etmek.

ḥarc e.-r 60^a/11, 60^b/8

ḥarîş (Ar.): Bir şeyi elde etmek hususunda aşırı derecede istekli olan, hırslı.

ḥ.+Ø 55^b/2

ḥarîş ol- (Ar.+T.): Aşırı istek duymak, istekli olmak.

ḥarîş o.-mağ 73^a/3

Ḥasan-ı Başrî (Ar. öi.): Fesahat ve belagatın doruk noktasına ulaşmış, özlü ve akıcı üsluba sahip, tefekkür ve tecrübe ürünü hakimane sözleriyle zahidler, sufiler ve vaizler üzerinde etki bırakmış, Basralı meşhur tefsir, hadis ve fıkıh âlimi.

Ḥ.+Ø 76^b/3

ḥaseb (Ar.): Kişinin kendine mahsus olan ve kendi hasletlerinden doğan değeri, asalet.

ḥ.+Ø 66^b/10

ḥased (Ar.): Başkasında olan bir nimeti çekememe, kendisine faydası olmadığı hâlde kıskançlık sebebiyle karşısındakinin sahip olduğu nimetten mahrum kalmasını isteme; çekememe; günüleme.

ḥ.+den 83^a/9

ḥ.+dür 55^b/10

ḥaşlet (Ar.): İnsanın yaratılışından gelen özellik; huy, tabiat, mizaç, tıynet.

ḥ.+Ø 56^b/6, 62^b/9, 78^b/7, 81^b/4, 83^b/3

ḥ.+i 73^a/9

ḥ.+ler 73^a/2

ḥ.+ün 62^b/11, 73^a/11

ḥ.+ünüz 78^b/8

ḥaṭā (Ar.): Aslına uygun olmayan, doğru olmayan şey; makbul olmayan iş, kusurlu davranış, kabahat.

ḥ.+laruḡ 55^b/9

ḥātūn (Far.): Zevce, eş; hakanın eşi.

ḥ.+ıyiken 57^b/10

ḥayr (Ar.): Her durumda ve şartta herkesin katında iyi ve makbul olan hâl ve iş.

ḥ.+Ø 74^b/4, 74^b/4, 74^b/6, 74^b/6, 74^b/7, 74^b/8, 74^b/9, 74^b/10

ḥayr eyle- (Ar.+T.): Dine ve insanlığa uygun davranışta bulunmak.

ḥayr e.-mege 73^a/4

ḥazret (Ar.): Kat, huzur, nezd.

ḥ.+ine 83^a/6

helāk ol- (Ar.+T.): Mahvolmak, yok olmak, ölmek.

helāk o.-alarıdı 76^b/5

helāk o.-an (s.f.) 79^b/5

helāk o.-dı 79^b/4

helāk o.-mış 68^b/2

helāl (Ar.): Dinin kurallarına aykırı olmayan, dinî bakımdan yasaklanmamış olan, haram karşıtı.

ḥ.+den 68^a/11

her (Far.): Tekil kelimelerin önüne getirilir ve o kelime için verilen hükmün aynı cinsten olan şeylerin hepsi için teker teker geçerli

olduğunu gösterir, -nin hepsi, bütün, cümle.

h.+Ø 57^b/1, 59^b/6, 59^b/7, 59^b/8, 59^b/9, 59^b/10, 59^b/11, 65^a/9, 65^a/9, 65^a/10, 65^a/11, 65^b/1, 65^b/1, 65^b/2, 65^b/10, 65^b/11, 66^a/1, 66^a/2, 66^a/2, 66^a/3, 66^a/4, 66^a/6, 67^a/10, 67^a/11, 67^b/1, 70^b/5, 71^b/10, 71^b/11, 72^a/9, 72^a/10, 72^a/11, 72^b/1, 73^a/9, 78^a/9, 78^a/10, 78^a/10, 78^a/11, 78^b/1, 81^a/3, 81^a/4, 81^a/5, 81^a/6, 83^a/4, 83^a/5, 83^a/6, 83^a/7, 83^a/8

her bir (Far.+T.): Sayılabilen şeylerin ayrı ayrı hepsi, beher.

h.+Ø 50^a/2, 77^b/4, 77^b/4, 77^b/5, 80^b/1, 80^b/1, 81^b/5

her biri (Far.+T.): Ayrı ayrı hepsi.

h.+nün 61^b/10

h.+si 79^b/11

hergiz (Far.): Asla, katiyen, hiçbir vakit, hiçbir şekilde.

h.+Ø 84^a/7

heybet (Ar.): İnsanda korku ve saygı duygusu uyandıran etkili görünüş; ululuk, azamet.

h.+Ø 66^a/2

h.+i (iye.) 65^a/9

hırş (Ar.): Bir şeyi elde etmek için duyulan, önüne geçilemez derecede kuvvetli istek, aşırı tutku.

h.+dur 55^b/10

hışm (Ar.): Öfke, kızgınlık, gazap.

h.+ından 64^a/7, 75^a/7

hışm eyle- (Ar.+T.): Öfkelenmek, kızmak, gazap etmek.

hışm e.-dügü 52^b/9

hiç (Far.): Olumsuz yargılı cümlelerde fiilin anlamını pekiştiren bir söz.

h.+Ø 51^a/4, 54^b/9, 62^a/9, 62^b/9, 64^b/2, 64^b/3, 64^b/4, 64^b/5, 64^b/6, 80^b/10

hidmet eyle- (Ar.+T.): İlgilenmek, özen göstermek, ihtimamda bulunmak.

hidmet e.-dükleri 52^b/1

hikmet (Ar.): 1. Bilgelik, hakimlik.

h.+Ø 80^b/1, 80^b/6

2. Allah'ın her şeyi yerli yerince yaratma, her şeyi layık olduğu yere koyma sırrı; gizli sebep.

h.+Ø 50^b/9

3. Hak ve hakikate uygun, kısa ve manalı söz.

h.+Ø 65^b/11

hisāb (Ar.): Mükellef insanların dünyadaki inanç ve davranışlarından dolayı ahirette hesaba çekilmeleri anlamında bir terim.

h.+Ø 69^b/10

hor (Far.): Değersiz, önemsiz, bayağı, aşağı.

h.+Ø 57^b/11, 80^b/3

hor eyle- (Far.+T.): Değersiz görmek, aşağılamak.

hor e.-r 62^a/3

horlık, -ğı (Far.+T.): Kabalık, hoyratça davranış.

h.+ıla 60^b/2

horlık eyle- (Far.+T.+T.): (Mertebece) Küçüklük göstermek, aşağılık tutumu sergilemek.

horlık e.-mek 61^a/7-8

hulık (Ar.): Doğuştan olan huy, yaratılış, tabiat.

h.+Ø 75^b/9

h.+ı (iye.) 54^a/6

h.+ludur 54^a/9

hüccet (Ar.): Bir şeyin ispatına yarayan delil, kanıt, belge.

h.+Ø 77^b/2

hükemā (Ar.): Âlimler, ilim adamları.

h.+Ø 50^b/8

hükemā-i rabbānī (Ar.): “Rabbe tâbi olan hâkimler”, “Tasavvuf âlimleri” anlamlarında Arapça bir ifade.

h.+Ø 79^b/7

hük eyle- (Ar.+T.): Hakkında karar vermek.

hük e.-mege 84^b/8

hürmet (Ar.): Bir şeye veya bir kimseye değer vermekten ileri gelen ölçülü davranma hissi, çekinme ile karışık bir sevginin verdiği dikkat ve itina gösterme duygusu; saygı, ihtiram.

h.+i 78^a/3

I

ırağ ol-: Uzaklaşmak; ayrı düşmek.

ırağ o.-a 69^a/6

i, ‘i, ĩ

‘ibādet (Ar.): Kulun, Allah’a karşı sevgi, saygı ve bağlılığını gösteren duygu, düşünce ve davranış biçimleri.

‘i.+Ø 65^b/10, 75^b/7, 82^b/6, 83^b/10

‘i.+ün 64^a/4

‘i.+ünüz 78^b/8

‘ibādet eyle- (Ar.+T.): Allah’a karşı sorumlulukları yerine getirmek, kulluk etmek.

‘ibādet e.-ı 78^b/7

‘ibādet e.-rler 61^b/11, 62^a/1, 62^a/2

iblis (Ar.): İnsana musallat olup onu saptırmaya çalışan ruhani varlık; şeytan.

i.+Ø 59^a/10, 59^b/1, 76^a/10, 79^a/6, 79^a/7

i.+e 59^b/6

İbrahîm bin Edhem (Ar. öi.): Sahip bulunduğu bütün dünya nimetlerinden vazgeçip zühd yolunu seçmesi sebebiyle destanlaştırılan hayatına dair bilgilerle, tarihi kimliğiyle menkıbelerde anlatılan şahsiyeti arasında önemli farklılıklar bulunan Horasanlı zahid, sufi ve muhaddis.

li-İ.+Ø 77^a/7

İbrahim Neḥa‘î (Ar. öi.): Hadis rivayetinde otorite olduğu konusunda icma bulunan nadir şahsiyetlerden; kıraat, tefsir, hadis ve fıkıh alanlarında temayüz etmiş, Kûfeli muhaddis, fakih, ve tâbiî.

İ.+Ø 79^b/4

‘ibret (Ar.): Bir olaydan çıkarılan göz açıcı, uyarıcı ders.

‘i.+Ø 72^a/5

‘i.+lerden 72^a/5

iç: Herhangi bir durumun, cismin veya alanın sınırları arasında bulunan bir yer, dâhil, dış karşıtı.

i.+inde 49^b/3, 51^b/9, 51^b/10, 52^a/2, 52^a/3, 52^a/10, 52^a/11, 52^b/2, 52^b/3, 52^b/4, 52^b/5, 52^b/6, 54^a/3, 54^a/3, 54^a/3, 54^a/7, 55^b/9, 62^a/7, 64^b/11, 65^a/1, 65^a/2, 65^a/3, 65^a/4, 65^a/4, 66^b/8, 66^b/9, 69^b/5, 71^a/10, 71^b/2, 71^b/10, 71^b/10, 78^b/2, 78^b/2, 82^b/8, 82^b/8

i.+indedür 50^b/2, 57^a/9, 63^a/8, 67^a/4, 68^b/9, 71^b/7, 71^b/11, 72^a/1, 76^a/2, 79^b/7

i.+indeyiken 69^a/3

idin-: Elde edip hazırında bulundurmak, sağlamak, temin etmek, iktisap etmek.

azık i.-mez 71^b/2

iḥlāş (Ar.): Riyasız ve yapmacıksız inanış, çok samimi bağlılık, katışıksız tam doğruluk; kulun bütün amel, ibadet ve davranışlarının şirk ve riyadan uzak olarak sadece Allah için olması.

i.+Ø 74^b/10

iki: Birden sonra, üçten önce gelen sayının adı.

i.+Ø 55^a/1, 55^a/3, 56^b/6, 56^b/6, 57^a/5, 70^a/9

ikinci: İki sayısının sıra sıfatı, sırada yeri beşinciden sonra, üçüncüden önce olan.

i.+Ø 51^a/6, 54^a/4, 54^b/10, 55^a/11, 56^a/1, 57^a/9, 58^a/9, 58^b/7, 63^a/1, 63^b/9, 64^a/5, 66^a/10, 66^b/7, 68^b/11

i.+si 51^b/6, 52^a/1, 52^b/1, 52^b/7, 53^a/8, 53^b/2, 55^b/10, 75^a/9

i.+sinüñ 62^a/5

iḳrār eyle- (Ar.+T.): Saklamayıp doğruca demek, açıkça söylemek; kabul etmek.

ikrār e.-di 79^a/10

ikrār it- (Ar.+T.): Açıkça söylemek;
kabul etmek.

ikrār i.-di 79^a/8

illā (Ar.): 1. “-den başka” anlamında
istisna bildirir; ancak, sadece.

i.+Ø 68^a/7

2. Muhakkak, mutlaka, kesinlikle.

i.+Ø 62^b/10

‘ilm (Ar.): Bilme, biliş; ilim.

‘i.+Ø 54^a/8, 63^a/6, 71^b/10, 75^b/6,
81^a/7

‘i.+de 74^b/7

‘i.+den 55^b/1

‘i.+dür 71^a/8, 71^b/1

‘i.+ile 71^b/1, 72^b/7

‘i.+üñ 61^a/7, 63^b/4

‘ilmsüz (Ar.+T.): Bilgisiz, ilimsiz.

‘i.+Ø 66^b/7

imām-ı şekāleyn (Ar.): “Ehl-i beytin
lideri”, “insanların ve cinlerin
önderi” anlamlarında, Hz.
Peygamberi işaret eden Arapça bir
terkip.

i.+Ø 49^b/5

‘imāret eyle- (Ar.): Bir yeri bayındır
ve mamur hâle getirmek.

‘imāret e.-mekde 60^b/5

imīn (Ar.): Emniyet, güvenlik.

i.+Ø 66^b/11

in-: Kaplamak, yayılmak, sirayet etmek.

i.-er 70^b/9

inan-: 1. Bir şeyin varlığını,
doğruluğunu kabul etmek.

i.+mağdur 62^b/11

2. Bağlanılacak varlık olarak
kabul ve tasdik etmek, iman
etmek.

i.+mağ 81^a/10

indür-: Konaklamak üzere götürmek.

i.-ür 71^a/1

ir-: Gelmek, ulaşmak, erişmek; isabet
etmek.

i.-se 68^a/10, 68^a/11

iriş-: 1. Ulaşmak; gelip çatmak.

i.-ür 60^b/6, 60^b/8

2. İç içe olmak, düşüp kalkmak,
bir arada olmak.

i.-mek 67^b/8

irkek: Erkek; yetişkin adam, bay, er
kişi.

i.+den 55^a/11

ismü'l-a'zam (Ar.): “Allah’ın en büyük ismi” anlamında bir tabir.

i.+1 65^a/1

isrâf eyle- (Ar.+T.): Gereksiz yere harcamak, boşuna sarf etmek, savurmak.

isrâf e.-r 60^a/10

issi: Sıcak.

i.+Ø 74^a/4

issirek: Daha sıcak.

i.+dür 74^a/8

iste-: 1. (Bir şeye karşı) İstek duymak, (o şeyi) arzulamak, arzu etmek.

i.-di 73^b/5

i.-dük 77^b/11, 78^a/2, 78^a/3, 78^a/3, 78^a/4

i.-düm 82^a/8, 82^a/11, 82^b/3, 82^b/4, 82^b/6, 82^b/7, 82^b/9, 82^b/10

i.-mek 71^b/10, 71^b/11

i.-mekde 53^b/2

i.-r 60^b/10, 71^b/1, 77^b/5

2. (Bir şeyin yapılmasını veya kendisine verilmesini) Dilemek, talep etmek.

i.-mekligiçün 64^a/6

i.-mezler 54^a/8

i.-r 70^a/10

i.-rseñ 77^a/2, 77^a/3

i.-yecek (s.f.) 73^a/10

i.-yem 77^a/3, 77^a/4

3. Gelmesini dilemek, görmek arzusunu bildirmek, aramak, çağırmak.

i.-mek 71^b/10, 72^a/1

iş: 1. Davranış, hareket, fiil.

i.+Ø 72^a/5

i.+den 72^a/4

i.+i 80^b/1

i.+in 57^a/4

işit-: Dinlemek.

i.-mek 50^b/8

işle-: 1. Yapmak, etmek.

i.-meye 57^a/4

i.-rise 65^a/10

i.-ye 80^b/2

i.-yesiz 78^b/7

2. Etmek, kılmak işleviyle yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır.

bk. ‘amel işle-, ma‘şiyet işle-, yazuk işle-.

it-, -der: Birleşik fiil teşkil eder.

bk. ‘amel it-, baḥillik it-, cem‘ it-,
iḳrār it-, ḳanā‘at it-, medḥ it-,
raḡbet it-, şabr it-, şoḥbet it-, terk
it-.

î‘tikād (Ar.): Kalben tasdik ederek
inanma, inanç, iman.

i.+da 82^b/5

i.+ı 83^a/8

iv-: Elini çabuk tutmak, acele etmek,
istical etmek.

i.-er 72^a/10

ivedi: Acele; hemen, derhal.

i.+Ø 79^b/1

iy: Hitap edilen kimsenin dikkatini
çekmek veya anlamı
güçlendirmek için kullanılan bir
seslenme edatı.

i.+Ø 77^a/2, 79^b/11, 80^a/11

K, Ƙ

ḳabūl (Ar.): Razı olma, muvafakat
etme; uygun bulma, onaylama.

ḳ.+Ø 51^b/7, 84^b/7

ḳabūl idil- (Ar.+T.): Onaylanmak,
makbul görülmek.

ḳabūl i.-mez 71^a/9

ḳaç-: 1. (Birinden veya bir şeyden)
Kurtulmak için süratle
uzaklaşmak; saklanmak.

ḳ.-acaḳ (s.f.) 73^a/11

2. Korkup çekinmek, göze
alamamak, ihtiraz etmek.

ḳ.-ar 77^b/4

ḳaçan: Ne vakit, ne zaman; her ne
zaman.

ḳ.+Ø 56^b/7, 57^a/6, 58^a/9, 66^b/9,
68^a/9, 68^a/10, 80^b/8, 84^a/4, 84^b/7

ḳadar (Ar.): 1. Ölçüsünde, miktarında,
derecesinde.

ḳ.+Ø 78^b/8, 78^b/10

2. Süresinde.

ḳ.+Ø 78^b/9, 78^b/11, 78^b/11

Ḳadr gicesi (Ar.+T.): İslam dininde
ramazanın 27. gicesi olduğu
genellikle kabul edilen, Kur’an-ı
Kerim’in indirilmeye başlandığı
mübarek af gicesi, leyle-i kadir.

Ƙ.+ni 65^a/3

kāfir (Ar.): Allah’ın varlığına ve
birliğine, Hz. Muhammed’in
peygamberliğine ve Allah’tan
getirdiklerine inanmayan yahut
bunlardan birini inkar eden kimse.

k.+ler 52^b/7

ḳā'im (Ar.): Ayakta duran, sabit kalan;
devam eden, sürüp giden, var
olan.

ḳ.+dururlar 72^b/6

ḳaḳıḡan: Öfkeli, hiddetli, kızgın.

ḳ.+Ø 83^b/8

ḳal-: Yardımcı fiil olarak kullanılır.

bk. maḥrūm ḳal-.

ḳanā'at (Ar.): Elindekinden hoşnut
olup fazlasını istememe,
kısmetine, kendisine verilene razı
olma.

ḳ.+Ø 74^a/6, 75^b/10

ḳ.+da 78^a/2

ḳ.+dan 64^b/4

ḳanā'at eyle- (Ar.+T.): Kısmetine razı
olmak.

ḳanā'at e.-mek 73^a/3, 81^a/11

ḳanā'at e.-r 77^a/7

ḳanā'at it-, -der (Ar.+T.): Yetinmek,
kâfi bulmak.

ḳanā'at i.-er (s.f.) 62^b/11

ḳanā'atsuz (Ar.+T.): Kanaat etmeden,
kısmetine razı olmadan.

ḳ.+Ø 67^a/1

ḳap-: Kapmak, çalmak, gasp etmek.

ḳ.-andan (s.f.) 53^a/10

ḳapıcı: Hırsız, uğru.

ḳ.+dan 53^b/4

ḳaraḡu: Karanlık, ışıksız.

ḳ.+Ø 51^a/6

ḳaraḡulıḡ: 1. Karanlık, ışıklı olmama
durumu.

ḳ.+Ø 58^b/5

ḳ.+dur 58^b/6

2. Işıksız yer.

ḳ.+dur 58^b/7, 58^b/8, 58^b/9, 58^b/10

ḳarart-, -dur: Kederlendirmek, gamlı
ve tasalı duruma getirmek.

ḳ.-ur 67^a/7

ḳardaşlıḡ: Kardeş olma durumu.

ḳ.+da 74^b/8

ḳarın, -nı: 1. Sindirim cihazı, mide.

ḳ.+Ø 55^b/11, 63^a/2

ḳ.+ın 68^a/11

2. Gönül, iç, batın.

ḳ.+ında 71^b/1

ḳarıṣ-: İki veya daha fazla şey bir araya
gelip birbirinin içinde dağılmak,
birbirinin içine girmek.

ķ.-a 68^b/1

ķaşd eyle- (Ar.+T.): Bir amaç güderek
bir işe girişmek, niyet etmek.

ķaşd e.-medi 79^a/9

ķat: Makam; huzur, ön.

ķ.+ında 51^b/6

ķatı: 1. Sert, yumuşak karşıtı.

ķ.+Ø 74^a/3

2. Hoşgörüsüz, acımasız, zalim,
merhametsiz.

ķ.+Ø 78^b/1, 78^b/1

ķatıraķ: Daha katı, daha sert.

ķ.+dur 74^a/8

ķatlan-: Hoş olmayan bir duruma, güç
şartlara dayanmak, tahammül
etmek.

ķ.-maķ 81^a/11

ķavl (Ar.): Söz, kelam.

ķ.+inde 69^b/4

ķavm (Ar.): Aralarında töre, dil ve
kültür ortaklığı bulunan, boy ve
soy bakımından da birbirine bağılı
olan insan topluluğı, budun.

ķ.+Ø 54^a/3, 54^a/7

ķ.+e 54^a/10

ķayur- Mukayyet olmak, ilgilenmek,
önem vermek.

ķ.-maz 62^a/9

ķazan-: Edinmek, elde etmek, sahip
olmak.

ķ.-maķdur 53^b/5

ķāzī (Ar.): Kudretli; her istediğini
yapmaya hakim ve kadir olan.

ķ.+Ø 77^b/1

keffāret (Ar.): İşlenmiş bir günah, suç
veya kabahatin affı için şeriat
hükmünce verilmesi veya
yapılması gereken şey.

k.+idür 75^a/8

k.+inüj 75^a/10

Kelām-ı Kādīm (Ar.): Ezeli yani
başlangıcı olmayan söz, kelam;
Kur'an-ı Kerim, Kur'an.

K.+Ø 49^b/3

kelime (Ar.): Bir veya birkaç heceden
meydana gelen anlamlı söz,
sözcük.

k.+dür 50^a/2

k.+sin 50^a/2, 57^a/9, 63^a/8, 67^a/4,
71^b/7

kendü: İyelik ekleri alarak kişilerin öz varlığını anlatmaya yarayan dönüşlülük zamiri; öz, zat.

k.+Ø 53^a/11, 53^b/5, 62^a/3, 65^a/1, 71^a/1, 73^a/5, 77^b/5, 79^a/11, 80^a/3, 84^b/9

k.+çündür 80^a/1

k.+den 51^b/8, 51^b/10, 52^a/2, 52^a/3, 55^a/5, 66^a/4, 73^a/4

k.+nüñ 51^a/3, 54^b/8, 62^a/4, 62^a/4, 62^a/9, 66^a/5, 68^a/8, 68^b/2, 83^a/7

k.+sin 59^b/4

k.+sinden 52^a/11, 52^b/1, 52^b/2, 52^b/3, 52^b/5

kendün begen-: Kendini beğenmek, kendini herkesten üstün görmek; kibirlenmek.

k.-dügin 83^b/9

kengel (Far.): Alay, şaka, latife, eğlence.

k.+i 66^a/2

kenz (Ar.): Define, hazine.

k.+Ø 69^b/5

kes-: 1. Engel olmak; önlemek; durdurmak.

k.-e 67^b/1

2. Yardımcı fiil olarak kullanılıp deyim oluşturur.

bk. ümîz kes-.

keykirdesüz (Far.+T.): Heybetsiz, ihtişamsız, azametsiz, debdebesiz.

k.+Ø 66^b/8

kıl-: 1. Etmek, eylemek, işlemek, yapmak.

ķ.-maķda 82^b/2

ķ.-maya 54^a/10

ķ.-ur 57^b/7, 57^b/7

2. Yardımcı fiil olarak kullanılır.

bk. alkış kıl-, münevver kıl-, namāz kıl-, rivāyet kıl-, rūşen kıl-, yād kıl-.

ķiyāmet (Ar.): Semavi dinlerdeki ortak inanışa göre takdir edilen zamanda bu âlemin ve âlemdeki canlı cansız her şeyin bir anda mahvolup yok olması, ölülerin dirilmesi, ahiret hayatının başlaması olayı ve bu olayın meydana geldiği zaman.

ķ.+Ø 49^b/10, 54^a/10, 69^a/1, 82^b/3

ķız: Dişi cinsten olan evlat.

ķ.+Ø 69^a/5

ki (Far.): Bazı kelimelerin sonuna bir ek gibi gelerek zarflar ve bağlaçlar oluşturur.

mādām k.+Ø 72^b/6

kibr (Ar.): Kendini beğenme, başkalarından üstün tutma; büyükenme; benlik; gurur.

k.+dendür 76^a/8

k.+denidi 76^a/10

k.+dür 55^b/10

kim (I): “Hangi kişi?” anlamında cümlede, özne, tümleç, nesne, yüklem görevinde kullanılan bir söz.

k.+Ø 59^b/6, 59^b/7, 59^b/8, 59^b/9, 59^b/10, 59^b/11, 65^a/9, 65^a/10, 65^b/10, 65^b/11, 66^a/1, 66^a/2, 66^a/2, 66^a/3, 66^a/4, 66^a/6

k.+ünj 65^a/9, 65^a/11, 65^b/1, 65^b/1, 65^b/2

kim (II): 1. Kendinden sonraki cümleyi, kendinden önceki yargıya “tümleç”, “nesne” ilgisiyle bağlar; kendinden sonraki cümleyi kendinden önceki cümlelerin bir unsuruna sıfat veya açıklama ilgisiyle bağlar; bağlama zamiri olarak kullanılır.

k.+Ø 49^b/2, 49^b/4, 49^b/5, 49^b/8, 50^a/1, 50^b/8, 51^a/2, 51^a/4, 51^a/5, 51^a/6, 51^a/7, 51^b/5, 51^b/7, 51^b/7, 54^a/2, 54^a/3, 54^a/4, 54^a/6, 54^a/6, 54^a/7, 54^a/8, 54^a/9, 54^a/9, 54^b/7, 54^b/7, 54^b/8, 54^b/9, 54^b/10, 54^b/11, 54^b/11, 55^a/1, 55^a/2, 55^a/2, 55^a/3, 55^a/4, 55^a/10, 55^b/8, 55^b/9, 56^b/5, 57^a/1, 57^b/1, 57^b/1, 57^b/2, 57^b/8, 58^a/7, 58^a/7, 58^b/5, 59^a/10, 60^a/9, 60^a/10, 60^b/2, 60^b/3, 60^b/5, 60^b/8, 61^a/4, 61^a/4, 61^b/9, 61^b/10, 61^b/11, 62^a/1, 62^a/2, 62^b/9, 62^b/9, 63^a/6, 63^a/6, 63^a/10, 63^b/2, 63^b/8, 64^a/3, 64^b/1, 64^b/11, 65^a/9, 65^a/9, 65^a/11, 65^b/1, 65^b/1, 65^b/2, 65^b/10, 66^a/9, 66^b/6, 66^b/6, 67^a/6, 67^a/10, 67^a/10, 67^a/11, 67^b/1, 67^b/6, 67^b/7, 68^a/6, 68^a/7, 68^a/7, 68^b/1, 68^b/9, 69^a/1, 69^a/1, 69^a/2, 69^a/4, 69^a/5, 69^b/3, 69^b/4, 69^b/5, 69^b/6, 69^b/6, 69^b/7, 69^b/8, 69^b/9, 69^b/10, 69^b/11, 70^a/1, 70^a/2, 70^a/7, 70^b/6, 70^b/6, 70^b/8, 71^a/2, 71^a/6, 71^a/7, 71^a/8, 71^a/9, 71^a/9, 71^a/10, 71^a/10, 71^a/11, 71^a/11, 71^b/1, 71^b/2, 71^b/4, 71^b/9, 71^b/10, 71^b/11, 72^a/3, 72^a/9, 72^a/9, 72^a/10, 72^a/11, 72^b/1, 72^b/5, 73^a/1, 73^a/9, 73^a/9, 73^b/1, 73^b/2, 73^b/3, 73^b/3, 73^b/4, 73^b/5, 74^a/5, 74^b/4, 74^b/4, 74^b/5, 74^b/6, 74^b/7, 74^b/7,

74^b/8, 74^b/9, 74^b/10, 75^a/6, 75^b/6,
76^a/6, 76^a/7, 76^a/7, 76^a/8, 76^a/8,
76^a/9, 76^b/3, 77^a/2, 77^a/5, 77^a/5,
77^a/10, 77^a/11, 77^a/11, 77^b/4,
77^b/5, 77^b/11, 77^b/11, 78^a/9, 78^a/9,
78^a/10, 78^a/10, 78^a/11, 78^b/1,
78^b/6, 78^b/7, 79^a/6, 79^b/4, 79^b/11,
80^a/2, 80^a/3, 80^a/4, 80^a/11, 80^b/1,
80^b/2, 80^b/10, 81^a/2, 81^a/5, 81^a/6,
81^a/9, 81^b/4, 81^b/4, 81^b/5, 81^b/5,
81^b/6, 82^a/11, 83^a/4, 83^a/5, 83^a/5,
83^a/6, 83^a/7, 83^a/8, 83^b/3, 83^b/3,
84^a/4, 84^a/9, 84^b/6, 84^b/8, 84^b/9,
84^b/10

2. Bazı kelimelerin sonuna bir ek
gibi gelerek zarflar ve bağlaçlar
oluşturur.

kaçan k.+Ø 56^b/7, 57^a/6, 58^a/9,
66^b/9, 68^a/9, 68^a/10, 80^b/8, 84^a/4,
84^b/7

kişi-k.+Ø 81^a/3, 81^a/4

ne-k.+Ø 76^b/4

niçe k.+Ø 72^b/6, 72^b/7, 72^b/8,
72^b/9

tâ k.+Ø 50^a/3

kişi: Kadın veya erkeğe verilen genel
ad; şahıs, zat, insan, kimse.

k.+Ø 54^a/5, 54^a/7, 54^b/11, 55^a/1,
55^a/2, 55^a/3, 55^a/4, 55^a/5, 55^b/1,

55^b/2, 57^a/1, 57^b/1, 60^a/10, 60^b/9,
67^a/10, 67^a/11, 67^b/1, 70^b/6,
71^b/10, 71^b/11, 72^a/9, 72^a/9,
72^a/10, 72^a/11, 72^a/11, 72^b/1,
73^a/9, 77^b/4, 77^b/5, 77^b/5, 80^b/3,
81^a/5, 81^a/6, 83^a/5, 83^a/5, 83^a/6,
83^a/7, 83^a/8

k.+den 59^b/6, 59^b/7, 59^b/8, 59^b/9,
59^b/10, 59^b/11, 60^b/2, 74^a/9, 83^b/4

k.+dür 54^b/8, 73^b/1, 73^b/2, 73^b/3,
73^b/3, 73^b/4, 73^b/5

k.+dü[r] 51^a/2

k.+kim 81^a/3, 81^a/4

k.+ler 72^b/7, 76^b/8

k.+lerden 53^a/11

k.+lerle 67^b/8, 71^a/2

k.+nün 54^b/10, 57^a/3, 60^a/9, 61^a/8,
66^a/4, 71^b/1, 74^a/7, 78^a/9, 78^a/10,
78^a/10, 78^a/11, 78^b/1, 80^a/3, 80^b/5

k.+ye 56^b/5, 60^b/7, 74^a/5, 84^a/4

k.+yi 60^b/2, 67^a/11, 67^a/11, 67^b/1,
69^b/6, 69^b/8, 69^b/9, 69^b/10, 69^b/11,
70^a/1, 70^a/2, 70^b/7, 71^b/10, 71^b/11

k.+yile 68^a/7, 68^a/8

kitâb (Ar.): Ciltli veya ciltlessiz olarak bir
araya getirilmiş yazılı
yapraklardan meydana gelen
bütün.

k.+Ø 50 ^a /1	ķ.-maķ 75 ^a /7
Kitāb-ı Kerīm (Ar.): Ulu, büyük, şerefli, yüce, aziz olan kitap; Kur'an-ı Kerim.	ķ.-maķdur 53 ^a /9, 68 ^b /10, 68 ^b /11, 69 ^a /1, 69 ^a /2, 69 ^a /4, 75 ^a /8
K.+Ø 49 ^b /3	ķ.-maķlık 82 ^a /10
ķivür-: Sokmak, girdirmek.	ķ.-maz 83 ^a /5, 83 ^a /6
k.-üriseņ 77 ^a /4	ķorķaķ: Çabuk korkuya kapılan, olmayacak şeylerden korkan; cesur olmayan, ödleķ.
ķo-: Tasviri fiil görevinde kullanılır.	ķ.+Ø 83 ^b /9
bk. göme ko-.	ķorķu: Bir tehlike veya tehlike düşüncesi karşısında duyulan kaygı; ürkütücü duygu.
ķoca: Yaşça büyük, yaşlı, ihtiyar, pir.	ķ.+Ø 71 ^a /2, 74 ^b /4, 80 ^b /8
ķ.+lar 83 ^b /6	ķ.+dan 68 ^b /10
ķonşı: Bitişik veya çok yakın olan.	ķ.+sından 55 ^a /1, 69 ^a /5
ķ.+Ø 52 ^b /8	ķ.+sındandur 75 ^a /7
ķonşılık, -ğı: Komşu olma durumu.	ķ.+yıla 61 ^b /11, 63 ^a /3
ķ.+ı 52 ^b /3	ķ.+yıladur 70 ^a /7
ķ.+ına 71 ^a /1	ķorķusuz: Korkudan yoksun; korku olmadan.
ķop-: Ortaya çıkmak, zuhur etmek.	ķ.+Ø 66 ^b /7
ķ.-ar 76 ^a /7	ķul: 1. Allah tarafından yaratılmış olan insan, abd.
ķorķ-: Endişe etmek, kaygı duymak, tasalanmak.	ķ.+Ø 62 ^b /9
ķ.-an (s.f.) 77 ^b /4	ķ.+a 62 ^b /9
ķ.-ar 72 ^a /10	
ķ.-arın 55 ^a /5	
ķ.-duğından 68 ^b /1	
ķ.-mağıuņ 61 ^a /8	

2. Hizmet için para ile satın alınmış insan, hürriyetine sahip olmayıp başkasının hükmü altında olan kimse.

ķ.+Ø 57^b/7

ķ.+ları 57^b/7, 80^b/4

ķumāş (Ar.): Varlığı veya kişiliği oluşturan nitelik veya malzeme.

ķ.+uñ 75^b/8

ķur’ān (Ar.): Allah tarafından Hz. Muhammed’e vahyedilen kutsal kitap, İslam dininin temel kitabı, kelam-ı kadim, Kur’an-ı Kerim.

K.+Ø 54^a/5, 65^a/2, 67^b/9, 69^b/4, 71^b/5

ķurbān eyle- (Ar.+T.): (Bir hayvanı) kurban niyetiyle kesmek.

ķurbān e.-megiledür 58^a/10

ķurtar-: Kurtulmasını sağlamak; bir canlıyı bir tehlikeden, mavolmaktan, helak olmaktan uzaklaştırmak, halas etmek.

ķ.-ur 71^a/1

ķurt: Bazı çok küçük böceklere veya böcek larvalarına verilen isim.

ķ.+çuğazlarıçundur 80^a/4

ķurtıl-: 1. İstenmeyen, sıkıntı veren, hoşlanılmayan bir kimseden, bir yerden, bir durumdan uzaklaşmak.

ķ.-dı 73^a/11

ķ.-mağdur 75^a/10

ķ.-ur 62^b/10

2. Selamete çıkmak, halas olmak.

ķ.-mağlığı 82^b/6

ķ.-mış 68^b/2

3. Bağını koparmak, irtibatını kesmek.

ķ.-maz 83^a/5, 83^a/6, 83^a/7, 83^a/8, 83^a/9

ķuvvet (Ar.): Bir etki meydana getirebilen güç, nüfuz.

ķ.+Ø 66^b/8

ķüllî (Ar.): Bütün, hep.

k.+Ø 49^b/2, 59^b/11, 76^b/6

k.+si 73^a/2

L

lā ilāhe illa’llāh Muḥammedü’r-rasūlu’llāh (Ar.): “Allah’tan başka tanrı yoktur, Muhammed Allah’ın elçisidir.” anlamına

gelen; inanç esaslarının ve dolayısıyla dinin özünü oluşturan iki temel üzerine kurulu bir ifade; Kelime-i Tevhid.

l.+Ø 58^b/7

lezzet (Ar.): Herhangi bir şeyden alınan zevk, haz, safa.

l.+i (iye.) 65^b/11

l.+lerden 72^a/11

Lokmān Hākīm (Ar. öi.): Bir yönüyle, Kur'an'da zikredilen ve kendisine hikmet verilmesi sebebiyle Lokman Hekim diye maruf olan; diğer yönüyle ise Arap şiirlerinde Lokmān b. Âd olarak geçen ve hikmetli sözler söylemesiyle meşhur olduğundan Lokmānū'l-Hākīm diye anılan, peygamberliği tartışmalı bir dini zat.

L.+Ø 79^b/10-11, 80^a/11

M

ma' ānī (Ar.): Manalar, anlamlar.

m.+sinden 50^a/4

ma' ārifī'l-evliyā' (Ar.): “Velilerin [öğretici, hüner verici] bilgileri” anlamında Arapça bir ifade.

m.+Ø 50^a/10, 76^a/1

māl (Ar.): Tasarrufta bulunma hakkına sahip olunan şey; varlık; mülk; meta; irat.

m.+Ø 53^a/6, 53^b/6, 56^a/1, 60^b/2, 62^a/6, 63^a/10, 64^b/4, 69^b/11, 78^a/4, 78^a/4, 81^a/4

m.+a 60^b/6

m.+dan 53^b/1, 80^b/6

m.+da 74^b/7, 78^a/2

m.+dur 71^a/11

m.+ı 53^a/8, 53^a/9, 53^a/10, 53^b/1, 53^b/2, 53^b/3, 60^a/11, 64^b/4,

m.+ı (iye) 60^a/9, 60^b/5, 73^a/4

m.+ını 60^a/10, 60^b/2, 60^b/8, 60^b/9

mādām: Devam ettiği müddetçe, daim ve baki oldukça, sürüp gittikçe, varlığını koruduğu sürece anlamında bir zarf.

m.+Ø 72^b/6

mağrūr ol- (Ar.+T.): Kibirlenmek, böbürlenmek, gururlanmak, kendini beğenmek.

mağrūr o.-a 69^a/4

maḥlūkāt (Ar.): Yaratılmış olan şeyler, bütün yaratıklar, mahluklar.

m.+Ø 49^b/2

maḥrūm ḳal- (Ar.+T.): Bir şeyden
nasibini alamamak, istediğini elde
edememek, yoksun kalmak.

maḥrūm ḳ.-mayup 50^a/4

maḥv eyle- (Ar.+T.): Yok etmek,
ortadan kaldırmak, varlığına son
vermek.

maḥv e.-yüben 49^b/9

maḥzūz ol- (Ar.+T.): Hoşlanmak, haz
ve zevk almak; hoşnut kalmak,
memnun olmak.

maḥzūz o.-sunlar 50^a/4

maḳām (Ar.): Barınacak yer, durulacak
mekan, kalınacak mahal.

m.+landurur 80^b/4

ma' nī (Ar.): Kelime, söz, hareket,
davranış vb.nin ifade ettiği şey,
anlatılmak istenen veya onlardan
anlaşılan şey; anlam, medlul,
mefhum.

m.+sin 50^a/3

ma' rifet (Ar.): Allah ve O'nun
sıfatları, fiilleri, isimleri ve
tecellileri hakkında manevi
tecrübeyle doğrudan elde edilen
bilgi.

m.+lerin 76^a/2

maḥaralıḳ eyle- (Ar.+T.+T.):

Maskaraya yakışır davranmak,
şaklabanlılık yapmak, tuhafılık
etmek.

maḥaralıḳ e.-se 65^a/10

ma' şiyet (Ar.): 1. Günah, yazık.

m.+Ø 71^b/11, 76^a/7, 76^a/8

2. Asilik, itaatsizlik, isyan.

m.+inün 76^a/10

3. Zelle; yanılma, hata.

m.+inün 76^a/9

ma' şiyet işle- (Ar.+T.): Günah
işlemek; günah sayılan bir şeyi
yapmak.

ma' şiyet i.-mekdin 59^b/2-3

medḥ (Ar.): Bir kimse veya bir şeyin
iyiliklerini, üstün niteliklerini
söyleyerek değerini yüceltme,
övme.

m.+Ø 49^b/4

medḥ it-, -de (Ar.+T.): Övmek.

medḥ i.-üp 49^b/11

melāmet eyle- (Ar.+T.): Azarlamak;
kınamak, yermek, ayıplamak.

melāmet e.-di 79^a/11

melāmet e.-medi 79^a/8-9

mertebe (Ar.): Rütbe, paye.

m.+dür 75^a/11

mescid (Ar.): İçinde secde edilen yer;
cami.

m.+Ø 54^a/3, 54^a/3 56^b/11

m.+de 57^a/1

m.+den 57^a/5

m.+dür 71^a/10

m.+e 51^a/6, 55^a/2, 56^b/5, 56^b/7,
57^a/4

mes'ele (Ar.): Çözüme kavuşturulması,
bir sonuca bağlanması gereken
durum; sorun; soru.

m.+Ø 71^a/8

meşğül eyle- (Ar.+T.): Boş yere
vaktini, zamanını almak, işinden
alıkoymak, oyalamak.

meşğül e.-ye 69^a/4-5

meşğül ol- (Ar.+T.): 1. İlgilenmek,
alakadar olmak.

meşğül o.-a 55^a/2

meşğül o.-duğıdur 53^a/8

meşğül o.-mağı 66^a/5

meşğül o.-uban 69^a/5-6

2. Uğraşmak.

meşğül o.-a 81^a/4, 81^a/5, 81^a/7

meşğül o.-ur 81^a/3

mı: Soru edatı.

m.+Ø 51^b/7, 84^b/7

Mısr (Ar. öi.): 1. Büyük bir kesimi
Afrika'da, küçük bir kesimi (Sina
yarımadası) Asya'da yer alan
ülke.

M.+Ø 57^b/9

2. Kahire kenti.

M.+Ø 57^b/9

mi: bk. mı.

m.+Ø 51^b/8

m.+sin 57^b/7

minnet (Ar.): 1. Allah'ın bütün
varlıklara lütuf ve kerem, inam ve
ihsanda bulunması.

m.+Ø 49^b/7

2. Yapılan bir iyiliği başa kakma.

m.+Ø 61^a/9

mîrâş (Ar.): 1. Birine, ölen bir
kimseden kalan mal mülk, para
veya servet; kalıt, bırakıt, tereke.

m.+Ø 60^a/10

2. Bir nesle atalarından kalan
maddi manevi şey.

m.+uñ 75^b/6

miskīn (Ar.): Aciz, zavallı; yoksul, muhtaç.

m.+leri 80^b/3

mu‘azzez (Ar.): Hürmete layık, büyüklük, yücelik, izzet ve şeref sahibi; değerli, yüce, kıymetli, aziz.

m.+Ø 49^b/3

Muḥammed (Ar. öi.): İlk yaratılan cevher, âlemleri teşrif eden, İslamın tebliğcisi, peygamberlerin sonuncusu ve en büyüğü; Hz. Muhammed.

M.+Ø 49^b/7, 49^b/8

Muḥammed ed-Dūriyy (Ar. öi.): Hanbeli mezhebine mensup âlim ve vaiz, hadis-i şeriflerle meşgul olmuş, “Mühezzebüddin” lakabı ile tanınan ve “İbnü’l-Bell” adıyla da bilinen meşhur İslam bilgini.

M.+Ø 79^a/1

mūnis (Ar.): Kolayca dostluk kurabilen, sokulgan, sıcakkanlı, cana yakın; enis, dost, arkadaş, yaren.

m.+Ø 77^a/11

Mūsā (Ar. öi.): Kendisine Allah tarafından Sina dağında on emri

ihativa eden taş levhaların ve dört büyük kitaptan Tevrat’ın indirildiği; hem Yahudilik ve Hristiyanlığa hem de İslam’a göre büyük peygamber ve İsrailoğulları’nı Firavun’un zulmünden kurtarıp hürriyete kavuşturan lider.

M.+Ø 55^b/9

musallaṭ eyle- (Ar.+T.): Birini bir kimsenin başına sarmak, bela etmek.

musallaṭ e.-r 60^b/1

muşḥaf (Ar.): Kur’an-ı Kerim ayetlerinin iki kapak arasında toplanmasından oluşan kitap.

m.+Ø 54^a/4

m.+dan 54^a/4

m.+dur 71^a/10

muşībet (Ar.): Ansızın gelen bela, felaket, dert, sıkıntı veren şey.

m.+ler 72^b/1

muṭī‘ (Ar.): Uyan, boyun eğen, itaat eden, tâbi olan.

m.+Ø 73^b/1

muṣāfiḫa (Ar.): Arapça “uygun”, “münasip”; “muhalif olmayan” anlamlarındaki muvafık

kelimesinin müennes yani dişil çekimi.

m.+Ø 81^b/6

mükerrem (Ar.): Saygı değer, hürmete layık, yüce, aziz, muhterem.

m.+Ø 49^b/3

mü'min (Ar.): Allah'ın varlığına, birliğine, Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve peygamberi olduğuna ve İslamiyet'in diğer iman esaslarına inanan, iman sahibi kimse; müslüman.

m.+Ø 68^b/9

münāfık (Ar.): Allah'a, Peygamber'e ve diğer iman esaslarına inanmadığı hâlde inanmış gibi görünen; küfrünü gizleyerek kendini mümin gösteren veya imanla küfür arasında bocalayan kimse.

m.+Ø 74^a/7

münāfıklık (Ar.+T.): Münafık olma durumu.

m.+dan 66^a/6

Münebbihāt (Ar. ei.): “Tembihler”, “Nasihatlar”, “Öğütler” anlamına gelen; Hz. Muhammed, sahabe, tabiîn, hâkim ve tabiplerin kelâm-ı

kibarlarını, mevzeleri ihtiva eden; sözlerin akılda kalmasını kolaylaştırmak ve kolay ezberlenmesini sağlamak maksadıyla rakamsal olarak tertip edilmiş Arapça akaid kitabı.

M.+dan 50^a/2

münevver kıt- (Ar.+T.): Nurlandırmak, ışıktandırmak, aydınlatmak.

münevver kıt-ıvirdi 49^b/9-10

müslümān (Ar.+Far.): İslam dininden olan kimse; Muhammedî.

m.+Ø 54^a/6, 54^a/8

müsülmān (Ar.+Far.): bk. müslümān.

m.+Ø 72^a/4

m.+lar 67^b/1

m.+lardan 67^b/1

müştāk (Ar.): Şiddetle arzu eden, özleyen, hasretini çeken, gönülden isteyen.

m.+Ø 72^a/9

müttakī (Ar.): Dinin emir ve yasaklarına tam olarak uyan, günah ve haramdan sakınan, Allah'tan korkan kimse.

m.+lerüñ 68^a/6

müzd (Far.): Salih amel, hayırlı iş; sevap.

m.+Ø 51^b/8

m.+lerin 51^b/7, 52^a/1

müzdler eyle- (Far.+T.+T.): Salih ameller işlemek, hayırlı işlerle uğraşmak, sevaplar işlemek.

müzdler e.-mege 72^a/9

N

namāz (Far.): İslam dinince belli kurallara göre günde beş vakit yapılması müslümanlar üzerine farz kılınmış olan ve İslam'ın beş şartından birini teşkil eden ibadet.

n.+Ø 65^a/4, 70^b/6

n.+da 58^a/9, 74^b/4

n.+ı 70^b/6

n.+uñ 58^a/8, 61^a/9

namāz kııl- (Far.+T.): Namazı eda etmek, namaz ibadetini yerine getirmek.

namāz kı.-an (s.f.) 57^a/3

namāz kı.-ınmaz 71^a/10

namāz kı.-mayınca 57^a/5

namāz kı.-mazlar 54^a/4

namāza dur- (Far.+T.): Hakk'ın huzuruna durup namaza başlamak.

namāza d.-sa 57^a/6

nafağa eyle- (Ar.+T.): (Geçinmek için gerekli olan şeyleri) Harcamak, sarf etmek.

nafağa e.-r 60^b/1, 60^b/8

nafağa idil- (Ar.+T.): Sarf edilmek; kullanılmak.

nafağa i.-mez 71^a/11

nażar (Ar.): Hak nuru ile bakış, lütufkâr ve keremli bakış, teveccüh ile bakma.

n.+ın 54^a/10

nażar eyle- (Ar.+T.): Lütuf ve keremle bakmak.

nażar e.-mez 54^a/10

ne: “Ne”, “hangi şey” sorularını işaret eden zamir; soru zamiri.

n.+dür 74^a/2, 74^a/2, 74^a/2, 74^a/3, 74^a/3, 74^a/4, 74^a/4

nefs (Ar.): 1. Bir kimsenin kendi öz varlığı, öz benliği, kişiliği.

n.+Ø 53^b/2

n.+i (iye.) 68^b/2, 84^b/9

n.+içündür 80^a/3

n.+in 62^a/10

n.+inden 77^b/5

n.+ine 53^a/11, 53^b/5

n.+ini 62^a/3, 79^a/8, 79^a/11

2. Kulun kötü, beğenilmeyen, bayağı ve hayvani arzuları, huy ve fiilleri, kibir, gazap, kin, haset, hırs, tahammülsüzlük, hasislik, dedikodu, şehvet, ihtiras, heva ve heves gibi zaaflarının merkezi; nefs-i emmare.

n.+Ø 59^a/10, 59^b/2, 63^b/9

n.+e 59^b/7

nesene: bk. nesne.

n.+Ø 53^a/7, 55^b/2, 55^b/11, 58^a/3, 59^b/11, 68^b/9, 68^b/11, 69^b/7, 74^a/6

n.+den 61^a/5

n.+dür 58^a/7, 61^a/4, 68^a/6

n.+nün 60^a/9, 61^a/5

n.+ye 66^a/10

n.+yi 60^b/5

n.+yile 58^a/3, 58^a/8, 77^a/11

nesne: Madde, eşya, söz, olay, iş, durum vb.nin yerine kullanılan, belirsiz anlamda bir söz; şey.

n.+Ø 52^a/10, 52^b/5, 53^b/1, 54^a/2, 54^a/2, 55^a/10, 64^b/11, 66^a/9, 68^a/10, 68^a/11, 71^b/5, 72^b/6, 74^a/9, 76^b/9, 84^a/4

n.+de 64^a/4, 78^a/1

n.+den 55^a/11, 64^a/7, 66^a/10, 66^b/9, 84^a/6

n.+dür 66^b/6, 67^b/7, 77^b/11

n.+lerde 62^a/11

n.+lerün 71^a/7

n.+ye 66^a/1, 66^b/8

n.+yi 64^b/11, 65^a/10, 72^b/7

n.+yile 79^a/7, 79^a/10, 79^b/5

nesnesüz: Nesneden yoksun olarak, nesne olmadan, nesnesiz.

n.+Ø 66^b/7

ne-kim: Ne kadar.

n.+Ø 76^b/4

ne-yile: Ne ile, ne suretle, nasıl.

n.+Ø 77^a/10

ne-yir: Nere; ne şekil, ne tarz.

n.+de 60^a/11

nevmîd ol- (Far.+T.): Çaresiz kalmak, umudu kalmamak, ümitsizliğe kapılmak.

nevmîd o.-dı 79^a/9

nevmīd o.-madı 79^b/1

niçe: Ne zaman, ne kadar, ne vakte kadar.

n.+Ø 72^b/6, 72^b/7, 72^b/8, 72^b/9

ni‘met (Ar.): Lütuf eseri olan iyilik, ihsan, bağış.

n.+Ø 72^a/4

n.+de 74^b/9

n.+dür 75^a/11

n.+i 78^a/4

n.+lerinden 72^a/4

nişān (Far.): Belirti, iz, emare; ayırıcı işaret, alamet-i farika.

n.+ı (iye.) 51^b/5, 52^a/1, 61^b/10, 62^a/3, 62^a/5, 62^a/8, 68^a/7, 70^a/7, 70^b/10

n.+la 61^b/10

n’it- (<ne+it-): Ne etmek, ne yapmak, ne vermek.

n.+dügün 55^a/3

nitekim: Cümle başında kendisinden önce gelen cümledeki hükmü doğrulamak için “gerçekten”, “hakikaten”, “nasıl ki”, “şöyle ki”, “... olduğu gibi” anlamlarında kullanılır.

n.+Ø 49^b/3, 49^b/6, 50^b/9

nitelik, -gi: Bir şeyin nasıl olduğunu belirten, onu başka şeylerden ayıran özellik; vasıf; keyfiyet.

n.+in 66^a/6

nūr (Ar.): Kalp gözüyle his ve idrak edilen gönül açıcı aydınlık, maddi olmayan hususlarda basiret gözüyle görülen ve gerçeği görmeyi sağlayan manevi ışık.

n.+ıyla 50^b/9

O, ‘O

od: Ateş.

o.+Ø 55^b/3

o.+a 60^b/6

o.+dan 74^a/3, 74^a/8

o.+ın 69^b/11

o.+ına 77^a/4

o.+ından 71^a/1, 82^b/5

odun: Yakılmak üzere kesilmiş, parçalanmış ağaç.

o.+dan 55^b/3

oğlan: (Erkek olsun, kız olsun) Evlat.

o.+ın 49^b/2, 68^b/11

oğlancuk, -ğı: Küçük kız veya erkek çocuk; evlatcağız.

o.+um 79^b/11, 80^a/11

oğul: 1. Erkek çocuk.

o.+Ø 69^a/5

2. Kız veya erkek çocuk.

o.+Ø 81^b/5

okı-: 1. Bir metni seslendirmek, yüksek sesle kıraat etmek.

o.-mağ 67^b/9, 71^b/5

o.-mazlar 54^a/4

2. Öğrenim görmek, tahsil yapmak.

o.-mağda 74^b/6

3. Çağırmak, davet etmek

o.-r 59^b/2, 59^b/2, 59^b/3, 59^b/4, 59^b/5, 59^b/5

o.-ya 55^a/5

okın-: (Bir metin) Seslendirilmek, yüksek sesle kıraat edilmek.

o.-mazlar 71^a/11

ol (I): İşaret sıfatı.

o.+Ø 49^b/2, 49^b/5, 51^b/6, 51^b/7, 53^a/8, 53^a/9, 53^a/10, 53^b/1, 53^b/1, 53^b/2, 53^b/3, 53^b/6, 54^a/3, 54^a/4, 54^b/7, 54^b/10, 55^a/5, 55^b/10, 59^b/6,

59^b/7, 59^b/8, 59^b/9, 59^b/10, 59^b/11, 60^a/11, 60^b/2, 60^b/2, 60^b/3, 60^b/4, 60^b/6, 60^b/7, 60^b/9, 61^b/10, 62^b/9, 62^b/11, 67^a/11, 67^a/11, 67^b/1, 67^b/10, 68^a/8, 69^b/7, 69^b/8, 69^b/9, 69^b/10, 69^b/11, 70^a/1, 70^a/2, 70^b/6, 70^b/7, 71^b/1, 71^b/2, 71^b/10, 71^b/11, 72^a/9, 73^a/11, 73^b/1, 73^b/1, 73^b/2, 73^b/3, 73^b/4, 73^b/5, 74^b/4, 74^b/5, 74^b/6, 74^b/7, 74^b/7, 74^b/8, 74^b/9, 74^b/10, 76^a/7, 76^a/8, 77^a/11, 78^a/1, 80^a/3, 82^a/8

ol (II): (Zamir olarak) Teklik üçüncü kişiyi, iki veya daha çok şeyden, daha önce sözü geçeni belirtmek için kullanılır. İşaret yolu ile nesnelerin yerini tutar.

o.+Ø 49^b/6, 51^b/9, 51^b/11, 57^b/1, 60^b/3, 68^a/10, 80^a/1, 80^a/3, 80^a/4

o.+dur 51^a/5, 51^a/6, 51^a/7, 61^b/11, 62^a/1, 62^a/2, 68^a/7, 70^b/8, 77^a/6, 80^b/1, 80^b/2, 84^b/9, 84^b/10

ağa 65^b/11, 68^a/9, 68^a/10, 68^b/1, 71^b/1, 72^b/1, 80^b/8, 81^a/3, 81^a/4, 81^a/6, 81^a/7, 84^b/8

anda 74^b/4, 74^b/5, 74^b/6, 74^b/7, 74^b/8, 74^b/9, 74^b/10, 78^b/11, 81^b/5

andan 54^a/7, 71^a/7, 71^a/10, 71^a/11

anı 51^b/10, 51^b/11, 53^b/4, 55^a/5,
68^a/10, 68^a/11, 69^a/4, 70^b/8,
70^b/9, 70^b/11, 71^a/1, 77^b/11,
80^b/10, 82^a/9, 82^a/10, 82^b/1, 82^b/2,
82^b/3, 82^b/5, 82^b/6, 82^b/8, 82^b/9,
82^b/11, 83^b/4

anlara 67^b/8, 71^a/2

anları 51^a/3, 54^b/8

anları 69^a/5

anu 49^b/8, 49^b/10, 54^a/10, 55^a/2,
58^b/6, 58^b/7, 58^b/8, 58^b/9, 58^b/10,
60^b/5, 68^a/7, 69^b/5, 70^b/9, 70^b/10,
70^b/10, 71^a/10, 77^a/6, 78^b/10,
80^b/8

anu için 54^a/9, 76^a/9

anu ile 65^a/11, 67^b/9, 71^a/8

ol-: 1. Meydana gelmek, varlık
kazanmak, vuku bulmak.

o.-dı 55^b/11

o.-masaydı 49^b/6

o.-ur 58^a/8

2. Mevcut olmak, bulunmak; var
olmak.

o.-a 77^a/6

o.-acağın 69^b/10

o.-duğı 78^b/10

o.-mağ 52^a/11, 52^b/6

o.-masa 57^a/1

o.-masaydı 73^a/2, 76^b/4, 76^b/5,
76^b/5, 76^b/7, 76^b/8, 76^b/8

o.-maya 74^b/4, 74^b/5, 74^b/6, 74^b/7,
74^b/8, 74^b/9, 74^b/10, 74^b/11

o.-sa 65^a/9

o.-up 73^a/4

o.-ur 65^a/9, 65^a/11, 65^b/1, 65^b/2,
75^a/11, 78^a/9, 78^a/10, 78^a/11,
78^a/11, 78^a/11

o.-urisa 65^a/11, 65^b/1, 65^b/2, 65^b/2

o.-ursa 78^a/9, 78^a/10

3. Gerçekleşmek, tahakkuk etmek;
yapılmak.

o.-dı 51^b/7, 51^b/8

o.-sa 66^b/9

o.-ur 84^b/7

4. Hâlini almak; durumunda
bulunmak.

o.-a 81^b/5, 81^b/6

o.-alarındı 73^a/2, 76^b/6

o.-dı 66^a/10, 79^a/6, 79^a/7, 79^a/10

o.-duğı 52^b/8

5. Davranmak; hareket etmek;
yaşam sürmek.

o.-ursa 71^b/10, 71^b/11

o.-sa 70^b/7

6. Bir yere mensup olmak.

o.-mağdur 53^b.

7. Sıfat-fiil eki almış olan kelimelerle birlikte “bitme” veya “başlama” bildiren fiiller meydana getirir.

o.-a 54^b/11

8. Ek-fiil yerine kullanılır.

o.-a 54^a/6, 54^a/7, 54^a/8, 54^a/8, 54^b/10, 63^a/6, 63^a/6, 77^a/6, 77^a/7

o.-dı 57^b/9, 57^b/11, 71^b/5, 72^a/9, 73^b/1

o.-duğın 83^b/6, 83^b/7, 83^b/8, 83^b/9

o.-madın 66^b/11

o.-mağ 72^a/4, 81^b/7

o.-mağda 82^b/10

o.-mağdur 63^a/3

o.-sun 49^b/5, 50^b/7, 78^b/7, 78^b/9

o.-ur 60^b/3, 60^b/4, 62^a/6, 62^a/6, 62^a/7, 62^a/10, 62^b/11, 65^a/10, 70^b/8, 72^b/1, 78^b/1, 78^b/1

9. Birleşik fiiller yapar.

bk. ‘āṣī ol-, bīzār ol-, dost ol-, emīn ol-, fāriğ ol-, fevt ol-, gālib ol-, gārķ ol-, ḥarāb ol-, ḥarīṣ ol-, helāk ol-, ırāk ol-, mağrūr ol-,

maḥzūz ol-, meşğūl ol-, nevmīd ol-, peşīmān ol-, raḥat ol-, rāzī ol-, rūsvāy ol-, zāyi^c ol-.

on: Dokuzdan sonra, on birden önce gelen sayının adı.

o.+Ø 50^a/2, 50^b/2, 56^b/5, 57^a/9, 62^b/9, 63^a/8, 66^b/6, 66^b/7, 67^a/4, 71^b/7, 82^a/8, 82^a/8, 83^b/3, 83^b/4, 84^a/4

o.+dur 71^a/7

o.+ı 82^a/8

ona-: Doğru ve uygun bulmak, tasvip etmek.

o.-maya 55^a/5

onuncı: On sayısının sıra sıfatı, sırada yeri dokuzuncudan sonra, on birinciden önce olan.

o.+Ø 63^a/6, 67^a/2

orta: (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Ara; iç.

o.+sında 65^a/2

oruç (Peh.): İslam dininin beş şartından biri olan, imsaktan güneş batıncaya kadar yeme, içme vb. şeylerden bir süre kendini alıkoyma şeklindeki ibadet.

o.+Ø 58^a/9

o.+da 74^b/5

oruç tut- (Peh.+T.): Oruç ibadetini yerine getirmek.

oruç t.-arken 82^b/4

‘Osmān (Ar. öi.): Hz. Peygamber’in üçüncü halifesi ve damadıdır. İki kızı ile evlenmesi nedeniyle “Zinnureyn” (İki Nur Sahibi) lakabı verilmiştir. Çok zengindi, hayâ ve hilm sahibiydi.

‘O.+Ø 67^a/6, 67^a/10, 67^b/6, 68^a/6, 68^b/9, 69^b/3, 70^a/6, 70^b/5, 71^a/6, 71^b/4.

‘O.+uñ 67^a/4

otlar eyle-: Şifalar, ilaçlar, devalar bulmak.

otlar e.-mege 60^b/9

otur-: Biriyle birlikte yaşamak; ortak hareket etmek.

o.-a 68^a/7

o.-mağıla 68^a/8

o.-mağ 50^b/7

o.-maya 68^a/7

oturt-, -dur: (Bir mevkiye) Yerleştirmek, geçirmek.

o.-dur 80^b/3

ög-: Bir kimse veya şeyin iyi, güzel ve üstün taraflarını söyleyerek değerini belirtmek; yüceltmek; methetmek; sena etmek.

ö.-düklerin 56^a/2

ö.-mekligiledür 70^a/8

öğren-: 1. Bir husus hakkında bilgi sahibi olmak, bilgi edinmek.

ö.-mege 72^b/8

2. Eğitim yoluyla belli bir konu üzerinde bilgi kazanmak, taallüm etmek, tederrüs etmek.

ö.-mek 81^a/7

öğrenici: Öğrenim görmek amacıyla ders alan kimse; talebe, şakirt.

ö.+Ø 61^a/8

öl-: 1. Hayatı sona ermek, yaşamaz olmak, can vermek, vefat etmek.

ö.-ür 60^a/10

2. Hayatietini kaybetmek, canlılığını yitirmek; mahvolmak, perişan olmak.

ö.-miş (s.f.) 50^b/8, 50^b/9, 80^b/2

ö.-ür 65^b/3

ölüm: Bir canlıda hayati fonksiyonların tam ve kesin bir şekilde sona

ermesi durumu; ahiret yolculuğu;
ebedi uyku; emrihak; irtihal;
mevt; memat; vefat.

ö.+Ø 63^b/9, 69^b/8, 72^a/5, 75^b/11

ö.+i 65^a/3, 72^a/11

‘**Ömer (Ar. öi.):** Peygamberimiz Hz.
Muhammed’in ikinci halifesidir.
Sahabenin en büyüklerinden olup,
adaleti ve cesareti ile meşhurdur.

‘Ö.+Ø 63^a/10, 63^b/2, 63^b/7, 64^a/3,
64^b/1, 64^b/10, 65^a/8, 65^b/9, 66^a/9,
66^b/6

‘Ö.+üñ 63^a/8

‘**ömr (Ar.):** Yaşama veya var olma
süresi, bir şeyin yaşadığı müddet,
hayat.

‘ö.+Ø 65^a/3, 71^b/2

‘ö.+dür 71^b/2

‘ö.+leriçün 63^b/9-10

‘ö.+ünüz 78^b/9

öñ: 1. Arka, sağ ve soldan başka
dördüncü yön, görünen ileri taraf.

ö.+ündedürür 59^a/10

2. Bir kimse veya yerin yüzünün
baktığı tarafta olan.

ö.+inden 57^a/3

öğdin: “Önce, önceden, önden, ilk
olarak, evvela, ilkin” anlamında
edat.

ö.+Ø 56^b/7, 79^b/5

ört-: 1. Gizlemek, saklamak,
ketmetmek.

ö.-di 64^b/11, 65^a/1, 65^a/1, 65^a/2,
65^a/3, 65^a/3, 65^a/4

2. Korumak, gizlemek veya
görünmez duruma getirmek için
üstünü kapatmak; örtülü duruma
getirmek.

ö.-mez 80^b/10

ötürü: -den dolayı, -in yüzünden, -in
sebebiyle işlevlerinde kullanılan
bir edat.

ö.+Ø 53^b/1, 53^b/3, 55^a/3, 68^b/1

öyütli: Öğüt veren, nasihat eden.

ö.+Ø 50^b/6

P

pes (Far.): 1. Şu hâlde, öyle ise, öyle
iken, öyle olunca, binaenaleyh.

p.+Ø 51^b/11, 55^b/11, 59^b/1,
75^a/10, 78^a/1

2. Sonra, ondan sonra,
müteakiben; sonunda, nihayet.

p.+Ø 60^b/10, 82^a/10, 82^b/3, 82^b/5,
82^b/6, 82^b/8, 82^b/9, 82^b/11, 84^b/8

peşimān ol- (Far.+T.): Yaptığı şeyin
yanlış veya uygunsuz sonuç
verdiğini görerek üzülme,
yaptığına hayıflanmak, esef
etmek.

peşimān o.-dı 79^a/11

peşimān o.-madı 79^a/8

peşimān o.-mağıçun 63^b/10

peşimān o.-mağdur 84^a/5-6

peygāmbēr (Far.): 1. Allah'tan vahiy
yoluyla aldığı bilgileri ve emirleri
tebliğ ederek, muhataplarını hak
dine çağırarak görevlendirilen
yüksek vasıflı kimse; nebi, resul,
elçi, yalvaç.

p.+Ø 79^a/7

p.+e 55^b/9

p.+i 57^b/8

p.+lere 52^b/2

p.+ün 76^a/9

2. Hz. Muhammed.

p.+Ø 54^a/2, 54^b/7, 55^a/10, 55^b/8,
56^b/5

p.+den 50^b/6, 51^a/2, 51^b/4, 52^a/10,
53^a/6, 54^b/7

p.+e 49^b/11

p.+ün 50^b/2

pīše (Far.): Sanat, meslek.

p.+nün 75^b/7

R

raḍīya'llāhü 'anhā (Ar.): bk.

raḍīya'llāhü 'anhü.

r.+Ø 57^b/8

raḍīya'llāhü 'anhü (Ar.): “Allah
ondan razı olsun” anlamında dua
cümlesi.

r.+Ø 50^a/6, 50^a/7, 50^a/8, 50^a/9,
54^a/11, 57^a/8, 57^a/10, 57^b/1, 57^b/3,
57^b/6, 57^b/11, 58^a/2, 58^a/5, 58^a/7,
58^a/11, 58^b/4, 58^b/11, 59^a/9, 60^a/1,
60^a/8, 60^b/10, 61^a/4, 61^a/10, 61^b/9,
62^a/11, 62^b/8, 63^a/7, 63^a/9, 63^a/10,
63^a/11, 63^b/2, 63^b/5, 63^b/7, 63^b/11,
64^a/3, 64^a/8, 64^b/1, 64^b/7, 64^b/10,
65^a/5, 65^a/8, 65^b/3, 65^b/9, 66^a/7,
66^a/9, 66^a/11, 66^b/6, 67^a/3, 67^a/5,
67^a/6, 67^a/8, 67^a/10, 67^b/2, 67^b/6,
68^a/1, 68^a/6, 68^b/2, 68^b/9, 69^a/6,
69^b/3, 70^a/3, 70^a/6, 70^a/11, 70^b/5,

71^a/2, 71^a/6, 71^b/3, 71^b/4, 71^b/6,
71^b/8, 71^b/9, 72^a/1, 72^a/3, 72^a/6,
72^a/8, 72^b/1, 72^b/5, 72^b/10, 73^a/1,
73^a/5, 73^a/9, 73^b/6, 73^b/9, 74^a/1,
74^a/5, 74^a/10, 74^b/3, 74^b/11, 75^a/6,
75^b/2, 75^b/6, 79^b/8, 80^a/4, 80^a/11

rağbet (Ar.): İstek, arzu, ilgi, alaka,
meyil, teveccüh.

r.+de 82^a/11

rağbet it-, -der (Ar.+T.): İsteyip alaka
göstermek, itibar etmek,
meyletmek, teveccüh etmek.

rağbet i.-der 69^b/9, 77^b/5

rahat (Ar.): Üzüntüsüz, sıkıntısız,
tasasız olma durumu; huzur.

r.+Ø 53^b/2

r.+ı 78^a/3

raḥimehu'llāhü (Ar.): Sahabeden
sonraki âlimler için kullanılan,
“Allah ona rahmet/merhamet
etsin” anlamında bir dua cümlesi.

r.+Ø 81^a/7, 81^b/1

raḥimehümu'llāhü (Ar.): Bilgin, âlim
velilere istinaden söylenmiş
“Allah onlara rahmet/merhamet
eylesin” anlamında dua cümlesi.

r.+Ø 50^a/10, 76^a/1

rahmet (Ar.): Acıma, esirgeme,
koruma, bağışlama, yarlıgama,
merhamet etme.

r.+Ø 54^a/10

r.+den 64^b/5

r.+i (iye.) 63^b/8

r.+ünden 79^a/10.

rahmetu'llāhi 'aleyh (Ar.): “Allah ona
rahmet/merhamet etsin”
anlamında dua sözü.

r.+Ø 76^a/3, 76^a/6, 76^a/10, 76^b/3,
77^a/7, 77^a/10, 77^b/2, 77^b/4, 77^b/6,
77^b/11, 78^a/5, 78^a/8, 78^b/2, 78^b/6,
79^a/1, 79^a/6, 79^b/2, 79^b/4.

ra'ıyyet (Ar.): Bir hükümdarın
yönetimi altında olan, vergi veren
ve devlet tarafından korunan halk.

r.+i 66^b/10

Ramaḥān ayı (Ar.+T.): Arabî ayların
Şaban ve Şevval arasında kalan ve
devamı boyunca oruç tutulan
dokuzuncu ayı.

R.+Ø 65^a/3-4

rāzī (Ar.): Uygun bulan, benimseyen,
isteyen, kabul eden.

r.+Ø 53^a/11

rāzī ol- (Ar.+T.): Hoşnut ve memnun
olmak; rıza göstermek.

rāzī o.-duğı 52^b/4

rāzī o.-duğından 62^a/9

rāzī o.-mağıladur 70^a/9-10

redd (Ar.): Kabul edilmemek, geri çevrilmek.

r.+Ø 51^b/8

reke'at (<Ar. rek'at): Namazda bir kıyam, bir rükû ve iki secdeden meydana gelen bölüm.

r.+Ø 57^a/5

renc (Far.): Hastalık; rahatsızlık.

r.+Ø 60^b/7

resûl-i kevineyn (Ar.): Hz. Muhammed'i işaretle söylenen "iki cihanın peygamberi" anlamında Arapça bir terkip.

r.+Ø 49^b/5

rızā (<Ar. rızā'): Hoşnut ve memnun olma durumu; hoşnutluk, memnunluk.

r.+sın 65^a/1, 70^a/10

r.+sıyıla 75^a/9, 75^b/1

rivāyet kıl- (Ar.+T.): Nakletmek, aktarmak; anlatmak.

rivāyet kıl-ınur 50^b/6, 51^a/2, 51^b/4, 52^a/10, 53^a/6, 54^b/6, 54^b/7, 57^b/1, 57^b/6, 58^a/2, 58^a/7, 58^b/5

riyā (<Ar. riyā'): Bir ibadet veya iyiliğin Allah rızası için değil kullara gösteriş olsun diye yapılması.

r.+yıla 73^a/4, 83^b/10

rūşen kıl- (Far.+T.): Aydınlatmak, parlatmak, ışıklandırmak.

rūşen kıl-ıvirdi 49^b/9-10

ruviye (Ar.): "Rivayetle", "naklen" anlamında bir söz.

r.+Ø 50^b/3, 50^b/10, 51^a/7, 52^a/3, 52^b/10

rüsvāy ol- (Far.+T.): Ayıplanacak durumda olmak; rezil olmak, kepaze olmak.

rüsvāy o.-a 69^a/1

S, Ş, Ş

şābit (Ar.): Kesin bir delil ve tecrübeye dayalı, zan ve şüpheden arındırılmış; bu yönüyle güçlü, kuvvetli olan.

ş.+Ø 63^a/6

şabr (Ar.): Ruha ve bedene zarar veren şeylerden uzak durma, nefsin aşırı istek ve arzularına karşı koyma; her olanı Cenâbıhak'tan bilip

hoşnut ve razı olma, sızlanma ve itirazdan vazgeçme, hâlimden şikayet etmeme.

ş.+dan 64^b/6

şabr eyle- (Ar.+T.): Sabırlı davranmak, sabır ve tahammül göstermek.

şabr e.-di 57^b/9

şabr e.-mek 57^b/7, 61^a/6

şabr e.-mekdür 63^a/1

şabr e.-yici 77^a/6

şabr it- (Ar.+T.): Sabır göstermek, tahammül etmek.

şabr i.-mek 74^a/10

şadağa (Ar.): Gönüllü olarak veya dini bir vecibeyi yerine getirmek üzere ihtiyaç sahiplerine yapılan maddi yardım.

ş.+Ø 55^a/2, 82^b/5

şadağa-i fıtr (Ar.): Ramazan ayı sonunda, şer'an zengin sayılan bütün müslümanların bayramdan sonraya bırakmamak şartıyla fakirlere vermekle yükümlü olduğu sadaka; fitre.

ş.+Ø 58^a/9-10

sağ: bk. sağ (II).

s.+Ø 70^b/8

sağ (I): Kişi güneye döndüğünde batıda kalan tarafı.

ş.+Ø 55^a/3, 56^b/7, 59^a/10

sağ (II): Sağlam, sağlıklı, sıhhatli.

ş.+Ø 78^a/5, 81^b/7

sağlık: Bireyin fiziksel, sosyal ve ruhsal yönden tam bir iyilik durumunda olması; esenlik, sıhhat, afiyet.

ş.+Ø 58^a/4

sa'îd (Ar.): İyi ve güzel yaratılışı, üstün ahlâkı sebebiyle hak katında makbul olan, kurtulmuşlardan sayılan kimse.

s.+Ø 79^a/7, 79^a/10

sağal: Yetişkin erkeklerde yanak ve alt çenede çıkan kılların tümü.

s.+Ø 58^a/4

sağın-: Herhangi bir korku veya düşünce ile bir şeyi yapmaktan uzak durmak; kaçınmak, çekinmek, içtinap etmek.

s.-dı 73^b/4

sağla-: 1. Gözetmek, esirgemek, korumak, himaye etmek.

s.-mağdan 64^b/2

s.-r 62^a/10

s.-sa 70^b/6

2. Sonrası için ayırmak, muhafaza etmek.

s.-yan (s.f.) 68^b/11

şakla-: bk. sakla- (1).

ş.-mağ 74^b/9

saklan-: 1. Kendini saklamak, gizlenmek.

s.-mağışun 64^a/7

s.-mağ 61^a/5

2. Belli ve emin bir yerde tutulmak, muhafaza edilmek.

s.-updurur 51^b/6

şalāḥ (Ar.): Düzelmek, iyileşmek, iyilik.

ş.+a 53^a/9, 66^a/5, 68^a/8

şālīḥ (Ar.): Dinin emrettiği hususlara uygun davranan ve dünyaya yönelik faydalı işlerde bulunan iyi amel sahibi kimse.

ş.+Ø 53^a/11, 54^a/8, 67^b/8, 81^b/5

ş.+ler 73^a/2, 76^b/4

ş.+lerle 53^b/5

ş.+lerin 70^b/9

şālīḥa (Ar.): “Salih” kelimesinin kadını ifade eden, aynı manadaki müennes şekli.

ş.+Ø 54^a/6, 81^b/6

şalla'llāhu 'aleyhi (Ar.): “Allah’ın duası onun üzerine olsun”, “Allah onun şanını yüceltsin” anlamlarında Hz. Peygamber’i işaret eden Arapça terkip. bk. şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem.

ş+Ø 54^a/2

şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (Ar.): Hz. Peygamber’in manevi şahsiyetini selamlama anlamında bir tabir; “Allah’ın selamı ve desteği onun üzerine olsun” anlamında Arapça ifade.

ş+Ø 50^b/1, 50^b/3, 50^b/10, 51^a/2, 51^a/7, 51^b/4, 52^a/3, 52^a/10, 52^b/10, 53^a/6, 53^b/6, 54^a/11, 55^a/6, 55^a/10, 55^b/4, 55^b/8, 56^a/3, 56^b/5

şat-: Menfaat karşılığında bir şeyi gözden çıkarmak, feda etmek.

ş.-mazlar 72^b/9

saṭır (<Ar. saṭr): Bir zemin üzerine yazılarak veya dizilerek yan yana getirilmiş kelimelerin meydana getirdiği yazı sıralarından her biri.

s.+Ø 69^b/6

savaṣ-: Mücadele etmek, çaba sarf etmek, uğraşmak.

s.-acağ 80^b/7

sayru: Sağlık durumu bozuk olan; hasta.

s.+Ø 67^b/11

secde-yi sehv (Ar.): Hata secdesi. Namazdaki belirli eksiklik, fazlalık veya yanlışlıkları telafi etmek amacıyla yapılan iki secdeyi ifade eden terim.

s.+Ø 58^a/8

sefer (Ar.): Yolculuk, seyahat.

s.+içün 71^b/2

sekiz: Yediden sonra, dokuzdan önce gelen sayının adı.

s.+Ø 55^a/10, 55^a/10, 61^a/4, 61^a/4

s.+dür 70^a/7

sekizinci: Sekiz sayısının sıra sıfatı; sırada yeri yedinciden sonra, dokuzuncudan önce olan.

s.+Ø 55^b/3, 63^a/5, 67^a/1

selām vir- (Ar.+T.): Selamlamak.

selām v.-e 56^b/11

sen: Teklik ikinci şahsın yerini tutan zamir.

s.+Ø 77^a/2, 77^a/3, 77^a/4, 77^a/5

saṇa 72^a/4, 72^a/5, 72^a/5

s.+i 59^b/2, 59^b/2, 59^b/3, 59^b/4, 59^b/5, 59^b/5, 77^a/2, 77^a/3

ṣenā (<Ar. ṣenā’): Övme, övüş, medih.

ṣ.+Ø 49^b/4

sev-: 1. Sevgi ve bağlılık duymak, muhabbet beslemek.

s.-dügin 62^a/8, 83^b/7

s.-er 67^a/11, 67^a/11, 67^b/1, 70^b/8

s.-erem 77^a/5

s.-megi 66^a/3

s.-mek 56^a/1, 56^a/2, 56^a/2, 56^a/2, 82^b/7, 82^b/8

s.-mekdür 63^a/5

s.-mekligi 82^b/7

s.-meklik 66^a/4

s.-memek 84^a/8

s.-mez 83^b/4, 83^b/4, 83^b/5, 83^b/6, 83^b/6, 83^b/7, 83^b/7, 83^b/8, 83^b/9, 83^b/9, 83^b/10

2. Birine sevgiyle bağlanmak, âşık olmak, gönül vermek.

s.-di 57^b/11

ṣevāb (Ar.): Dini açıdan makbul sayılan davranışlar karşılığında Allah tarafından verilen mükafat.

ṣ.+Ø 64^a/6

sevgü: İnsanı karşılık beklemeden yakın ilgi, dostluk, şefkat, bağlılık

göstermeye yönelten ve
fedakârlıkları göze aldıracak
kadar güçlü olabilen duygu;
sevme duygusu; muhabbet.

s.+yilen 62^a/2

sevgülü: Sevgi ve bağlılık duyulan,
kendisine sevgi beslenen.

s.+Ø 66^a/9, 71^b/5

sığın-: Tehlikeden korunmak için emin
ve güvenilir bir yere sokulmak.

s.+acağ 80^b/6

şırât köprüsi (Ar.+T.): İslam inancına
göre, ahirette cehennem üzerinde
kurulacak olan, müminlerin
üzerinden kolayca geçerek
cennete gireceklerine, kafirlerin
ise üzerinden cehenneme
düşeceklerine inanılan köprü.

ş.+Ø 58^b/9

ş.+inden 82^b/4

ş.+ini 70^b/11

silâh (Ar.): Savunmak veya saldırmak
amacıyla kullanılan her türlü araç.

s.+dur 71^a/9, 80^b/7

siğ- Hazmedilmek, sindirilmek.

s.-er 81^b/5

sinle: Mezar, kabir.

s.+Ø 58^b/7, 63^b/10

s.+de 78^b/10

s.+r 67^b/10

s.+ye 57^b/1, 67^b/10

s.+yi 77^a/11

sipās (Far.): Şükür ve övgü; hamd ve
sena.

s.+Ø 49^b/2

siz: Çokluk ikinci şahıs zamiri. Sen ve
seninle birlikte olanlar.

s.+den 79^b/4

s.+üñ 50^b/7, 78^b/6

şoḥbet it- (Ar.+T.): Karşılıklı olarak
dostça, arkadaşça konuşmak,
söyleşmek, hasbihal etmek.

şoḥbet i.-mekdür 53^b/5

şol: Yönünü güneye çevirmiş birinin
güneşin doğduğu taraftaki kısmı.

ş.+Ø 55^a/3, 59^a/11

şoḡra: “-dAn” hâl eki ile birlikte edat
olarak kullanılmaktadır.

ş.+Ø 50^a/1, 62^a/9, 78^a/1

şor-: Soru yönelterek bilgi istemek; sual
etmek.

ş.-a 67^b/11

ş.-acağ (s.f.) 63^b/3

ş.-dılar 74^a/1, 84^b/6

ş.-ılmaz 71^a/8

ş.-mak 63^b/4

sovuş: Sıcaklık derecesi üşütecek kadar az olan, ısısı insanı üşüten.

s.+Ø 51^a/5

şovuş: bk. sovuş.

ş.+Ø 74^a/4

sovuşarak: Daha soğuk.

s.+dur 74^a/9

söyle-: Düşündüğünü veya bildiğini sözle anlatmak.

s.-megile 79^b/5

s.-meye 57^a/5

s.-ye 80^b/1

söz: Bir fikri, bir isteği anlatmaya, açıklamaya yarayan kelimeler yahut cümleler dizisi; lakırtı, kalam, laf, kavi.

s.+Ø 79^b/5

s.+den 74^b/5

s.+i 63^b/4, 80^b/1

s.+i (iye.) 65^a/11, 65^b/11

s.+in 50^b/8, 57^a/5

s.+lerin 79^b/7

su(y): Hidrojen ve oksijenden oluşan, renksiz, kokusuz, tatsız, şeffaf sıvı madde; âb, mâ.

s.+dan 55^b/3

s.+ıla 50^b/9

suçsuz: Suçu, kabahati olmayan, suç ve günah işlememiş olan; masum.

s.+Ø 74^a/5

su'ile (Ar.): “soruldu” anlamında Arapça ifade.

s.+Ø 73^b/6

sultân (Ar.): İslam dünyasında “hükümdar” için kullanılan unvan; padişah.

s.+Ø 57^b/7, 57^b/9, 66^b/10, 74^a/8

s.+ınuñ 57^b/10

s.+lar 76^b/7, 80^b/3, 83^b/8

s.+ları 57^b/6

şuşa-: Su içme ihtiyacı duymak, su içeceği gelmek.

ş.-maşlıkda 82^b/4

Süfyân-ı Şevrî (Ar. öi.): Zamanının bütün ilim merkezlerini dolaşıp önde gelen âlimlerin birçoğuna öğrencilik yaparak oldukça zengin bir ilmi birikim elde etmiş; tebeu't-tâbiîn devrinin en büyük

tefsir, fıkıh ve hadis âlimlerinden;
kendi adıyla anılan fıkıh
mezhebinin imamı; soyu Hz.
Peygamberle birleşik bir zahid.

S.+Ø 76^a/6

Ş

şakî (Ar.): Her türlü kötülüğü
işleyebilecek yaratılıştaki olan, kötü
huylu kimse.

Ş.+Ø 79^a/6

Şakîk-i Belhî (Ar. öi.): Horasan'da
tasavvufî hâllerden bahseden ilk
sufî; tevekkülün mahiyetini,
sebeplerini, hikmetlerini,
tevekküle ulaşmanın yollarını
inceleyerek bunun müridin
sülûküne yapacağı tesir üzerinde
duran ilk zahid olarak tanınır.

Ş.+Ø 78^b/6

şâzılık (Far.+T.): Sevinçli olma
durumu; sevinçlilik, mutluluk,
bahtiyarlık.

Ş.+Ø 59^b/7, 66^b/11

şefâ'atci (Ar.+T.): Birisi için şefa'at
eden; onun suçunun bağışlanması

veya isteğinin yerine getirilmesi
için aracı olan kimse.

Ş.+sidür 80^b/8

şehr (Far.): İnsanların toplu olarak
yaşadığı yerleşim yerlerinden,
idari ve mülki bakımdan köy ve
kasabadan sonra en büyük olanı;
kalabalık yerleşim merkezi; kent.

Ş.+inde 57^b/9

şehvet (Ar.): 1. Nefsin hoşuna giden
bedeni ve sufî arzulara meyletme;
ölçüyü aşan şiddetli arzu, şiddetli
istek.

Ş.+den 76^a/7

Ş.+denidi 76^a/9

Ş.+i 82^b/6

Ş.+i (iye.) 78^a/10, 78^a/11

Ş.+lerdin 59^b/3

Ş.+leriçün 63^b/9

2. Karşı cinse duyulan cinsel
istek, kösnü.

Ş.+ile 81^a/3

şeksüz (Ar.+T.): Kesin olarak, şüpheye
yer bırakmayacak şekilde.

Ş.+Ø 58^b/9

şeytân (Ar.): Meleklerin başı ve hocası
olduğu hâlde isyan edip Allah'ın

emirlerine karşı geldiği için
huzurdan kovulan ve rahmetten
uzak kalan, insanları da Allah'ın
emirlerine karşı kıskırtan,
kötülüğe yöneltten asi varlık; cin;
iblis.

ş.+Ø 52^b/8

ş.+dan 69^a/1

ş.+1 73^b/2

şol: “Bu” kelimesine göre yerde,
zamanda veya söz zincirinde biraz
uzak olanı belirten söz.

ş.+Ø 69^b/6, 71^a/2, 80^b/10

şöyle: Şunun gibi, şuna benzer biçimde.

ş.+dür 57^b/2

şükr eyle- (Ar.+T.): Eriştiği nimetin,
gördüğü iyiliğin değerini bilip
memnuniyet duymak, minnettar
olmak, teşekkür etmek.

şükr e.-düklerin 56^a/1

şükr e.-megile 63^a/1

şükr e.-mek 61^a/6

şükr e.-yüp 49^b/11

şükür (<Ar. şükr): Verdiği nimetler
için Allah'a karşı duyulan minneti
dile getirme.

ş.+Ø 49^b/2

T, Ṭ

tā (Far.): Dek, değin, kadar, beri, ki vb.

edatlarla birlikte kullanılarak bir
fiilin, bir hareketin, bir yerin, bir
şeyin başladığı veya sona erdiği
noktayı, zaman ve uzaklık
bakımından abartmalı biçimde
anlatan bir söz.

t.+Ø 49^b/10, 50^a/3

ṭa'ām (Ar.): Yemek, aş.

ṭ.+Ø 64^b/6, 79^b/6, 81^b/5

ṭ.+1 65^b/10, 84^a/8

ṭ.+ları 64^b/6

ṭa'āmlan- (Ar.+T.): Yemek yemek,
karnını doyurmak.

ṭ.-durur 51^a/7

ṭā'at (Ar.): 1. Allah'ın emirlerine
uyma, emredileni yapma.

ṭ.+ına 54^b/11

ṭ.+ından 60^b/1

ṭ.+ını 82^b/7

2. İbadet, takva.

ṭ.+Ø 65^a/1, 72^a/5

ṭ.+a 83^b/7

ṭ.+dur 58^b/10

ṭā' at eyle- (Ar.+T.): İbadet etmek.

ṭā' at e.-dügin 83^b/10

ṭā' at e.-mege 81^a/6-7

ṭağıt-: Ayrı ayrı yerlere veya kimselere vermek ya da göndermek, tevzi etmek, paylaşmak.

ṭ.-mağda 53^b/1

taḥta (Far.): Levha.

t.+dur 69^b/5

ṭākāt (Ar.): Bir şeyi yapabilmek için gereken güç, kuvvet, derman.

ṭ.+ünüz 78^b/10

taḫḍir (Ar.): Ezelde Cenâb-ı Hakk'ın olmasını dilediği şeyler, her şey hakkında vermiş olduğu ezeli karar, alın yazısı; kader; yazgı; mukadderat.

t.+iledür 69^b/7

ṭama' (Ar.): Açgözlülük, tamah.

ṭ.+ın 67^b/1

tamām (Ar.): 1. Tamamlanma; nihayete erme, bitme.

t.+ı 58^a/8

2. Tam olarak, eksiksiz; olması gerektiği gibi, dosdoğru.

t.+Ø 63^a/1

tamāmlik, -ğı (Ar.+T.): Eksiksizlik; tam ve bütün olma durumu.

t.+ı 58^a/8, 58^a/9, 58^a/10, 58^a/11, 81^b/7

ṭamu (< Soğ. tmw): Günahkârların öldükten sonra ahirette azap görecekları, cezalarını çekecekları yer; cehennem; düzah.

ṭ.+Ø 52^b/5, 52^b/6, 69^b/11, 71^a/1, 71^b/11, 77^a/4, 77^a/5, 82^b/5

ṭ.+da 52^b/7, 52^b/8, 52^b/9

ṭ.+dan 52^b/6, 52^b/6, 52^b/7, 52^b/8, 52^b/9, 72^a/10, 73^a/11

ṭ.+yı 73^a/10

Tağrı: Kâinatta var olan her şeyi yaratan, koruyan, tek ve yüce varlık; Yaradan; Allah; Rab; İlâh; Mevla; Halik; Hüda; Hu; Oğan.

T.+Ø 49^b/6, 50^b/8, 51^a/3, 51^b/6, 51^b/10, 52^b/4, 52^b/9, 53^a/8, 53^b/2, 54^a/9, 54^b/8, 54^b/11, 55^a/1, 55^b/8, 59^b/1, 59^b/5, 60^a/11, 60^b/1, 62^a/9, 62^a/10, 62^a/11, 62^b/8, 64^a/4, 64^a/5, 64^b/11, 65^a/1, 67^a/10, 68^b/10, 69^b/3, 69^b/7, 70^b/7, 70^b/8, 70^b/10, 70^b/11, 71^a/1, 72^b/9, 75^a/6, 75^a/9, 77^a/1, 77^b/1, 79^a/9, 81^a/11, 83^a/5, 83^b/3

T.+çun 66^b/9

T.+çundur 80^a/1, 80^a/2

T.+dan 55^a/3, 64^a/6, 67^a/2, 69^a/6,
70^a/3, 75^a/7, 79^b/1, 82^a/10, 83^a/5

T.+nuñ 63^b/8, 64^a/7, 66^a/6, 75^a/7,
75^b/1, 75^b/1, 82^b/7, 82^b/8

T.+sı 70^a/10

T.+sından 55^a/6

T.+sıyla 62^a/10

T.+ya 49^b/11, 59^b/11, 61^b/11,
62^a/1, 62^a/2, 62^a/7, 62^b/10, 78^b/7,
78^b/8, 78^b/10, 81^a/6, 81^a/10

T.+yı 54^b/11, 58^b/9, 63^a/2, 70^a/2,
73^b/1, 77^a/5, 82^b/7

T.+yıla 77^b/5

tapıcı: Tanrı olarak tanıdığına karşı
kulluk eden; bağlılık gösteren;
ibadet eden.

ţ.+lar 61^b/9

tarılğan-: Muztarip olmak,
kederlenmek, bunalmak; nefret
etmek.

ţ.-ur 77^b/6

taş: Kimyasal veya fiziksel durumu
değişiklikler gösteren, içindeki
maden, tuz ve oksitlere göre farklı

renklerden oluşan sert ve katı
madde.

ţ.+dan 74^a/3, 74^a/7

tat-: (Tat alma duyusu yardımıyla) Bir
şeyin tadının nasıl olduğunu
anlamak.

ţ.-dum 64^b/6

ţ.-madum 64^b/6

tat, -dı: Hoşa giden durum, lezzet, zevk.

ţ.+ını 64^a/4

tatlurak: Tadı daha fazla olan; çok tatlı.

ţ.+Ø 64^b/6

te‘ālā (Ar.): Allah lafzının ve Hak,
Tanrı gibi ilâhî isimlerin geçtiği
yerlerde tazim amacıyla kullanılan
“şan, şeref ve hükümranlığı yüce
olsun” manasındaki Arapça ifade.

t.+Ø 49^b/6, 50^b/8, 51^a/3, 51^b/6,
51^b/10, 52^b/4, 54^a/9, 54^b/8, 55^b/8,
59^b/1, 59^b/5, 60^a/11, 60^b/1, 62^a/9,
62^b/9, 64^a/4, 64^a/5, 64^b/11, 69^b/3,
70^b/7, 70^b/8, 70^b/10, 70^b/11, 71^a/1,
72^b/9, 77^b/1, 83^b/3

t.+dan 68^b/10

tedbîr (Ar.): Bir şeyi önlemek veya
olmasını sağlamak için yapılan
hazırlık, başvuru, çare, önlem.

t.+i (iye.) 60^b/4

tedbîr eyle- (Ar.+T.): Gereken hazırlıkları yapmak, gerekli çarelere başvurmak, önlem almak.

tedbîr e.-mek 63^b/4-5

tefekkür eyle- (Ar.+T.): Bir şey hakkında etraflıca düşünmek.

tefekkür e.-mekde 82^b/11

tefsîr eyle- (Ar.+T.): Yorumlamak.

tefsîr e.-düm 50^a/3

tekebbürlik (Ar.+T.): Kibirlik.

t.+de 82^a/9

tekebbürlik eyle- (Ar.+T.+T.):

Kibirlenmek, kibirli davranmak, büyüklük taslamak.

tekebbürlik e.-dügin 83^b/5

ten (Far.): Vücut, beden.

t.+Ø 81^b/7

t.+de 78^a/5

t.+i 70^b/8, 77^a/6

t.+idür 80^a/4

t.+ile 63^a/4

terk eyle- (Ar.+T.): 1. Bırakmak, ayrılmak.

terk e.-di 73^b/5

terk e.-megile 62^a/6

terk e.-mek 61^a/9

terk e.-mekde 82^b/7

terk e.-mekdin 59^b/2

terk e.-r 70^a/10

terk e.-rise 65^b/10, 65^b/11, 66^a/1, 66^a/2, 66^a/3, 66^a/3, 66^a/5, 66^a/6, 67^a/11

2. Salıvermek, vazgeçmek; uzaklaşmak.

terk e.-düm 51^b/11

terk it-, -der (Ar.+T.): 1. Bırakmak, ayrılmak.

terk i.-megiledür 70^a/9

2. Salıvermek, vazgeçmek; uzaklaşmak.

terk i.-erise 67^a/10

tevbe eyle- (Ar.+T.): İşlediği bir hatayı, suç veya günahı bir daha yapmamaya karar vermek, söz vermek.

tevbe e.-di 79^b/1

tevbe e.-mege 79^a/9

tevbe e.-mekdür 58^b/6

tevbe e.-se 84^a/4, 84^b/7

tevfîk (Ar.): Allah'ın yardımı; Allah'ın, kulunun fiilini rızasına ve muhabbetine uygun kılması,

kulunu irade ve rızasına uygun işler yapmaya muvaffak eylemesi.

t.+Ø 75^b/10

tevfiksuz (Ar.+T.): Tevfikden yoksun olan, tevfik olmadan.

t.+Ø 67^a/2

Tevrît: Dört kutsal kitaptan Hz. Musa'ya indirileni, Musevilerin mukaddes kitabı; Ahd-i Atik.

T.+Ø 55^b/9

toğru: Akla, mantığa, gerçeğe veya duruma uygun; yerinde, isabetli, münasip.

t.+Ø 71^a/8

tokluk, -ğı: Açlığın giderilmiş olması hâli, tok olma durumu.

t.+1 78^a/9

toğuz: Sekizden sonra, ondan önce gelen sayının adı; dokuz.

t.+Ø 70^b/7

toğuzuncı: Dokuz sayısının sıra sıfatı, sırada yeri sekizinciden sonra, onuncudan önce olan; dokuzuncu.

t.+Ø 63^a/5, 67^a/2

toğdur-: Dolmasını sağlamak, dolu duruma getirmek, imla etmek.

t.-maya 68^a/11

ton: Elbise, giysi, libas, esvap.

t.+Ø 64^b/3, 66^a/11, 71^b/6, 80^b/10

t.+ları 64^b/3

toy-: İhtiyacı yeterince karşılanmış olmak, yeter bulmak, kanmak, tatmin olmak.

t.-maz 55^a/10, 55^a/11, 55^a/11, 55^b/1, 55^b/1, 55^b/2, 55^b/2, 55^b/3, 55^b/3

toyur-: Açlığını gidermek, tok hâle getirmek.

t.-mağ 71^b/5

tut-: 1. ... Olarak görmek.

t.-ılmaz 76^a/8

t.-ılır 76^a/7

2. Yardımcı fiil olarak kullanılıp deyim oluşturur.

bk. oruç tut-.

Türkçe: Ural-Altay dil ailesinin Altay dilleri dalına, yapı bakımından eklemeli diller grubuna giren, Türklerin kullandığı dil; Türk dili.

T.+Ø 50^a/3

U, ‘U

uçmak, -ğı (<Soğ. uşmağ): Cennet; dinî inanışlara göre imanlı ve iyi kimselerin ölümden ve kıyametin kopmasından sonra Allah tarafından mükafat olarak konulacakları ve içinde ebediyen yaşayacakları, her türlü tasavvurun üstünde güzellik ve nimetlerle dolu yer.

u.+Ø 52^a/10, 52^a/11, 52^b/1, 52^b/3, 52^b/4, 52^b/4, 59^b/10, 71^b/10, 73^a/10

u.+a 72^a/9

u.+dın 59^b/5

u.+ı 70^a/1, 73^a/10

u.+ıçun 78^b/11

u.+uñ 52^a/11, 52^b/1, 52^b/2, 52^b/3, 52^b/5

uğrı: Hırsız; başkasının malını çalan kimse.

u.+Ø 60^b/7

u.+dan 53^b/4

uğurla-: Çalmak; aşırmaq, hırsızlık etmek.

u.-yandan (s.f.) 53^a/10

ulaşık: Bitişik, muttasıl, merbut; birlikte; beraber.

u.+Ø 63^a/3

ulu: 1. Üstün niteliklere sahip, çok büyük, yüce; itibarlı, şerefli.

u.+Ø 80^b/5

u.+sı 62^a/6

2. Maddi yapısı bakımından büyük.

u.+Ø 68^a/9

ulula-: Saygı göstermek, hürmet ve itibar etmek, tazim ve tevkir etmek.

u.-mağ 74^b/11

ululuk, -ğı: Ulu olma durumu, büyüklük, yücelik, azamet.

u.+Ø 56^a/2, 66^a/3, 66^b/7, 67^a/2

u.+dur 67^b/8, 67^b/9, 67^b/10, 67^b/11

u.+ın 80^b/5

ulurak: Daha ulu, daha yüce; mertebeye daha büyük.

u.+Ø 64^b/3, 64^b/4, 64^b/5

um-: 1. İçinde, istediği ve beklediği şeyin gerçekleşeceğine dair bir duygu taşıyarak o şeyin olmasını beklemek, ümitle beklemek, ümit etmek.

u.-mağıla 62^a/1

2. Beklemek; dilemek, temenni etmek.

u.-mağ 74^a/9

unit-, -dur: (Bildiği, öğrendiği bir şey)

Aklında kalmamak, iradesi dışında hatırlanmaktan çıkmak.

u.-dur 60^b/10

u.-mağ 51^b/5, 52^a/2

uy-: 1. Davranışlarını, hareket, fikir vb.ni karşısındaki mevcut kimse veya şeye göre ayarlamak, ona tâbi olmak, ittiba etmek, ayak uydurmak.

u.-dı 57^b/10

2. Bir inanca, bir anlayışa, bir duruma veya egemen bir güce uygun davranışta bulunmak, riayet etmek.

u.-dı 73^b/3

u.-mağ 67^b/8

uyku: Dış uyaranlara karşı bilincin, bütünüyle veya bir bölümünün yitdiği, tepki gücünün zayıfladığı ve her türlü etkinliğin büyük ölçüde azaldığı dinlenme durumu.

u.+Ø 79^b/6

‘uzlet (Ar.): Belirli bir ruhsal olgunluğa ulaşmak amacıyla dünya hayatından ve sosyal çevreden uzaklaşarak arzuları sınırlamaya

çalışma, münzevi bir yaşam sürme.

‘u.+de 82^b/9

uzun: 1. İki ucu arasında kendi ölçülerine göre fazla mesafe olan, kısa karşıtı.

u.+Ø 77^b/1

2. Başlangıcı ile bitişi arasında fazla zaman bulunan, çok süren, çok zaman alan.

u.+Ø 71^b/2

Ü

üç: İkidenden sonra, dörtten önce gelen sayının adı.

ü.+Ø 51^a/2, 58^a/3, 58^a/3, 61^b/9, 62^a/3, 62^a/5, 62^a/8, 66^a/9, 71^b/5, 75^a/6, 77^a/11, 79^b/5, 79^b/11, 79^b/11, 80^a/2

ü.+den 55^b/11

ü.+dür 55^b/10

üçüncü: Üç sayısının sıra sıfatı, sırada yeri ikinciden sonra, dördüncüden önce olan.

ü.+Ø 51^a/7, 54^a/5, 54^b/11, 55^b/1,
56^a/1, 58^a/10, 58^b/8, 63^a/1, 63^a/8,
63^b/9, 64^a/5, 66^a/10, 66^b/8, 69^a/1

ü.+si 52^a/2, 52^b/2, 52^b/8, 53^a/9,
53^b/3, 55^b/10, 75^a/9

ü.+sinüñ 62^a/8

üçünci: bk. üçinci.

ü.+Ø 51^b/8

ümîz (Far.): Beklenti, umut.

ü.+Ø 76^a/7, 76^a/8

ü.+iledür 70^a/8

ümîz, -in kes- (Far.+T.): Beklenti içinde olmamak; ummamak; umut beslememek.

ümîzin k.-mek 81^a/10-11

ümmet (Ar.): Bir peygambere iman edenlerin, onun getirdiklerine inanıp ona tâbi olanların meydana getirdiği topluluk; kavim, cemaat, taife.

ü.+in 49^b/8

üst: 1. Bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı, üzeri, fevk, alt karşıtı.

ü.+üñdedürür 59^b/1

2. Bir şeyin dış yüzü, yüzey.

ü.+inde 69^b/5

3. Üzerine; hakkında, -e dair.

ü.+ine 59^b/4, 70^b/7

üy-: bk. üyi-.

ü.-megile 79^b/6

ü.-mek 56^a/1

üyi-: Uyumak; uyku hâlinde olmak.

ü.-mekdür 84^a/10

üzer: 1. Kendinden önceki ismin belirttiği vasfı taşıma anlamı katar; durumunda; gerektirdiği şekilde.

ü.+ine 49^b/5

2. Kişinin varlığı, bileşiği.

ü.+üñüze 50^b/7, 78^b/6

üzre: Bir durum içinde; bir şeyle alakalı.

ü.+Ø 60^b/2

V

vaht (Ar.): Bir işin olageldiği, yapılageldiği an, saat, gün veya mevsim.

v.+ın 62^a/5, 62^a/10, 80^b/10

v.+ında 70^b/6

v.+larda 51^a/5

var: Kâinatta veya düşüncede bulunan, mevcut olan (şey); yok karşıtı.

v.+dur 53^a/7, 53^b/1, 56^b/6, 61^b/10, 62^a/3, 62^a/5, 62^a/8, 69^b/6, 72^b/6, 81^b/4, 83^b/3

var-: Erişilmek istenen yere ayak basmak, ulaşmak, vasıl olmak; gitmek.

v.-am 83^a/6

v.-ılmaz 71^a/9

v.-mak 67^b/11

v.-ur 51^a/6

vaşiiyet (Ar.): Bir kimsenin sözlü veya yazılı olarak bildirdiği, ölümünden sonra arkasından yapılmasını istediği şey.

v.+Ø 67^b/11

ve (Ar.): Kelime, kelime öbeği ve cümleleri birbirine bağlayan bağlaç.

v.+Ø 49^b/2, 49^b/3, 49^b/3, 49^b/4, 49^b/4, 49^b/5, 49^b/7, 49^b/9, 49^b/10, 49^b/10, 49^b/11, 50^a/1, 50^b/8, 50^b/10, 51^a/5, 51^a/7, 52^a/3, 52^b/10, 53^a/10, 56^b/11, 57^a/3, 57^a/4, 57^a/4, 57^a/5, 57^a/10, 57^b/2, 57^b/8, 57^b/9, 57^b/11, 57^b/11, 58^a/4, 58^a/11, 59^a/10, 59^a/11, 59^a/11, 59^b/1,

59^b/3, 59^b/4, 59^b/4, 59^b/5, 59^b/6, 60^a/1, 60^b/9, 61^b/11, 62^a/1, 62^a/4, 62^a/4, 62^a/6, 62^a/7, 62^a/10, 62^a/11, 62^b/10, 65^a/1, 65^a/2, 65^a/2, 65^a/3, 65^a/4, 66^b/9, 67^b/7, 67^b/9, 67^b/11, 67^b/11, 68^a/9, 68^a/10, 68^b/1, 68^b/2, 69^b/8, 69^b/9, 69^b/10, 69^b/11, 70^a/1, 70^a/2, 70^a/8, 70^a/8, 70^a/9, 70^a/9, 70^b/6, 70^b/8, 70^b/8, 70^b/9, 70^b/9, 70^b/10, 70^b/11, 70^b/11, 71^a/1, 71^a/2, 71^a/8, 71^a/8, 71^a/9, 71^a/9, 71^a/10, 71^a/11, 71^a/11, 71^b/1, 71^b/2, 71^b/5, 71^b/6, 71^b/11, 72^a/4, 72^a/5, 72^a/10, 72^a/11, 72^b/1, 72^b/7, 72^b/8, 72^b/9, 73^a/3, 73^a/3, 73^a/4, 73^a/5, 73^a/10, 73^b/1, 73^b/2, 73^b/3, 73^b/4, 73^b/4, 73^b/5, 74^a/2, 74^a/2, 74^a/3, 74^a/3, 74^a/4, 74^a/4, 74^a/6, 74^a/6, 74^a/7, 74^a/8, 74^a/8, 74^a/10, 74^b/4, 74^b/5, 74^b/6, 74^b/7, 74^b/8, 74^b/9, 74^b/10, 75^a/7, 75^a/7, 75^b/1, 75^b/6, 75^b/7, 75^b/7, 75^b/8, 75^b/8, 75^b/9, 75^b/10, 75^b/10, 75^b/11, 76^a/8, 76^a/10, 76^b/4, 76^b/5, 76^b/6, 76^b/7, 76^b/8, 77^a/3, 77^a/4, 77^a/5, 77^a/6, 77^a/7, 77^b/1, 77^b/1, 77^b/4, 77^b/5, 78^b/9, 78^b/9, 78^b/10, 79^a/7, 79^a/8, 79^a/8, 79^a/9, 79^a/9, 79^a/10, 79^a/11, 79^a/11, 79^b/1, 79^b/1, 79^b/5, 79^b/6, 80^a/1, 80^a/2, 80^a/3, 80^a/4, 80^b/1, 80^b/2, 80^b/3, 80^b/4, 80^b/4,

80^b/4, 80^b/5, 80^b/6, 80^b/7, 80^b/8,
81^a/4, 81^a/5, 81^a/6, 81^a/10, 81^a/11,
81^a/11, 81^b/5, 81^b/6, 81^b/6, 81^b/7,
81^b/7, 82^b/11, 83^a/5, 83^a/6, 83^a/7,
83^a/8, 83^b/5, 83^b/5, 83^b/6, 83^b/6,
83^b/7, 83^b/8, 83^b/8, 83^b/8, 83^b/9,
83^b/10, 84^a/5, 84^a/6, 84^a/6, 84^a/7,
84^a/8, 84^a/10

vebāl (Ar.): Günah doğuracak ve insanı
ahiret azabına sürükleyecek olan
ağır sorumluluk.

v.+Ø 68^a/10

velī (Ar.): Cenâb-ı Hakk’a yakınlık
mertebesini kazanmış olan seçkin
kul, Allah’ın dostu ve sevgili
kulu; ermiş.

v.+leri 65^a/2

v.+lerüñ 76^a/2

vestā namāzı (Ar.): Orta namazı; İkinci
namazı.

v.+Ø 65^a/4

vir-: 1. Üzerinde, elinde veya yakınında
olan bir şeyi birisine eriştirmek,
iletmek.

v.-e 55^a/2

v.-megiledür 58^a/10

v.-megün 75^b/11

v.-mekde 82^b/5

2. Karşılık beklemeden bırakmak
veya bağışlamak.

v.-ür 62^a/8

3. Bahşetmek; ihsan etmek;
lutfetmek.

v.-mişdür 62^b/10

v.-dügile 72^b/9

v.-dügine 81^a/11

4. Kök veya gövdeleri sonuna -ı (-
i, -u, -ü) zarf-fiil eki almış fiillere
gelerek tezlik bildiren birleşik
fiiller oluşturur.

bk. münevver kıl-, rüşen kıl-.

5. İsimleri fiilleştirmek için
yardımcı fiil olarak kullanılır.

bk. cevāb vir-, haber vir-, selām
vir-.

Y

ya: Soru cümlesinin başına, soru
yöneltilenin dikkatini çekmek ve
cümlelerin anlamını güçlendirmek
üzere konulan bir ünlem.

y.+Ø 74^a/2

yā (I) (Ar.): “Ey”, “hey” anlamlarında
bir seslenme ünlemi.

y.+Ø 49^b/7

yā (II) (Far.): “Ve”, “veya”, “ya da”, “yahut” anlamlarında bağlama edatı olarak kullanılan; iki kelime, iki kelime öbeği veya iki cümleyi birbirine bağlama görevi gören bir söz.

y.+Ø 56^b/6, 60^a/10, 60^b/7

yād kı- (Far.+T.): Anmak, zikretmek.

yād kı.-updurur 49^b/4

yağmur: Atmosferdeki su buharının yoğunlaşmasıyla oluşan ve yeryüzüne düşen yağışın sıvı durumunda olanı; yağar, yağış, baran, bereket, rahmet.

y.+Ø 50^b/9

y.+dan 55^b/1

yāhūz (Far.): “Yahut”, “veya”, “ya da” anlamlarındaki bağlaç.

y.+Ø 51^b/8, 60^a/11, 60^b/1, 60^b/3, 60^b/4, 60^b/5, 60^b/6, 60^b/7, 60^b/9

Yahyā bin Mu‘āz (Ar. öi.): Kaynaklarda vaiz sıfatıyla anılan; ameli yönden Hanefi, itikadi yönden Mürcie’ye mensup olduğu belirtilen; seyrüsülûk makamlarından sistemli şekilde

bahseden ilk sûfilerden; Nişaburlu meşhur din âlimi.

Y.+Ø 78^a/8

yaķın: Yaklaşmış, dost kabul edilmiş; mukarreb.

y.+Ø 62^b/11

yaķın (Ar.): Kesin ve güçlü bir biçimde, tam ve doğru bir şekilde bilme.

y.+ile 58^b/10

yalıncaķ: Çıplak, üryan, cavlak; yoksul.

y.+lara 71^b/6

yaluğuz: Yanında başka bir şey bulunmayan; tek başına.

y.+Ø 77^a/11

yan: Taraf, yön, cihet.

y.+uñdadurur 59^a/10, 59^a/11

yaņa: Tarafa, yöne, cihete.

y.+Ø 55^a/5, 59^b/2, 59^b/3, 59^b/3, 59^b/5, 59^b/5, 59^b/6

yañıl-: Aldanmak, şaşmak, hata yapmak.

y.-duķ 78^a/1

y.-sa 58^a/9

ya‘nī (Ar.): Anlatılmak, açıklanmak istenen bir hükümden önce “şu

anlatılmak isteniyor ki”, “demek oluyor ki”, “demek ki” anlamlarında bir söz.

y.+Ø 51^b/9, 60^a/11, 60^b/8, 66^b/8, 70^a/10, 73^a/10, 73^a/11, 78^b/8, 80^b/9, 82^b/9

yağlış: Bir kurala, bir ilkeye, bir gerçeğe uymama durumu; yanılğı, hata.

y.+1 (iye.) 65^a/11, 65^b/1

yara-: Yarar sağlamak, faydalı olmak, kendisinden faydalanılmak.

y.-maz 66^b/6, 66^b/7, 66^b/7, 66^b/8, 66^b/10, 66^b/10, 66^b/11, 67^a/1, 67^a/1, 67^a/2, 67^a/2

yarağ eyle-: Hazırlanmak, hazırlık yapmak; levazım düzmek.

yarağ e.-mek 67^b/10

yaramaz: İşe yaramayan, yararlı olmayan; uygunsuz, zararlı, kötü, fena.

y.+Ø 74^b/5

yarat-, -da: Yoktan var etmek, halketmek, varlık âlemine getirmek.

y.-dı 49^b/3

y.-uban 49^b/8

y.-mağlığıla 62^a/7

y.-mayadı 49^b/6

yardım: Elindeki imkanları ve gücünü ihtiyacı olan biri için kullanma; muavenet.

y.+Ø 75^b/11

yarı: Bir şeyin yarısı kadar olan, yarım olan.

y.+sıdur 63^b/3, 63^b/4, 63^b/5

yarlığan-: Günahı bağışlanmak, mağfiret olunmak, affedilmek.

y.-a 76^a/7, 76^a/9

y.-mağdın 59^b/6

y.-mağlık 84^a/5

yaş: Gözyaşı.

y.+Ø 55^a/1

yavaşlık, -ğı: Yavaş olma durumu.

y.+Ø 75^b/9

y.+1la 63^a/6

yavaşlık eyle-: Yavaşlık göstermek; yavaş davranmak, yavaş hareket etmek.

yavaşlık e.-mek 61^a/7

yavuz: Kötü, fena.

y.+Ø 54^a/7, 54^a/9, 59^b/11, 61^a/5, 64^a/7, 66^a/10, 66^b/9, 84^a/6

yavuzıraq: Daha yaman, daha çetin,
daha sert, daha şiddetli, daha
meşakkatli.

y.+dur 52^b/5, 52^b/6, 52^b/7, 52^b/8,
52^b/9

yavuzluk, -ğı: Yavuz olma durumu;
kötülük, fenalık.

y.+ını 62^a/4

yaz-: Söz ve düşüncüyü belli işaret ve
harflerle anlatmak.

y.-Ø 68^b/11

y.-dum 50^a/3

yazıl-: Bir yere yazılmış olmak, kaydı
yapılmak, kaydedilmek.

y.-ıpdurur 69^b/6

yazuk, -ğı: Günah, cürüm, suç.

y.+ı (iye.) 78^a/11, 78^a/11

y.+ına 79^a/8, 79^a/10, 79^a/11

y.+ından 83^a/5

y.+lar 51^b/6, 75^a/8, 75^a/10

y.+lardın 59^b/5

y.+larıçun 63^b/8

y.+ların 51^b/5, 52^a/1, 67^a/11

y.+larumıla 77^a/2

yazuk işle-: Günah işlemek, suç
işlemek.

yazuk i.-mek 58^b/6

yazuk i.-η 78^b/9

yazuk i.-r 70^a/1

yığ-: 1. Uzaklaştırmak, alıkoymak,
mani olmak, engel olmak.

y.-mağ 66^a/10, 66^b/9

y.-mağdur 64^a/7

2. Men etmek, yasaklamak.

y.-duğı (s.f.) 62^a/11

yığlın-: 1. Kaçınmak, sakınmak,
çekinmek, nefsinin men etmek,
içtinap etmek, imtina etmek.

y.-acağ (s.f.) 66^a/1

y.-mağ 64^a/5

y.-mağdur 84^a/6

y.-mağlık 74^b/5

2. Uzaklaşmak, ilgisiz kalmak,
meyletmemek.

y.-ur 72^a/11

yıldırım: Çok hızlı yapılan, olan; çok
çabuk gerçekleşen.

y.+Ø 70^b/11

yi-: 1. Yenecek bir şeyle karnını
doyurmak.

y.-megi 65^b/10

y.-megile 79^b/6

/y.-mek/ 84^a/8

2. Uğramak, tutulmak, maruz kalmak.

y.-mek 67^a/7, 67^a/7

yidi: Altıdan sonra, sekizden önce gelen sayının adı; yedi.

y.+Ø 50^a/1, 54^b/8, 54^b/10, 60^a/9, 69^b/5

yidici: Doğru yola sevk eden, yol gösteren; rehber; kılavuz.

y.+nünj 75^b/8

yidinci: Yedi sayısının sıra sıfatı, sırada yeri altıncıdan sonra, sekizinciden önce olan; yedinci.

y.+Ø 55^a/4, 55^b/3, 63^a/4, 66^b/11, 79^b/7

yig: Daha çok beğenilip tercih edilen, üstün görülen; müreccah, evla.

y.+Ø 59^b/4

yigit: Delikanlı, genç erkek.

y.+dür 54^b/11

y.+ler 83^b/7

yigitlik: Gençlik.

y.+Ø 58^a/3

yigrek: Daha iyi, daha üstün, daha evla, daha âlâ.

y.+Ø 64^b/2

y.+dür 52^a/11, 52^a/11, 52^b/2, 52^b/3, 52^b/4, 80^b/6

yil: Havanın yer değiştirmesi sonucunda meydana gelen esinti; rüzgâr, bād.

y.+Ø 76^b/8

yir: 1. Mevki, mahal, mekân.

y.+Ø 73^a/10, 73^a/11

y.+de 54^a/4, 60^b/10, 80^b/7

y.+dür 80^b/6

y.+in 60^b/10

2. Yeryüzü, arz.

y.+Ø 76^b/4

y.+den 74^a/2, 74^a/6

3. Toprak, arazi.

y.+Ø 55^b/1

y.+i 50^b/9

4. Konum, makam, mevki.

y.+ine 80^b/3

5. Hâl, durum, vaziyet.

y.-de 82^a/8

6. Biçim, tarz, şekil.

y.+de 60^a/11, 60^b/1

yirine getür-: Gerçekleştirmek;
gereğini yaparak olmasını
sağlamak; yapmak.

yirine g.-mek 64^a/5

yirlü yirince: Olması gerektiği şekilde,
uygun biçimde, yaraşır olarak.

y.+Ø 80^b/1, 80^b/2

yiryüzü: Üzerinde yaşadığımız yer
küresinin kabuğu; dünya; arz.

y.+nde 76^b/4

yit-, -er: Bir gereksinimi karşılayacak,
giderecek miktarda veya derecede
olmak; el vermek; kâfi gelmek.

y.-er 72^a/4, 72^a/5, 72^a/5

yişi: Kokmak, teaffün etmek.

y.-yedi 76^b/9

yiynicek: Hafifmeşrep; serbest tavırlı,
hoppa, oynak.

y.+Ø 65^a/10

yumşaklık eyle-: Kaba, hırçın, sert
olmayıp yumuşak davranış
sergilemek.

yumşaklık e.-mekdür 63^a/4

yoğsul: bk. yoğsul.

y.+Ø 80^b/5

yoğsul: Maddi imkanı çok az olan,
geçinmekte güçlük çeken; fakir.

y.+ın 51^b/9

y.+lar 72^b/8, 83^b/5

yoğsullık, -ğı: Yoksul olma durumu;
fakirlik.

y.+dur 63^a/1

y.+uñ 61^a/5

yok: Bulunmayan, mevcut olmayan şey,
nesne veya kimse.

y.+Ø 71^a/2, 77^a/11, 77^b/1, 77^b/2

y.+dur 51^a/4, 54^b/9, 62^b/9, 74^b/4,
74^b/5, 74^b/6, 74^b/6, 74^b/7, 74^b/8,
74^b/9, 74^b/10, 74^b/10, 83^a/8

yokşaru: Aşama, derece, sınıf, konum,
makam, mertebe bakımından daha
yüksek, daha ileride olan.

y.+ya 51^b/8, 52^a/2

yokşullık: bk. yoğsullık.

y.+Ø 67^a/1

yol: Bir yerden bir yere gitmek için
aşılan uzaklık; rah, tarik

y.+ı 77^b/1

yoldaş: Refik, dost, arkadaş.

y.+uñ 75^b/9

yol gösterici: Ne yapılması gerektiğini
gösteren, rehberlik eden; rehber,
kılavuz.

yol g.+sidür 80^b/9

yumşaklık eyle-: Yumuşak davranmak, mülayimce hareket etmek, uysal olmak.

yumşaklık e.-mekdür 63^a/4

yumşat-, -dur: Bir kimsenin inadını, öfkesini geçirmek; kabalığını, sertliğini, acımasızlığını ortadan kaldırarak ruh hâlini hafifletmek.

y.-ur 70^b/10

Yūsuf (<İbr. öi. Yosef): Hz. İbrahim'in torunu, Hz. Yakub'un oğlu olarak İsrailoğulları'na gönderilen peygamber, Kur'an-ı Kerim'de dürüstlük ve güvenilirliğiyle övülmüş; tarih kitaplarında, kısas-ı enbiyalarda, mesnevilerde tasvir edildiği suretle, güzelliğiyle darbimesel hâline gelmiş; Miraç'ta Hz. Peygamber'le üçüncü kat semada görüşmüş; dini literatürde, Mısır sultanının hatunu olan Züleyha'yı cezbedişini konu alan eserlerin ana kahramanı konumundaki ulu zattır.

Y.+Ø 57^b/8, 57^b/8

Y.+ı 57^b/10

yüce: Yüksek, büyük, üstün, ulu, ulvi.

y.+Ø 75^a/11

yüssüz (<ET. yüz+süz): Arsız, sırnaşık, utanmaz, sıkılmaz, çekinmez.

y.+Ø 83^b/6

yüz: Başın, üzerinde alın, kaş, göz, burun, yanaklar, ağız ve çene bulunan ön kısmı; surat, sima, çehre.

y.+inde 70^b/10

yüzi suyu: bk. yüzsuu.

y.+Ø 65^b/1, 65^b/2

yüzsuu: Ar, hicap, haya, namus ve şeref, haysiyet, itibar.

y.+la 63^a/5

Z, Ẓ, Z̤, Z̥

zāhid (Ar.): Dünyayı terk edip dinin emirlerine çok titizlikle riayet eden, zühd ve takva sahibi, dindar, muttakî (kimse).

z.+ler 83^b/9

zāhidlik, -gi (Ar.+T.): Zahid olma durumu.

z.+ile 63^a/2

zāhir (Ar.): Bir şeyin görünen tarafı, dış yüzü, dış görünüşü.

z.+leri 67^b/7

zaḥmet (Ar.): Sıkıntı, eziyet, güçlük, zorluk, meşakkat.

z.+dür 53^a/7

zaḥmetlū (Ar.+T.): Sıkıntılı, yorucu, eziyetli, zorlu, meşakkatli.

z.+Ø 51^a/5

zālīm (Ar.): Acımasız ve haksız davranan, zulmeden; merhametsiz.

z.+Ø 54^a/6, 60^b/2

zārīlīk eyle- (Ar.+T.+T.): Ağlayıp inleme hâlinde olmak; ağlamak, inlemek.

zārīlīk e.-mek 61^a/9

zāyi' ol- (Ar.+T.): Ziyan olan, boşa giden, heder olan.

zāyi' o.-anı 71^a/7

Zelīḥā (Ar. öi.): Kur'an'da Yûsuf suresinde Mısır azizinin eşi ve Yûsuf'a âşık olan kadın olarak yer alsa da bu isimle Farsça ve Türkçe mesnevilerde Zelihâ, bazı metinlerde de Zilhâ ve Zelhâ şeklinde bahsedilen kadın kahraman.

Z.+Ø 57^b/9

Z.+y1 57^b/8

zemherîr (Ar.): Miladi takvime göre 22

Aralık - 31 Ocak tarihleri arasındaki çok soğuk günler; kara kış.

z.+den 74^a/4, 74^a/9

zıkr (Ar.): 1. Anma, söyleme, sözünü etme.

z.+Ø 50^a/5, 50^a/6, 50^a/7, 50^a/8, 50^a/9, 50^a/10, 50^a/11, 50^b/1, 57^a/8, 63^a/7, 67^a/1, 71^b/6, 76^a/1, 79^b/6

2. Allah'ı anmak ve unutmamak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş.

z.+Ø 82^b/8

z.+inden 53^a/9, 53^b/3

zıkr eyle- (Ar.+T.): Sözünü etmek, ismini söylemek, bahsini etmek.

zıkr e.-mek 50^b/2, 57^a/9, 63^a/8, 67^a/4, 71^b/7, 76^a/2

ziyâret eyle- (Ar.+T.): (Bir yeri veya kimseyi) Görmeye gitmek.

ziyâret e.-mek 67^b/10

zūlm (Ar.): Güçlü bir kimsenin yasaya veya vicdana aykırı olarak başkasını uğrattığı kötü durum, adaletsizlik, haksızlık; kıyğı, eziyet, cevr, cefa.

z.+e 81^a/11

zūlmāt (Ar.): Arapça “zulmet”in çoğul eki -āt almış şekli; karanlıklar, zulmetler.

z.+1 49^b/9

Zu'n-nūn-i Mısrī (Ar. öi.): “Balık sahibi”, “balıkçı” anlamına gelen Zūnnūn lakabını, mücevher hırsızlığıyla itham olunması sebebiyle bu yaftadan kurtulmak için ettiği dua üzerine denizde her birinin ağzında birer mücevher bulunan çok sayıda balığın belirmesi hadisesinden sonra aldığı söylenen; asıl adı Sevbân olan ilk dönem sufilerinden Mısırlı meşhur âlim.

z.+Ø 77^b/4

zūhd (Ar.): Dünyaya rağbet etmeyip kendini ibadete verme, nefsinin her türlü zevkten alıkoyup ibadet yolunu seçme; perhizkârlık; takva.

z.+Ø 74^b/7, 75^b/7

z.+de 78^a/3

z.+den 64^b/3

z.+i 65^b/2, 65^b/2, 77^a/11

SONUÇ

Millî Kütüphanenin dijital adresinde (<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/>) “El Yazması ve Nadir Eserler” bölümündeki katalog bilgilerine göre 06 Mil Yz A 5215 yer numarasıyla kayıtlı mecmuanın ihtiva ettiği dört metinden biri olarak 49^b-85^b varakları arasında yer alan *Terceme-i Münebbihāt*, tam adı *el-Munebbihāt ale’l-İsti’dâd li-Yevmi’l-Miâd* olan Arapça eserin dinî ve ahlâkî yönden didaktik nitelikli muhtevası aynıyla korunmuş Türkçe bir tercümesidir.

Eser, müstensihinin kimliği ve istinsah tarihi gibi bilgileri aktaracak “ketebe” veya “ferağ kaydı” olarak adlandırılan son kısımdan yoksun olsa da mecmuanın 1^a-32^a varakları arasında bulunan *Hikāyāt* adlı eser, söz konusu eksikliği giderme noktasında çıkarımda bulunma imkanı tanımaktadır. Bu aşamada -1.2.2.’de serdedilen delillere istinaden- mecmuayı meydana getiren dört metnin de bir elden çıkmış olma ihtimali oldukça kuvvetli görülmüş; *Hikāyāt* adlı eserin son bölümü olan 32^a numaralı varaktaki ketebe kaydında isim ve tarihe dair sunulan bilgiler *Terceme-i Münebbihāt*’a da nispet ettirilmiştir. Bu bağlamda son bir ya da birkaç varığı eksik olan *Terceme-i Münebbihāt*’ın 15. yüzyılın hemen başında, 805/1402 yılında Meḥmed b. Hızır b. ‘Ali b. Ḥaṭṭāb tarafından istinsah edildiği çıkarımında bulunulmuştur.

Bünyesinde tercüme kaynağı eden Arapça kısımları da barındırması sebebiyle salt bir mütercem metin özelliği göstermeyen *Terceme-i Münebbihāt*, birkaç eksik yaprakla tamamı 36 varaktan mürekkeptir. Bu açıdan dil incelemeleri için vasat sınırında denebilecek oranda malzeme sunan eserin, bağlı bulunduğu dönemin dil özelliklerini yansıtacak örnekleri de bu imkânlar dahilinde tetkik ve tahlil edilmiştir. Örneğin 2.2.’de “Ses Bilgisi” başlığı altındaki *genişleme*, *ünsüz türemesi* ve *patlayıcılaşma* hadiselerine metinde ancak birer kelimedede rastlanabilmiş; *tonsuzlaşma* olayının ise tek örneğine dahi tesadüf edilememiştir. Öte yandan metnin kelime türetimi ve kelime işletimi konusunda sağladığı olanaklarda daha cömert davrandığı söylenebilir. Özellikle yardımcı fiillerin çeşitliliği, yönelme, bulunma ve ayrılma durumu eklerinin çok işlevliliği dikkat çekicidir.

Eski Anadolu Türkçesinin imla özelliklerinden ses bilgisine, sözcük türlerinden kelime işletimine kadar birçok hususunun *Terceme-i Münebbihāt*'taki bazı yansımaları şu şekildedir:

- Eser hem Uygur hem Arap-Fars imlasının özelliklerini taşır. Bu iki yazı geleneği arasındaki temel farkın esasen “ünlülerin gösterilip gösterilmemesi” ve “eklerin ayrı yazılıp yazılmaması” noktasında olduğu söylenebilir.
- Metinde oldukça sınırlı sayıda kelimeye yer alan /p/ ünsüzü pe (پ) ile işaretlenmiş olup yalnızca zarf-fiil eki {-Up}'un be (ب) ile yazıldığı görülmüştür: eyleyüp اَيْلِيُوب 49^b/11, idüp اِدُب 49^b/11.
- /ŋ/ sesi metinde büyük ölçüde kef (ك) ile yazılmış olup çok az sayıda sözcükte üç noktalı kef (ڭ) ile gösterilmiştir: yañılsa يَڭِلْسَا 58^a/9, siñer سِيْغَر 81^b/5.
- Metinde Arapça ve Farsça kelimelerin imlası şedde (ّ) kullanımına uymakla beraber Türkçe kelimelerin yazımında çok az örnekte iki aynı ünsüz yan yana geldiğinde bu işaret tercih edilmiştir: aşşılı أَشْشِلُو 63^a/6, issi اِسْئِي 74^a/4.
- İyelik eklerinin 1. ve 2. kişilere yuvarlak, 3. kişilere düz ünlüyle kalıplaştığı görülmektedir: yazuqlarumıla نَزْغُلْرُمْلَه 77^a/2, yazuğı نَزْغِي 78^a/11.
- Geçmiş zamanda meydana gelen bir işin işitme yoluyla ya da bilahare öğrenildiğini ifade etmek üzere metinde {-mİş} ve {-(y)u~ıpdur(ur)} yapılarından oluşan iki farklı ek kullanılmıştır.

İslâm akaidi hakkında Arap diliyle telif edilmiş bir eserin bahsettiği hususları, müslüman bir toplumun Türkçe konuşanlarına kendi dillerinde aktarma gayesiyle meydana getirilen *Terceme-i Münebbihāt*, Arapça ve Farsça terimlerin dahi hitap edilen kesimin anlayışına uygun yapılarla “Türkçeleştirildiği”; 15. yüzyıl Türkçesinin dil özelliklerine ve söz varlığına dair veriler sunan önemli bir eserdir.

KAYNAKÇA

- ACAR, E. (2018) **Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Nehcü'l-Ferâdis I-II**, Ankara, Gazi Kitabevi.
- AÇIKGÖZ, H.; M. YELTEN (2005) **Kelime Grupları**, İstanbul, Doğu Kütüphanesi.
- ADALI, O. (1979) **Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler**, Ankara, TDK Yay.
- AKAR, A. (2018) **Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş**, Ankara, Ötüken Neşriyat.
- AKAR, A.; F. KAYILAN (2019) “Şahıs Eklerinin Şekil ve Zaman Ekleriyle Kullanımı: Çal ve Yöresi Ağızları Örneği”, **Söylem Filoloji Dergisi**, C. 4, S. 2, ss. 558-565.
- AKBABA, D. E. (2007) “Türkiye Türkçesinde Yapısında İsim-Fiil Bulunan Birleşik Fiiller”, **Dil Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S. 1, ss. 83-95.
- AKMAN, E.; T. SAKALLIOĞLU (2013) “Nehcü'l-Ferâdis'in Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Yeni Bir Nüshası: Kastamonu Nüshası”, **Türk Dili Dergisi**, S. 739, ss. 78-80.
- AKSAN, D. (1980) **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim 2**, Ankara, TDK Yay.
- AKSAN, D. vd. (1983) **Sözcük Türleri**, Ankara, TDK Yay.
- ALKAYA, E.; S. K. YALÇIN (2022) “Türk Dilinde *l Çokluk Eki”, **Dil Araştırmaları Dergisi**, C. 16, S. 31, ss. 17-24.
- ALYILMAZ, C. (1998) “Ünlemlerin Seslenmeleri Kuvvetlendirici İşlevleri”, **AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C. 0, S. 10, ss. 35-41.
- ALYILMAZ, C. (2011) “Zamir n'si Eski Bir İyelik Ekinin Kalıntısı Olabilir mi?”, **Türk Gramerinin Sorunları**, Ankara, TDK Yay., ss. 515-527.
- ARAT, R. R. (1953) “Türkçe Metinlerde e/i Meselesine Dâir”, **Rocznik Orientalistyczny**, S. 17, ss. 306-313.
- ARGUNŞAH, M. (1999) **Muhammed b. Mahmûd-ı Şirvânî Tuhfe-i Murâdî İnceleme-Metin-Dizin**, Ankara, TDK Yay.
- AYDEMİR, İ. A. (2013) “Türkçede Zarf-Fiillerin Görünüş Değerleri”, **Erdem**, S. 64, ss. 15-30.
- AYDIN, H. (2012) “Dilde Sıfır Birim ve Sıfır Biçimbirimin Kullanımı”, **Journal of Turkish Studies**, C. 7, S. 2, ss. 169-181.

- AYNACI, M. (2007) “Türkiye Türkçesinde Ses Etkileşimleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Kocaeli Üniversitesi, SBE**, Kocaeli.
- BACANLI, E. (2014) “Türk Dillerinin Şahıs Zamirlerinde Düzensizlikler”, **Turcology and Linguistics**, Ed.: Nurettin Demir vd., Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yay., 2014, ss. 43-61.
- BAĞCI, H. M. (2009) “Medrese Eğitiminde Hadis Birikimi -Diyarbakır Örneği-”, **Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, S. 1, ss. 45-59.
- BANGUOĞLU, T. (1986) **Türkçenin Grameri**, 2.bs., Ankara, TDK Yay.
- BAŞDAŞ, C. (2014) “Türkçede Üçüncü Şahıs İyelik Eki ve Zamir N’si”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, S. 30, ss. 147-161.
- BAYRAKTAR, N. (2018) **Türkçede Fiilimsiler**, 2.bs., Ankara, TDK Yay.
- BENZER, A. (2012) **Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik**, İstanbul, Kabalcı Yay.
- BİLKAN, A. F. (2018) **Osmanlı Zihniyetinin Oluşumu Kuruluş Döneminde Telif ve Tercüme**, İstanbul, İletişim Yay.
- BOZ, E. (2007) “Adın Yükleme (Nesne) Durumu Ve Tümcenin Nesne Ögesi Üzerine”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, C. 2, S. 2, ss. 102-108.
- BÖLER, T. (2021) **Türkiye Türkçesi Ses Bilgisi**, 3.bs., İstanbul, Kesit Yay.
- BÖREKÇİ, M. (2003) **Risâle-i Tevhîd (İnceleme-Metin-Dizin)**, Ankara, Akçağ Yay.
- BÖREKÇİ, M. (2009) **Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler**, Erzurum, Eser Ofset Matbaacılık.
- BÖREKÇİ, M.; Y. TEPELİ (2013) “İşlevsel Dilbilim Yaklaşımıyla Türkçede Sözcük Türleri”, **Uluslararası Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi**, C. 2, S. 7, ss. 93-102.
- BROCKELMANN, C. (1937) **Geschichte der Arabischen Litteratur (Erster Supplementband)**, Leiden.
- BULAK, Ş. (2019) “Türkçede ‘-mI/-mU’ Soru Unsuru”, **AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 66, ss. 309-330.
- BULAK, Ş.; İ. ULUTAŞ (2017) “Zamir N’si Üzerine Değerlendirmeler”, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 60, ss. 452-460.
- CAFEROĞLU, A. (1984) **Türk Dili Tarihi I**, 3.bs., İstanbul, Enderun Kitabevi.
- CHOİ, H. W. (1991) “Ana Altayca İyelik Zamiri *n”, **Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi**, S. 1, ss. 191-196.

- CİN, A.; D. IŞIK (2020) “Eski Türkçeden Günümüze +IA- İsimden Fiil Yapım Eki”, **Mediterranean Journal of Humanities**, C. 10, S. 10, ss. 79-115.
- CLAUSON, S. G. (1972) **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**, London, Oxford University Press.
- COŞKUN, V. (2001) “Standart Türkçedeki Ünlüler ve Ünsüzler”, **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, S. 4, ss. 0-0.
- COŞKUN, V. (2021) **Türkçenin Ses Bilgisi**, 3.bs., İstanbul, Bilge Kültür Sanat.
- ÇAĞATAY, S. (1944) “Eski Osmanlıca Üzerinde Bazı Notlar”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 2, S. 2, ss. 297-312.
- ÇAĞATAY, S. (1947) “Eski Osmanlıcada Fiil Müştakları”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 5, S. 4, ss. 353-368.
- ÇAĞATAY, S. (1977) **Türk Lehçeleri Örnekleri**, 3.bs., Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yay.
- DAŞDEMİR, M. (2000) “Dedem Korkut Kitabı’nın Söz Dizimi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜ, SBE, Erzurum.
- DENİZ-YILMAZ, Ö. (2003) “Türkiye Türkçesinde Sıfatsı-İsimsi Şekiller Üzerine (-Dik, -(y)EcEk, -(y)Esİ)”, **TDAY (Belleten)**, C. 51, S. 2003/1, ss. 151-169.
- DENİZ-YILMAZ, Ö. (2012) “Türkçe Kelime Çekimi Ulamları Dizgesi Üzerine: Fiil Çekimi Ulamları”, **Dil Araştırmaları Dergisi**, C. 11, S. 11, ss. 105-129.
- DELİCE, H. İ. (2007) “Çatı Eklerinin Bilinmeyen Bir İşlevi”, **38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, Ankara, 10-15 Eylül, ss. 419-433.
- DELİCE, H. İ. (2012) “Sözcük Türleri Nasıl Tasnif Edilmelidir?” **Journal of Turkish Studies**, C. 7, S. 4, ss. 27-34.
- DEMİRCAN, Ö. (1977) **Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Birleşmesi**, Ankara, TDK Yay.
- DEMİRCİOĞLU, C. (2009) “Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmaları Açısından ‘Terceme’ ve ‘Çeviri’ Kavramlarını Yeniden Düşünmek”, **Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları)**, Haz.: Zehra Toska, Cem Dilçin Armağanı, C. 1, S. 33, ss. 159-177.
- DENY, J. (1941) **Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)**, Çev.: Ali Ulvi Elöve, İstanbul, Maarif Matbaası.
- DEVELİ, H. (2008) “Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması”, **Journal of Turkish Studies**, C. 3, S. 3, ss. 212-230.

- DEVELLIOĞLU, F. (2023) **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski ve Yeni Harflerle**, 35.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- DİLÇİN, C. (2018) **Yeni Tarama Sözlüğü**, Tıpkıbası, Ankara, TDK Yay.
- DİLEK, S. (2005) “Eski Anadolu Türkçesinde İsimden Fiil Fiilden Fiil Yapma Ekleri ve Fonksiyonları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi, SBE**, İstanbul.
- DİZDAROĞLU, H. (1962) **Türkçede Sözcük Yapma Yolları**, Ankara, TDK Yay.
- DOĞAN, T. (2022) “Çağdaş Oğuz Türkçesinde -(X)p(DXr) Duyulan Geçmiş Zaman Ekinin Dağılımına Dair”, **Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 7, ss. 441-452.
- DUMAN, M. (1993) “Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişimleri”, Yayınlanmış Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi, SBE**, İstanbul.
- DUMAN, M. (1999) “Klâsik Osmanlı Türkçesi Dönemi Metinlerinde i/e Meselesine Dair”, **İlmî Araştırmalar**, S. 7, ss. 65-104.
- DURMAZ, E. K. (2022) “GE5299 Numaralı Bursa Cöngü (Giriş-Dil İncelemesi-Metin-Dizin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **UÜ, SBE**, Bursa.
- EDİSKUN, H. (1999) **Türk Dilbilgisi Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi**, 6.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi.
- EFENDİOĞLU, S. (2007) “Edatların Sınıflandırılması”, **Erciyes Dergisi**, C. 1, ss. 27-30.
- EKER, S. (2013) “Ana Türkçe Uzun Ünlülerin Kıpçak Dillerindeki Kimi İzlerine Dair”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi SBE Dergisi, Semih Tezcan’a Armağan**, C. 13, S. 13, ss. 145-167.
- EKER, S. (2021) **Çağdaş Türk Dili**, 13.bs., Ankara, Grafiker Yay.
- ERASLAN, K. (1980) **Eski Türkçe’de İsim-Fiiller**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- ERATALAY, S. Ö.; Ş. YILDIZ (2020) “-IA Ekinin Farklı Bir İşlevi Üzerine”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 22, S. 3, ss. 706-713.
- ERCİLASUN, A. B. (1983) **Kars İli Ağızları -Ses Bilgisi-**, Ankara, Gazi Üniversitesi Yay.
- ERCİLASUN, A. B. (1984) **Kutadgu Bilig Grameri-Fiil**, Ankara, Gazi Üniversitesi Yay.

- ERCİLASUN, A. B. (2015) **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**, 15.bs., Ankara, Akçağ Yay.
- ERDEM, M. (2016) “Türkçede Fiiller ve Sınıflandırma Sorunları”, **Journal of Turkish Studies**, C. 11, S. 20, ss. 185-200.
- ERGİN, M. (1963) **Dede Korkut Kitabı Gramer-İndeks**, Ankara, TKAE.
- ERGİN, M. (2009) **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul, Bayrak Yayıncılık.
- ERKMAN-AKERSON, F.; OZİL, Ş. (1998) **Türkçede Niteleme: Sıfat İşlevli Yan Tümceler**, İstanbul, Simurg.
- ERTANE-BAYDAR, A. S. (2012) “Kuzeybatı Grubu Türk Lehçelerinde Zarf Grubu”, **UÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 13, S. 23, ss. 183-197.
- ERTÜRK, H. İ. (2020) “Soru Eki Fiil Çekim Eki midir?”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 22, S. 2, ss. 377-386.
- GABAİN, A. V. (1988) **Eski Türkçenin Grameri**, Çev.: Mehmet Akalın, Ankara, TDK Yay.
- GEDİZLİ, M. (2015) “Türkçede Ünlemler ve Temel İşlevi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 8, S. 36, ss. 126-134.
- GEMALMAZ, E. (1973) “Erzurum İli Ağızları (İnceleme, Metinler, Sözlük ve Dizinler)”, Yayınlanmış Doktora Tezi, **AÜ, SBE**, Erzurum.
- GEMALMAZ, E. (1989) “Uyum ve Standart Türkiye Türkçesinde Uyumlar”, **AÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi**, S. 17 (Ayrı basım), ss. 1-30.
- GEMALMAZ, E. (1999) “Türkiye Türkçesi’nde Ses Olayları”, **AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 13, ss. 1-25.
- GENCAN, T. N. (1975) **Dilbilgisi**, 3.bs., Ankara, TDK Yay.
- GENÇ, G. (2005) “Eski Anadolu Türkçesinde İsimden İsim Fiilden İsim Yapma Ekleri ve Fonksiyonları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi, SBE**, İstanbul.
- GÖKÇE, F. (2017) “İbn Hacer El-Askalânî’ye Nispet Edilen ‘El-Münebbihât’ İsimli Eser Üzerine”, **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 6, S. 1, ss. 219-275.
- GRÖNBECH, K. (1995) **Türkçenin Yapısı**, Çev.: Mehmet Akalın, Ankara, TDK Yay.
- GÜLENSOY, T. (2000) **Türkçe El Kitabı**, Ankara, Akçağ Yay.

- GÜLSEVİN, G. (1997a) **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, Ankara, TDK Yay.
- GÜLSEVİN, G. (1997b) “Türkiye Türkçesinde Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine”, **TDAY (Belleten)**, C. 45, S. 1997, ss. 214-224.
- GÜLSEVİN, G. (2001) “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiller”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 2, S. 2, ss. 122-143.
- GÜLSEVİN, G. (2014) “Eski Türkiye Türkçesinde ‘İstek Kipi’ Üzerine”, **İlmi Araştırmalar**, S. 13, ss. 35-50.
- GÜLSEVİN, G.; E, BOZ. (2004) **Eski Anadolu Türkçesi**, Ankara, Gazi Kitabevi.
- GÜMÜŞATAM, G. (2012) “Kıbrıs Ağızlarında İyelik Eki Kökenli Şahıs Eklerinin Kullanım Alanları”, **Zeitschrift für die Welt der Türken**, C. 4, S. 3, ss. 309-327.
- GÜRBÜZ, F. (2016) “Yükleme Hâli”, **Erzincan Üniversitesi SBE Dergisi**, C. 9, S. 1, ss. 85-96.
- GÜVEN, M. (2015) “Türkçede Kendi Zamiri ve Kendi Zamiri İle Oluşmuş Kelime Öbeklerinin Kuruluş Biçimi”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 8, S. 4, ss. 341-356.
- GÜVEN, Ö. (2019) “Kitâb-ı Esrârü'l-‘Ârifin: Dil İncelemesi-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul**.
- HACIEMİNOĞLU, N. (1992) **Türk Dilinde Edatlar**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- HACIEMİNOĞLU, N. (1996) **Karahanlı Türkçesi Grameri**, Ankara, TDK Yay.
- HATİBOĞLU, V. (1978) **Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, 3.bs., Ankara, TDK Yay.
- HATİBOĞLU, V. (1981) **Türkçenin Ekleri**, Ankara, TDK Yay.
- HENGİRMEN, M. (2006) **Türkçe Temel Dilbilgisi**, 5.bs., Ankara, Engin Yay.
- HİRİK, S. (2013) “Türkçede Kip-Kiplik Terimleri ve Tanımları Üzerine”, **Bengü Belâk Ahmet Bican Ercilasun Armağanı**, Ed.: Bülent Gül, Ankara, TKAE, ss. 243-252.
- HİZMETLİ, S. (1999) “İbn Hicci”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 20, İstanbul, TDV Yay., ss. 66-67.
- HUNUTLU, Ü. (2018) “Türkçede K- > G- ve T- > D- Tonlulaşması Üzerine Düşünceler”, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 63, ss. 161-186.

- HUNUTLU, Ü. (2019) “Türk Dilinde Çekim Edatlarının İsim Hâli Tercihleri”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, C. 8, S. 1, ss. 133-158.
- İLHAN, N. (2009a) “Türk Dilinde Ünsüz Düşmesi, Nedenleri ve Türleri”, **Zeitschrift für die Welt der Türken**, C. 1, S. 2, ss. 43-55.
- İLHAN, N. (2009b) **Türk Dilinde Çokluk**, Elazığ, Manas Yayıncılık.
- İPEK, B. (2009) “Türkçede Pekiştirme Edatları”, Yayınlanmış Doktora Tezi, **Fırat Üniversitesi, SBE**, Elazığ.
- KAHRAMAN, T. (1999) “Çağdaş Türkiye Türkçesinde Ad Çekimi Eklerinin Kullanım Özellikleri ve İşlevleri”, **Türk Gramerinin Sorunları II**, Ankara, TDK Yay., ss. 278-297.
- KANAR, M. (2007) **Örnekli Etimoloji Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, 2.bs., Ankara, Derin Yay.
- KANDEMİR, M. Y. (1999) “İbn Hacer el-Askalânî”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 19, İstanbul, TDV Yay., ss. 514-531.
- KARA, F. (2016) “Oldurganlık ve Ettirgenlik Çatı Eklerinin İşlevleri”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, C. 5, S. 3, ss. 1204-1215.
- KARAAĞAÇ, G. (2009) “Edat Üzerine Düşünceler”, **Gazi Türkiyat**, C. 1, S. 5, ss.157-169.
- KARAAĞAÇ, G. (2009) **Türkçenin Söz Dizimi**, İstanbul, Kesit Yay.
- KARAAĞAÇ, G. (2013) **Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü**, Ankara, TDK Yay.
- KARAAĞAÇ, G. (2019) **Türkçenin Dil Bilgisi**, 4.bs., Ankara, Akçağ Yay.
- KARAAĞAÇ, G. (2021) **Türkçenin Ses Bilgisi**, İstanbul, Kesit Yay.
- KARADEMİR, F. (2011) “Eş Zamanlı Bakışla Türkiye Türkçesinde Yardımcı Ünsüzler”, **Journal of Turkish Studies**, C. 6, S. 2, ss. 561-598.
- KARADEMİR, F. (2013) **Türkiye Türkçesinde İyelik Olgusu**, İstanbul, Kesit Yay.
- KARAHAN, L. (1985) “Erzurumlu Mustafa Darîr Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ)”, Yayınlanmış Doktora Tezi, **Gazi Üniversitesi, SBE**, Ankara.
- KARAHAN, L. (1999) “Yükleme (accusative) ve İlgi (genitive) Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler”, **3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996**, Ankara, TDK Yay., ss. 605-611.

- KARAHAN, L. (2009) “Türkçede Şahıs ve İşaret Zamirlerinin Yönelme Hâlindeki Genişlemeler”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi III. Uluslararası Türkoloji Kongresi**, Türkistan, 18-20 Mayıs, ss. 124-130.
- KERİMOĞLU, C. (2021) **Kiplik ve Kip**, 4.bs., Ankara, Pegem Akademi.
- KOÇAOĞLU, T. (2003) “Tarihi Türk Lehçeleri Metinlerinin Transkripsiyonlanmasında Kapalı é / i Meselesi”, **Türk Kültürü** S. 483-484, ss. 266-281.
- KOÇ, M. (2012) “Eski Anadolu Türkçesinde /dUk/ Ekli Geçmiş Zaman Çekimi”, **Türkbilig / Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, C. 13, S. 23, ss. 11-18.
- KORKMAZ, Z. (1992) **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara, TDK Yay.
- KORKMAZ, Z. (1994) **Güney-Batı Anadolu Ağzları Ses Bilgisi (Fonetik)**, Ankara, TDK Yay.
- KORKMAZ, Z. (1999) “Türkiye Türkçesinde Fiil Çatısı Üzerine Görüşler”, **TDAY (Belleten)**, C. 44, S. 1996, ss. 159-165.
- KORKMAZ, Z. (2004) “Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri”, **TDAY (Belleten)**, C. 52, S. 2004/2, ss. 99-105.
- KORKMAZ, Z. (2007) “Türkçede Birleşik Fiiller ve Anlam Kaymaları”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar III**, Ankara, TDK Yay., ss. 259-267.
- KORKMAZ, Z. (2009) **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, 3.bs., Ankara, TDK Yay.
- KORKMAZ, Z. (2017a) “Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar I-II**, 3.bs., Ankara, TDK Yay., ss. 205-216.
- KORKMAZ, Z. (2017a) “-sa/-se Dilek-Şart Kipi Eklerinde Bir Yapı Birliği Var mıdır?”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar I-II**, 3.bs., Ankara, TDK Yay., ss. 160-167.
- KORKMAZ, Z. (2017a) “uçun ~ üçün ~ için vb. Edatlarının Yapısı Üzerine”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar I-II**, 3.bs., Ankara, TDK Yay., ss. 94-97.
- KORKMAZ, Z. (haz.) (2017b) **Marzubân-nâme Tercümesi Destûr-ı Şâhî**, Ankara, TDK Yay.
- KORKMAZ, Z. (2018) **Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları**, Ankara, TDK Yay.
- KORKMAZ, Z. (2020) **Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi**, Ankara, TDK Yay.
- KORNFILT, J. (1997) **Turkish**, New York, Routledge.

- KÖKTEKİN, K. (2011) **Eski Anadolu Türkçesi**, Erzurum, Fenomen Yay.
- KUYBU, E. (2015) “Yûnus Emre Divanı’nın Bursa Nüshası (Giriş-Metin-Dil İncelemesi- Dizin)”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, UÜ, SBE, Bursa.
- KUZNETSOV, P. İ. (1997) “Türkiye Türkçesinin Morfoetimolojisine Dair”, **TDAY (Belleten)**, C. 43, S. 1995, ss. 193-262.
- KÜÇÜK, M. (2014) **Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur’an Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)**, Ankara, TDK Yay.
- LEONTIÇ, M. (2017) “Türkçede Fiilimsiler”, **Hikmet**, C. 15, S. 29, ss. 68-81.
- LEVEND, A. S. (1960) **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, 2.bs., Ankara, TTK Yay.
- LEVEND, A. S. (1984) **Türk Edebiyatı Tarihi C. 1**, 2.bs., Ankara, TTK Yay.
- MANSUROĞLU, M. (1949) “Türkçede Zamir Çekimi”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. 3, S. 2-3, ss. 501-518.
- MANSUROĞLU, M. (1955) “Türkçede Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları”, **TDAY (Belleten)**, C. 3, ss. 59-71.
- MANSUROĞLU, M. (1988) “Eski Osmanlıca”, **Tarihi Türk Şiveleri**, Çev.: Mehmet Akalın, Ankara, TKAİ, ss. 247-276.
- MANZUR, İ. (2011) **Lisânü’l-Arab C. 13**, Beyrut, Daru’s-Sadr.
- OKAN, C. (2018) “-sA Ekinin İşlevleri Üzerine”, **TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S. 12, ss. 460-466.
- OKIÇ, M. T. (1966) “Hadiste Tercümân”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 14, S. 1-4, ss. 27-52.
- ONUR, S. (2020) “Nehcü’l-Ferâdis’in Eski Oğuz Türkçesine Bilinmeyen Bir Aktarımı (Riyad Yazması)”, **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, C. 5, S. 2, ss. 600-630.
- ÖNER, M. (1999) “Türkçede Edatlı (Sentaktik) İsim Çekimi”, **Türk Dili**, S. 565, ss. 10-18.
- ÖNER, M. (2022) “Türkçe Ses Bilgisi ve Ses Değişmeleri (Sınıflandırma, Çözümleme ve Öğretim Üzerine Yaklaşımlar)”, **Turkologu u čast! Zbornik radova povodom 70. rođendana Ekrema Čauševića / In honor of the turkologist! Essays celebrating the 70th birthday of Ekrem Čaušević**, Ed.: Tatjana Paić-Vukić vd., Filozofski fakultet u Zagrebu, FF Press, 2022, ss. 143-166.

- ÖZDARENDELİ, N (2005) “Türk Dilinde Geçmiş Zaman”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 7, S. 2, ss. 73-108.
- ÖZDEMİR, E. (1967) “Türkçede Fiillerin Çekimlenişine Toplu Bir Bakış”, **TDAY (Belleten)**, C. 15, ss. 177-203.
- ÖZDEMİR, H. (2014) “III. Teklik Kişi İyelik Eki +(s)I ve Zamir n’si Üzerine Bir Değerlendirme Denemesi”, **Dil Araştırmaları Dergisi**, C. 14, S. 14, ss. 137-145.
- ÖZEK, F. (2014) “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Ön Ses /y-/ Türemesi”, **Journal of Turkish Studies**, C. 9, S. 9, ss. 843-853.
- ÖZKAN, A. (2016) “Mehekkü’l-İlim ve Ve’l-Ulemâ İsimli Eserde Birleşik Fiiller”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 34, ss. 11-45.
- ÖZKAN, M. (1992) **Gülistan Tercümesi Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük**, Ankara, TDK Yay.
- ÖZKAN, M. (1995) **Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi**, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- ÖZKAN, M. (2008) “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Ortaya Konan Kuran Tercüme Üzerine”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, S. 39, ss. 115-159.
- ÖZMEN, M. (1995) “Türkçe’de Değil Kelimesi ve Kullanımları”, **TDAY (Belleten)**, C. 43, S. 1995, ss. 315-368.
- ÖZMEN, M. (2003) “Gerek, Gerekmek ve Gereklik Çekimi”, **Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu 2003 Mustafa Canpolat Armağanı**, Yay.: Aysu Ata, Mehmet Ölmez, Ayrıbasım, Ankara, Şafak Matbaası, ss. 177-193.
- ÖZMEN, M. (2014) “Türkçede İşteşlik”, **Türkoloji Tartışmaları Başarı ve Zaaflarıyla Çağdaş Türkoloji**, Ed.: Öztürk Emiroğlu vd., Varşova, Varşova Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi Türkoloji ve Orta Asya Halkları Bölümü, 2014, ss. 714-729.
- ÖZTÜRK, E. (2017) **Eski Anadolu Türkçesi El Kitabı**, Ankara, Akçağ Yay.
- PAÇACIOĞLU, B. (1995) **Orta Türkçe Karahanlı, Harezmi, Kıpçak ve Eski Anadolu Türkçesi**, Sivas, Dilek Ofset Matbaacılık.
- PAÇACIOĞLU, B. (2016) **VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı**, İstanbul, Kesit Yay.
- PAKER, S. (2009) “Terceme ve Nazire Olarak Çeviri: Kültüre Bağlı Kavramlar ve Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmalarına Bir Kavramsal Çerçeve Kurmak”, **Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları)**, Haz.: Zehra Toska, Cem Dilçin Armağanı, C. 2, S. 33, ss. 159-177.

- PAKER, S. (2014) “Terceme, Te’lif ve Özgünlük Meselesi”, **Metnin Hâlleri: Osmanlı’da Telif, Tercüme ve Şerh**, Haz.: Hatice Aynur vd., İstanbul, Klasik Yay. ss. 36-71.
- PARLATIR, İ. (2016) **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, 8.bs., Ankara, Yargı Yay.
- REDHOUSE, J. W. (2016) **Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye**, Haz.: Recep Toparlı, Betül Eyövge Yılmaz, Yaşar Yılmaz, 1.bs., Ankara, TDK Yay.
- SAĞLAM, E. (2019) “Türkiye Türkçesinde Adlık Yüklemlik Ulamı (Ek Fiil)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul.
- SALAN, E. (2015) “{-mAĞın} Zarf-Fiil Eki Üzerine”, **AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C. 0, S. 54, ss. 71-84.
- SALAN, E. (2021) “Eski Anadolu Türkçesinde Tenvin”, **Prof. Dr. Sadettin Özçelik Armağanı**, Ed.: Erdoğan Boz, Fevzi Karademir, 1.bs., Ankara, Gazi Kitabevi, ss. 102-125.
- SAVORY, T. (1994) **Tercüme Sanatı**, Çev.: Hamit Dereli, İstanbul, MEB Yay.
- SAVRAN, H. (2000) “Türkçe Sözlükteki Örneklerden Hareketle Dönüştü ve İşteş Fiillerin Geçişlilik Durumları”, **Balıkesir Üniversitesi SBE Dergisi**, C. 3, S. 4, ss. 365-370.
- SAVRAN, H. (2008) “Türk Dilinde ‘+Dİr’ Bildirme Eki ve ‘+Dİr’ Bildirme Ekiyle Yapılan Belirsizlik Kelimeleri”, **UÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 9, S. 14, ss. 163-188.
- SAVRAN, H. (2018) “Türk Dilinde Yuvarlaklaşma Olayı ve Dudak Uyumu”, **Türkbilig**, S. 35, ss. 89-96.
- SERTKAYA, O. F. (1996) “Bolsunğıl Tep Tediler”, **Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988**, Ankara, TDK Yay.
- ŞAHİN, H. (1993) “Hatiboğlu Ferah-nâme (Dil Özellikleri-Metin-Söz Dizimi)” Yayınlanmamış Doktora Tezi, **İnönü Üniversitesi, SBE**, Malatya.
- ŞAHİN, H. (2000) “Kutadgu Bilig’de Tasvirî Fiiller”, **UÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 2, S. 2, ss. 95-105.
- ŞAHİN, H. (2003) “Birleşik Çekimli Fiillerin Zaman ve Anlam Açısından Gösterdiği Çeşitlilikler”, **UÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 4, S. 4, ss. 157-168.
- ŞAHİN, H. (2005) “+İA- Türetme Ekinin İşlevlerine Dair Bazı Gözlemler”, **UÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 8, S. 8, ss. 77-84.

- ŞAHİN, H. (2018) **Eski Anadolu Türkçesi**, 5.bs., Ankara, Akçağ Yay.
- ŞEN, M. (2007) “Tarihî Şîvelerde Ek Uyumsuzluğu Var mı?” **IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (24-29 Eylül 2000)**, Ankara, TDK Yay., ss. 1695-1734.
- ŞEN, M. (2008) “Miktar Zarfı Olarak Kullanılan Kelimelere Lengüistik Bir Bakış”, **TDAY (Belleten)**, C. 56, S. 2008/2, ss. 109-124.
- ŞENLİK, A. Ş. (2012) “Eski Anadolu Türkçesinde anuñçün Ve anuñçün ki/kim Hakkında”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. 46, S. 46, ss. 121-128.
- ŞEŞEN, R. (1994) “Onbeşinci Yüzyılda Türkçeye Tercümeler”, **XI. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 5-9 Eylül, ss. 899-919.
- TAŞ, İ. (2009) “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Tercüme Edilen Ebu'l-Leys es-Semerkandî Tefsiri'nin Asıl Müellifi ve Tercüme Verilen İsim”, **Journal of Turkish Studies**, S. 41, ss. 107-160.
- TAŞ, İ. (2021) “Eski Anadolu Türkçesinde Ses Düşmesi”, **Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S. 1, ss. 30-43.
- TAŞBAŞ, E. (2012) “Eski Türkçede Kişi Ekleri”, **VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı**, Ankara, 24-28 Eylül, ss. 615-624.
- TEKİN, Ş. (1992) “Eski Türkçe”, **Türk Dünyası El Kitabı 2**, 2.bs., Ankara, TKAE.
- TEKİN, Ş. (1995) “Eski Türklerde Tercüme Faaliyetleri” drl.: Saliha Paker, **Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları)**, Şinasi Tekin Hatıra Sayısı IV, 2008 C. 2, S. 32, ss. 99-111.
- TEKİN, Ş. (2001) **İştikakçının Köşesi - Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler**, İstanbul, Simurg Yay.
- TEKİN, T. (2015) **Makaleler I Altayistik**, Ankara, TDK Yay.
- TEZCAN, T. (2019) “Bir Klişenin Şerhi: Hamdele Salvele ve Ba'dü İfadesinin Davud el-Hanefî el-Karsî el-Birgivî'de Çağrıştırdıkları”, **Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi**, C. 3, S. 1, ss. 56-72.
- TİMURTAŞ F. K. (2019) **Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük**, 3.bs., İstanbul, Kapı Yay.
- TOPAL, E. (2012) “Türkçede Ek Fiil (İ-) Üzerine Düşünceler”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C. 20, S. 2, ss. 649-654.
- TOPALOĞLU, A. (2019) **Karşılaştırmalı Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Dergâh Yay.

- TOSUN, İ. (2016) “Latifi Tezkiresine Göre XVI. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu”, **Journal of Turkish Studies**, C. 11, S. 10, ss. 627-648.
- TSENG, L. (2002) **Türkiye Türkçesinde Orta Hece Düşmesi**, Ankara, TDK Yay.
- TULUM, M. (1993) “-la/-le Ekine Dair”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. 26, ss. 157-164.
- TURAN, F. (1998) “Türkçede Zarflar Üzerine”, **Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, ss. 301-306.
- TURAN, M. (2017) “İbn Hacer El-Askalanî’ye Nispet Edilen Münebbihat Adlı Eserdeki Merfu Hadislerin Değerlendirilmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Dicle Üniversitesi, SBE**, Diyarbakır.
- TURAN, M. (2018) “Münebbihat Adlı Eserin İbn Hacer El-Askalanî’ye Aidiyeti Üzerine”, **Batman Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi**, C. 2, S. 1, ss. 17-38.
- TÜRKYILMAZ, F. (1999) **Tasarlama Kiplerinin İşlevleri**, Ankara, TDK Yay.
- UBEYDE, E. (1995) **Kütüb Hazzere minhâ’l-Ulemâ**, C. 2, Riyad, Daru’s-Sumay’i.
- UÇAR, M. (2015) “Emretmeyen -Gıl Eki”, **Journal of Turkish Studies**, C. 10, S. 8, ss. 2053-2078.
- USTA, R. (2010) “Türkiye Türkçesinde Zarflar (Tanım, Mukayese, Tasnif, Teklifler)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Sakarya Üniversitesi, SBE**, Sakarya.
- UYĞUR, S. (2005) “+lA- Ekinin İşlevleri Üzerine Bir Deneme”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 64, ss. 347-351.
- UYĞUR, S. (2016a) **Hasan Halvetî’nin Sülûki’l-Âşıkîn’i Giriş-İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım**, Ankara, Altınordu Yay.
- UYĞUR, S. (2016b) **Hasan Halvetî’nin Dîvân-ı İlâhiyât’ı Giriş-İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım**, Erzurum, Fenomen Yay.
- UYĞUR, S. (2021) **Eski Türkiye Türkçesi Metinlerinden Hâcî Halîfetü’l-Bursevî’nin Terceme-i Vasâyâ’l-Kudsiyye’si İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım**, Ankara, Gece Kitaplığı.
- UZMAN, M. (1992) “Türkçede Şart ve Emir Kipinin Tarih İçindeki Gelişimi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Trakya Üniversitesi, SBE**, Edirne.
- ÜLKEN, F. (1981) “Türkçede Edilgen Çatı Özneleri Üstüne Bir Araştırma”, **Dilbilim Dergisi**, S. 6, ss. 55-70.

- ÜSTÜNOVA, K. (2005) “Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi”, **UÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 6, S. 9, ss. 187-201.
- ÜSTÜNOVA, K. (2006) “Yüklem, Yalnız Özneyi mi İçinde Taşır?”, **UÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 7, S. 11, ss. 241-250.
- ÜSTÜNOVA, K. (2012) **Ad İşletimi**, 2.bs., İstanbul, Sentez Yayıncılık.
- ÜSTÜNOVA, K. (2016) **Eylem İşletimi**, İstanbul, Sentez Yayıncılık.
- ÜSTÜNOVA, K. (2021) “Sözlüksel İşteş Çatı”, **Uluslararası Yunus Emre ve Dünden Bugüne Türkçe Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Ed.: Nursan İldırı, Hüsnâ Kotan, 10-11 Haziran, Erzurum, AÜ Yay., ss. 360-368.
- VURAL, H. (2013) “Türkçede Yardımcı Fiil-Ek Fiil Meselesi ve Bir Terim Önerisi”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C. 8, S. 2, ss. 42-49.
- VURAL, H.; T. BÖLER. (2011) **Ses ve Şekil Bilgisi**, İstanbul, Kesit Yay.
- YAPICI, A. İ. (2013) “Aydın ve Yöresi Ağızlarında Geçmiş Zaman İşleviyle Kullanılan Bir Yapı: {-Ip-durur}”, **Journal of Turkish Studies**, C. 8, S. 1, ss. 2807-2815.
- YAVUZ, K. (1983) “XIII-XVI. Asır Dil Yadıgârlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 27, ss. 9-57.
- YELTEN, M. (2019) **Eski Anadolu Türkçesi (Dil Bilgisi ve Metinler)**, İstanbul, Arel Üniversitesi Yay.
- YELTEN, M. (1998) **Şirvanlı Mahmud Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi (Giriş-Inceleme-Metin-Sözlük)**, 1.bs., Ankara, TDK Yay.
- YIKILMAZ, A. (2014) “Bâbürnâme’de Fiilimsiler”, Yayınlanmış Doktora Tezi, **Yıldız Teknik Üniversitesi, SBE**, İstanbul.
- YILMAZ, K. (2011) “Eski Türkçede Sıfatlar”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Sakarya Üniversitesi, SBE**, Sakarya.
- YILMAZ, S. (2014) “Çatı Kavramı Üzerine”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, S. 26, ss. 521-535.
- YÜKSEL, H.; H. İ. DELİCE; İ. H. AKSOYAK (haz.) (1996) **Eski Anadolu Türkçesine İlişkin Bir Metin İslâmî’nin Mesnevîsi**, Sivas, Dilek Matbaacılık.
- ZENGİN, A. (2016) “Orhun Türkçesinde Çekim Edatları”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. 53, S. 53, ss. 111-136.

ÇEVİRİMİÇİ KAYNAKLAR

<http://lugatim.com/>

<https://sozluk.gov.tr/>

<http://www.dildernege.org.tr/>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/>

<https://www.nisanyansozluk.com/>

<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/>

5. TIPKIBASIM

50^a

49^b

51^a

50^b

52
 وعلامة السعد اربعة ذكرها النبي لما صعد في المنابر
 للمصيبة ونظروا الى من هو فوقه من النار
 ونظروا الى من هو دونه في الدنيا
 روي قالوا نعم بعد ان صلى الله عليه وآله وسلم
 نشأ في ذلك من بين يديه من النار
 اول من قال نكر تعالى قتل سقوت ذنوبه
 من ذنوبه التي دخل بها في النار
 ذنوبه يا اخوه روي اول من اجتمع كذا
 في النار اجتمع يعني اول ما يذكر من النار
 دين اجتمع كذا يعني نكر تعالى اول من
 اول من دلي على من دلي ان نزل الله ولم يزلوا

وعلامة السعد اربعة ذكرها النبي لما صعد في المنابر
 للمصيبة ونظروا الى من هو فوقه من النار
 ونظروا الى من هو دونه في الدنيا

روي قالوا نعم بعد ان صلى الله عليه وآله وسلم
 نشأ في ذلك من بين يديه من النار
 اول من قال نكر تعالى قتل سقوت ذنوبه
 من ذنوبه التي دخل بها في النار
 ذنوبه يا اخوه روي اول من اجتمع كذا
 في النار اجتمع يعني اول ما يذكر من النار
 دين اجتمع كذا يعني نكر تعالى اول من
 اول من دلي على من دلي ان نزل الله ولم يزلوا

53
 واخوه من سائرهم واحمالهم العمل لنفسه
 ومما فيه الصالحين من اجله وفي تفرقه
 خمسة اشياء راحة النفس من طلب والفرار الى الله
 من حفظه والامن من سائرهم وسائرهم
 اسم الكرام النفس ومما فيه الصالحين لفراره
 روي قالوا نعم بعد ان صلى الله عليه وآله وسلم
 روي قالوا نعم بعد ان صلى الله عليه وآله وسلم
 روي قالوا نعم بعد ان صلى الله عليه وآله وسلم
 روي قالوا نعم بعد ان صلى الله عليه وآله وسلم
 روي قالوا نعم بعد ان صلى الله عليه وآله وسلم
 روي قالوا نعم بعد ان صلى الله عليه وآله وسلم
 روي قالوا نعم بعد ان صلى الله عليه وآله وسلم
 روي قالوا نعم بعد ان صلى الله عليه وآله وسلم

اجتمع كذا يعني نكر تعالى اول من
 اجتمع كذا يعني نكر تعالى اول من
 اجتمع كذا يعني نكر تعالى اول من
 اجتمع كذا يعني نكر تعالى اول من
 اجتمع كذا يعني نكر تعالى اول من
 اجتمع كذا يعني نكر تعالى اول من
 اجتمع كذا يعني نكر تعالى اول من
 اجتمع كذا يعني نكر تعالى اول من
 اجتمع كذا يعني نكر تعالى اول من

روي قالوا نعم بعد ان صلى الله عليه وآله وسلم
 روي قالوا نعم بعد ان صلى الله عليه وآله وسلم
 روي قالوا نعم بعد ان صلى الله عليه وآله وسلم
 روي قالوا نعم بعد ان صلى الله عليه وآله وسلم

56
 ايجي بر طين بغير دن دزدجي عالم كشي طينو علي
 دليجي طين دلكدان التي خريص كشي طين نسادن
 بدجي دكر طين سوكن سكرجي اوز طين اوز طين
 قال النبي صلى الله عليه وسلم اوجي الله تعالى الي موسى عليه السلام
 في التور وحيون اتمها ان خطايا فلانة الكبر والحرص
 والحسد فاسلمت من هاسته فصار تبيعة الله ووسع
 الشيع والنوم وحب المال وحب المحن والشاة وحب
 التماسه يعامبر صلى الله عليه وسلم يبردم
 موسى يعامبر صلى الله عليه وسلم توريث اچندن بايق خطا اول
 اوچدن بر ي كبري الخس حصدن ايجي
 اوچدن آي نساوي چندن طين اوزدي اول

ايجي بر طين بغير دن دزدجي عالم كشي طينو علي
 دليجي طين دلكدان التي خريص كشي طين نسادن
 بدجي دكر طين سوكن سكرجي اوز طين اوز طين
 قال النبي صلى الله عليه وسلم اوجي الله تعالى الي موسى عليه السلام
 في التور وحيون اتمها ان خطايا فلانة الكبر والحرص
 والحسد فاسلمت من هاسته فصار تبيعة الله ووسع
 الشيع والنوم وحب المال وحب المحن والشاة وحب
 التماسه يعامبر صلى الله عليه وسلم يبردم
 موسى يعامبر صلى الله عليه وسلم توريث اچندن بايق خطا اول
 اوچدن بر ي كبري الخس حصدن ايجي
 اوچدن آي نساوي چندن طين اوزدي اول

57
 النبي اولسلا بتسون لم السلام عليا من بها
 اولسلا الصالحين شهدان لا اله الا الله واشهد ان محمدا
 ربي في ما قاله كشدن الندين خيما وحي
 من زويا وحي ذيا الشين اشليما وحي ذيا
 وحي ميجان خفيال ركت ما ز قلبيجا
 ما ايدن سحائل اللهم وحيلا اثم هذا
 كمال لا شريك لك واستغفر واتوب اليك
 الثاني في ذكر آثار الوحي في الدنيا
 او كذل اوز كلمه من ذكر ايلك اچندن
 اوجي بر طين بغير دن دزدجي عالم كشي طينو علي
 دليجي طين دلكدان التي خريص كشي طين نسادن
 بدجي دكر طين سوكن سكرجي اوز طين اوز طين
 قال النبي صلى الله عليه وسلم اوجي الله تعالى الي موسى عليه السلام
 في التور وحيون اتمها ان خطايا فلانة الكبر والحرص
 والحسد فاسلمت من هاسته فصار تبيعة الله ووسع
 الشيع والنوم وحب المال وحب المحن والشاة وحب
 التماسه يعامبر صلى الله عليه وسلم يبردم
 موسى يعامبر صلى الله عليه وسلم توريث اچندن بايق خطا اول
 اوچدن بر ي كبري الخس حصدن ايجي
 اوچدن آي نساوي چندن طين اوزدي اول

بين يدي نصلي وان لا تدخل الا يومئذ في الجنة
 وان لا تكلم بكلام الدنيا وان لا يخرج من جنتي كشي
 وان يقول اذا قام سبحان الله وبحمده شهد ان لا اله الا انت وحده لا شريك لك واستغفر واتوب اليك
 يعامبر صلى الله عليه وسلم يبردم
 خصلت قارذرا وكسي اكر اكر
 دحي الدن ضاع ابغن ادعجن
 بسم الله والحمد لله والصلاة والسلام على
 ملائكة الله اللهم افتح لنا ابواب فضلك وابور
 مغفرتك وبركائك هب لنا من ذنوبنا
 انك على كل شئ قدير وحي سلام ورحمة مسجود

60
 وَاعْتَصَلَ جَوْزُكُم دُرُّ نَكْرِ عَالِي الشَّكْلِ دُرِّ رَيْسِ الْخَطِّ
 أَوْ قَرَسِي دُرِّ نَكْرِ بِلَكْلَزَن يَكَا نَفْسِ أَوْ قَرَسِي مَعْصِيَتِ
 أَشْطَلَكْلَزَن يَكَا وَكُوْهَلْ أَرَزْ وَسِ أَوْ قَرَسِي شَهْرَتَا دُرِّ نَكْرِ
 وَدُنْيَا أَوْ قَرَسِي كَنْدُوسِ بِلْ كَرْمَلِكَا الْخَرْفَا سَنَكْ وَأَعْصَا
 أَوْ قَرَسِي بَرْقَلَزَن يَكَا وَنَكْرِ عَالِي أَوْ قَرَسِي عَيْنِ دُرِّ نَكْرِ
 وَبَرْقَلَزَن يَكَا هَرْ كَمِ الْبَلْبَسِ جَوَابْ وَدُرِّ سَاوَلْ عَيْنِ
 دِينَ كَمِ هَرْ كَمِ نَفْسِ جَوَابْ وَدُرِّ سَاوَلْ أَشْطَلَكْلَزَن
 كُوْهَلْ كَمِ كُوْهَلْ أَرَزْ وَسِ جَوَابْ وَدُرِّ سَاوَلْ كَشَن
 عَقْلْ كُوْهَلْ كَمِ كَشَنِي جَوَابْ وَدُرِّ سَاوَلْ كَشَن
 كُوْهَلْ كَمِ عَصَا جَوَابْ وَدُرِّ سَاوَلْ كَشَن
 هَرْ كَمِ نَكْرِ يَكَا جَوَابْ وَدُرِّ سَاوَلْ كَشَن عَقْلْ كُوْهَلْ

59
 وَدُرِّ نَكْرِ عَالِي الشَّكْلِ دُرِّ رَيْسِ الْخَطِّ
 مَالِ الْخَلِجِ مِنْ جَدِي السَّبْعِ أَوْ أَلَنْ يَكُوْتْ فَيَرْفَعُ مِنْ بَيْنِ
 مَالِهِ أَوْ يَنْصَحُ وَغَيْرَ طَاعَةِ اللَّهِ أَوْ يَلْطَفُ اللَّهُ عَلَيْهِ طَالَمَا فَيَلْجُزْ
 مِنْهُ مَعْدُ تَدْبِيرِ نَفْسِهِ أَوْ يَنْصَحُ لَهُ شَهْرَتَا نَفْسِهِ عَلَيْهِ مَالُهُ
 أَوْ يَسِدُّ وَلَهُ كَيْفِي فِي شَأْنِهِ أَوْ يَجَارِعُ خَرَابَ قَيْدِهِ فِي مَالِهِ
 أَوْ يَكُنْ مِنْ كَيْفِيَاتِ الدِّينِ مِنْ حَرْبٍ أَوْ عَرَفٍ أَوْ سِرْفَةٍ
 أَوْ تَصْبِيحَةٍ عَلَيْهِ دَائِمَةً فَيَعْنِقُ مَالَهُ فِي الدَّوْنِ أَوْ يَدْفَعُ
 فِي مَوْضِعٍ مِنْ الْمَوَاضِعِ فَيَنْسَاهُ فَلَا يَحِلُّ أَوْ يَكُنْ صِدْقٍ فِي
 كَيْفِيَاتِ الدِّينِ مِنْ كَيْفِيَاتِ الدِّينِ مِنْ كَيْفِيَاتِ الدِّينِ مِنْ كَيْفِيَاتِ الدِّينِ
 كَيْفِيَاتِ الدِّينِ مِنْ كَيْفِيَاتِ الدِّينِ مِنْ كَيْفِيَاتِ الدِّينِ مِنْ كَيْفِيَاتِ الدِّينِ
 كَيْفِيَاتِ الدِّينِ مِنْ كَيْفِيَاتِ الدِّينِ مِنْ كَيْفِيَاتِ الدِّينِ مِنْ كَيْفِيَاتِ الدِّينِ

61
 وَاعْتَصَلَ جَوْزُكُم دُرُّ نَكْرِ عَالِي الشَّكْلِ دُرِّ رَيْسِ الْخَطِّ
 أَوْ قَرَسِي دُرِّ نَكْرِ بِلَكْلَزَن يَكَا نَفْسِ أَوْ قَرَسِي مَعْصِيَتِ
 أَشْطَلَكْلَزَن يَكَا وَكُوْهَلْ أَرَزْ وَسِ أَوْ قَرَسِي شَهْرَتَا دُرِّ نَكْرِ
 وَدُنْيَا أَوْ قَرَسِي كَنْدُوسِ بِلْ كَرْمَلِكَا الْخَرْفَا سَنَكْ وَأَعْصَا
 أَوْ قَرَسِي بَرْقَلَزَن يَكَا وَنَكْرِ عَالِي أَوْ قَرَسِي عَيْنِ دُرِّ نَكْرِ
 وَبَرْقَلَزَن يَكَا هَرْ كَمِ الْبَلْبَسِ جَوَابْ وَدُرِّ سَاوَلْ عَيْنِ
 دِينَ كَمِ هَرْ كَمِ نَفْسِ جَوَابْ وَدُرِّ سَاوَلْ أَشْطَلَكْلَزَن
 كُوْهَلْ كَمِ كُوْهَلْ أَرَزْ وَسِ جَوَابْ وَدُرِّ سَاوَلْ كَشَن
 عَقْلْ كُوْهَلْ كَمِ كَشَنِي جَوَابْ وَدُرِّ سَاوَلْ كَشَن
 كُوْهَلْ كَمِ عَصَا جَوَابْ وَدُرِّ سَاوَلْ كَشَن
 هَرْ كَمِ نَكْرِ يَكَا جَوَابْ وَدُرِّ سَاوَلْ كَشَن عَقْلْ كُوْهَلْ

60
 طَاعَتُهُ أَبْرَقَ بَرْدُ نَفَقِهِ أَبْرَقَ يَخْوَفُهُ نَكْرِ عَالِي الشَّكْلِ
 أَوْ نَكْرِ أَرَزْ بَرْقَلَزَن كَمِ أَوْ جَعْنُ كَشَن مَالِهِ عَقْلْ
 الْبَلْبَسِ أَوْ يَخْوَفُهُ أَوْ جَعْنُ كَشَن بَرْدُ نَكْرِ أَوْ نَكْرِ
 فَاسِدُ بَلْبَسِ يَخْوَفُهُ أَوْ جَعْنُ كَشَن بَرْدُ نَكْرِ أَوْ نَكْرِ
 أَيْلَكْلَزَن يَخْوَفُهُ خَرَابَ شَهْرَتَا شَهْرَتَا شَهْرَتَا
 يَخْوَفُهُ أَوْ نَكْرِ بَلْبَسِ أَوْ جَعْنُ كَشَن مَالِهِ عَقْلْ
 يَخْوَفُهُ أَوْ نَكْرِ بَلْبَسِ أَوْ جَعْنُ كَشَن مَالِهِ عَقْلْ
 يَخْوَفُهُ أَوْ نَكْرِ بَلْبَسِ أَوْ جَعْنُ كَشَن مَالِهِ عَقْلْ
 يَخْوَفُهُ أَوْ نَكْرِ بَلْبَسِ أَوْ جَعْنُ كَشَن مَالِهِ عَقْلْ
 يَخْوَفُهُ أَوْ نَكْرِ بَلْبَسِ أَوْ جَعْنُ كَشَن مَالِهِ عَقْلْ
 يَخْوَفُهُ أَوْ نَكْرِ بَلْبَسِ أَوْ جَعْنُ كَشَن مَالِهِ عَقْلْ
 يَخْوَفُهُ أَوْ نَكْرِ بَلْبَسِ أَوْ جَعْنُ كَشَن مَالِهِ عَقْلْ

